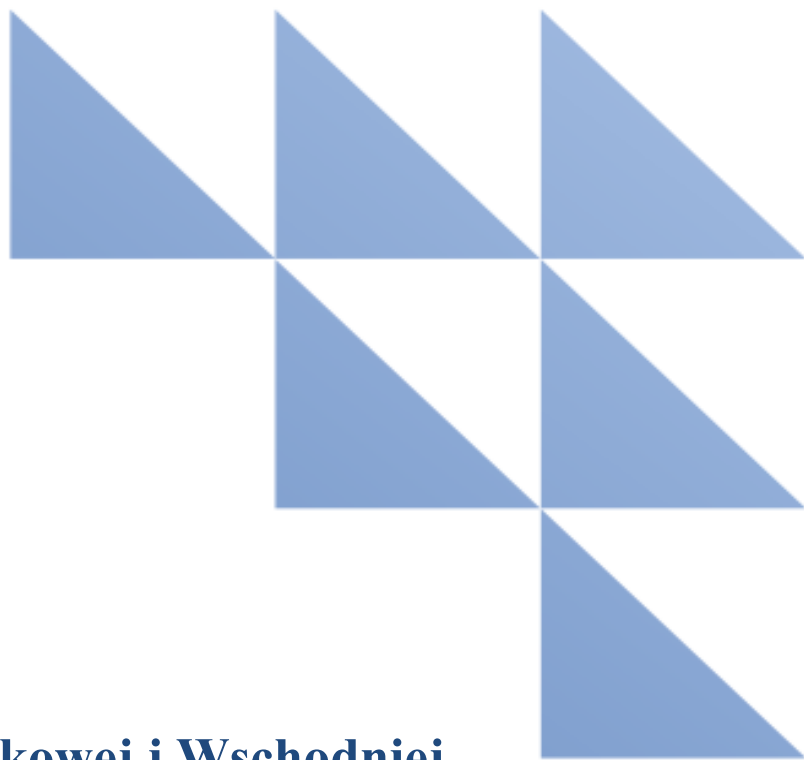

Studia Wschodnioeuropejskie

Geopolityka i bezpieczeństwo w Europie Środkowej i Wschodniej

Redakcja naukowa numeru:

Walenty Baluk
Paweł Stawarz
Józef Tymanowski

Nr 23-t. 2 /2025

Studia
Wschodnioeuropejskie

Nr

23-t. 2 /2025

**Geopolityka i bezpieczeństwo
w Europie Środkowej i Wschodniej**

Redakcja naukowa numeru:

Walenty Baluk

Paweł Stawarz

Józef Tymanowski

Warszawa 2025

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA:

Przewodniczący: prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki

Członkowie: prof. dr hab. Józef Tymanowski, prof. dr hab. Włodzimierz Fehler (Uniwersytet w Siedlcach); prof. dr hab. Bogusław Jagusiak (Wojskowa Akademia Techniczna); dr hab. Kinga Machowicz, prof. KUL (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II); prof. dr Valeriy Bortnikov (Doniecki Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki); prof. dr Yagub Mahmudov (Narodowa Akademia Nauk Azerbejdżanu); dr hab. Piotr Wawrzyk (Uniwersytet Warszawski); dr Agnieszka Bryc (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu).

REDAKTOR NACZELNY

dr Paweł Stawarz

ZASTĘPCA REDAKTORA NACZELNEGO

dr Aleksandra Daniluk

SEKRETARZ NAUKOWY

Mgr Saltanat Kuzembayeva

CZŁONKOWIE REDAKCJI

dr Aleksandra Kułaga

REDAKCJA TEMATYCZNA

Przemiany systemowe i problemy bezpieczeństwa państw Europy Środkowowschodniej
prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki, prof. dr hab. Stanisław Bieleń, prof. dr hab. Bogusław Jagusiak,
prof. dr hab. Włodzimierz Fehler

Polityka, gospodarka i współpraca zagraniczna państw Europy Środkowowschodniej
dr hab. Irina Pavlenko, dr Aleksandra Kułaga

Spółeczeństwo i kultura państw Europy Środkowowschodniej
dr hab. Magdalena Karolak-Michalska, dr hab. Wojciech Lewandowski, dr Patrycja Spytek

REDAKCJA JĘZYKOWA

Prof. dr hab. Małgorzata Marcjanik (język polski), dr Oksana Gorobec (język rosyjski),
dr hab. Wojciech Lewandowski (język angielski)

CZASOPISMO ZNAJDUJE SIĘ NA LIŚCIE MNiSW -70 PKT.

INDEX COPERNICUS - ICV 2020: 65.29

COPYRIGHT BY:

Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2025

ISSN 2450-0267

ADRES WYDAWCY

Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 3
00-927 Warszawa
e-mail: swe@uw.edu.pl
[http:// www.swe.uw.edu.pl](http://www.swe.uw.edu.pl)

Wersję pierwotną czasopisma *Studia Wschodnioeuropejskie* stanowi wersja elektroniczna.

Spis treści

Wstęp..... 6

Grzegorz Gil

Post-2022 minilateralism in Central and Eastern Europe: between alliances and alignments... 8

Ireneusz Topolski

Specyfika siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej 35

Hryhorii Perepelytsia

Східний щит Центрально-Східної Європи після III-ї світової війни..... 51

Paweł Tomaszewski

Changes in the post-Soviet area in terms of economic security..... 77

Jerzy Garbinski

Rola geopolityki w stosunkach białorusko-chińskich w latach 2014–2024 88

Serhiy Danylenko, Beata Surmacz

Komponent komunikacyjny nowej architektury bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej..... 103

Liudmila Curoș

The role of education in consolidating cultural identity in Central and Eastern Europe: between tradition and modernity 119

Paweł Jaśkiewicz

Analysis of threats to the security in Poland in the 21st century 126

Ludmila Rosca

Democratic resilience in The Republic of Moldova 138

Alicja Zyguła

Między solidarnością a wyzwaniem: Ewolucja relacji polsko-ukraińskich w kontekście wojny (2022–2024) 148

Ewa Sługocka

“The transformation of the recruitment system of the Polish Armed Forces in light of lessons learned from the conflict in Ukraine” 170

Mariusz W. Sienkiewicz

Transfer polskich doświadczeń w procesie reformowania administracji publicznej na Ukrainie w latach 2014–2025: między decentralizacją a profesjonalizacją służby cywilnej 186

Seweryn Dmowski

Aida, Guantanamera i disco-polo. O genezie przyśpiewek kibiców piłkarskich z Europy Środkowo-Wschodniej na przykładzie Legii Warszawa – jednego z największych klubów regionu..... 207

Patryk Wosik

Recenzja książki pod tytułem „Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy” pod redakcją Marka Pietrasia, Walentego Baluka i Hryhorija Perepełyci. Wydawnictwo UMCS, Lublin2024, 438 s., ISBN 978-83-227-9800-3..... 238

Wstęp

W czerwcu 2025 roku Centrum Europy Wschodniej UMCS we współpracy z Instytutem Stosunków Międzynarodowych oraz Wydziałem Politologii i Dziennikarstwa UMCS zorganizowali I Konwencję Badaczy Europy Środkowej i Wschodniej pt. „Europa Środkowa i Wschodnia w okresie zmian. Polityka i społeczeństwo”.

Geopolityczne usytuowanie Polski sprawia, że zagadnienia dotyczące Europy Środkowej i Wschodniej pozostają w centrum zainteresowania badaczy i ekspertów. W wymiarze naukowym i dydaktycznym przekłada się to na rozwój interdyscyplinarnych badań oraz studiów akademickich w obszarze nauk humanistycznych i społecznych. Podstawowym celem Konwencji było stworzenie przestrzeni do debaty naukowej oraz integracja środowiska badaczy zajmujących się historią, kulturą, polityką i społeczeństwami państw regionu.

W obliczu dynamicznych zmian geopolitycznych, wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa oraz transformacji społeczno-politycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej wzrasta potrzeba rzetelnej, wielopoziomowej i wielopłaszczyznowej analizy zachodzących zmian i procesów oraz prowadzenia w tym zakresie interdyscyplinarnych badań. Złożoność i głębokość regionalnych i globalnych zmian determinuje transformację ładu międzynarodowego i procesów zachodzących wewnątrz państw i społeczeństw.

Konwencja wpisała się w aktualny dyskurs naukowy i ekspercki, oferując przestrzeń do wymiany myśli i doświadczeń badaczy zajmujących się państwami regionu, którego stabilność i rozwój mają kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa i rozwoju całego kontynentu.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom integracyjnym środowiska badaczy EŚW organizatorzy w ramach konwencji zorganizowali debatę pt. *Zmiany w Europie Środkowej i Wschodniej na łamach czasopism naukowych* z udziałem Beaty Surmacz (redaktor „Rocznika Instytutu EŚW” w latach 2019-2024), Bogumiły Berdychowskiej („Więź”), Daniela Boćkowskiego („Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”) Michała Słowikowskiego („Eastern Review”), Antoniny Kozyrskiej („Nowa Polityka Wschodnia”), Józefa Tymanowskiego („Studia Wschodnioeuropejskie”) oraz Walentego Baluka i Eleonory Kirwiel („Wschód

Europy. Studia humanistyczno-społeczne”). Pokłosiem debaty była decyzja opublikowania części materiałów konwencji na łamach wyżej wymienionych czasopism. „Studia wschodnioeuropejskie” zadeklarowały, że zgodnie z polityką redakcyjną czasopisma są gotowe do opublikowania w specjalnym numerze części materiałów poświęconych geopolityce i wybranym problemom bezpieczeństwa państw Europy Środkowej i Wschodniej.

W numerze specjalnym czasopisma znalazły się artykuły przygotowane przez autorów z Polski, Ukrainy i Mołdowy. Poruszana w nich problematyka dotyczy szeroko rozumianych kwestii bezpieczeństwa w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym, politycznym i militarnym. Czytelnik odnajdzie w niniejszym tomie interesujące publikacje dotyczące minilateralizmu w Europie Środkowej i Wschodniej autorstwa Grzegorza Gila, znaczenia siły militarnej w regionie pióra Ireneusza Topolskiego oraz tarczy wschodniej w EŚW po III wojnie światowej autorstwa Hryhoriia Perepelytsi. Powyższe artykuły uzupełnia tekst Jerzego Garbińskiego, w którym badacz rozważa kwestie związaną z rolą geopolityki w stosunkach białorusko-chińskich.

Kolejna grupa artykułów koncentruje uwagę Czytelnika na: znaczeniu komponentu komunikacyjnego w kontekście bezpieczeństwa ontologicznego Europy Środkowo-Wschodniej (Serhiy Danylenko, Beata Surmacz); roli edukacji w umacnianiu tożsamości kulturowej w EŚW (Liudmila Curoș) oraz współpracy regionalnej w zakresie ochrony środowiska w Europie Środkowej na przykładzie Karpat (Damian Szacawa).

Trzecia partia tekstów dotyczy problemów wewnętrznych państw Europy Środkowej i Wschodniej, gdzie zostały umieszczone materiały na temat odporności instytucji demokratycznych w Republice Mołdowa (Ludmila Rosca), transferu polskich doświadczeń w procesie reformowania administracji publicznej na Ukrainie (Mariusz Sienkiewicz) oraz polityki Ukrainy w zakresie wsparcia weteranów wojny rosyjsko-ukraińskiej (Anatolii Kruglashov).

Niniejsza publikacja stanowi modelowy przykład współpracy krajowych ośrodków prowadzących badania w zakresie szeroko ujętych studiów wschodnioeuropejskich skupionych wokół renomowanych ośrodków akademickich w Polsce oraz redakcji czasopism naukowych.

Walenty Baluk, Paweł Stawarz, Józef Tymanowski

Post-2022 minilateralism in Central and Eastern Europe: between alliances and alignments

Introduction

Following the 2022 invasion of Ukraine, and amid a looming crisis of confidence in NATO, many analysts have begun exploring security alternatives involving a more limited number of participants – commonly referred to as “small alliances”. This trend is also evident in Central and Eastern Europe (CEE)¹, where geostrategic choices tend to oscillate between three paths: Euro-Atlantic integration, neutrality, and a bandwagoning drift towards the Russkiy mir (“Russian world”). Notably, minilateralism in CEE predates Russia’s war against Ukraine. One need only recall the historically (in)significant French-backed “Little Entente”, established in 1921 by Czechoslovakia, Romania, and the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. This initiative was a key component of France’s *cordon sanitaire* containment strategy aimed at both Germany and Russia – an effort that ultimately proved unsuccessful².

In the social sciences, until recently, minilateralism was more closely associated with economic affairs than with strategic ones. States primarily employed it to pursue commercial interests and economic statecraft, particularly in response to the often slow-moving multilateral frameworks

¹ Alternatively, in the works of Oskar Halecki, a hyphen is placed between the two adjectives, indicating a more narrowly defined regional scope. Today, however, the more common way of referring to this area is through conjunction – “Central and Eastern Europe”. Halecki, a prominent Polish historian, also served as an envoy to the League of Nations’ International Committee on Intellectual Cooperation between 1922 and 1925. Cf. Oskar Halecki, „The Historical Role of Central-Eastern Europe”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 235 (1944): 9–18.

² The “Little Entente” ceased to exist in 1938. Historians argue that its shared threat perception was fundamentally misguided, as the alliance focused more on containing Hungary than on addressing the far greater danger posed by an increasingly aggressive Nazi Germany.

such as the World Trade Organisation³. However, in the third decade of the new millennium, the term has been increasingly adopted in security studies, referring to a new practice of cooperation that operates below the level of multilateralism but above that of bilateralism. Minilateralism is broadly perceived by strategists and policymakers as either a more effective and secure alternative to traditional alliances, or at least as a supplementary platform for more flexible cooperation. This shift is largely driven by growing concerns over the credibility of long-established alliances and the apparent end of the “peace dividend” in Europe. As a result, states are compelled to allocate their resources more prudently and in less confrontational ways. Some scholars even argue that we are witnessing a “minilateral moment”, one with significant implications for the global order⁴. Originating in the Indo-Pacific, this model has since expanded to other regions – examples include the Quad, AUKUS, the Negev Forum, and the Trilateral Security Dialogue⁵.

Literally, minilateral means “involving a small number of nations or parties”. Accordingly, both the United Nations and NATO exemplify multilateralism rather than minilateral security and defence structures⁶. However, both multilateral and minilateral security practices aim to build the security and defence capabilities of their members. Minilateral structures are often seen as interest-driven platforms rather than clubs of shared values. Generally, minilateralism produces “small alliances” in the realm of security and defence – ranging from military commitments and cooperation in the defence industry to joint procurement and intelligence sharing. Their informality, speed, and flexibility make them potentially useful strategic tools. They also serve as complementary structures that fill capacity gaps or cut across existing international security institutions, raising questions about their vitality and long-term viability. Since 2022, Russia’s war has naturally acted as a catalyst for the emergence of certain

³ For more discussion, see: Chris Brummer, *Minilateralism. How Trade Alliances, Soft Law, and Financial Engineering Are Redefining Economic Statecraft* (New York, 2014).

⁴ Thomas S. Wilkins, *The “minilateral moment” and the regional security architecture in the Indo-Pacific*, NIDS Commentary no. 254 (The National Institute for Defense Studies, 2023), <http://www.nids.mod.go.jp/>; Jean-Loup Samaan, *The minilateral moment in the Middle East: An opportunity for US regional policy?*, Issue Brief, Scowcroft Middle East Security Initiative (Atlantic Council, 2023), <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/the-minilateral-moment-in-the-middle-east-an-opportunity-for-us-regional-policy/>.

⁵ Cf. Thomas S. Wilkins, *Strategic Minilateralism and the Regional Security Architecture of the Indo-Pacific. The Quad, AUKUS, and the Trilateral Strategic Dialogue* (Singapore, 2025); Bhubhindar Singh i Sarah Teo, red., *Minilateralism in the Indo-Pacific: The Quadrilateral Security Dialogue, Lancang-Mekong Cooperation Mechanism, and ASEAN* (London, 2020); Sarah Teo, „Could Minilateralism Be Multilateralism’s Best Hope in the Asia Pacific?“, *The Diplomat*, 15 grudnia 2018, <https://thediplomat.com/2018/12/could-minilateralism-be-multilateralisms-best-hope-in-the-asia-pacific/>.

⁶ <https://www.collinsdictionary.com/submission/22668/minilateral> (accessed: 5.07.2025).

minilateral security arrangements in Europe. However, minilateral frameworks may also raise concerns about inclusivity and the potential fragmentation of the international order, especially as major powers treat them as arenas for strategic rivalry.

Apart from ongoing debates over the classification of Central and Eastern Europe (CEE) as a region fluctuating between Germany and Russia, CEE possesses distinct regional specificities. These include its transitional character – being a natural direction for EU enlargement – and its role as the eastern flank for NATO member states. Additionally, the region is largely composed of small states. Importantly, the majority of the CEE is part of the Euro-Atlantic community. Unlike the Indo-Pacific, which lacks a fully developed security architecture, the Euro-Atlantic region is well-organised. It features the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) as a central provider of overarching security and defence, while the European Union acts as a key economic engine.

In Central and Eastern Europe, amid the ongoing war against Ukraine, anticipated changes to NATO's posture in Europe, and the planned strengthening of the EU's defence role (e.g., through initiatives like SAFE), "smaller" European security arrangements may be more necessary than ever. This resurgence of minilateralism would carry significant implications for the broader Euro-Atlantic security architecture – especially as the future of EU enlargement remains open and NATO continues to pursue its open-door policy toward countries like Bosnia and Herzegovina, Georgia, and Ukraine. While this study does not aim to provide an exhaustive analysis of post-2022 CEE minilaterals, it raises important questions regarding their region-specific characteristics, as well as the challenges and prospects they entail.

This study aims to evaluate the strategic utility of minilateralism in CEE as a response to the shifting security architecture following the 2022 invasion of Ukraine. Utilising a comparative qualitative analysis and a typological classification of thirteen regional formats, the research examines how these "small alliances" function alongside established multilateral frameworks like NATO and the EU. The central hypothesis posits that minilateralism serves as a critical alliance hedging strategy for CEE states; by creating a "spider's web" of overlapping, task-specific alignments, these countries mitigate the risks of abandonment and fragmentation while transforming their status from vulnerable "small states" into proactive "small powers" with greater strategic agency.

CEE and small states

As a term, *Central and Eastern Europe* (CEE) refers simultaneously to both Central and Eastern European countries. Although there is no universally agreed-upon academic definition,

in its broadest sense CEE encompasses around 20 countries, including the Visegrad Group, the Baltic states, Ruthenian countries, and the Balkans. The region is distinct in that it differs from both Western Europe and Russia, while also sharing certain geographical, cultural, and political commonalities. Broadly speaking, it includes countries situated between Germany and Russia (or Asia), though this classification can vary over time, as the definitions of both Central and Eastern Europe are geospatially fluid. Rather than serving as a strict historical category, CEE functions primarily as a political framework for analysis. For instance, the OECD, in its *Glossary of Terms*, recognises 12 countries as part of CEE (see Table 1 below)⁷. However, it is important to note that terms such as “Central and Eastern Europe”, “Central-Eastern Europe,” “East-Central Europe,” and “Eastern Central Europe” are not synonymous. These alternatives are typically narrower in scope. For example, the term *Eastern Central Europe* refers specifically to the eastern part of Central Europe – namely Poland and the remaining Visegrad states – but is used relatively rarely. *East-Central Europe* (ECE), while more common, is historically and culturally charged, referring to a region long caught between empires that no longer exist⁸. Therefore, the term CEE is clearer and more practical, particularly as it is commonly used in EU, NATO, economic development, and transition studies⁹. In this study, we use CEE primarily as a geographic descriptor to analyse security and defence minilaterals in the region.

Undoubtedly, the CEE countries are best characterised by their **transitional** status: having once belonged to the Soviet sphere of influence, they have either successfully integrated into the Euro-Atlantic community (through NATO and/or EU membership) or are still striving to do so. Following the 2014 annexation of Crimea and the war in Donbas – and especially since 2022 – the CEE region has increasingly been perceived as a buffer zone, a contact zone (referred to as

⁷ These are: Albania, Bulgaria, Croatia, Czechia, Hungary, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia, and three Baltic republics – Estonia, Latvia and Lithuania. *OECD Glossary of Statistical Terms* (OECD, 2008), https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/09/oecd-glossary-of-statistical-terms_g1gh9ad7/9789264055087-en.pdf.

⁸ This notion was popularised by Polish historians Oskar Halecki and Piotr Wandycz, and it is still used by the Institute of Central Europe in Lublin (formerly the Institute of East-Central Europe) as the title of its flagship journal, *Yearbook of the Institute of East-Central Europe* (*Yearbook of IECE*), <https://ies.lublin.pl/en/yearbook-of-the-institute-of-east-central-europe/>

⁹ The United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) also provides a relevant classification through its *East Central and South-East Europe Division*, which broadly corresponds to the concept of CEE. This division includes 18 states: Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czechia, Georgia, Greece, Hungary, Montenegro, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia, North Macedonia, Türkiye, and Ukraine. Notably, three of these countries – Bulgaria, Georgia, and Ukraine – are also part of the *Eastern Europe Division*, reflecting the overlapping nature of regional classifications (UNGEGN, <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/divisions/>, accessed: 10.07.2025).

the “Eastern flank”), or even a “**grey zone**”, where security arrangements are either emerging or remain insufficiently developed. In geographic and strategic terms, the region now lies between peace (represented by NATO and the EU) and war (represented by Ukraine), making it particularly vulnerable to grey-zone tactics and hybrid threats that blend peaceful and military, overt and covert measures.

As a regional zone, Central and Eastern Europe (CEE) is structurally characterised by relatively **small states**, flanked by larger powers to the west and east – most notably Germany and Russia, with the latter often perceived as the most threatening. In political science literature, “small states” are typically defined by limited territory, population, and capacity¹⁰. The simplest criterion is demographic: a state with a population not exceeding 1.5 million. By this definition, only two CEE countries – Estonia and Montenegro – qualify. However, seventeen CEE countries participate in the United Nations’ informal Forum of Small States (FOSS), which includes 108 member countries globally (see Table 1)¹¹. While some CEE countries, such as Poland (with a population of 37 million) and Czechia (around 10 million), are significantly larger, others – like Latvia and North Macedonia – have populations below 2 million. As demonstrated below, even relatively larger states may be classified (or may self-identify) as “small” if they share other core characteristics. In general, small states are defined by their absolute size and limited capabilities, a classification often operationalised by international economic institutions concerned with state fragility and development. For example, the World Bank Group identifies 50 such “small states” within its Small States Forum (SSF), comprising countries particularly vulnerable to various crises¹². The academic literature on small states is growing, especially in relation to their roles within the international and regional system – including within the European Union. After all, the international system is composed more of “Lilliputians” than “Gullivers”¹³. Notably, approximately 85% of CEE countries fall into the small state category.

¹⁰ Cf. Clive Archer et al., red., *Small States and International Security. Europe and Beyond* (Routledge, 2016).

¹¹ The Forum is open to countries with populations under 10 million; for instance, Finland, Norway, and Sweden have also joined the group. Malta is the only European country that belongs to the FOSS core group.

¹² „The World Bank in Small States”, dostęp 10 lipca 2025, <https://www.worldbank.org/en/country/smallstates/overview>. The World Bank Group defines “small states” as those with a population of 1.5 million or fewer.

¹³ The first and perhaps most iconic work on small states is R. Keohane, „Review: Lilliputians’ Dilemmas: Small States in International Politics”, *International Organization* 23, nr 2 (1969). More recent contributions include: Christine Ingebritsen et al., red., *Small States in International Relations* (University of Washington Press, 2006), JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/j.ctvcwnw88>; Piotr Bajda, red., *Small states within the European Union. Challenges - dilemmas - strategies* (Warszawa, 2023).

By definition, small states possess limited defence capabilities and face a range of protracted security dilemmas. They often adopt strategies of neutrality or bandwagoning but remain continuously vulnerable, frequently serving as potential bargaining chips in broader geopolitical contests. In the context of the CEE region, it is argued that the security and defence agenda broadens the category of small states to include even larger countries – those exceeding one or two million inhabitants. The term *small state* overlaps with *small power*, but the two are not synonymous. Unlike small states, *small powers* are defined primarily by their relative influence, strategic ambitions, and perceived status, rather than by objective criteria such as population size or territorial extent¹⁴. **Figuratively speaking, while all small powers are small states, not all small states act as small powers.**

Table 1. CEE and small states

	Country	CEE (OECD)	East Central and South-East Europe Division (UNEGN)	Population < 1.5 mn (2024)	FOSS (UN)	NATO members since
	Albania	yes	no	no	yes	2009
	Austria	no	no	no	yes	-
	Belarus ¹⁵	no	no	no	yes	-
	Bosnia and Hercegovina	no	yes	no	yes	-
	Bulgaria	yes	yes	no	yes	2004
	Croatia	yes	yes	no	yes	2009
	Czechia	yes	yes	no	yes	1999
	Estonia	yes	no	yes	yes	2004
	Hungary	yes	yes	no	yes	1999
	Latvia	yes	no	no	yes	2004

¹⁴ One of the first studies to conceptualise *small powers* in terms of rank, behaviour, interests, and role-playing can be found in: Annette Baker Fox, *The Power of Small States. Diplomacy in World War II* (Chicago, 1959); Raimo Väyrynen, „On the Definition and Measurement of Small Power Status”, *Cooperation and Conflict* 6, nr 2 (1971): 91–102, JSTOR.

¹⁵ Belarus is included among the CEE countries in this study, although its close alignment with Russia renders this classification contentious.

	Lithuania	yes	no	no	yes	2004
	Montenegro	no	no	yes	yes	2017
	Moldova	no	no	no	yes	-
	North Macedonia	no	yes	no	yes	2020
	Poland	yes	yes	no	no	1999
	Romania	yes	yes	no	no	2004
	Serbia	no	yes	no	yes	-
	Slovakia	yes	yes	no	yes	2004
	Slovenia	yes	yes	no	yes	2004
	Ukraine	no	yes	no	no	-

Source: own study.

Undoubtedly, along with small states outlined above, the CEE region also includes small or middle powers such as Hungary, Poland, and Romania, which have pursued this status either individually or through coordinated efforts. The status of a small or middle power is a matter of capacity more than size. However, in defence studies – and particularly in a strategically flanked region like CEE – size matters more than it might elsewhere. It is well established that small states have limited options when it comes to safeguarding their security against more powerful actors. As a result, they often seek to raise the costs of potential aggression by internationalising their defence and deterrence posture. Accordingly – and unsurprisingly – 70 percent of CEE countries are members of NATO; 10 percent maintain a neutral status or pursue neutrality (e.g., Austria and Moldova); while the remaining states either attempt to balance (as in the case of Serbia), move toward NATO accession (e.g., Bosnia and Herzegovina), or struggle for survival (e.g., Ukraine).

Alliances, alignments and minilaterals

There is neither a universal nor a complete definition of alliances. Broadly speaking, an alliance is a formal (not necessarily overt) or informal agreement between two or more states to cooperate on issues of mutual interest – particularly in the realm of collective defence in the

event of aggression¹⁶. While some scholars, such as Stephen Walt, conceptualise alliances more broadly as forms of security cooperation, others, like Glenn Snyder, define them more narrowly as “formal associations of states for the use (or nonuse) of military force” against an external threatener¹⁷. The legacy of NATO has further shaped contemporary understanding of alliances, anchoring them to the principles of collective defence and deterrence. Nonetheless, it is important to recognise that alliances are not immortal – even if NATO’s 76 years of operation and adaptation might suggest otherwise.

The understanding of alliances tends to evolve over time, shaped by shifting geopolitical dynamics and prevailing political sentiments. As a result, definitions oscillate between formal, mutual commitments in the realm of national defence and looser security arrangements that lack a *casus foederis* provision. While the former are traditionally designed to enhance military capabilities and “internationalise” defence in the event of war, the latter focus more on building resilience without explicitly identifying adversaries. As noted by Stephen Walt, states typically pursue either balancing or bandwagoning strategies – choices that are largely determined by their geographic position and relative capabilities in comparison to potential threats. Consequently, unlike great powers, smaller states often rely on alliance-based strategies such as “chain-ganging” or “buck-passing” as vital mechanisms for ensuring their survival – something that is rarely achievable through informal security arrangements alone¹⁸. However, in the face of armed conflict, smaller CEE states – being more vulnerable to abandonment than to entrapment – may engage in **alliance hedging** to mitigate the risk of defection by more powerful allies¹⁹. For instance, countries like Poland and Romania, while firmly embedded in NATO, have also strengthened bilateral defence relations with the United States and invested heavily in national military modernisation, reflecting a form of strategic hedging against uncertainty within the alliance framework.

There are multiple ways to classify alliances, but four basic types are commonly referenced based on their distinct objectives: (1) defence pacts, (2) offensive pacts, (3) non-aggression and

¹⁶ According to the ATOP (Alliance Treaty Obligations and Provisions) definition an alliance is “a formal agreement among independent states to cooperate militarily in the face of potential or realised military conflict”, see more Brett Ashley Leeds, *Alliance Treaty Obligations and Provisions (ATOP) Codebook*, The Alliance Treaty Obligations and Provisions Project (ATOP) (Rice University, 2022), 6, http://www.atopdata.org/uploads/6/9/1/3/69134503/atop_5_1_codebook.pdf.

¹⁷ S. Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca, London, 1987); G. H. Snyder, *Alliance Politics* (Ithaca, 1997).

¹⁸ T. J. Christensen i J. Snyder, „Chain gangs and passed bucks: Predicting alliance patterns in multipolarity”, *International Organization* 44, nr 2 (1990): 141.

¹⁹ Snyder, *Alliance Politics*, 180–82. However, the research demonstrates that about 75% of alliance commitments are fulfilled.

neutrality pacts, and (4) agreements on friendship and cooperation (*ententes*). While offensive and neutrality pacts are largely of historical relevance – particularly following the legal prohibition of the use of force under international law – contemporary strategic thinking increasingly centres on the actual value of defence pacts and alternative, non-binding security arrangements, referred to as other-than-alliance (OTA) forms of cooperation. These OTA frameworks fall short of including a *casus foederis*, yet still play a significant role in the evolving security landscape. Alliances are typically characterised by three core features: (a) at least partial alignment of interests among member states, whether in preserving the status quo or pursuing change; (b) reciprocal accumulation and coordination of military capabilities; (c) security guarantees that apply in wartime and/or cooperative frameworks maintained in peacetime. As a result, modern alliance structures and OTA mechanisms form a two-fold system. On one hand, they include wartime survival mechanisms – such as collective defence provisions exemplified by NATO’s Article 5. On the other, they encompass peacetime security partnerships – such as AUKUS or strategic dialogues like the Quad – that focus on deterrence, capacity building, and strategic coordination without binding mutual defence commitments.

Military historians and statisticians distinguish between larger and smaller alliances, recording and categorising them in various ways through databases such as ATOP²⁰. The tendency of smaller states to align with like-minded partners is well established. As such, minor powers may form either small or large alliances, and the size alone does not imply strategic insignificance. But what exactly constitutes a “small alliance”? Does it refer simply to a bilateral military agreement? Not necessarily. Consider, for example, the robust, informal, and unwritten security cooperation between the United States and Israel. Despite its bilateral nature, it is rarely labelled a “small” alliance due to its substantial military capacity, technological sophistication, and broader impact on Middle Eastern security²¹. Should small alliances be defined by the number of parties involved, their average size, or both? And if so, what threshold distinguishes a “small” or minilateral alliance? Since the notion of smallness is context-dependent – especially in geopolitical terms – we propose that small alliances are best understood as agreements formed primarily by small states. Yet this raises another question: how do they differ from traditional bilateral or multilateral structures? Simple statistical classification based on the number of members is insufficient.

²⁰ The ATOP database covers around 770 alliances created in the years 1813-2018; the average duration of defence pacts amounts to 13 years, <http://www.atopdata.org/> (accessed: 11.07.2025).

²¹ Cf. Samuel W. Lewis, „The United States and Israel: Evolution of an Unwritten Alliance”, *Middle East Journal* 53, nr 3 (1999): 364–78, JSTOR.

In recent years, there has been a significant surge in literature on minilateral security cooperation, examining both regional and cross-regional forms of alliance integration²². *Minilateralism*, by definition, occupies a space between bilateralism (e.g., traditional U.S. alliances) and multilateralism. As Moisés Naím puts it, minilateralism reflects a “smarter, more targeted approach,” bringing together “the smallest possible number of countries needed to have the largest possible impact”²³. Broadly speaking, minilateralism involves the cooperation of a small group of states addressing specific issues, based on shared interests rather than shared values. The number of participants varies depending on the issue at hand, but generally ranges from three to six states when it comes to security and defence cooperation in newly institutionalised formats. Some minilateral frameworks are misleadingly referred to as alliances – such as the Quad – even though they typically lack a military solidarity clause. Rather, they function as strategic alignments, serving as platforms for policy coordination and strategic convergence. Alignment is considered a broader and more flexible concept than formal alliances. As Glenn Snyder defined it, alignment refers to “a set of mutual expectations between two or more states that they will have each other’s support in disputes or wars”²⁴.

It should be noted that the concept of alignment was extensively discussed during the Cold War, particularly in the context of small powers, and often contrasted with *non-alignment*²⁵. At present, alignments typically do not include mutual defence commitments and instead emphasise strategic flexibility and balancing. Of course, states can shift from alignment to formal alliance – as seen in the cases of Finland and Sweden, which aligned closely with NATO for years before officially joining the alliance. Conversely, alliances may be downgraded into looser alignments when interests diverge – for example, Türkiye’s increasingly contested role within NATO and the United States’ sceptical stance on NATO under the Trump administration. Other states may deliberately choose alignments over alliances, as in the case of the People’s Republic of China and Russia in 2025. This is not to suggest we are witnessing the end of alliances, as argued by Rajan Menon in the context of U.S. foreign policy. On the contrary, examples such as the military pact signed between Russia and North Korea in 2024

²² Thomas S. Wilkins, „Towards cross-regional alliance integration: exploring the modes and modalities of ‘Coalition-Building’ around minilaterals”, *Australian Journal of International Affairs* 79, nr 3 (2025): 493–502, <https://doi.org/10.1080/10357718.2025.2501968>.

²³ Moises Naim, „Minilateralism. The magic number to get real international action.”, *Foreign Policy*, 21 czerwca 2009, <https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>.

²⁴ Snyder, *Alliance Politics*, 105.

²⁵ Cf. Robert L. Rothstein, „Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965”, *International Organization* 20, nr 3 (1966): 397–418, JSTOR.

demonstrate that traditional alliances still matter. However, alignments are undeniably becoming a central feature of the evolving international security landscape, contributing to the emergence of strategic frameworks defined by variable geometry rather than rigid institutional formats²⁶.

Subsequently, in theory, *minilateralism* encompasses alignments that do not involve the burden-sharing mechanisms or binding defence commitments typically required in formal alliances. Unlike standard alliances, alignment-based minilaterals are considered strategically “safer” due to their informal nature and the absence of mutual defence obligations. Alignments and minilaterals are mutually reinforcing, as both are characterised by flexibility, exclusivity, and competitiveness. As Joel Wilkins argues, alignments may even exclude participation in broader pan-regional, multilateral institutions. Minilaterals, therefore, **fall more within the category of expectations rather than binding commitments**. They are procedural in nature and often entail issue-specific or ad hoc participation²⁷. Larger minilateral formats frequently operate with rotating presidencies and involve various working groups, contributing to their institutional dynamism. The distinct profiles of these emerging security structures and practices are outlined in Table 2 below.

Table 2. Alliances, alignments and minilaterals

	Alliance	Minilateral	Alignment
Formality	formal or institutional (e.g., treaties)	formal or semi-formal	informal, policy-based
Commitment level	high	moderate	low to moderate
Size	bilateral and multilateral	from 3 to 9	bilateral and multilateral
Purpose	collective defence, deterrence	task-oriented collaboration, hedging	strategic signalling, operational cooperation, soft balancing

²⁶ For more discussion see: Rajan Menon, *The End of Alliances* (Oxford, New York, 2007).

²⁷ Wilkins, *The “minilateral moment” and the regional security architecture in the Indo-Pacific*, 3.

Scope	broad (defence, military)	specific (e.g., maritime security, cybersecurity, mobility)	narrow (geopolitically defined)
Examples	NATO; ROK – U.S. Mutual Defence Treaty	Quad; AUKUS; I2U2 ²⁸	Nordic states until 2022; Russia – PRC “no limit” alignment (post-2022) ²⁹

Source: own study.

The small-state structure of Central and Eastern Europe compels us to expand the conventional “magic number” of minilaterals to **nine** members. This threshold implies that fewer than 50 percent of CEE countries need to be engaged for an arrangement to qualify as minilateral. In this context, alongside NATO-oriented activities, minilateralism can be viewed as a strategic mechanism through which small states enhance their influence – effectively enabling them to “punch above their weight” and behave as small powers rather than simply small states. In this sense, minilaterals offer a transformative potential: they may serve as stepping stones from limited influence toward greater strategic agency. Functionally, minilaterals can act as a bridge between formal alliances and informal alignments. While alliances and alignments are inherently fluid and subject to shifts in interests and threats, minilaterals occupy an *intermediate position*: stronger and more structured than casual alignments, yet less binding than formal alliance commitments. Consider the post-2022 trajectory of the Visegrad Group (V4), where Hungary and Slovakia – both increasingly Ukraine-sceptical and inclined toward tactical bandwagoning – have disrupted the group’s coherence.

As of the post-2022 strategic environment, three main constellations can be identified in the CEE region: (a) countries that are both allied and aligned (e.g., Poland and Lithuania); (b) countries that are allied but not aligned (e.g., Latvia and Hungary); (c) countries that are aligned but not allied (e.g., Ukraine and Romania). Minilateralism may serve as a hedging strategy within and across these constellations. Since it typically emerges from shared alignments, some minilateral groupings may gradually evolve into formal alliances – depending on the

²⁸ The I2U2 (India – Israel – UAE – U.S.) format was established in 2021.

²⁹ Liang Fook Lye, „China-Russia relations: The limits of ‘no limits’”, ThinkChina, 16 maja 2025, <https://www.thinkchina.sg/politics/china-russia-relations-limits-no-limits>.

development of mutual trust, perceived threats, or strategic necessity³⁰. Others may remain embedded within larger alliance systems, functioning as complementary layers – as seen in the case of AUKUS, which coexists with broader frameworks like NATO and ANZUS. In sum, we define *minilaterals* as **informal or semi-formal, interest-driven, and task-specific forms of structured cooperation in the realm of security and defence, involving three to nine states and lacking binding collective defence commitments**³¹. With this working definition in mind, we now turn to an examination of post-2022 CEE minilaterals and their potential implications for the broader Euro-Atlantic security architecture.

Post-2022 multilateralism in CEE and the Euro-Atlantic security landscape

Before presenting the CEE minilaterals and assessing the impact of these smaller practices and structures on the regional security architecture, it is essential to examine the post-2022 strategic context. Foremost among the defining factors is **a shared threat perception**, shaped by the ongoing war in Ukraine, the likelihood of continued Russian hybrid operations targeting NATO's Eastern flank and beyond, and the increasing obstruction of Ukraine's NATO membership aspirations.

Secondly, on paper, NATO remains a robust military super-alliance³². However, a closer examination reveals potential fragilities – most notably illustrated during the Trump administration, which openly pressured European allies by accusing them of free-riding and threatening to reduce U.S. commitments unless defence spending increased. While such dynamics have spurred some European action, they have also exposed underlying vulnerabilities within the alliance. It is important to recall that the European Union, despite possessing a mutual defence clause under Article 42.7 of the Lisbon Treaty, does not yet function as a military alliance in the traditional sense. Its defence posture remains largely dormant. Only recently has the EU taken more concrete steps toward strategic readiness, with the announcement of the white paper on European defence titled *ReArm Europe/Readiness*

³⁰ Cf. Håkon Lunde Saxi, „Alignment but not Alliance: Nordic Operational Military Cooperation”, *Arctic Review on Law and Politics* 13 (2022): 53–71, JSTOR.

³¹ The order of realms matters, as minilaterals are generally more focused on security than on defence. As a consequence, our definition excludes broader formats such as the Three Seas Initiative (3SI), which involves 13 participants.

³² In 2024, NATO member states accounted for over half of global military expenditure and collectively pledged to allocate at least 5 percent of their GDP to defence and security-related spending by 2035. „Defence expenditures and NATO's 5% commitment”, nato.int, 27 czerwca 2025, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm.

2030, which includes the *Security Action for Europe* (SAFE) initiative³³. SAFE aims to revitalise European defence through industrial collaboration – including joint procurement initiatives between at least two member states – and extends participation to non-EU partners such as Ukraine, EEA members, and EFTA states. These efforts intentionally cross-cut existing security arrangements, but are still far from replacing NATO’s collective defence guarantees³⁴. Crucially, despite the existence of Article 5, NATO’s mutual defence clause may become less predictable in the coming years. In parallel, the EU is unlikely to become combat-ready in the short term. Therefore, the potential ***de-Americanisation of NATO, combined with the EU’s slow progression toward strategic autonomy***, may compel smaller CEE states to hedge against increasing political and strategic uncertainty. Finally, while NATO’s consensus-based decision-making can be slow and constrained, smaller (sub)regional formats – including minilaterals – offer greater speed and flexibility, reinforcing their growing appeal in the current security environment.

Thirdly, in parallel with both NATO and the EU, smaller alignments may serve as **early responders** or localised reinforcement hubs within a layered deterrence system along NATO’s Eastern flank – complementing both multilateral and bilateral frameworks. The idea of “small alliances” in Central and Eastern Europe reemerged in 2021 with Ukraine’s Ministry of Foreign Affairs announcing what it called a *grand strategy of small alliances*³⁵. While this initiative was not intended to signal a departure from Ukraine’s NATO aspirations, it clearly reflected a growing sense of political realism in Kyiv. When Russia launched its full-scale invasion in 2022, several CEE minilateral structures – ranging from trilateral to more inclusive formats – were already in operation. Although some of these groupings have been labelled “alliances”, this terminology is often inaccurate, if not deliberately overstated. Most of these arrangements more closely reflect the characteristics of alignments, and should thus be more appropriately described as *mini-alignments*. Importantly, minilateral security and defence cooperation in Europe is not confined to Central and Eastern Europe. It includes established formats such as

³³ *White Paper for European Defence - Readiness 2030* (European Commission, 2025), https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en.

³⁴ „SAFE: 150 mld euro na wspólne zamówienia w dziedzinie europejskiego bezpieczeństwa i obrony – zgoda Rady”, Rada Unii Europejskiej, 25 maja 2025, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2025/05/27/safe-council-adopts-150-billion-boost-for-joint-procurement-on-european-security-and-defence/>.

³⁵ Cf. Sergiy Gerasymchuk i Mykhailo Drapak, *Grand Strategy of Small Alliances of Ukraine: Use of Potential against the Background of Global Challenges*, Peace and Security (Foreign Policy Council „Ukrainian PRISM”, 2023), <https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/04/Grand-strategy-of-Small-alliances-of-Ukraine.pdf>.

the Benelux Union and the Nordic-Baltic Eight (NB8)³⁶. Since 2022, the trajectory of CEE's "small alliances" has depended on two main, intersecting factors. The first is the peace process in Ukraine, which will ultimately determine whether these structures prove indispensable or become redundant. As long as the war continues – and with the operational experience and lessons learned by the Armed Forces of Ukraine – these minilateral frameworks remain valuable for CEE countries as pragmatic and adaptive security mechanisms³⁷. On the other hand, from the Ukrainian perspective, these formats are also seen as instruments of strategic dialogue, helping to bridge the gap between Kyiv and the broader Euro-Atlantic security community³⁸.

CEE minilaterals typically take the form of security dialogues and/or task-oriented (military) cooperation. In practice, such dialogues are intended not only to foster mutual understanding but also to enable real coordination of security and defence policies. Since 2022, the landscape of CEE security and defence minilaterals has become increasingly complex, encompassing both well-established structures and relatively new initiatives – some of which are operationally relevant, while others remain largely symbolic or ineffectual. For instance, the **Visegrad Group (V4)**, once a key regional platform, has become strategically dormant, particularly as Hungary and Slovakia seek to re-engage with Putin's Russia. Put simply, while the V4 countries remain NATO allies, they no longer act as aligned partners in response to the Russian threat. This disconnect persists despite their joint declaration of the *Framework for Enhanced Visegrád Group Defence Planning Cooperation* (9 November 2022), which ostensibly aims to strengthen the defensive capabilities of Europe and NATO³⁹. By contrast, Poland and Czechia – both actively supporting war-torn Ukraine – have eventually turned to

³⁶ For more discussion see e.g., Tamás Levente Molnár, ed., *Minilateral Cooperation in the EU. Internal Cohesion, Group Dynamics, and Voting Behaviour of Selected State Blocks* (Institute for Foreign Affairs and Trade, 2021), https://hiia.hu/wp-content/uploads/2021/10/minilateral_online_v1.pdf. The report, however, primarily focuses on the voting behaviour (voting similarity) of selected groups, rather than their security and defence practices.

³⁷ Cf. Jack Watling, „Lessons from Ukraine: Recommendations for NATO (video explainer)”, RUSI, 14 lutego 2025, <https://www.rusi.org/news-and-comment/explainers/lessons-ukraine-recommendations-nato>; Doug Livermore, „Ukraine Special Operations Forces and the Lessons Learned for Large-Scale Combat Operations”, *Small Wars Journal*, 31 stycznia 2025.

³⁸ A quantitative analysis of the “minilateral alliances” involving war-torn Ukraine and European countries can be found in: Teresa Astramowicz-Leyk et al., „Activation of Minilateral Alliances with the Participation of European Countries and Ukraine in the Context of Russia's Armed Aggression: Security Dimension”, *Studia Warmińskie*, nr 61 (2024): 511–31. Although the authors classify the Ukraine – Türkiye “Quadrige” format as a minilateral – which is a reasonable interpretation given its two-sectoral structure (involving defence and foreign ministers) – we do not include this format in our analysis.

³⁹ „Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening Their Defence Cooperation”, [visegradgroup.eu](https://www.visegradgroup.eu/home/calendar/calendar), dostęp 8 lipca 2025, <https://www.visegradgroup.eu/home/calendar/calendar>.

alternative formats, such as NATO's Bucharest Nine (B9) and trilateral arrangements that exclude Hungary.

On the other hand, **the Lublin Triangle (L3)** – a format involving Poland, Lithuania, and Ukraine established in 2021 – has been notably intensified since the outbreak of the war in Ukraine, evolving into a more defence-oriented structure⁴⁰. Another key initiative is the tripartite format between **Poland, Ukraine, and the United Kingdom**, launched just days before Russia's full-scale invasion. This grouping laid the groundwork for similar minilaterals aimed at strengthening national resilience, though its long-term strategic significance depends more on substance than on symbolic announcements⁴¹. According to the Kiel Institute for the World Economy, the total *minilateral* military allocations from Poland and the UK to Ukraine amount to €18.2 billion (13% of all military contributions to Ukraine between January 2022 and April 2025), likely making it the most beneficial arrangement for Ukraine⁴². A further example is **the Central European Defence Cooperation (CEDC)**, which focuses on pooling and sharing defence capabilities, as well as joint training and military exercises. However, the inclusion of neutral Austria means the grouping is not explicitly directed against any specific actor⁴³. Similarly, some formats – such as **the Craiova Group** – bring together countries with a history of antagonism, limiting cooperation to low-profile initiatives centred on connectivity and European integration, without explicit security or defence commitments⁴⁴. This is also the case with **the Romania – Moldova – Ukraine triangle**, but the ongoing war may reshape them into more security-oriented frameworks⁴⁵. In several instances, defence cooperation is formally declared but remains largely nominal. It is also important to note that many minilaterals are

⁴⁰ Cf. Aleksandra Kuczyńska-Zonik i Jakub Olchowski, eds., *Lublin Triangle - the potential of regionalism*, IEŚ Policy Papers, 2/2023 (Instytut Europy Środkowej, 2023), <https://ies.lublin.pl/ies-policy-papers/2023-002/>.

⁴¹ For more discussion, see: Przemysław Biskup et al., *The Trilateral Initiative: How Britain, Poland and Ukraine Can Shape a Post-War Europe* (the Council on Geostrategy, the Polish Institute for International Affairs, Foreign Policy Council „Ukrainian Prism”, 2024), <https://pism.pl/publications/the-trilateral-initiative-how-britain-poland-and-ukraine-can-shape-a-post-war-europe>.

⁴² A. Antezza et al., „Ukraine Support Tracker Data”, czerwca 2025, <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>. However, these allocations are made bilaterally and are not directly linked to the tripartite donor format.

⁴³ The group was established in 2010 and comprises Austria, Croatia, Czechia, Hungary, Slovakia, and Slovenia, with Poland participating as an observer. For further details, see: <https://cedc.info>.

⁴⁴ For more discussion, see: Venelin Bochev, „Craiova Group – too late or better late than never?”, European Policy Centre (CEP), 6 grudnia 2018, <https://cep.org.rs/en/blog/craiova-group-too-late-or-better-late-than-never/>.

⁴⁵ Cristian Chiscop i Radu Magdin, *The Romania–Moldova– Ukraine triangle. A framework for enhanced regional connectivity* (Friedrich Ebert Stiftung, 2025), <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/21909.pdf>.

closely tied to the political developments within participating countries. For example, **the Weimar Triangle** (France, Germany, and Poland) was effectively put on ice during the Law and Justice government in Poland, but has recently been revitalise – largely due to France’s concerns over the rising influence of far-right parties in its own domestic politics⁴⁶.

Table 3 below outlines the characteristics of **thirteen CEE minilaterals**, including both dialogic and cooperative structures that cut across subregional divisions within Europe (presented in chronological order). These formats are typically convened on the margins of the broader Euro-Atlantic security architecture, often alongside NATO or EU meetings. In addition to basic details, the table highlights the level of security and defence commitment, scope of cooperation, wider institutional and political context, and post-2022 relevance. We do not include PESCO (Permanent Structured Cooperation), inaugurated in 2017 as part of the European integration process, which currently comprises 83 collaborative projects across five operational domains: land, maritime, air, space, and cyber.⁴⁷ However, in principle, PESCO may serve to reinforce existing minilateral arrangements or give rise to new ones in the future. It is also worth noting that some of the minilaterals listed involve only one CEE country, yet still contribute meaningfully to regional security and defence capabilities through industrial collaboration or technical mechanisms – for instance, the Military Schengen Agreement⁴⁸.

Table 3. CEE minilaterals

Minilateral	Date	Participants (size)	Commitment level	Scope of cooperation	Interlocks with
Visegrad Group (V4)	1991	Czechia, Hungary, Poland, Slovakia (4)	low	security dialogue; defence coordination (V4 Planning Group); crisis	UE, NATO, Three Seas Initiative (3SI)

⁴⁶ For example, statistically, the defence ministers of the Weimar Triangle meet only once every nine years; however, the most recent meeting in Paris resulted in promising commitments to military cooperation. Cf. Laura Kayali, „France deepens military ties with Germany, Poland ahead of risky snap election”, POLITICO, 24 czerwca 2024, <https://www.politico.eu/article/france-germany-poland-emmanuel-macron-military-ties-risky-snap-election/>.

⁴⁷ „PESCO (Permanent Structured Cooperation)”, dostęp 5 lipca 2025, <https://www.pesco.europa.eu/>.

⁴⁸ Anchal Vohra, „The ‘Military Schengen’ Era Is Here”, foreignpolicy.com, 4 marca 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/03/04/europe-military-autonomy-nato-schengen/>.

				management (V4 EU Battlegroup)	
Weimar Triangle	1991	France, Germany, Poland (3)	low	security dialogue; joint exercises	EU and NATO
Salzburg Forum	2000	Austria, Bulgaria, Croatia, Czechia, Hungary, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia (9)	low- moderate	enhances internal security and justice; no direct military and defence role	EU (enlarge ment and pre- coordinat ion before EU Council meetings)
Nordic- Baltic 8 (NB8)	2008 ⁴⁹	Denmark, Finland, Norway, Sweden, Iceland, Latvia, Lithuania, Estonia (8)	moderate	foreign and security policy coordination (esp. Eastern policy, NATO's North- Eastern flank)	EU (NB6 format) and NATO (after Finland and Sweden joined NATO), NORDE FCO ⁵⁰

⁴⁹ Although the group was formed in the 1990s, the Baltic countries were only incorporated into the coordination of NB8 foreign policies in 2008

⁵⁰ NORDEFCO – Nordic Defence Cooperation – is a defence collaboration among the Nordic countries (Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden), for more information, see: <https://www.nordefco.org/>

Central European Defence Cooperation (CEDC)	2012 ⁵¹	Austria, Croatia, Czechia, Hungary, Slovakia, Slovenia (6)	low-moderate	security dialogue; border protection; joint military exercises and training	EU
Craiova Group (C4)	2015	Bulgaria, Greece, Romania, Serbia (4)	none	mostly infrastructure and transport connectivity	EU (Berlin Process including Serbia)
Bucharest Nine (B9)	2015	Bulgaria, Czechia, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia (9)	low-moderate	allied security dialogue; NATO regional coordination	NATO (Eastern flank), 3SI
Trilogue	2016	Poland, Romania, Türkiye (3)	low	security dialogue	NATO (Eastern and Southern flanks)
Lublin Triangle (L3)	2020	Poland, Ukraine, United Kingdom (3)	low-moderate (support to war-torn Ukraine)	initially political and socio-economic; since 2022,	EU and NATO; LitPolUkrBrig ⁵² (Euro-

⁵¹ The group was formed in 2010 but only became operational two years later.

⁵² The Lithuanian-Polish-Ukrainian Brigade was formed in 2015, see more <https://litpolukrbrig.wp.mil.pl/>.

				defence coordination and regional security promotion	Atlantic integration of Ukraine)
Associated Trio	2021	Georgia, Moldova, Ukraine (3)	none	European integration; limited security cooperation (cybersecurity, border control)	EU (enlargement)
Ukraine – Poland – UK	2022	3	moderate (support to Ukraine)	national resilience and defence-industrial cooperation	NATO (Ukraine's Euro-Atlantic integration)
Romania – Moldova – Ukraine	2022	3	low	energy security, border control; capacity building (Romania as a logistical hub)	EU (Moldova as a candidate) and NATO (Ukraine), 3SI
Military Schengen	2024	Germany, Poland, The Netherlands (3)	low-moderate	military mobility and deployment streamlining	NATO

Source: own study.

In general, CEE minilaterals have traditionally avoided deep security and defence cooperation, functioning mainly as security-dialogue formats overshadowed by NATO's political and military primacy. However, the more uncertain the mutual defence commitments become, the more viable such smaller, task-specific collaborations may be. Statistically, Poland is the most represented country in the above minilateral structures, participating in eight formats encompassing a total of 27 European countries. It can arguably be regarded as a *minilateral hub* in CEE. Ukraine belongs to four minilaterals, though only three involve security dialogue and military capacity-building measures. Some of these minilaterals tend to be exclusive and closed to newcomers (e.g., NB8 and all trilaterals), while others remain rather elusive in terms of core defence collaboration (e.g., the Trilogue, even post-2022). The largest minilaterals are the Bucharest Nine (B9) and the Salzburg Forum, each with nine participants, whereas the smallest are tripartite formats that usually intersect with broader institutions. Such mini-alignments may operationalise the EU's declared ambition to enhance its military posture at both industrial and operational levels. Thus, if the EU aims to become defence-capable by 2030, minilaterals could theoretically play a key role in achieving this goal.

In the coming decade, minilaterals could shape the Euro-Atlantic security architecture in a positive manner. Firstly, they act as enhancers of regional resilience and burden-sharing, taking the form of funds or centres of excellence, with minilateral track 1.5 and 2.0 as prospective options. Secondly, minilaterals may serve as "force multipliers" within NATO, focusing on non-kinetic domains. Thirdly, given the CEE geostrategic context, they function as early warning systems, strengthening deterrence posture towards an aggressive Russia through the "spider's web" formula⁵³. Fourthly, minilateral structures may be utilised by CEE countries for alliance hedging aimed at threat management. This approach of multiple (European) ties could reduce the risk of abandonment often faced by smaller states. Consequently, minilateralism may transform NATO into a super-alignment of variable geometry. On the other hand, there are costs associated with the proliferation of these smaller "alliances". The first is fragmentation and duplication, unless they are well coordinated within NATO. Secondly, with rising war fatigue in Europe, Russia-leaning countries render some minilateral structures illusory or nominal (e.g., the V4). Thirdly, this trend requires NATO to adapt its command structures to integrate CEE regional clusters – but what of those that include non-NATO countries? These

⁵³ The durability of the spider's web is defined not by its individual strands but by their connections; in nature, such webs serve as hunting tools, shelters, and means of communication.

factors make security and defence minilaterals in CEE a prospective yet demanding practice. The table 4 evaluates the effectiveness of regional formats as tools for strategic hedging, strategic agency (the transition from small state to small power), and building regional resilience.

Table 4. Strategic evaluation of CEE minilaterals (post-2022)

Minilateral	Strategic hedging	Strategic agency	Regional resilience	Overall strategic impact
Visegrad Group (V4)	low	low	very low	stagnant
Weimar Triangle	moderate	low	moderate	moderate
Salzburg Forum	low	low	low	stagnant
Nordic-Baltic 8 (NB8)	high	high	very high	critical
Central European Defence Cooperation (CEDC)	low	low	low	stagnant
Craiova Group (C4)	low	low	low	minimal
Bucharest Nine (B9)	high	moderate	moderate	high
Trilogue	moderate	moderate	moderate	moderate
Lublin Triangle (L3)	moderate	high	high	critical
Associated Trio	moderate	low	moderate	low-moderate
Ukraine – Poland – UK	high	moderate	high	high
Romania – Moldova – Ukraine	moderate	low	moderate	moderate
Military Schengen	moderate	moderate	high	critical

Source: own study.

As demonstrated in Table 4, the post-2022 strategic environment has acted as a filter, separating historically significant but currently stagnant formats from highly relevant, task-oriented ones. The findings illustrate three key trends that support the study's central hypothesis. First,

divergence over Russia: formats characterised by low strategic hedging and agency, such as the V4 and CEDC, are primarily hindered by internal disagreement regarding the Russian threat, rendering them “stagnant”. Second, the rise of Northern and Eastern Flank agency: the NB8, L3, and Military Schengen represent the most “critical” formats. These have moved beyond mere dialogue to operationalise regional defence, effectively allowing small states to dictate the pace of security policy – a hallmark of strategic agency. Third, layered deterrence: formats with “high” strategic impact, such as the Bucharest Nine (B9) and the UK–Poland–Ukraine triangle, function as essential lobbying hubs and industrial safety nets. They verify the strategic hedging model by ensuring that regional security does not rely solely on the potentially slow decision-making of larger multilateral institutions.

Conclusions

Summing up, it should be noted that, whereas alliances tend to be more “negative” structures – formed explicitly against real or potential adversaries with clear mutual defence commitments – alignments are generally more “positive”, providing security in a less confrontational manner. As demonstrated in the text, minilaterals encompass varying degrees of alignment, often overlapping or criss-crossing existing security practices and frameworks. This understanding renders them particularly valuable for smaller states situated in vulnerable regions, such as Central and Eastern Europe. In the context of grey zones and hybrid threats, minilaterals allow for rapid coordination without the constraints of formal treaties. Theoretically, they also help circumvent deadlock in larger multilateral forums, proving especially useful when full alliances are politically sensitive or legally challenging.

The article seeks to outline CEE multilaterals within the realm of security and defence, offering a definition that may prove useful for further analysis of multilateral formats of structured cooperation in this field. Although it focuses on thirteen key cooperative CEE minilaterals (not necessarily an unlucky number), it is argued that, if wisely developed and well-coordinated by NATO and/or the EU, they could simultaneously enhance the resilience of CEE countries, NATO, and the European Union. As Putin’s Russia endeavours to weaken both the capacity and solidarity among NATO allies through a plethora of hybrid operations targeting CEE states, minilaterals represent a hybrid form merging alliances and alignments in smaller formats which – if properly cultivated – may both foster greater trust and address capability gaps.

Ultimately, the evidence presented in this study verifies the central hypothesis that minilateralism has become a critical alliance hedging strategy for CEE states. By maintaining multiple, overlapping memberships – particularly in formats like the Lublin Triangle and the

Bucharest Nine – these states have successfully created a “**spider’s web**” of deterrence that compensates for potential multilateral inertia. While larger institutions like NATO provide the essential bedrock of collective defence, these task-specific minilaterals have proven to be primary drivers of strategic agency, allowing regional actors to transform from passive security consumers into proactive “small powers”.

The full-scale Russian attack on Ukraine has prompted the emergence of several promising minilaterals focused on alliance hedging and capacity-building. In Central and Eastern Europe, however, hedging remains limited since 70 per cent of the countries involved are NATO members, which means minilaterals largely function as NATO-integrated alignments, reinforcing the Article 5 commitment within a multi-layered geometry. Secondly, only some CEE minilaterals openly declare and implement security and defence cooperation, yet a category of resilience also renders low-profile structured cooperation potentially useful. This does not imply, however, that such arrangements are free of challenges, as some CEE countries remain sceptical about deterring Russia. It is therefore doubtful that CEE minilaterals will compete with or bypass conventional Euro-Atlantic security and defence frameworks. Rather, they may serve as a third layer of security and defence cooperation for CEE NATO members and as a first or second layer for non-NATO countries such as Ukraine, helping to transform them from small states into small powers.

Streszczenie:

Historia Europy Środkowej i Wschodniej (EŚW) zna przypadki zawierania małych sojuszy opartych na wspólnocie zagrożeń, takich jak tzw. Mała Ententa z okresu międzywojennego. Obecnie, wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę oraz narastającej niepewności co do trwałości zobowiązań bezpieczeństwa w ramach NATO, państwa EŚW ponownie angażują się w mniejsze formaty współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Niniejsze opracowanie ma na celu ocenę użyteczności strategicznej tych porozumień jako odpowiedzi na zmieniający się krajobraz bezpieczeństwa po 2022 roku. Wykorzystując analizę jakościową oraz klasyfikację typologiczną trzynastu sformalizowanych formatów współpracy – określanych niekiedy mianem „małych sojuszy” – w artykule zbadano ich potencjalny wpływ na euroatlantycką architekturę bezpieczeństwa. Formaty minilateralne pozwalają państwom EŚW na transformację z pasywnych konsumentów bezpieczeństwa w bardziej odpornych aktorów (*small powers*) o zwiększonej podmiotowości strategicznej. Autor przyjmuje hipotezę mówiącą o kluczowej roli minilateralizmu w asekuracji strategicznej (*strategic hedging*), która pozwala państwom na mitygowanie ryzyka porzucenia przez sojuszników przy jednoczesnym omijaniu bezwładności struktur wielostronnych. Wyniki, ujęte w ramach oceny strategicznej (Tabela 4), kategoryzują te formaty pod kątem ich sprawczości i odporności regionalnej. We wnioskach potwierdzono także, że dobrze skoordynowana „pajęczyna” struktur minilateralnych może

wzmacniać regionalne odstraszanie i dopełniać szersze struktury w rodzaju NATO czy Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe:

Europa Środkowa i Wschodnia (EŚW), minilateralizm, małe państwa,
architektura bezpieczeństwa, asekuracja, małe mocarstwa,

Key words:

Central and Eastern Europe (CEE), minilateralism, small states, security architecture,
strategic hedging, small powers

Bibliografia:

1. Antezza, A., P. Bomprezzi, K. Bushnell, et al. „Ukraine Support Tracker Data”. czerwca 2025. <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.
2. Archer, Clive, Alyson Bailes, i Anders Wivel, red. *Small States and International Security. Europe and Beyond*. Routledge, 2016.
3. Astramowicz-Leyk, Teresa, Yaryna Turchyn, Olha Ivasechko, i Oleh Tsebenko. „Activation of Minilateral Alliances with the Participation of European Countries and Ukraine in the Context of Russia’s Armed Aggression: Security Dimension”. *Studia Warmińskie*, nr 61 (2024): 511–31.
4. Bajda, Piotr, red. *Small states within the European Union. Challenges - dilemmas - strategies*. Warszawa, 2023.
5. Biskup, Przemysław, Alexander Lanoszka, Maria Piechowska, James Rogers, Hanna Shelest, i Marcin Terlikowski. *The Trilateral Initiative: How Britain, Poland and Ukraine Can Shape a Post-War Europe*. The Council on Geostrategy, the Polish Institute for International Affairs, Foreign Policy Council „Ukrainian Prism”, 2024. <https://pism.pl/publications/the-trilateral-initiative-how-britain-poland-and-ukraine-can-shape-a-post-war-europe>.
6. Bochev, Venelin. „Craiova Group – too late or better late than never?” *European Policy Centre (CEP)*, 6 grudnia 2018. <https://cep.org.rs/en/blog/craiova-group-too-late-or-better-late-than-never/>.
7. Brummer, Chris. *Minilateralism. How Trade Alliances, Soft Law, and Financial Engineering Are Redefining Economic Statecraft*. New York, 2014.
8. Chiscop, Cristian, i Radu Magdin. *The Romania–Moldova– Ukraine triangle. A framework for enhanced regional connectivity*. Friedrich Ebert Stiftung, 2025. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/21909.pdf>.
9. Christensen, T. J., i J. Snyder. „Chain gangs and passed bucks: Predicting alliance patterns in multipolarity”. *International Organization* 44, nr 2 (1990): 137–68.
10. Fox, Annette Baker. *The Power of Small States. Diplomacy in World War II*. Chicago, 1959.
11. Gerasymchuk, Sergiy, i Mykhailo Drapak. *Grand Strategy of Small Alliances of Ukraine: Use of Potential against the Background of Global Challenges*. Peace and

- Security. Foreign Policy Council „Ukrainian PRISM”, 2023. <https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/04/Grand-strategy-of-Small-alliances-of-Ukraine.pdf>.
12. Halecki, Oskar. „The Historical Role of Central-Eastern Europe”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 235 (1944): 9–18.
 13. Ingebritsen, Christine, Iver Neuman, Sieglinde Gstöhl, i Jessica Beyer, red. *Small States in International Relations*. University of Washington Press, 2006. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/j.ctvcwnw88>.
 14. Kayali, Laura. „France deepens military ties with Germany, Poland ahead of risky snap election”. *POLITICO*, 24 czerwca 2024. <https://www.politico.eu/article/france-germany-poland-emmanuel-macron-military-ties-risky-snap-election/>.
 15. Keohane, R. „Review: Liliputians’ Dilemmas: Small States in International Politics”. *International Organization* 23, nr 2 (1969).
 16. Kuczyńska-Zonik, Aleksandra, i Jakub Olchowski, eds. *Lublin Triangle - the potential of regionalism*. IES Policy Papers. 2/2023. Instytut Europy Środkowej, 2023. <https://ies.lublin.pl/ies-policy-papers/2023-002/>.
 17. Leeds, Brett Ashley. *Alliance Treaty Obligations and Provisions (ATOP) Codebook*. The Alliance Treaty Obligations and Provisions Project (ATOP). Rice University, 2022. http://www.atopdata.org/uploads/6/9/1/3/69134503/atop_5_1_codebook.pdf.
 18. Livermore, Doug. „Ukraine Special Operations Forces and the Lessons Learned for Large-Scale Combat Operations”. *Small Wars Journal*, 31 stycznia 2025.
 19. Lye, Liang Fook. „China-Russia relations: The limits of ‘no limits’”. *ThinkChina*, 16 maja 2025. <https://www.thinkchina.sg/politics/china-russia-relations-limits-no-limits>.
 20. Menon, Rajan. *The End of Alliances*. Oxford, New York, 2007.
 21. Molnár, Tamás Levente, ed. *Minilateral Cooperation in the EU. Internal Cohesion, Group Dynamics, and Voting Behaviour of Selected State Blocks*. Institute for Foreign Affairs and Trade, 2021. https://hiia.hu/wp-content/uploads/2021/10/minilateral_online_v1.pdf.
 22. Naim, Moises. „Minilateralism. The magic number to get real international action.” *Foreign Policy*, 21 czerwca 2009. <https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>.
 23. nato.int. „Defence expenditures and NATO’s 5% commitment”. 27 czerwca 2025. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm.
 24. OECD Glossary of Statistical Terms. OECD, 2008. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/09/oecd-glossary-of-statistical-terms_g1gh9ad7/9789264055087-en.pdf.
 25. „PESCO (Permanent Structured Cooperation)”. Dostęp 5 lipca 2025. <https://www.pesco.europa.eu/>.
 26. Rada Unii Europejskiej. „SAFE: 150 mld euro na wspólne zamówienia w dziedzinie europejskiego bezpieczeństwa i obrony – zgoda Rady”. 25 maja 2025. <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2025/05/27/safe-council-adopts-150-billion-boost-for-joint-procurement-on-european-security-and-defence/>.
 27. Rothstein, Robert L. „Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965”. *International Organization* 20, nr 3 (1966): 397–418. JSTOR.
 28. Samaan, Jean-Loup. *The minilateral moment in the Middle East: An opportunity for US regional policy?* Issue Brief. Scowcroft Middle East Security Initiative. Atlantic Council, 2023. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue->

- brief/the-minilateral-moment-in-the-middle-east-an-opportunity-for-us-regional-policy/.
29. Samuel W. Lewis. „The United States and Israel: Evolution of an Unwritten Alliance”. *Middle East Journal* 53, nr 3 (1999): 364–78. JSTOR.
 30. Saxi, Håkon Lunde. „Alignment but not Alliance: Nordic Operational Military Cooperation”. *Arctic Review on Law and Politics* 13 (2022): 53–71. JSTOR.
 31. Singh, Bhuhindar, i Sarah Teo, red. *Minilateralism in the Indo-Pacific: The Quadrilateral Security Dialogue, Lancang-Mekong Cooperation Mechanism, and ASEAN*. London, 2020.
 32. Snyder, G. H. *Alliance Politics*. Ithaca, 1997.
 33. Teo, Sarah. „Could Minilateralism Be Multilateralism’s Best Hope in the Asia Pacific?” *The Diplomat*, 15 grudnia 2018. <https://thediplomat.com/2018/12/could-minilateralism-be-multilateralisms-best-hope-in-the-asia-pacific/>.
 34. „The World Bank in Small States”. Dostęp 10 lipca 2025. <https://www.worldbank.org/en/country/smallstates/overview>.
 35. Väyrynen, Raimo. „On the Definition and Measurement of Small Power Status”. *Cooperation and Conflict* 6, nr 2 (1971): 91–102. JSTOR.
 36. visegradgroup.eu. „Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening Their Defence Cooperation”. Dostęp 8 lipca 2025. <https://www.visegradgroup.eu/home/calendar/calendar>.
 37. Vohra, Anchal. „The ‘Military Schengen’ Era Is Here”. *foreignpolicy.com*, 4 marca 2024. <https://foreignpolicy.com/2024/03/04/europe-military-autonomy-nato-schengen/>.
 38. Walt, S. *The Origins of Alliances*. Ithaca, London, 1987.
 39. Watling, Jack. „Lessons from Ukraine: Recommendations for NATO (video explainer)”. *RUSI*, 14 lutego 2025. <https://www.rusi.org/news-and-comment/explainers/lessons-ukraine-recommendations-nato>.
 40. *White Paper for European Defence - Readiness 2030*. European Commission, 2025. https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en.
 41. Wilkins, Thomas S. *Strategic Minilateralism and the Regional Security Architecture of the Indo-Pacific. The Quad, AUKUS, and the Trilateral Strategic Dialogue*. Singapore, 2025.
 42. Wilkins, Thomas S. „The ‘minilateral moment’ and the regional security architecture in the Indo-Pacific”. *NIDS Commentary no. 254*. The National Institute for Defense Studies, 2023. <http://www.nids.mod.go.jp/>.
 43. Wilkins, Thomas S. „Towards cross-regional alliance integration: exploring the modes and modalities of ‘Coalition-Building’ around minilaterals”. *Australian Journal of International Affairs* 79, nr 3 (2025): 493–502. <https://doi.org/10.1080/10357718.2025.2501968>.

Specyfika siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej

Wstęp

Płaszczyzna militarna stanowi ważną część stosunków międzynarodowych, która wpływała na zapewnienie bezpieczeństwa międzynarodowego oraz narodowego. Siła militarna jest jednym z instrumentów polityki państwa. W okresie *zimnej wojny* odgrywała ona dominującą rolę w konfrontacji Wschód-Zachód. Płaszczyzna militarna stanowiła jedyne pole zmagania, na którym Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej Związek Radziecki, ZSRR) mógł rzucić wyzwanie Stanom Zjednoczonym Ameryki (Stany Zjednoczone, USA). W tym okresie potencjał militarny decydował o międzynarodowej pozycji państw. Znaczenie siły militarnej po zakończeniu zimnej wojny uległo zmniejszeniu, a w Europie doszło do zmiany paradygmatu bezpieczeństwa. Procesy te objęły także Europę Środkową oraz Wschodnią. Jednak pewnym wyjątkiem była Federacja Rosyjska (Federacja, Rosja), dla której potencjał militarny stanowił atrybut mocarstwowości i ważny instrument polityki zagranicznej⁵⁴.

W artykule ze względu na specyfikę podjętego tematu, uwzględniono tylko część państw Europy Środkowej i Wschodniej, położonych pomiędzy Federacją a Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego (Sojusz, NATO) przed rozszerzeniem w marcu 1999 r. Pominięte zostały państwa regionu Kaukazu Południowego⁵⁵ oraz Europy Południowo-Wschodniej⁵⁶ z

⁵⁴ M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, Lublin 2000, s. 36-37; W. Multan, *Wizje bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1997, s. 21-23.

⁵⁵ Kaukaz Południowy obejmuje Armenię, Azerbejdżan, Gruzję, zob.: I. Topolski, *Region Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Międzynarodowe Stosunki Polityczne*, M. Pietraś (red.), Lublin 2021, s. 273-275.

⁵⁶ Europa Południowo-Wschodnia obejmuje Albanie, Bułgarię, Cypr, Grecję, Rumunię, państwa byłej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Jugosławii, tj. Bośnię i Hercegowinę, Chorwację, Czarnogórę, Republikę Macedonii Północnej, Serbię, Słowenię oraz Kosowo, zob.: J. Olchowski, K. Pawłowski, *Region Europy Południowo-Wschodniej*, [w:] *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, I. Topolski, H. Dumala, A. Dumala (red.), Lublin 2009, s. 75-82.

wyłączeniem Rumunii i Bułgarii. W takim ujęciu niniejszy artykuł obejmuje państwa Europy Środkowej zrzeszone w ramach Bukaresztańskiej Dziewiątki (B9), tj. Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Węgry oraz w wąskim rozumieniu Europy Wschodniej – Ukraina, Mołdawia, Białoruś. Podjęcie niniejszego tematu wymaga także uwzględnienia specyfiki siły militarnej Federacji Rosyjskiej, w tym znaczenia militarnego obwodu kaliningradzkiego.

Podjęcie takie wpływa na postawienie zasadniczego pytania, a mianowicie: Jakie znaczenie ma siła militarna w Europie Środkowej i Wschodniej, jakie są najważniejsze zagrożenia militarne? Tak sformułowane pytanie badawcze określa główny cel artykułu, którym jest analiza specyfiki siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej po zakończeniu *zimnej wojny*.

W niniejszym artykule poddano weryfikacji jedną hipotezę badawczą, a mianowicie znaczenie siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej po zakończeniu *zimnej wojny* ulegało dużym zmianom w wyniku zachodzących procesów o charakterze globalnym oraz regionalnym, które także wpływały na kształt sił zbrojnych. Do weryfikacji przyjętej hipotezy badawczej wykorzystano jako podstawową metodę analizę czynnikową. Jej uzupełnienie stanowią techniki badawcze, tj. analiza treści opracowań naukowych, analiza dokumentów. Analiza czynnikowa została wykorzystana do zbadania najważniejszych uwarunkowań oraz zagrożeń, które wpłynęły na specyfikę, tj. przewartościowanie znaczenia siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej.

W punkcie pierwszym nt. uwarunkowań specyfiki siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej poddano analizie siły sprawcze warunkujące wpływ potencjału militarnego na państwa regionu. Część druga charakteryzuje specyfikę zagrożeń militarnych oraz powiązanych z nimi zagrożeń asymetrycznych (hybrydowych) w Europie Środkowej i Wschodniej po zakończeniu *zimnej wojny*. Ostatni punkt obejmuje analizę znaczenia siły militarnej, w tym próby dostosowania się państw regionu do zachodzących zmian, także w wyniku aktywności militarnej Rosji. W tej części w dużym zakresie skupiono się na okresie po rozpoczęciu w dniu 24 lutego 2022 r. agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy – wojna pełnoskalowa.

1. Uwarunkowania specyfiki siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej

W okresie *zimnej wojny* państwa zaliczane do obecnej Europy Środkowej i Wschodniej były uzależnione militarnie od ZSRR lub wchodziły w jego skład jako republiki związkowe. W

największym zakresie decydowały o tym trzy kwestie. Po pierwsze, członkostwo w Układzie Warszawskim (UW) wiązało się z podporządkowaniem sił zbrojnych ówczesnych państw sojuszników Związkowi Radzieckiemu, który również zapewniał im bezpieczeństwo militarne, w tym parasol nuklearny, przed zagrożeniami ze strony NATO. Druga kwestia wiązała się z obecnością wojskową, tj. stacjonowaniem jednostek bojowych ówczesnej Armii ZSRR na ich terytorium. Po trzecie, członkowie UW w znacznym stopniu byli uzależnieni od dostaw różnych kategorii uzbrojenia i wyposażenia wojskowego, a szczególnie systemów zaawansowanych technologicznie. Ponadto przemysły zbrojeniowe tych państw były powiązane z Kompleksem Wojskowo-Przemysłowym (WPK) ZSRR, m.in. w ramach kooperacji jako poddostawcy różnych komponentów lub zakupu licencji na produkcję broni. Powodowało to, iż siły zbrojne tych państw były znacząco uzależnione od serwisu, dostaw części zamiennych oraz różnej kategorii amunicji i pocisków⁵⁷.

Proces zmniejszania zależności militarnej państw Europy Środkowej od ZSRR rozpoczął się na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. W największym zakresie wiązał się on z trzema kwestiami. Pierwsza dotyczyła rozwiązania UW – w dniu 25 lutego 1991 r. została podjęta decyzja o zaprzestaniu współpracy wojskowej. Natomiast 1 lipca 1991 r. Układ Warszawski został rozwiązany. Po drugie, procesy dezintegracyjne zakończone rozpadem ZSRR w grudniu 1991 r. spowodował powstanie strategicznej próżni bezpieczeństwa w regionie. Niepodległość uzyskały byłe republiki związkowe m.in. Estonia, Litwa, Łotwa oraz Ukraina, Mołdawia i Białoruś. Trzecia kwestia dotyczyła opuszczenia przez Siły Zbrojne ZSRR, a później Rosji państw Europy Środkowej. Jeszcze w 1990 r. Czechosłowacja (Centralna Grupa Wojsk) i Węgry (Południowa Grupa Wojsk) uzgodniły z ZSRR wycofanie wojsk z ich terytorium, cały proces zakończył się w czerwcu 1991 r. W przypadku Polski (Północna Grupa Wojsk), obszaru byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Zachodnia Grupa Wojsk) oraz państw bałtyckich (Północno-Zachodnia Grupa Wojsk) wycofanie wojsk *de facto* nastąpiło po rozpadzie ZSRR. Jednostki bojowe opuściły terytorium Polski w październiku 1992 r. Jednak dopiero we wrześniu 1993 r. zakończono wycofywanie wojsk rosyjskich. Natomiast Armia Rosji oficjalnie opuściła Berlin w dniu 31 sierpnia 1994 r. W tym samym okresie jednostki Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej wyszły z państw bałtyckich, tj. z Litwy (31 sierpnia 1993 r.) oraz Estonii i Łotwy (31 sierpnia 1993 r.). Jednak nie zostały całkowicie zerwane powiązania dotyczące współpracy wojskowo-technicznej w zakresie serwisu i dostawy części zamiennych

⁵⁷ R. Kałużny, *Układ Warszawski 1955–1991*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych”, t. 147, 2008, nr 1, s. 191-198.

do systemów uzbrojenia zakupionych w ZSRR, lub wytwarzanych na licencji⁵⁸. Bardziej skomplikowana sytuacja miała miejsce w przypadku Białorusi, Mołdawii i Ukrainy, na terytorium których w różnej formie Rosja utrzymała swoją obecność wojskową. Dodatkowo WPK Rosji zachował więzi z przemysłami zbrojeniowymi Białorusi i Ukrainy. Dostarczały one kluczowe elementy do ważnych systemów uzbrojenia, które nie miały odpowiedników w Federacji, m.in. dostawy, także nielegalne przez koncern *Motor Sicz* silników do śmigłowców, w tym uderzeniowych po roku 2014 oraz w pierwszej połowie 2022 r. Białorusi eksportowała podwozia kołowe MZKT-79221 stanowiące podstawę mobilnych systemów międzykontynentalnych pocisków balistycznych⁵⁹.

W okresie *zimnej wojny* największa koncentracja potencjału militarnego występowała w Europie, gdzie rozmieszczono większość wojsk NATO i UW. Podpisanie 19 listopada 1990 r. *Traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie* (CFE-I) miało na celu zapobieżenie nadmiernej koncentracji wojsk i broni na linii konfrontacji NATO–UW i zachowanie równowagi sił w uzbrojeniu konwencjonalnym. CFE-I zakładał ustanowienie ilościowego parytetu w pięciu kategoriach uzbrojenia konwencjonalnego określanego jako ofensywne (broń ciężka), tj. czołgi podstawowe, bojowe wozy opancerzone, systemy artyleryjskie o kalibrze od 100 mm, samoloty bojowe oraz śmigłowce uderzeniowe. Wprowadzenie trzech stref koncentrycznych i strefy flankowej z regionalnymi limitami, miało prowadzić do wycofania broni z Europy Środkowej, a nie jej napływu. CFE-I obejmuje obszar od Atlantyku po Ural z wyłączeniem m.in. Estonii, Litwy i Łotwy. Po rozpadzie ZSRR reżim CFE-I został dostosowany do nowej sytuacji międzynarodowej. Jego uzupełnienie stanowił podpisany 10 lipca 1992 r. *Akt zamykający rokowania w sprawie stanów osobowych sił konwencjonalnych w Europie* (CFE-IA) – polityczna deklaracja państw, określająca maksymalny pułap liczebności armii, z wyłączeniem marynarki wojennej i formacji paramilitarnych. W późniejszym okresie próby adaptacji CFE do nowej sytuacji międzynarodowej nie powiodły się, z czego nie była zadowolona Rosja, która zakończyła 11 marca 2015 r. swój udział w spotkaniach Wspólnej

⁵⁸ R. Sakwa, *Russian Politics and Society*, Second edition, London, New York 1996, s. 302-304; W. Saletra, W. Betiuk, *Od Układu Warszawskiego do NATO. Polityka obronna RP w latach 1989-2024*, Łódź, Kielce 2020, s. 29-31; M. Czulicki, *Wybrane aspekty pobytu Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Polsce w latach 1945–1993 oraz wykorzystanie infrastruktury po jednostkach Armii Radzieckiej po 1993 r.*, s. 16-17, <<https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/1945-1993.pdf>>, (01.08.2025); R. Kałużny, *Układ...*, s. 192.

⁵⁹ I. Topolski, *Sila militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004, s. 182-183, 189-193, 204-208; I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Lublin 2013, s. 194-243; I. Topolski, *Military presence of the Russian Federation in the Republic of Belarus*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, r. 20, 2022, z. 2, s. 77-89; J. Sabak, *Prezes Motor Sicz przemycal silniki do Rosji?*, <<https://infosecurity24.pl/za-granica/prezes-motor-sicz-przemycal-silniki-do-rosji-komentarz>>, (dostęp: 02.08.2025).

Grupy Doradczej. Ostatecznie 10 maja 2023 r. prezydent Władimir Putin podpisał dekret kończący uczestnictwo Federacji w Traktacie. Rosja przestała być stroną Traktatu o północy 7 listopada 2023 r. W odpowiedzi w tym samym dniu Rada Północnoatlantycka potępiła działania Federacji, tj. wycofanie się z CFE i agresję na Ukrainę, jako sprzeczne z celami Traktatu. Państwa członkowskie Sojuszu zapowiedziały zawieszenie działania w jego ramach⁶⁰. CFE przyczyniły się do znacznego ograniczenia broni ciężkiej oraz stanów osobowych armii w latach 90. XX wieku. Stanowiły one jedną z przyczyn redukcji wydatków militarnych w regionie⁶¹.

Uwzględniając specyfikę siły militarnej należy także wskazać na położenie geopolityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Po pierwsze, państwa tego regionu stanowią strefę buforową o znaczeniu strategicznym pomiędzy Zachodem a Imperium Rosyjskim/ ZSRR/ Federacją Rosyjską. Rozpoczęcie procesu rozszerzania Sojuszu w marcu 1999 r., o byłych członków UW wpłynęło na przewartościowanie położenia geostrategicznego państw regionu. Działania w tym zakresie uległy przyspieszeniu po aneksji Krymu w roku 2014. W różnym kontekście nastąpił wzrost znaczenia militarnego państw Europy Środkowej i Wschodniej. Po drugie, ze względu na „doświadczenia historyczne”, Federacja przywiązuje duże znaczenie do zapewnienia bezpieczeństwa na „kierunku zachodnim” – około 50% wojen i konfliktów zbrojnych było toczonych na zachodnich rubieżach państwa. Rosja uważa Europę Wschodnią i Środkową jako obszar swoich wpływów. Z perspektywy Federacji na jej granicach powinny funkcjonować strefy buforowe, państwa klienckie, sąsiedzi posiadający ograniczoną suwerenność. W praktyce obszar ten ma stanowić tzw. głębię strategiczną Rosji. Po rozpadzie ZSRR granice z wyłączeniem obwodu kaliningradzkiego przesunęły się o około 500-800 km na wschód, a uwzględniając stacjonowanie ponad 1 mln żołnierzy w państwach UW o około 1500 km. Obecność wojskowa NATO w państwach Europy Środkowej i Wschodniej jest traktowana przez Rosję negatywnie. Po trzecie, państwa regionu tworzą *wschodnią flankę*, która ma bardzo ważny dla bezpieczeństwa Sojuszu⁶².

⁶⁰ I. Topolski, *Kontrola i redukcja zbrojeń*, [w:] *Międzynarodowe Stosunki Polityczne*, M. Pietraś (red.), Lublin 2021, s. 521-523; G. I. Rosa-Hernández, *Russia Formally Withdraws From CFE Treaty*, Arms Control Association, <<https://www.armscontrol.org/act/2023-06/news/russia-formally-withdraws-cfe-treaty>>, (dostęp: 04.05.2025); *North Atlantic Council statement on the Allied response to Russia's withdrawal from the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, 07-Nov.-2023, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_219811.htm>, (dostęp: 03.08.2025).

⁶¹ I. Topolski, *Kontrola...*, s. 521-523; W. Multan, *Wizje...*, s. 21-23.

⁶² J. Sherr, *Ukraine and the Black Sea Region: The Russian Military Perspective*, [w:] *The Russian Military in Contemporary Perspective*, S. J. Blank (red.), Carlisle 2019, s. 784; I. Topolski, *Polityka...*, s. 93-97, 106-107; J.

2. Specyfika zagrożeń militarnych w Europie Środkowej i Wschodniej

Położenie geopolityczne w dużym stopniu wpływa na postrzeganie zagrożeń militarnych. W przypadku państw Europy Środkowej i Wschodniej graniczenie z Rosją, Białorusią oraz obwodem kaliningradzkim zwiększa ryzyko eskalacji militarnej. Dla państw dawnego UW i byłych republik związkowych przystąpienie do NATO stało się konieczne w celu zachowania suwerenności oraz zapewnienia ochrony. Redukcja potencjałów sił zbrojnych w Europie zmniejszyła poziom zagrożeń militarnych w regionie. Z drugiej strony po zakończeniu *zimnej wojny* zwiększyła się aktywność podmiotów niepaństwowych, włącznie z ich uczestnictwem w konfliktach zbrojnych. Należały do nich m.in. ekstremistyczne ugrupowania etniczne i religijne, organizacje terrorystycznych, prywatne armie, struktury zorganizowanej przestępczości. Prowadzone przez te struktury działania asymetryczne diametralnie różniły się do zagrożeń militarnych. W konsekwencji po 11 września 2001 r. na Zachodzie zagrożenia hybrydowe stały się dominujące i „zająły miejsce” zagrożeń militarnych, co przełożyło się na funkcjonowanie całego Sojuszu⁶³.

Po zakończeniu *zimnej wojny* i rozpadzie ZSRR, znacząco pod względem ilościowym i jakościowym zostały ograniczone Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej, co bezpośrednio przełożyło się na zmniejszenie możliwości bojowych. Armia znalazła się w „długotrwałym kryzysie”, również ze względu na problemy finansowe. W praktyce o międzynarodowej pozycji militarnej Rosji decydował potencjał nuklearny, na którym opierała się również strategia odstraszenia. Państwa Zachodu przestały postrzegać Federację jako źródło zagrożeń militarnych, w tym agresji zbrojnej, a bardziej obawiano się skutków degradacji sił zbrojnych. Sytuacja uległa zmianie po przejściu władzy przez Władimira Putina, który rozpoczął proces odbudowy potencjału militarnego. Rosja zaczęła się określać jako strategiczny konkurent Zachodu w Europie Środkowej i Wschodniej. Jednym z celów Federacji było utrzymanie strefy wpływów w państwach sąsiadujących. Istotnym sygnałem zmiany podejścia do wykorzystania

Hedenskog, *Endgame Belarus: Union State Integration Under Pressure*, Stockholm 2021, s. 18-19; A. A. Michta, *NATO and a Resurgent Russia: Can the Alliance Adapt?*, [w:] *The Russian Military in Contemporary Perspective*, S. J. Blank (red.), Carlisle 2019, s. 1016-1017; J. Berryman, *Russia and the European Security Order: Impact and Implications of the Ukraine Crisis*, [w:] *The Russian Challenge to the European Security Environment*, R. Kanet (red.), Coral Gables 2017, s. 168-169.

⁶³ M. Pietraś, *Specyfika zagrożeń bezpieczeństwa w procesach globalizacji*, [w:] *Zagrożenia bezpieczeństwa w procesach globalizacji. Zagrożenia polityczne*, H. Chałupczak, K. Marzęda-Młynarska, M. Pietraś, R. Sudoł (red.), Lublin – Zamość 2020, s. 23-40; M. Pietraś, *Wojna hybrydowa Rosji na wschodzie Ukrainy w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, W. Baluk, M. Doroszko (red.), Lublin 2017, s. 16-18.

sił zbrojnych jako instrumentu militarnego w polityce Rosji była wojna z Gruzją w sierpniu 2008 r. Mimo zwycięstwa, „obnażyła” ona wady armii oraz niedostosowanie do prowadzenia działań zbrojnych w warunkach współczesnego pola walki. Sytuacja ta wymusiła rozpoczęcie reformy i modernizacji Sił Zbrojnych Federacji w celu zwiększenia ich możliwości bojowych, w tym zdolności ofensywnych sił konwencjonalnych. Atak Rosji na Gruzję był sygnałem ostrzegawczym, ale został potraktowany przez Zachód jako „incydent lokalny”, a nie naruszenie zasad stanowiących podstawy systemu bezpieczeństwa w Europie⁶⁴. W praktyce rozwój siły militarnej Federacji stanowił źródło zagrożeń militarnych dla państw Europy Wschodniej i Środkowej.

Po ataku terrorystycznym z 11 września 2001 r. większą uwagę w Stanach Zjednoczonych i Europie zaczęto przywiązywać do zagrożeń asymetrycznych. Takie podejście wynikało z przekonanie, iż konflikt na dużą skalę jest mało prawdopodobny. Redukcja wydatków wojskowych przez europejskich członków Sojuszu spowodowała duże ograniczanie ich zdolności do kolektywnej obrony. Położony został nacisk na przeciwdziałanie zagrożeniom poza granicami NATO, m.in. w Afganistanie i Iraku. W konsekwencji europejscy członkowie Sojuszu dysponowali stosunkowo ograniczonymi zdolnościami reagowania w przypadku pojawienia się tradycyjnych zagrożeń militarnych, w tym obrony własnego terytorium⁶⁵.

Sytuacja uległa zmianie w roku 2014, gdy Federacja wykorzystała ponownie instrument militarnych do zmiany granic w Europie przy użyciu siły. Jednak spectrum środków uległo modyfikacji i rozszerzeniu o działania asymetryczne. Objęły one nielegalną aneksję Krymu, zaangażowanie w wojnę hybrydową w formie m.in. różnych cyberataków, prowadzeniu działań dezinformacyjnych oraz wojny psychologicznej. Rozpoczęła się również interwencja zbrojna w Donbasie, w które uczestniczyły różne formacje paramilitarne, nieformalnie wspierane przez siły zbrojne. Wykorzystaniu siły militarnej towarzyszyła intensyfikacja działań hybrydowych wobec Ukrainy. W praktyce doszło do przenikania tradycyjnych (starych) zagrożeń militarnych oraz (nowych) asymetrycznych. Wykorzystanie przez Federację siły militarnej i działań hybrydowych wobec Europy Wschodniej oraz działań hybrydowych wpłynęło na potrzebę

⁶⁴ Ch. Bluth, *A World in Transition: America, Europe and the Transformation of the Global Order*, 2025, s. 16, 176-179, <https://www.academia.edu/129396135/9781669891987_pdf>, (02.08.2025); S. Gvineria, *Hybrid Warfare and Counter-Terrorism after NATO's New Strategic Concept*, [w:] *The Effects of the Russia-Ukraine War on Countering Terrorism*, S. Giray (red.), Ankara 2025, s. 10; I. Topolski, *Polityka...*, s. 99-105; I. Topolski, *Sila...*, s. 103-114, 237-244.

⁶⁵ Ch. Bluth, *A World...*, s. 164-165; K. Pawłowski, *Bukareszteńska Dziewiątka: współpraca państw wschodniej flanki NATO*, Lublin 2020, 12-13.

powrotu Sojuszu do swojego podstawowego zadania, tj. obrony zbiorowej. Dla nowych członków z Europy Środkowej NATO zapewniało ochronę oraz stało się gwarancją zachowania suwerenności⁶⁶.

Po roku 2014 stopniowo zmieniał się charakter zagrożeń dla państw regionu. Ponownie ważne miejsce zajęły zagrożenia militarne. Sytuacja ta doprowadziła także do *nowej zimnej wojny* pomiędzy NATO a Federacją. W większym zakresie pojawił się problem zagrożeń hybrydowych wobec państw Europy Środkowej, w tym cyberataki, dezinformacja. Stopniowo Rosja i Białoruś zaczęły wykorzystywać migrację, wystąpiły kryzysy graniczne np. w 2021 r. pomiędzy Białorusią i Polską⁶⁷.

Inwazja zbrojna Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. wpłynęła negatywnie na poziom bezpieczeństwa państw wschodniej flanki. Pojawiło się ryzyko rozszerzenia się wojny konwencjonalnej o nowe państwa. Powróciła kwestia zapewnienia bezpieczeństwa militarnego, bardzo dużą uwagę zaczęto zwracać do zagrożeń militarnych i powiązanych z nimi asymetrycznych ze strony Federacji⁶⁸.

W kontekście zagrożeń militarnych należy także wskazać na obwód kaliningradzki, najdalej wysunięty na zachód region Rosji. Eksklawa ma duże znaczenie militarne po rozszerzeniu NATO o Finlandię i Szwecję, gdyż przeciwdziała izolacji militarnej Federacji w basenie Morza Bałtyckiego. Obwód pełni rolę *strategicznego bastionu*, w którym stacjonuje znaczny potencjał sił morskich, uzupełniony wojskami lądowymi, siłami powietrznymi oraz strukturami siłowymi. Rosja przywiązuje także dużą wagę do rozmieszczenia systemów antydostępowych (A2/AD) o charakterze ofensywnym i defensywnym. Systemy te stwarzają zagrożenia militarne w regionie, a także wymuszają podjęcie działań ze strony Sojuszu. Federacja wykorzystuje siły zbrojne w eksklawie jak instrument oddziaływania o charakterze militarnym i pozamilitarnym, przede wszystkim poprzez stałe zagrożenie dla suwerenności państw bałtyckich. Natomiast dla Sojuszu potencjał militarny w obwodzie stanowi realne zagrożenie militarne. W celu zwiększenia bezpieczeństwa Polski i państw bałtyckich rozwijany jest potencjałów militarnych, włącznie z rozmieszczeniem jednostek bojowych NATO. Rosja zaś wszelkie działania Sojuszu

⁶⁶ Ch. Bluth, *A World...*, s. 16, 147-148; S. Gvineria, *Hybrid...*, s. 10; H. Perepełycia, *Wymiar militarny*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, W. Baluk, M. Doroszko (red.), Lublin 2017, s. 11-131; K. Pawłowski, *Bukareszteńska...*, s. 14.

⁶⁷ S. Gvineria, *Hybrid...*, s. 10-12; J. Hedenskog, *Endgame...*, s. 18-19.

⁶⁸ *The Military Balance 2023*, Londyn 2023, s. 152-156, 165-167.

związane z rozbudową infrastruktury militarnej w państwach wschodniej flanki traktuje jako zagrożenie militarne⁶⁹.

Groźby użycia broni nuklearnej przez Federację Rosyjską stanowią specyficzną formę zagrożeń militarnych. W tym kontekście szczególne miejsce zajmuje rozmieszczenie w obwodzie kaliningradzkim niestrategicznych środków przenoszenia broni nuklearnej, połączone z modernizacją bunkrów po przechowywaniu ładunków nuklearnych. Rozmieszczona w eksklawie niestrategiczna triada nuklearna stanowi podstawę odstraszenia Rosji wobec Zachodu⁷⁰.

3. Znaczenie siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej

Specyfikę sił zbrojnych w Europie po zakończeniu zimnej wojny i rozpadzie ZSRR scharakteryzował Christopher Bluth. Transformacja strategii obronnych europejskich członków NATO pociągnęła za sobą zmianę podejście do funkcjonowania sił zbrojnych. Zrezygnowano z dużych i rozbudowanych wojsk konwencjonalnych przeznaczonych do obrony terytorium na rzecz znacznie mniejszych, mobilnych i szybkich jednostek, dostosowanych do szybszego reagowania. Broń ciężką zastąpiono systemami uzbrojenia znacznie mobilniejszymi i lżejszymi, w efekcie bardziej przystosowanymi do nowych warunków oraz wymagań związanych z zapewnieniem stabilności w różnych regionach międzynarodowych. W praktyce państwa Europy przeznaczały środki finansowe i posiadane zasoby, w tym strategiczne na rozwój zdolności armii do prowadzenia misji ekspedycyjnych i zarządzania kryzysowego, tj. działania poza granicami Sojuszu. Tak ukształtowane siły zbrojne były efektywne w przypadku różnym zagrożeń globalnych, a szczególnie asymetrycznym. Jednak całkowicie zaniedbano rozwój konwencjonalnych możliwości do obrony terytorium, tj. przeciwdziałania zagrożeniom na poziomie państw w pobliżu ich granic. Pomijano także utrzymywanie zdolności do prowadzenie intensywnych działań zbrojnych. W praktyce siły zbrojne europejskich członków NATO nie były przygotowane do udziału w konflikcie

⁶⁹ S. Gvineria, *Hybrid...*, s. 10-11; Ch. Bluth, *A World...*, s. 165; I. Topolski, *Military Importance of the Kaliningrad Oblast*, „Athenaeum. Polish Political Science Studies”, vol. 83, 2024, nr 3, s. 157-167; K. Żęgota, *Obwód kaliningradzki Federacji Rosyjskiej a bezpieczeństwo międzynarodowe Europy Środkowo-Wschodniej. Między geopolityką a konstruktywizmem*, Poznań 2021, s. 241-404.

⁷⁰ O. Kund, K. Maran, H. Roonemaa, *Satellite imagery analysis. What's going on in Putin's military bases behind the Estonian border and how big a threat they really pose us*, <<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120333504/satellite-imagery-analysis-what-s-going-on-in-putin-s-military-bases-behind-the-estonian-border-and-how-big-a-threat-they-really-pose-us>>, (10.06.2025); I. Topolski, *Military Importance...*, s. 157-167.

zbrojnym o dużym natężeniu, szczególnie w przypadku agresji Rosji. Rozwój-odbudowa potencjału militarnego oraz zdolności bojowe Sił Zbrojnych Federacji pokazały braki armii państw europejskich, co przełożyło się na możliwości militarne NATO na obszarze wschodniej flanki⁷¹.

Rozszerzenie NATO o nowych członków z Europy Środkowej i Wschodniej z jednej strony wzmocniło zdolności odstraszania i zwiększyło możliwości wczesnego ostrzegania, np. w przypadku kryzysu w państwach bałtyckich. Z drugiej zaś wpływało na podejście Rosji do zapewnienia swojego bezpieczeństwa – wszelkie działania w celu wzmocnienia infrastruktury militarnej wywoływały eskalację napięć, w tym różne formy reakcji militarnej. Przykładem takich działań była rozbudowa potencjału militarnego w obwodzie kaliningradzkim oraz zwiększanie obecności wojskowej na Białorusi. Ze względu na położenie geopolityczne oraz bliskość Rosji, priorytety militarne państw wschodniej flanki różniły się od starych członków NATO. Pierwsze koncentrowały się na wzroście zdolności obronnych własnego terytorium, zaś drugie na rozwoju obrony cybernetycznej i możliwości ekspedycyjnych⁷².

Aneksja Krymu i agresja zbrojna w lutym 2022 r. na Ukrainę zintensyfikowały działania o charakterze obronnym przez państwa wschodniej flanki. Polska, Rumunia i państwa bałtyckie rozpoczęły modernizację sił zbrojnych i zwiększyły wydatki wojskowe. Podjęte działania obejmują również inwestycje związane z budową infrastruktury wojskowej i wzmocnieniem obecności NATO. Stacjonowanie jednostek wojskowych państw Sojuszu i USA ma zarówno wzmacniać wypełnianie art. 5 Traktatu oraz odstrzyszyć potencjalnego agresora, *de facto* Rosję. Jednak w przypadku inwazji na dużą skalę siły te są niewystarczające aby powstrzymać Federację. W największym zakresie dyslokowano jednostki wyposażone w systemy obrony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej, samoloty bojowe i wczesnego ostrzegania, co wymaga rozbudowy zdolności logistycznych. Stany Zjednoczone z jednej strony ograniczały ogólną liczbę żołnierzy rozmieszczonych w Europie, zaś z drugiej zwiększają kontyngent wojsk w państwach wschodniej flanki NATO, aby powstrzymać agresywne działania Rosji⁷³.

Prowadzone przez Federację działania, w tym hybrydowe wymuszają reakcję ze strony NATO na wschodniej flance. Obejmują one na poziomie państw zarówno dostosowanie sił zbrojnych, tj. rozwój formacji związanych z cyberbezpieczeństwem, sił specjalnych i jednostek obrony terytorialnej. Sytuacja ta wymusza zwiększenie gotowości bojowej i zdolności do

⁷¹ Ch. Bluth, *A World...*, s. 152-153.

⁷² Ch. Bluth, *A World...*, s. 160-163.

⁷³ Ch. Bluth, *A World...*, s. 63-64, 166.

reagowania kryzysowego. Kooperacja zaś w ramach NATO oraz państw regionu obejmuje m.in. wspólne ćwiczenia wojskowe, zwiększenie interoperacyjności, wymianę informacji.

Do innych formatów współpracy należy wskazać Bukaresztańską Dziewiątkę. Powstanie B9⁷⁴ w dużym stopniu wynikało z działań, w tym militarnych Rosji, które stanowiły zagrożenie i wyzwania dla bezpieczeństwa w regionie. Państwa wschodniej flanki Sojuszu poprzez rozwój współpracy militarnej oraz politycznej zintensyfikowały i koordynowały działania w celu zwiększenia zdolności obronnych oraz środków odstraszania⁷⁵.

Białoruś ma bardzo duże znaczenie w przypadku potencjalnego konfliktu zbrojnego w Europie Środkowej i Wschodniej, stanowi strefę buforową – głębię strategiczną dla Federacji. Terytorium tego państwa stanowi dogodny obszar do podjęcia przez Rosję ewentualnych działań militarnych wobec Ukrainy oraz Polski i państw bałtyckich. Ponadto, obecność wojskowa Federacji na Białorusi stanowi także pewnego rodzaju „osłonę” dla obwodu kaliningradzkiego. Ważną kwestią pozostaje rozmieszczenie taktycznej broni nuklearnej na terytorium tego państwa⁷⁶. Odmienna kwestia dotyczy Mołdawii, gdzie na obszarze separatystycznej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej stacjonują nie zgodnie z prawem międzynarodowym wojska Rosji, które stwarzają zagrożenie militarne. Federacja w sytuacji braku możliwości wykonania bezpośredniej agresji zbrojnej prowadzi wobec tego państwa działania hybrydowe⁷⁷.

Istotne znaczenie na funkcjonowanie siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej mają groźby rozmieszczenia niestrategicznych systemów broni nuklearnej przez Rosję w pobliżu granic państw wschodniej flanki NATO oraz obwodzie kaliningradzkim. 4 sierpnia 2025 r. zadeklarowała, że nie będzie już związana *Traktatem o całkowitej likwidacji rakiet średniego i krótkiego zasięgu* (INF)⁷⁸, który obejmował pociski balistyczne średniego (zakres 1 000–5 500 km) i krótkiego (taktyczno-operacyjne – 500–1 000 km) zasięgu, rozmieszczonych na lądzie. Umożliwia to również oficjalny rozwój i wprowadzenie do służby

⁷⁴ Bukaresztańska Dziewiątka, zob.: K. Pawłowski, *Bukareszteńska...*, s. 14-38.

⁷⁵ K. Pawłowski, *Bukareszteńska...*, s. 14-18; *Transportowe spotkanie Bukaresztańskiej Dziewiątki*, Ministerstwo Infrastruktury, <<https://www.gov.pl/web/infrastruktura/transportowe-spotkanie-bukaresztanskiej-dziewiatki>>, (dostęp: 28.07.2025).

⁷⁶ I. Topolski, *Military presence...*, s. 77-88.

⁷⁷ S. Secieru, *In the shadow of war: Moldova's quest for stability and security*, European Union Institute for Security Studies, 2023, May, Brief 9, s. 1-8, <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_9_In%20the%20shadow%20of%20war.pdf>, (dostęp: 09.08.2025).

⁷⁸ 2 sierpnia 2019 r. Stany Zjednoczone wycofały się z INF. Władimir Putina w tym samym miesiącu ogłosił moratorium o nierozmieszczaniu rakiet objętych Układem, które zostało odrzucone przez USA i NATO, zob.: I. Topolski, *Kontrola...*, s. 508-509.

systemów *Iskander* o zwiększonym zasięgu, tj. ponad 500 km oraz produkcję i rozmieszczenie, m.in. na terytorium Białorusi pocisków balistycznych typu *Oreshnik*⁷⁹.

W przypadku europejskich członków NATO, w tym w dużym stopniu wschodniej flanki, ważną kwestią pozostaje odbudowa – odtworzenie – możliwości produkcyjnych systemów uzbrojenia oraz amunicji. Ważna w tym zakresie wydaje się kooperacja z przemysłem zbrojeniowym Ukrainy. Pod względem militarnym Europa Środkowa i Wschodnia jest uzależniona od Stanów Zjednoczonych.

Zakończenie

S Przeprowadzone badania dają podstawę do sformułowania następujących wniosków, po pierwsze zakończenie zimnej wojny i konfrontacji Wschód-Zachód wpłynęło na ograniczenie znaczenia siły militarnej oraz zmniejszenia skali zagrożeń militarnych. Przełożyło się to na dużą redukcję potencjałów sił zbrojnych w Europie – w okresie zimnej wojny jeden z najbardziej zmilitaryzowanych obszarów na świecie. Państwa regionu zaczęły korzystać z tzw. dywidendy pokoju, gdyż prawdopodobieństwo wybuchu międzynarodowego konfliktu zbrojnego o dużej intensywności określano jako niskie – Armia Rosji znajdowała się w stanie kryzysu.

Po drugie, objęcie władzy przez prezydenta Władimira Putina zapoczątkowało stopniowy proces odbudowy sił zbrojnych, co wiązało się z przewartościowaniem koncepcji ich wykorzystania jako instrumentu militarnego w polityce zagranicznej. Pierwszym tego przykładem była agresja zbrojna na Gruzję w sierpniu 2008 r. Paradoksalnie, większą uwagę wówczas w Europie zwracano na niedostatki Armii Rosji, niż źródło zagrożenia militarnego – ostrzeżenie to potraktowano jako „incydent lokalny”. Swoje możliwości Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej ponownie „zaprezentowały” społeczności międzynarodowej w roku 2014. Etap ten objął aneksję Krymu oraz interwencję zbrojną w Donbasie. Sytuacja ta postawiła Sojusz przed koniecznością powrotu do podstaw jego istnienia z okresu zimnej wojny, tj. obronę zbiorową.

Po trzecie, państw Europy Środkowej i Wschodniej poza zagrożeniami militarnymi doświadczyły także zagrożeń asymetrycznych ze strony Rosji. Pojawiło się ryzyko wybuchu wojny konwencjonalnej na dużą skalę, którą mogły poprzedzać lub występować równocześnie działania hybrydowe, np. różnego rodzaju operacje nieregularne, sabotaż, prowadzenie

⁷⁹ H. Williams, *What Trump's Submarine Threat and Russia's INF Exit Really Mean*, <<https://www.csis.org/analysis/what-trumps-submarine-threat-and-russias-inf-exit-really-mean>>, (dostęp: 09.08.2025).

działalności propagandowej. Towarzyszyło im wiele form aktywności cybernetycznej, w tym ataki na sieci komputerowe, czy też infrastrukturę w państwach regionu. Pojawiła się także groźba użycia broni nuklearnej jako forma odstraszenia-zastraszania. Zagrożenia militarne połączone z asymetrycznymi, wzmocnione tzw. presją migracyjną miały prowadzić do negatywnych skutków społecznych i powodować destabilizację wewnętrzną.

Po czwarte, znaczenie siły militarnej w Europie Środkowej uległo przewartościowaniu wraz z agresją zbrojną Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Jednym z najważniejszych celów stało się zapewnienie bezpieczeństwa militarnego, które wpływa także na stabilność gospodarczą regionu. Siła militarna stała się ważna dla utrzymania suwerenności i integralności terytorialnej oraz odstraszenia potencjalnego agresora – Rosji. Państwa wschodniej flanki zaczęły odgrywać większą rolę w systemie bezpieczeństwa Obszaru Transatlantyckiego. Jednak zaniepokojenie budzi możliwość podjęcia przez Federację działań w celu przetestowania reakcji Sojuszu na „próby naruszenia” art. 5. *Traktatu Północnoatlantyckiego*.

Po piąte, ewentualne zwycięstwo militarne Rosji lub zmuszenie Ukrainy do przyjęcia niekorzystnych warunków pokojowych, włącznie z jej podporządkowaniem politycznych i przede wszystkim przejęciem kontroli nad przemysłem zbrojeniowym oraz armią. Federacja otrzymałaby dostęp do nowoczesnych technologii militarnych i zaawansowanych systemów uzbrojenia. Natomiast ewentualne wcielenie, także siłą części żołnierzy ukraińskich o dużym doświadczeniu bojowym zdecydowanie wzmocniłoby potencjał armii. W takim przypadku Rosja posiadałaby zdecydowaną przewagę pod względem militarnym na pozostałymi państwami w Europie.

Postawiona hipoteza badawcza została zweryfikowana pozytywnie, a mianowicie znaczenie siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej po zakończeniu zimnej wojny ulegało dużym zmianom w wyniku zachodzących procesów o charakterze globalnym i regionalnym, które wpływały na kształt sił zbrojnych. Do pierwszych należały m.in. zagrożenia asymetryczne związane z terroryzmem międzynarodowym. Natomiast procesy na poziomie regionalnym były warunkowane przede wszystkim działaniami militarnymi i hybrydowymi podejmowanymi przez Federację Rosyjską. Powyższe kwestie bezpośrednio wpływały na kształt sił zbrojnych, w tym zdolność bojową oraz adaptacji do wymogów pola walki. Dostosowywanie armii państw regionu do tych dwóch diametralnie różnych wyzwań nie było możliwe. Po roku 2014 celem priorytetowym był rozwój konwencjonalnych zdolności do obrony własnego terytorium. W przypadku państw wschodniej flanki bardzo ważną kwestią pozostaje wykorzystanie doświadczeń wojny w Ukrainie w rozwoju własnych sił zbrojnych, tak aby przygotować się do ewentualnego konfliktu zbrojnego z Rosją.

Streszczenie:

Znaczenie siły militarnej po zakończeniu zimnej wojny w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej znacząco zmniejszyła się. Jednak dla Federacji Rosyjskiej potencjał militarny nadal pozostał podstawowym atrybutem mocarstwowości oraz ważnym instrumentem w polityce zagranicznej. Głównym celem niniejszego artykułu jest analiza specyfiki siły militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej po zakończeniu *zimnej wojny*. W pracy jako podstawową metodę badawczą zastosowano analizę czynnikową. Po zakończeniu *zimnej wojny* w państwach analizowanego regionu procesy redukcji sił zbrojnych oraz położenie nacisku na udział w operacjach poza granicami Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego negatywnie wpłynęły na zdolności do obrony własnego terytorium. Dla porównania, po zakończeniu kryzysu w Federacji Rosyjskiej skupiono się na reformie sił zbrojnych, która miała za zadanie unowocześnić i zwiększyć zdolności bojowe – ofensywne. Sytuacja ta wymusiła dostosowanie armii państw w Europie, w tym szczególnie położonych na wschodniej flance Sojuszu do przeciwdziałania zaistniałym ze strony Rosji zagrożeniom i militarnym oraz asymetrycznym. Pod względem militarnym Europa stała się uzależniona od USA.

Słowa kluczowe:

Potęga militarna, Europa Środkowa, Europa Wschodnia, sfera militarna, zagrożenia militarne, zagrożenia hybrydowe, Federacja Rosyjska

Key words:

Military power, Central Europe, Eastern Europe, military sphere, military threats, hybrid threats, Russian Federation

Bibliografia:

1. Berryman J., Russia and the European Security Order: Impact and Implications of the Ukraine Crisis, [w:] The Russian Challenge to the European Security Environment, R. Kanet (red.), Coral Gables 2017.
2. Bluth Ch., A World in Transition: America, Europe and the Transformation of the Global Order, 2025.
3. Czulicki M., Wybrane aspekty pobytu Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Polsce w latach 1945–1993 oraz wykorzystanie infrastruktury po jednostkach Armii Radzieckiej po 1993 r., <<https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/1945-1993.pdf>>.

4. Gvineria S., Hybrid Warfare and Counter-Terrorism after NATO's New Strategic Concept, [w:] The Effects of the Russia-Ukraine War on Countering Terrorism, S. Giray (red.), Ankara 2025.
5. Hedenskog J., Endgame Belarus: Union State Integration Under Pressure, Stockholm 2021.
6. Kałużny R., Układ Warszawski 1955–1991, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych”, t. 147, 2008, nr 1.
7. Kund O., Maran K., Roonemaa H., Satellite imagery analysis. What's going on in Putin's military bases behind the Estonian border and how big a threat they really pose us, <<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120333504/satellite-imagery-analysis-what-s-going-on-in-putin-s-military-bases-behind-the-estonian-border-and-how-big-a-threat-they-really-pose-us>>.
8. Michta A. A., NATO and a Resurgent Russia: Can the Alliance Adapt?, [w:] The Russian Military in Contemporary Perspective, S. J. Blank (red.), Carlisle 2019.
9. Multan W., Wizje bezpieczeństwa europejskiego, Warszawa 1997.
10. North Atlantic Council statement on the Allied response to Russia's withdrawal from the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, 07-Nov.-2023, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_219811.htm>.
11. Olchowski J., Pawłowski K., Region Europy Południowo-Wschodniej, [w:] Regiony w stosunkach międzynarodowych, I. Topolski, H. Dumala, A. Dumala (red.), Lublin 2009.
12. Pawłowski K., Bukareszteńska Dziewiątka: współpraca państw wschodniej flanki NATO, Lublin 2020.
13. Pietraś M., Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne, Lublin 2000.
14. Pietraś M., Specyfika zagrożeń bezpieczeństwa w procesach globalizacji, [w:] Zagrożenia bezpieczeństwa w procesach globalizacji. Zagrożenia polityczne, H. Chałupczak, K. Marzęda-Młynarska, M. Pietraś, R. Sudoł (red.), Lublin – Zamość 2020.
15. Pietraś M., Wojna hybrydowa Rosji na wschodzie Ukrainy w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych, [w:] Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016, W. Baluk, M. Doroszko (red.), Lublin 2017.
16. Rosa-Hernández G. I., Russia Formally Withdraws From CFE Treaty, Arms Control Association, <<https://www.armscontrol.org/act/2023-06/news/russia-formally-withdraws-cfe-treaty>>.
17. Sabak J., Prezes Motor Sicz przemycił silniki do Rosji?, <<https://infosecurity24.pl/za-granica/prezes-motor-sicz-przemycal-silniki-do-rosji-komentarz>>.
18. Sakwa R., Russian Politics and Society, Second edition, London, New York 1996.
19. Saletra W., Betiuk W., Od Układu Warszawskiego do NATO. Polityka obronna RP w latach 1989-2024, Łódź, Kielce 2020.
20. Secieru S., In the shadow of war: Moldova's quest for stability and security, European Union Institute for Security Studies, 2023, May, Brief 9.
21. Sherr J., Ukraine and the Black Sea Region: The Russian Military Perspective, [w:] The Russian Military in Contemporary Perspective, S. J. Blank (red.), Carlisle 2019.
22. Topolski I., Kontrola i redukcja zbrojeń, [w:] Międzynarodowe Stosunki Polityczne, M. Pietraś (red.), Lublin 2021.

-
23. Topolski I., Military Importance of the Kaliningrad Oblast, „Athenaeum. Polish Political Science Studies”, vol. 83, 2024, nr 3.
 24. Topolski I., Military presence of the Russian Federation in the Republic of Belarus, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, r. 20, 2022, z. 2.
 25. Topolski I., Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Europy Wschodniej, Lublin 2013.
 26. Topolski I., Region Wspólnoty Niepodległych Państw, [w:] Międzynarodowe Stosunki Polityczne, M. Pietraś (red.), Lublin 2021.
 27. Topolski I., Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej, Lublin 2004.
 28. Williams H., What Trump’s Submarine Threat and Russia’s INF Exit Really Mean, <<https://www.csis.org/analysis/what-trumps-submarine-threat-and-russias-inf-exit-really-mean>>.
 29. Żęgota K., Obwód kaliningradzki Federacji Rosyjskiej a bezpieczeństwo międzynarodowe Europy Środkowo-Wschodniej. Między geopolityką a konstruktywizmem, Poznań 2021.

Східний щит Центрально-Східної Європи після III-ї світової війни⁸⁰

Мета цієї статті: дослідити трансформацію безпекового середовища ЦСЄ, спричиненого російсько-українською війною, яка згенерувала появу нових загроз як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Визначити те, яким чином ці загрози можуть вплинути на майбутнє ЦСЄ і хто може врятувати Європу за результатами III-ї Світової війни.

Результати дослідження. Доведено, що трансформація безпекового середовища ЦСЄ обумовлена новітньою динамікою глобальних і регіональних процесів, спрямованих на перебудову світової ієрархії, спричинених зміною балансу сили у світі в цілому та окремих його регіонах. Тож така тенденція згодом призвела до формування двох глобальних мегаблоків Глобального Півдня та Глобальної Півночі, відносини між якими все більше набувають конфронтаційного характеру. Так ці мега-блоки набувають суб'єктності глобального конфлікту у формі III-ї Світової війни, породженою боротьбою за глобальне домінування у світі, а відтак зміну існуючого світового порядку. Першою точкою прояву такого стану стала російсько-українська війна, яка дестабілізувала увесь регіон ЦСЄ.

В роботі представлена прогностична оцінка негативних наслідків переростання російсько-української війни у війну глобальну, якою буде поглинута вся Центрально-Східна Європа в залежності від результатів самої російсько-української війни. Автор змальовує низку 4 прогностичних сценаріїв безпекового середовища ЦСЄ в залежності від результатів як російськоукраїнської так і III-ї Світової війни, що дало підставу поставити

⁸⁰ Тези доповіді на конференції у Любліні 5-6 червня 2025

питання про формування нової системи безпеки в Європі, адекватної новим реаліям існуючих загроз та ролі України і Польщі в цій новій системі.

Методологія дослідження. Основними методами дослідження стали системний, геополітичний та політологічний підходи. Серед інших методів можна виділити історичний підхід, який дозволив виявити еволюцію зміни безпекового середовища Центрально-Східної Європи та глобальні зміни в системі міжнародних відносин. Критичний підхід дозволив з'ясувати систему загроз ЦСЄ, спричинених російсько-українською війною. В дослідженні використаний сценарний метод, що дав можливість спрогнозувати майбутні сценарії розвитку безпекової ситуації в Європі під впливом III-ї Світової війни. В якості методологічної основи була застосована теорія Г. Моргентау про те, що баланс сили визначає баланс інтересів та теорія зміни балансу сили про те, що будь-яке співвідношення сил – тимчасове. Зміна відбувається в результаті внутрішнього нерівномірного розвитку країн. Така зміна балансу сил призводить до зміни балансу інтересів через міжнародний конфлікт (війну), на підставі якого утворення нових гегемонів в досягненні глобального впливу, а від так і нової полярності системи міжнародних відносин. Теорія Маккіндера про роль Східної Європи в досягненні глобального домінування дала можливість виявити роль ЦСЄ у формуванні комплексу антагоністичних інтересів провідних геополітичних гравців відносно цього регіону. В цьому контексті важливою виявилось використання неоевразійської доктрини про роль Європи в поверненні Росії глобального домінування. На підставі цих теорій варто було з'ясувати: що сталося з ЦСЄ після 1-ї, 2-ї Світової війни, після холодної, що буде після III-ї Світової війни, і що відбувається зараз.

Війни міняють простір Центрально-Східної Європи.

З цього ретроспективного аналізу ми можемо зробити висновок, що Центрально-Східна Європа часами змінює свої просторові параметри включно з її кордонами шляхом маятниково ефекту. Так, тільки протягом XX століття регіон ЦСЄ тричі піддавався кардинальним трансформаціям. Перша трансформація відбулась за результатами Першої світової війни, які закріпили Сен-Жерменський мирний договір з Австрією, підписаний 10 вересня 1919 р, який 5 зафіксував визнання нових державних кордонів, що утворилися після ліквідації АвстроУгорської монархії, коли колишні австрійські володіння — провінції Богемія, Моравія та Силезія увійшли до складу Чехословаччини. Італія отримала Південний Тироль, Юлійську Країну, майже всю Істрію, крім міста Фіуме (Рієка). Королівство Сербів, Хорватів і Словенців отримало Боснію і Герцеговину,

Далмацію, Крайну, Словенію. Румунія отримала Буковину, а Польща захопила Галичину. Наступним став Нейїський мирний договір, підписаний 27 листопада 1919 р. в передмісті Парижа Нейї-сюр-Сен було підписано мирний договір, згідно з яким Болгарія втратила Західну Фракію, яка передавалася Греції, та позбавлялася виходу до Егейського моря. Південна Добруджа залишилась у складі Румунії. Частину Македонії було передано Королівству Сербів, Хорватів і Словенців.

І під кінець, вінцем зміни геополітичного простору ЦСЄ за результатами Першої світової війни став Тріанонський мирний договір з Угорщиною. Він був підписаний лише 4 червня 1920 р. Це було пов'язано з існуванням Угорської радянської республіки. Територія Угорщини за договором скорочувалась на 77%, а населення — на 59%. Румунія отримала Трансильванію та Банат, Королівство Сербів, Хорватів і Словенців — Воєводину і Хорватію. Угорщина втратила вихід до Адріатичного моря. Словаччина і Закарпатська Україна перейшли до складу Чехословаччини. Угорщина відмовилася від усіх прав на території колишньої Австро-Угорської монархії, в тому числі й на Закарпатську Україну. Такий докорінний переділ геополітичного простору ЦСЄ підтверджує існування двох ключових закономірностей: по-перше, така трансформація відбувається за результатами війн, або під час війн; по-друге маятниковий ефект такої динаміки обумовлений боротьбою ключових зовнішніх гравців за домінування в цьому регіоні, що вказує на його геополітичне значення яке визначає долю не тільки країн регіону, але й майбутнє всієї Європи та чинить значний вплив на світові процеси. Як зазначає класик геополітики Маккіндер «той хто володіє Східною Європою, той володіє Хартлендом; хто володіє Хартлендом, той володіє Світовим Островом; хто володіє Світовим Островом, той володіє світом».

Саме на цій підставі довгий час регіон ЦСЄ відносили до так званого «стикового геополітичного регіону», тобто простору, який перебуває на стику декількох цивілізацій або потужних центрів сили, монархій, імперій і блоків, на перетині їх геополітичних інтересів. Таке місцезоположення характеризується наявністю полів протистояння між ключовими 6 геополітичними гравцями. Отже, стикові геополітичні регіони досить часто становлять зону або центр такого протистояння і ототожнюються з такими поняттями, як «буферна зона», «перехідна зона», «лімітроф», «лінія розлому», «периферійна зона»⁸¹.

⁸¹ Короба Н. Політико-географічний фактор формування стикових геополітичних регіонів (приклад Балто-Чорноморського регіону) // Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка (географія). № 60. 2012. С. 54. Режим доступу: https://visnyk-geo.knu.ua/?page_id=1844&lang=uk

Таким чином регіон Центрально-Східної Європи в історичному контексті можна вважати перехідним регіоном. Прокляття такого перехідного положення цього геополітичного регіону, або «буферної зони» чи серединної держави, цілком відчули на собі Польща та Україна, коли ділили їхні території, або перетворювали їх на своїх сателітів, або повністю поглинали, позбавляючи ці країни державницької перспективи та національного розвитку. Долю країн, які попадали в таке положення, досить чітко спрогнозував американський геополітик Р. Коллінз. Висновок, який випливає з його теорії, полягає в тому, що, опинившись затиснутими між двома більш потужними геополітичними полюсами, конкуруючими за контроль над геополітичним простором, серединні (центрові) держави мають тенденцію до фрагментації. Під час такої боротьби конкуруючі сили знищують буферні зони, захоплюючи та інкорпорує в себе територію серединних держав. Знищивши буферні зони, ці центри сили (окраїнні держави) врешті-решт вступають у конфлікт, в результаті якого або один з них отримує перемогу, або виникає патова ситуація⁸².

Звичайно, вплив перехідного характеру регіону Центрально-Східної Європи позначився і на історії українсько-польських відносин. В історичному контексті протягом декількох століть регіон ЦСЄ був частиною Австро-Угорської, Османської, Російської імперій і Пруссії. Так чи інакше, і Польща, і Україна в різні часи були частинами як Австро-Угорської, так і Російської імперії, і це була одна зі спільних рис українсько-польських відносин та їхньої історії. Боротьба з імперським минулим також є частиною спільної проблеми як України, так і Польщі⁸³. Маючи таке значення та відповідне положення ЦСЄ в безпековому вимірі перебуває під постійними загрозами, тобто залишається таким регіоном який знаходиться в процесі секюритизації за визначенням конструктивістського підходу Барі Бузана.

Боротьба за зміну кордонів геополітичного простору ЦСЄ на свою користь спровокувала також Другу Світову війну. Неспроможність виробити прийнятні для багатьох країн світу і Європи принципи розв'язання спірних територіальних проблем, оптимізувати розподільчі лінії й сфери впливу, вгамувати великодержавницькі зазіхання і вирішити гострі суперечності 7 світового й регіонального рівнів на компромісній і правовій основі

⁸² Collins R. *Weberian Sociological Theory*. New York: Cambridge University Press. 1986, p. 187–191.

⁸³ Перепелиця Г.М. Українсько-польські відносини в системі геополітичних координат Центрально-Східної Європи ХХ – початку ХХІ століття. / в кн. Пілсудський-Петлюра. Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України. Монографія / В. Балюк, М. Дорошко, В. Парух та ін. ; наук. ред. В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко. – Київ : Ніка-Центр ; Люблін : Видавництво УМКС, С.281.

стали причиною двох світових воєн у XX ст., та чергового витка конфронтації в Європі у XXI столітті.

У цій геополітичній грі Радянський Союз, зокрема, упродовж вересня 1939 — червня 1940 рр. також домогся перегляду на свою користь величезної території (понад 431 тис. кв. км з населенням 23 млн. осіб, починаючи від Баренцового і закінчуючи Чорним морями). Від Польщі до СРСР було повернуто Західну Білорусь, Волинь, Західну Україну загальною площею 196 тис. кв. км, з населенням близько 13 млн. осіб, серед них понад 7 млн. українців. Одна лише Західна Україна склала 88 тис. кв. км із населенням 8 млн. осіб. Від Фінляндії було відібрано 37 тис. кв. км (майже 10% її території), окуповано три країни Балтії (Литву, Латвію, Естонію) загальною площею понад 175 тис. кв. км; від Румунії — приєднано Північну Буковину і Бессарабію загальною площею 22,6 тис. кв. км. Загальна кількість прилученого населення склала тут 10 млн. осіб. Переглядом кордонів у Європі у 1938–1941 рр. на користь Німеччини, Угорщини, СРСР, Болгарії за рахунок Австрії, Чехословаччини, Румунії, Польщі, Франції, Югославії та Греції зміцнювалися позиції кожної з антиверсальських країн. Їхній потенціал вирівнювався з Антантою, країнами-суперницями, що різко погіршувало безпеку всього континенту та світу. І хоча умови угод 1938–1941 рр. носили міжнародний характер і усіма сторонами виконувалися, проте саме вони стали предтечею Другої світової війни та німецько-радянської війни⁸⁴.

Докорінні зміни простору ЦСЄ відбулись вже під час Другої світової війни ключовим чинником якої стали успіхи радянської армії на Східному фронті та встановлення ЯлтинськоПотсдамської системи, яка поділила Європу на дві сфери впливу - західну та радянську. Причому, на початку обговорення питання щодо розподілу сфер на переговорах Сталіна — Черчилля усі країни Центрально-Східної Європи не потрапляли цілковито до радянської зони. У першому варіанті радянський і західний вплив у країнах пропонувалося співвідносити у пропорціях як 50:50, починаючи від Польщі і закінчуючи Югославією. Успішний наступ Червоної армії на всіх фронтах від Балтійського до Чорного морів у другій половині 1944 р. забезпечив домінування СРСР у цій частині Європи. Головним в цьому процесі переділу простору Центрально-Східної Європи виявив воєнний фактор, Чия армія визволяла країну, під переважаючий вплив тієї країни

⁸⁴ Микола Дежарлюк. Формування кордонів у Центрально-Східній Європі за наслідками Другої світової війни. / Збірник наукових статей / НАН України. Інститут історії України. — К., 2015. — Вип. 17. — С.154.

вона переходила. Такий критерій поширювався на всі країни 8 Центрально-Східної Європи, які звільнялися від німецької окупації арміями Радянського Союзу.

У підсумку Черчиллю прийшлося задовольнитися утриманням західної зони впливу лише у Греції. Територіальні зміни у 17 країнах Східної Європи від Баренцового до Чорного морів відбулися виключно на користь СРСР, зокрема його західних республік — Росії, Литви, Латвії, Естонії, Білорусії та України за рахунок значних територій Фінляндії, Східної Пруссії (Німеччина), Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Румунії. Процес передачі територій до СРСР посилювався у кінці Другої світової війни та після неї завдяки отриманій Москвою підтримці з боку західних союзників, стрімкому наступу Червоної армії восени 1944 — взимку 1945 рр., що матеріалізувалося у двосторонніх договорах СРСР–ЧСР, СРСР–Румунії, СРСР–Польщі, СРСР–Угорщини, СРСР–Фінляндії, СРСР–Югославії, СРСР–Болгарії і набуло міжнародної фіксації у Паризьких мирних договорах з відповідними державами від 10 лютого 1947 р. та у подальших подібних міжнародних документах. Під повний контроль СРСР потрапили 12 європейських країн площею понад 1,2 млн. кв. км із 120 млн. населенням. До складу СРСР відійшло понад 431 тис. кв. км територій з 23 млн. населенням[4,159-160].

Таким чином, саме Друга світова війна докорінно змінила геополітичний простір Центрально-Східної Європи. Перш за все, набули нового змісту поняття «Західна Європа» і «Східна Європа». Обидва поняття виражали, насамперед, політико-ідеологічний сенс геополітичного простору всієї Європи. Простір Східної Європи тепер уже включав країни, окуповані СРСР, зі встановленими там комуністичними режимами. Західна Європа була включена до євроатлантичного простору, в якому перебували країни з ліберальними політичними режимами. Ключовою геополітичною домінантою цього простору стали США. Геополітичний простір Східної Європи обумовлювався домінуванням СРСР. Так, європейський геополітичний простір складався із Західної Європи і Східної Європи, які позначалися такими геополітичними поняттями, як «Захід» і «Схід», що разом утворювали біполярну систему міжнародних відносин в Європі. У геополітичному просторі Східної Європи змінились також кордони між державами. Відповідно до нової Ялтинсько-Потсдамської системи, західний кордон Польщі пролягав по Одеру і Нисі Лужицькій. Україні ж, яка перебувала в складі СРСР, відійшли західноукраїнські землі: Закарпаття, Буковина та частина Бессарабії.

У Польщі був встановлений авторитарний комуністичний режим з обмеженим державним суверенітетом. Її зовнішня політика повністю підпорядковувалася Москві, позаяк Доктрина Брежньєва передбачала право СРСР на втручання у внутрішні справи

країн Центрально-Східної Європи комуністичного блоку, включаючи і військову інтервенцію. Таким чином відбулася друга докорінна трансформація геополітичного простору ЦентральноСхідної Європи.

Третя геополітична трансформація регіону ЦСЄ також відбулася як результат закінчення війни (холодної) і була обумовлена насамперед припиненням ідеологічного та воєнного протистояння, а відтак і зникненням біполярної системи міжнародних відносин і біполярної системи міжнародної безпеки, яка трималася на стратегічному паритеті між НАТО та Організацією Варшавського договору (ОВД). Результатом цієї трансформації стало скасування ОВД, розпад соціалістичного табору і врешті-решт самого Радянського Союзу та виведення радянських військ з території Центрально-Східної Європи. Всі ці події докорінно змінили баланс сил в Європі на користь Заходу, що ознаменувалося повною втратою контролю Росії над усім геополітичним простором Центрально-Східної Європи.

Зміна цього балансу сили призвела до кардинальних зрушень у регіоні ЦентральноСхідної Європи. По-перше, відбулось об'єднання Німеччини в єдину державу. Тож Німеччина стала повноправним суб'єктом міжнародних відносин, що своєю чергою потребувало геополітичного визначення і позиціонування її місця та ролі в європейському геополітичному просторі з власною сферою геополітичного впливу. По-друге, іншою тенденцією, яка змінила геополітичний ландшафт Центральної Європи, стало перетворення міжнародних відносин на однополярну систему. Відтак роль США в Європі значно посилилась і це позначилось на поширенні атлантичного впливу на всю Центрально-Східну Європу, який швидко заповнював той вакуум, що залишився після розпаду СРСР і комуністичного блоку. Вплив цієї глобальної тенденції врахувала Німеччина, використавши цей тренд для посилення власних позицій у Центрально-Східній Європі.

Натомість тренди до зміни геополітичного середовища поширювалися не тільки в західній частині Європи, що спричинило просування цивілізаційного впливу Західної Європи 10 на Східну, а й у самій Східній Європі. Головним з них став розпад СРСР та утворення низки незалежних і суверенних держав, насамперед в європейській частині пострадянського простору. Тобто сталося те, що передбачалось Ягеллонською доктриною зовнішньої політики Польщі. Така ситуація відкривала великі можливості для реалізації східного вектора зовнішньої політики Польщі. Ці можливості забезпечували багатообіцяючу перспективу через те, що на межі 2000-х років почалася фрагментація пострадянського простору й утворення в його європейській частині «Нової

Східної Європи». Цей тренд указував на початок формування «Центрально-Східної Європи», як відносно самостійного геополітичного регіону, відмінного як від Росії-Євразії, так і від Західної Європи. З 2004 р. регіон ЦСЄ інституційно включається в цей процес у результаті так званого «східного» етапу розширення Європейського Союзу. «Східна» п'ята хвиля розширення дала «зелене світло» на членство в ЄС таких країн, як Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія, а також двом країнам з іншого географічного регіону, Середземномор'я: Мальті та Кіпру. Інтеграція в ЄС Болгарії та Румунії, що відбулася 1 січня 2007 р., також розглядається як складова частина п'ятої хвилі розширення. Таким чином, Європейський Союз виробив і реалізував нову модель інтеграції з регіональною специфікою – для простору ЦСЄ.

Обіцянка розширення ЄС свого часу дала країнам Центрально-Східної Європи надію на зміну їх положення як периферійних країн. Членство в ЄС можна розглядати як «повернення до Європи». Це виражається в дискурсі, що підкреслює важливу емоційну рушійну силу прагнення країн Центральної та Східної Європи до інтеграції і зміцнення своєї ідентичності. Важливим трендом у цьому регіоні стала поява незалежної і суверенної Української держави як частини ядра колишньої російської імперії, яка могла вже претендувати на власну геополітичну роль у Східній Європі і це мало б додати Польщі значно більшої геополітичної ваги в її європейських справах.

Рух геополітичного простору ЦСЄ на Схід обумовив появу нового субрегіону під назвою «Нова Східна Європа» як його східна периферія. Цей термін був введений для позначення пост-радянських країн, які перебувають у Східній Європі і межують з Росією і Європейським Союзом. Тож цілком зрозуміле їх прагнення до членства в ньому. Громадяни ж країн, що утворилися на терені Східної Європи, в переважній більшості ідентифікують себе і свої країни радше з Європою, ніж з Росією. Отже, Центрально-Східна Європа як геополітична категорія в 11 постбіполярний період стала включати в себе «Центральну» та «Нову Східну Європу». Перша утворилась як наслідок радянської деокупації, а друга – як наслідок розпаду СРСР.

Росія ж розцінила таку трансформацію геополітичного ландшафту Східної Європи як «геополітичну катастрофу», оскільки вона втратила свій вплив на цей європейський регіон. Проте вона не втратила амбіцій повернути його під свій контроль. Тож на початку XXI ст. Росія знову заявила про себе як про центр сили в Європі з претензією на свою сферу домінування. Так відродилися старі геополітичні суперечності між Заходом і Росією, які з часом переросли в геополітичне суперництво, і Східна Європа стала його

епіцентром. У такому разі «Нова Східна Європа» опинилася в ролі «буферної зони» між Заходом і Росією⁸⁵.

Похмуре майбутнє безпеки Центрально-Східної Європи

Цей історичний досвід вказує на те, що Центрально-Східна Європа в умовах геополітичного суперництва опиниться під впливом того центру який превалює в силі. Відтак, в залежності від цього балансу сил Центрально-Східна Європа виявиться або поділеною між Росією і Заходом, або поглинута однією з них. Така ситуація поглинання одним з геополітичних гравців розглядається іншим опонентом як загроза власній національній безпеці і посягання на його зовнішній суверенітет. Зникнення «буферних зон» між геополітичними суперниками стало важливою передумовою початку російсько-української війни, або принаймні заклало геополітичне протиріччя між ними. Центрально-Східна Європа в такому разі буде розглядатися однією стороною як «плацдарм» для подальшого наступу, а іншою як передовий ешелон стратегічної оборони. Одночасно російсько-українська війна наочно довела, що «Велику Європу» як і систему європейської безпеки неможливо побудувати разом з Росією, а не без неї. Адже Росія як держава створена за принципом «Анти-Захід». Все західне, європейське сприймається Росією як вороже і хибне. Місія Росії за задумом російських ідеологів і геополітиків полягає в тому, щоб знищити Захід як цивілізацію, а не в тому щоб його зміцнювати.

Такі контрверсійні уявлення про Захід набувають форму життєво-важливого інтересу і втілюються потім в реальну політику в залежності від міжнародних умов та спроможностей Росії. Відштовхуючись від координатної вісі Анти-Захід, Росія природно позиціонує своє геополітичне місце як «Схід». Це означає, що символ «Сходу» є потужним чинником ідентичності Росії. Невипадково називаючи свій цивілізаційний простір «Євразія», росіяни наголошують на корені «азія». Центрально-Східна Європа в цьому сенсі розглядається Захід Євразії, її західний півострів. Саме тому, згідно російській геополітичній концепції, Центрально-Східна Європа не має своєї суб'єктності. Вона є частина Євразії, проміжною зоною між

⁸⁵ Перепелиця Г.М. Українсько-польські відносини в системі геополітичних координат Центрально-Східної Європи ХХ – початку ХХІ століття. / в кн. Пілсуський-Петлюра. Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України. Монографія / В. Балюк, М. Дорошко, В. Парух та ін. ; наук. ред. В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко. – Київ : Ніка-Центр ; Люблін : Видавництво УМКС, С. 298.

атлантичною Європою та континентальною Євразією. Іншими словами, з цієї точки зору Центрально-Східна Європа сприймається як східна периферія Заходу і як російський Захід, або як «санітарний кордон» між Росією та Європою.

Європа на даний момент не має власної геополітики і власної політичної волі, її функції обмежуються тим, що вона служить базою США в Євразії і місцем найбільш ймовірного конфлікту з Євразією. Такий стан автоматично призводить до того, що антиамериканська лінія стає загальною геополітичною альтернативою європейським державам, об'єднуючи їх єдиним проектом, якого ніколи не існувало раніше пише А.Дугін⁸⁶. Об'єднання Європи в ЄС це перший сигнал появи Європи як цілого і самостійного організму, який претендує на те, щоб повернути собі геополітичний суверенітет. Тож, з чисто геополітичної точки зору. Євразія (росія) однозначно зацікавлена в тому, щоб вивести Європу з-під контролю атлантизму, США. Це є пріоритетним завданням для Росії. «На Заході росія повинна мати морські кордони, це стратегічний імператив геополітичного розвитку Євразії. Саме відсутність таких меж, наявність замість них сухопутної лінії, що перетинає Європу посередині, штучно і насильно, призвело, в кінцевому підсумку, до геополітичного програшу СРСР. Отже, завдання - не повторювати помилок і виправити становище. «Євразія тільки тоді буде вільна від Sea Power, коли її стратегічними межами на Півночі, Сході, Півдні і Заході стануть океани - так само, як і в випадку Америки. Лише тоді дуель цивілізацій буде протікати на рівних умовах»⁸⁷.

Тому у росії є два виходи - або військова окупація Європи, або така реорганізація європейського простору, яка зробить цей геополітичний сектор надійним стратегічним союзників Москви, зберігши його автономію і автаркію⁸⁸. Завдання Москви - вирвати Європу з-під контролю США (НАТО), сприяти її об'єднанню, зміцнювати інтеграційні зв'язки з Центральною Європою під знаком основної зовнішньополітичної осі Москви. Для цього, «деякі регіони слід поділити заново, але у всіх випадках головною залишається завдання створення на Заході сателітних утворень, з максимальною 13 етнокультурною, економічною і соціальною свободою, але зі стратегічної залежністю від Москви. Але, тут відразу виникає складна проблема: "санітарний кордон", тобто смуга з декількох⁸⁹ прикордонних держав, безпосередньо пов'язаних з атлантистським полюсом.

⁸⁶ Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М., 1997, с. 367.

⁸⁷ Ibidem, с. 368.

⁸⁸ Ibidem, с. 368.

⁸⁹ Ibidem, с. 369.

У ролі такого "санітарного кордону" традиційно виступає Польща і східно-європейські країни, розташовані південніше - Чехословаччина, Румунія і т. д.⁹⁰

деться про появу геополітичної смуги між Балтикою і Чорним морем, що складається з держав, які не можуть увійти повноцінним компонентом в Європу, але посилено віддаляються від Москви і Євразії. Претенденти на членів нового "санітарного кордону" такі - прибалтійські народи (литовці, латиші, естонці), Польща (включаючи західну Пруссію), Білорусія (цю ідею лобіює католицьке антисвразійська меншість). Україна (особливо Західна - уніати-католицька), Угорщина, Румунія (також під впливом уніатів). Чехія і Словаччина. Завдання Євразії в тому, щоб цього кордону не існувало. Це в інтересах і Європи і Росії. Самі ці країни, якщо розглядати їх в якості державних, неспроможні, етнічно і конфесійно суперечливі, стратегічно і економічно недорозвинені, позбавлені ресурсів. Іншими словами, ці фіктивні держави мають сенс тільки як стратегічні зони, штучно підтримувані атлантизмом⁹¹. Єдиним шляхом усунення "санітарного кордону" є повний переділ державних новоутворень на підставі чисто геополітичних чинників⁹². Намагання досягти цього перегляду шляхом підписання нового договору «Про європейську безпеку» про повернення до регіональної Ялтинської системи запропонованого на той час президентом РФ Медведєвим не увінчалися успіхом, як і розрахунок на енергетичну стратегію, корумпування європейських еліт та методи ведення гібридної війни.

Отже яке майбутнє відводиться Центрально-Східній Європі планами Москви в новій геополітичній конфігурації є цілком очевидним, але в реальності воно залежить насамперед від результатів російсько-української війни. Адже вже зараз спостерігається руйнівний вплив російсько-української війни на існуючі структури безпеки і безпекові режими. Проявом деструктивних змін в системі міжнародної безпеки стала: поява нової форми міжнародного конфлікту у вигляді гібридної війни; регіоналізація інтересів провідних гравців та загроз; колапс кооперативної безпеки в Європі, руйнація безпекових режимів та втрата здатності безпекових організацій впливати на виклики міжнародній і національній безпеці. В результаті російсько-української війни підірваним виявився і безпековий режим в Європі. Договори, які забезпечували регіональну стабільність і контроль над озброєннями, такі як Договір про 14 звичайні сили в Європі,

⁹⁰ Ibidem, с. 370.

⁹¹ Ibidem, с. 370-371.

⁹² Ibidem, с. 370-371.

Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності, Договір – «Відкрите небо» та інші міжнародні договори були денонсовані.

Послаблення глобального впливу США утворило геополітичний вакуум в різних регіонах світу, який поспішили заповнити своїм домінуванням нові і старі регіональні гравці. Це спричинило регіональну нестабільність, з якою США вже неспроможні впоратись. В результаті система міжнародних відносин зазнає суттєвої деформації в бік багатополярності, яка супроводжується появою зон нестабільності, локальних і регіональних конфліктів та геополітичних розломів на регіональному рівні. Таким чином, усунення присутності США не тільки з пострадянського простору, а й з Європи та з інших ключових геостратегічних регіонів світу на кшталт Близького Сходу дасть змогу росії заповнити цей геополітичний вакуум і відновити глобальне домінування. Стратегія Росії по відновленню глобального домінування ґрунтується на створенні глобальної антиамериканської коаліції, послаблення американського впливу в стратегічно важливих регіонах, де США зіткаються з викликом своїм інтересам, зміні балансу сили у відносинах з НАТО та розколі ЄС⁹³. Отже, послаблення США призвело до розбалансування всієї системи функціонування однополярного світу. Слабші держави опиняться під загрозою, адже могутніші країни перегрупують сили у відповідь на геополітичні зсуви у світовому розподілі влади. Демократію згодом заступить національна безпека, яка ґрунтується на авторитаризмі, націоналізмі та релігії. Виходячи з такої перспективи ЦСЄ не може розраховувати на довгострокову та одностайну підтримку з боку США, оскільки Америка буде поступово втрачати свою здатність чинити вирішальний вплив на міжнародні процеси і коло стратегічних інтересів Америки значно звужиться. Принаймні Україна залишиться поза його межами.

Не маючи достатніх оборонних ресурсів та за відсутності механізмів реалізації Спільної безпекової і оборонної політики, ЄС вже зараз зіткається з викликами, спровокованими реваншистською політикою Росії проти України. Реакція ЄС на російську воєнну агресію виявилась неоднозначною. Попри те, що переважна більшість країн ЄС засудила такі дії Росії, а ЄС у відповідь запровадив проти неї економічні санкції, погляди на вирішення цього конфлікту розділились на два табори.

Німеччина ж як головний локомотив ЄС, не готова взяти на себе роль лідера в побудові європейської оборони ні психологічно ні політично за відсутності в її лідерів відповідної

⁹³ Григорій Перепелиця, (2024). Вплив російсько-української війни на майбутнє регіональної безпеки в Центрально-Східній Європі. /Актуальні проблеми міжнародних відносин. Mediaforum (XV), Том 15, с. 25.

політичної волі. Західні ж лідери бояться Росію і у будь який спосіб намагаються повернутись до діалогу з В. Путіним щоб завершити російсько-українську війну шляхом заключення «мирного плану». Це свідчить про те, що європейські лідери втратили свою суб'єктність у відносинах з США і повністю залежні від них. З іншого боку, західні суспільства також бояться війни з Росією і не хочуть вірити в те, що та на них нападе. Очевидно безпека для них не є цінністю і тому Європа не здатна до мобілізації. Так, євроатлантична солідарність втрачає свою стійкість, в результаті чого Європа має перспективу залишитись наодинці в протистоянні з Росією в умовах Третьої світової війни.

Центральна Європа як європейський регіон переживає під впливом російськоукраїнської війни також і внутрішню ідеологічну та цивілізаційну деформацію. На тлі такої деструктивної динаміки геостратегічного простору Центральної Європи зазнала остаточної руйнації і система кооперативної безпеки в Європі, а такі субрегіональні структури як «Бухарестська дев'ятка» чи Вишеградська група втратили свою актуальність. Побудова Польщею таких регіональних геополітичних проєктів як «Міжмор'я», «Тримор'я» чи навіть Балто-чорноморське співробітництво, які планувались як каркас цілісного геостратегічного простору Центральної Європи – відійшли на другий план, не говорячи вже про ОБСЄ. Таким чином, в безпековому і оборонному вимірі Центральна Європа виявилась не захищеною від російської агресії. Не меншим викликом залишається політична та цивілізаційна деформація регіону спричинена гібридною війною Росії проти Заходу. Завдяки її потужному інформаційному, психологічному, політичному, фінансово-корупційному та економічному впливу відбувається ренесанс ультраправих та ультралівих політичних сил з чіткою проросійською орієнтацією в таких країнах як Німеччина, Франція, Італія, Греція. Великими зусиллями демократичних сил вдалося не допустити до влади відверто проросійських кандидатів в Румунії в 2024 та Молдові в 2025 році.

Окремою групою в складі ЄС та НАТО є політичні режими Орбана та Фіцо в Угорщині і Словаччині, які проводять антидемократичну, антиєвропейську політику та відверто тяжіють до Росії і Глобального Півдня, виконуючи роль «троянського коня» в протистоянні із Заходом. Очевидно третьою країною, яка примкне до цієї «троянської» трійки стане Чехія в результаті перемоги на парламентських виборах 4 жовтня 2025 року проросійської партії ANO під керівництвом чеського мільярдера Бабіша. В що тоді перетвориться Вишеградська група де три з чотирьох країн будуть мати проросійське спрямування. Особливе занепокоєння викликає 16 політичний процес в Австрії. Австрія

стає прикладом путінізації Центральної Європи⁹⁴. Такий тренд є передвісником прогресу ультраправих у Німеччині.

Головним драйвером цих регіональних і глобальних геополітичних змін стала широкомасштабна російсько-українська війна. Регіональний і глобальний характер цієї війни визначається багаторівневим цивілізаційним характером геополітичних цілей Росії, які виходять далеко за межі російсько-українських відносин, оскільки вони спрямовані на реалізацію фундаментальних інтересів Росії, пов'язаних з поверненням її статусу світової держави в ієрархії міжнародних відносин. Досягнення цієї геостратегічної мети Росії передбачає повернення контролю над Центрально-Східною Європою. У який спосіб Росія планує повернути свій контроль над цим регіоном Європи? Головною метою геостратегії Росії в реалізації цієї мети є виведення Європи з під контролю атлантизму (НАТО) і США. Це є пріоритетним завданням Росії. В такому разі вона кардинально змінить баланс сили в Європі на свою користь, оскільки жодна з європейських країн не здатна протистояти воєнній навалі Росії. То що ж змінилось за останні роки російськоукраїнської війни в геостратегії Росії відносно Центральної Європи? Росія в реалізації цього завдання використовує дві форми геополітичної експансії – військову окупацію Європи, шляхом гібридної війни, яка неодмінно має трансформуватись в конвенційну війну (спеціальну воєнну операцію) та внутрішню реорганізацію європейського простору, яка зробить ЦСЄ надійним стратегічним союзником Москви, зберігши його автономію і автократію.

Така геостратегія стала очевидною після чотирьох років кровопролитної і виснажливої російсько-української війни. Цьому є дві причини: по-перше, російсько-українська війна фактично зруйнувала геополітичну вісь Париж-Москва – Берлін, на якій вибудовувалася вся стратегія такої геополітичної переструктуризації на російський фасон. По-друге, в процесі війни, Росії не вдалося ізолювати Україну від допомоги європейських країн у форматі «Рамштайн», який фактично став тиловим хабом України. В той же час Європа виявилась не готовою до побудови власної стратегічної оборонної автономії, тобто власної геостратегії в протистоянні з Росією, натомість обрала стратегію «уникнення ескалації», яку Кремль розглядає як потенційну капітуляцію Заходу.

Під впливом російсько-української війни відбувається переструктуризація глобальних і регіональних геополітичних гравців, серед яких Росія і Китай, які претендують на

⁹⁴ The Putinisation of Central Europe. The Economist, Jan 7th 2025. <https://www.economist.com/leaders/2025/01/07/the-putinisation-of-central-europe>

глобальне домінування, тоді як США - на його збереження. Рівень же впливу визначається величиною 17 їхньої суб'єктності. Тож головний вплив на динаміку геостратегічного простору Центральної Європи будуть мати саме глобальні гравці. Країнами другого ешелону щодо впливу на цю динаміку мають провідні європейські країни, такі як Франція, Німеччина, Італія, Велика Британія. Щодо України, то вона з об'єкта в процесі широкомасштабної війни перетворилась у впливового суб'єкта в переструктуризації геополітичного простору ЦСЄ, оскільки вона не тільки стримує російську навалу, але й обороняє увесь східний фланг НАТО. Іншим геостратегічним наслідком впливу російсько-української війни стало поширення НАТО на увесь регіон Північної Європи, приєднанням до Альянсу Швеції і Швейцарії.

Прихід до влади в США Дональда Трампа ознаменував новий підхід до російськоукраїнської війни, протистояння з Китаєм та ролі РФ в цьому протистоянні. Відповідно до цього підходу, Росія не є ворогом США, а сприймається тільки як партнер. Тому стратегія Трампа буде полягати в тому, щоб ізолювати Росію від стратегічного партнерства з Китаєм, тобто нейтралізувати її в цьому глобальному протистоянні з Китаєм, перш за все шляхом діалогу і надання їй певних преференцій, зокрема в завершенні російсько-української війни. Головний принцип геостратегії Д.Трампа «Американські інтереси понад усе» означає в буквальному сенсі перехід від концепції демократичного інтернаціоналізму до неізоляціонізму і підпорядкуванню європейських країн НАТО та в цілому Європи і міжнародного порядку виключно інтересам США. Це означає концентрацію всіх ресурсів і можливостей Заходу в руках США. Першим кроком в консолідації таких ресурсів стало зазіхання Трампа на данську Гренландію, Канаду та Панаму, що порушує в першу чергу територіальну цілісність європейських союзників і грає на інтереси Росії, адже у такий спосіб США руйнує НАТО, євроатлантичну солідарність і генерує протистояння між Америкою та Європою. Відносно Центральної Європи, це призведе до фрагментації цього геостратегічного простору. Така тенденція буде генерувати подвійний геополітичний виклик Центральній Європі як з боку Росії, так і з боку США, насамперед в сфері безпеки.

Значних деформацій в цій ситуації зазнає Північноатлантичний альянс, який до цього залишався основною безпековою та оборонною парасолькою для усього євроатлантичного простору. Основними викликами для НАТО при умові реалізації такої деструктивної політики США стануть: по-перше, втрата спільного інтересу країн-членів Альянсу, що унеможливує введення ст. 5. Від так Європа втратить можливість запровадження колективної оборони; подруге, НАТО втратить функцію стримування

Росії. Альянс вже не в змозі обороняти свій 18 східний фланг і тому вдався до стратегії «уникнення ескалації у відносинах з РФ» і не збирається з нею воювати, тоді як та, навпаки, готується до такої війни. Сповідуючи концепцію «Деескалації через ескалацію» та успішно застосовуючи стратегію «мінімального ядерного залякування», Росія вже веде глобальну війну проти Заходу, правда поки що у гібридній формі з неминучістю переведення її у війну кінетичну. По-третє, орієнтація НАТО на стримування Китаю унеможливить його здатність до оборони ЦСЄ, оскільки без США, Альянс втрачає свій воєнний потенціал, що поставить його перед дилемою бути або зі Сполученими Штатами як інструментом їх політики, або з Європою. При такій перспективі ЦЄ втрачає парасольку своєї колективної безпеки і оборони. Стимування, як основний елемент загальної стратегії НАТО, спрямований на упередження конфліктів і війн, виявилось неефективним і не здатним стримувати Росію. Адже стимування Росії шляхом уникнення зіткнення з нею не означає її стримувати. Від так, НАТО виявилось нездатним дотримуватись 3-х принципів стимування. По-перше, рівень мотивації В. Путіна щодо знищення України, ЦСЄ та існуючого світового спорядку є настільки високим, що його агресивні наміри видаються йому менш ризикованими і витратними ніж будь-яка альтернатива. По-друге, США і НАТО не дали чітких сигналів Росії про те, яка загрозна перспектива її очікує, якщо та проігнорує таке попередження. НАТО не демонструє своїх зобов'язань у разі порушення їх попередження, а тому В. Путін їх ігнорує. По-третє, В. Путін не вірить, що НАТО має можливості та політичну волю виконати свої погрози, тим більше що воно навіть їх не демонструє.

Тож в перспективі не варто очікувати, що стратегія НАТО по стимуванню Росії може спрацювати. По-перше, глобальний інтерес США полягає в збереженні однополярного світу шляхом стимування Китаю як колись СРСР. В цьому контексті «стимування Росії» має другорядне значення. РФ потрібна США як партнер в стимуванні Китаю, а не як його союзник. По-друге, Україна має бути збережена як «буферна зона» між Росією і НАТО для забезпечення їхньої безпеки. Тому «Україна не повинна програти, а Росія не повинна виграти». В цьому полягає реалізація «стимування Росії» на полі битви за «буферну зону» на території України. По-третє, завдання США і Заходу в російсько-українській війні: забезпечити «оборону України» на її власній території дипломатичними, економічними та військовими засобами уникнувши прямої участі у війні з росією.

Наразі формат взаємодії коли Україна залишається форпостом НАТО на його східному фланзі поза межами членства в Альянсі може влаштувати США та ФРН. Держави НАТО

надають Україні допомогу у вигляді економічної підтримки та озброєнь і не мають жодних юридичних зобов'язань перед Україною. Таким чином, Україна зменшує загрозу з боку Росії для всіх європейських країн власними силами та життями українських військовослужбовців, водночас країни Північноатлантичного альянсу не застосовують власних збройних сил. Тобто, інституціоналізація допомоги, про яку можна часто почути в експертному середовищі та від багатьох урядовців, задовільнить Україну, але тільки до завершення війни. Вона не може бути заміником НАТО, адже збільшення конвенційних спроможностей України не відвернуть повторного нападу РФ. Водночас факт перебування України у «сірій зоні» європейської безпеки призведе до подальшої деградації економіки країни, її демографічного потенціалу і зрештою – тільки заохотить РФ до реваншу. У випадку нового протистояння, Росія буде більш підготовленою, а країни Європи заплатять двічі, адже залишити «сірі зони» у Європі по завершенню російсько-української війни – значить відкласти нову війну для майбутніх поколінь.

Україна наразі бореться за безпеку всієї Європи та обороняє її, і це не просто риторика. У 2021 році Росія висунула ультиматум не Україні, а НАТО. Україна не була членом Альянсу і якщо на двосторонньому рівні РФ дійсно хотіла захопити Україну та зруйнувати її державність, то на системному рівні – агресія проти України розглядається Кремлем у контексті протистояння зі США та Європою. Якби агресія РФ вдалась, весь людський потенціал України, що тепер належав би окупанту, був мобілізований проти НАТО, так як Росія використала людський потенціал на окупованій території для застосування проти України. Після захоплення сусідньої держави, Росія вторгнеться в країни Балтії та Польщу і ані сили США, ані сили інших союзників не встигли б захистити членів Альянсу.

Отже, майбутнє Центральної Європи залежить, насамперед, від результатів російськоукраїнської війни яка в кінцевому рахунку буде визначатись співвідношенням сил між воюючими сторонами. За цим критерієм перемога для України видається маловірогідною в короткотерміновій і можливо в середньотерміновій перспективі, в тім як і для Росії також. Якщо вона і станеться, то виявиться «пірровою перемогою». На цій підставі провідні країни Заходу переконані, що вони не зможуть забезпечити перемогу України і тому не вірять в таку перспективу. США найбільш прийнятним вважають припинення війни і досягненням 20 перемир'я, яке зафіксує статус КВО. У такий спосіб вважається, що Захід врятує Україну від остаточної капітуляції перед Росією.

Концептуально нариси такого статусу прописані в Плані «Трамп – Путін», який можна вважати «Планом відкладеної капітуляції України». Його основні тези зводяться до

такого: офіційна політика США має бути спрямованою на досягнення припинення вогню та регулювання шляхом переговорів. Сполученим Штатам не потрібна участь в російськоукраїнському конфлікті тому, що їхні власні запаси озброєнь створені для допомоги Україні, роблять США вразливими в будь-якому конфлікті з Китаєм через Тайвань. Продовження російсько-української війни не в інтересах США. «Війна в Україні — це війна за цінності, які нам не потрібно увінчувати, і ми повинні, перш за все, відійти від ядерної загрози Путіна»⁹⁵ Україна ж має відмовитись від перспективи членства в НАТО, прийняти нейтральний статус, скоротити свої збройні сили та переобрати діючу владу на ту яка підпишить угоду про завершення війни на умовах Росії. При цьому вона має залишити окуповані українські території Росії. Це похмурий компроміс для похмурої війни. Але він не може її завершити, а натомість відкриває нову главу, в якій єдність і підтримка Заходу почне руйнуватися, а Путін — як за столом переговорів, так і на фронті — все ближче підбирається до своїх цілей. Трамп може вести переговори з Україною на умовах Путіна, якщо РФ погодиться розірвати стратегічне партнерство з Китаєм⁹⁶. Україна ж залишається розділеною в буферній зоні під загрозою нової ескалації російської агресії, без будь яких зовнішніх гарантій безпеки.

Очевидно виходячи з цього тепер і в майбутньому Польща не буде готовою до зміцнення східного флангу ЄС і НАТО разом з Україною, пори те, що та має саму сильну армію в Європі. Підтвердженням цьому є заява прем'єра Д. Туска на засіданні Євроради про намір будувати систему оборони ЄС «Східний щит Європи» на кордонах з Білоруссю та Україною у яку будуть включені країни Балтійського регіону та Румунія за винятком України, яка в такому разі залишається в буферній зоні⁹⁷.

Хто врятує Європу в результаті III-ї Світової війни?

В умовах однополярного світу безпека Європи трималась на НАТО. Вона являла собою американоцентричну, кооперативну безпеку і забезпечувала просування демократичного світу за американської присутності, що спряло утворенню Нової Східної

⁹⁵ Мирний план Трампа став зрозумілішим: ЗМІ про його деталі. 2.12.2024. <https://fakty.ua/446907-mirnyj-plan-trampa-stal-ponyatnee-smi-o-ego-detalyah>

⁹⁶ Peter Pomerantsev(2024), Trump depends on the EU and UK to act as peacemakers more than he thinks. 24 November. <https://www.theguardian.com/us-news/2024/nov/24/trump-dependson-the-eu-and-uk-to-act-as-peacemakers-more-than-he-thinks>

⁹⁷ Бочевський Олексій.«Східний щит»: як Польща й НАТО планують стримувати Росію. 10.09.2025. <https://explainer.ua/shidnyj-shhyt-yak-polshha-j-nato-planuyut-strymuvaty-rosiyu/>

Європи (НСЄ). 21 Безпека східного флангу забезпечувалась членством країн ЦСЄ в НАТО та буферним положенням країн Нової Східної Європи. З іншого боку, розплатою за таку послугу було позбавлення Європи її власної геополітичної суб'єктності.

На початку XXI ст., почалась зміна балансу сил в світі в цілому та в окремих його регіонах. Головний системний конфлікт в міжнародних відносинах другого і третього десятиліття XXI ст. полягає в прагненні низки держав, що значно зміцнили свій економічний, військовий та політичний потенціал суттєво збільшити свій вплив на світову політику та намагання визнаних світових лідерів утриматися на домінантній, або провідних ролях в міжнародній системі. Ця тенденція знайшла своє відображення у відносному занепаді гегемонії США, русі світової системи до мультиполярності нового типу, трансформації низки міждержавних політичних інститутів глобального і регіонального рівня та загостренні ідеологічної боротьби на тлі зростання міжнародної гетерогенності. Наслідком цього тренду стала втрата американського домінування в різних регіонах і утворення вакууму безпеки в НСЄ. Це спричинило поглинання цього вакууму Росією – шляхом війни, та геополітична експансія РФ на Захід. Перший виклик цьому домінуванню було кинуте на Мюнхенській безпековій конференції в 2007 році та мовчазній згоді на вето Росії щодо розширення НАТО на Схід на його Бухарестському Саміті у 2008 році що означало початок його геополітичної капітуляції перед Кремлем, а від так втрату рішучості обороняти свій східний фланг, обмежившись намірами стримувати Росію.

Це дало Росії підставу приступити до вирішення такої важливої для неї геополітичної проблема як «санітарний кордон» ЦСЄ, який потрібно знищити шляхом витіснення присутності США в Європі + руйнація НАТО і вихід на увесь євразійський простір. Її вирішення згідно неоевразійської доктрини має здійснюватися шляхом фрагментації Європи і повернення Росії статусу наддержави. Результатом російсько-української війни стало знищення Нової Східної Європи і її часткова окупація. Мир і переговори на яких наполягають західні партнери на умовах прийнятних для Росії стане подальшм продовженням війни тому, що після перемир'я РФ зробить паузу і піде на східний фланг НАТО, остаточно прорвавши його.

Після капітуляції України або її фрагментації, РФ зруйнує «санітарний кордон», Центральна та Східна Європа як геополітичний регіон перестане існувати, а замість нього утвориться Євразія згідно доктрини Дугіна. Так відновиться конфігурація Західної периферії 22 Росії – західний півострів Євразії. Відновляться проросійські режими в ЦСЄ з чіткою орієнтацією на Москву. Промосковські партії в Польщі «Конференція»,

«Альтернатива для Німеччини» в ФРН вже утворені. ФІДЕС в Угорщині з авторитарним режимом та Словаччини Фіцо також вже при владі. Тепер до них доєдналась проросійська партія "Акція незадоволених громадян" (ANO) в Чехії⁹⁸. В Румунії майже ледь до влади не прийшли проросійський кандидат. Тільки рішенням Конституційного суду вдалося його зупинити. Так Україна оточена кільцем антиукраїнських сил і в блокаді з боку Білорусі і РФ. В Молдові проросійський блок – друга політична сила.

Реалізація плану Трампа-Путіна по досягненню миру з Україною передбачає поділ території України як буферної зони за законами «центрової держави» Коллінгса на Східну і Південну частину та сіру зону Західної України, яка набуває нейтрального позаблокового статусу. Його втілення являє собою продовження подальшої окупації в період ескалації російської агресії. Тому його можна в перспективі розглядати як план «відкладеної окупації», який передбачає поділ України ще на дві частини, оскільки на першій частині Москва зосереджена вже сьогодні, куди включені так звані «нові регіони Росії». Йдеться про Донецьку, Луганську, Запорізьку, Херсонську області та Крим із Севастополем, які мають офіційно стати частиною РФ. В кінцевому рахунку капітуляція України призведе до катастрофічних наслідків не тільки для України, але й для Центрально-Східної Європи. Україна втратить свою державність і територію, яка перетвориться в плацдарм для захоплення Росією Центрально-Східної Європи та усуненню її як «санітарного кордону». Це буде означати також поразку Заходу в її глобальному протистоянні не тільки з Росією, але і Глобальним Півднем, що призведе до послаблення Західної Європи і занепаду ЄС, поступової деградації НАТО та послаблення впливу США в Європі і поверненню геостратегічного контролю Росії над Центральною Європою і встановлення нової архітектури безпеки в Європі на умовах Росії.

Отже, в результаті переростання російсько-української війни в III-ю Світову війну Європа виявилась не захищеною, кооперативна безпека повністю зруйнована, НАТО неієздатне і не може стримувати Росію. Адже США втрачають глобальне лідерство і не здатні утримувати контроль над ситуацією в стратегічних регіонах. Європа і НАТО їх більше не цікавлять. Намагання НАТО залучити членів з Індो-Тихоокеанського регіону тільки приведе 23 до його швидкого кінця. На вимогу Росії в НАТО виявили готовність на офіційному рівні дати письмові зобов'язання припинити розширення Альянсу і

⁹⁸ Кено Верзек. Чехія після виборів: підтримка України як тест. 6.10.2025. <https://www.dw.com/uk/cehia-pisla-viboriv-pidtrimka-ukraini-ak-test/a-74249545>

більше нікого не приймати в свої члени. Після цього Путін висуне вимогу припинити посилення східного флагоу НАТО, а то і зобов'язати вивести свою присутність з країн ЦСЄ як вже було пред'явлено 17 грудня 2021 року у воєнному ультиматумі США і НАТО⁹⁹.

Трамп має намір вивести американські війська з Європи, відкривши дорогу російським військам, європейські країни роззброєні, кожна з яких не здатна вести війну проти РФ, 5-та стаття НАТО виявилась міфом в теперішніх умовах. НАТО всіляко уникає зіткнення з РФ, програвши їй ще не почавши війну. В той же час європейським лідерам бракує лідерства. Європа до цього часу не здатна створити свій оборонний альянс, надіючись на неієздатне НАТО. Таким чином буде досягнута ключова мета Росії – витіснення атлантизму США і повернення контролю Росії над ЦСЄ. Тож при цьому виникає питання: чи можливе досягнення справедливого миру в умовах Третьої світової війни? Відповідь на це ми можемо знайти в історії. Чому не досягнуто миру перед Першою світовою війною? Чому не зупинено Гітлера перед Другою світовою війною? Тому, що країни, які спрямовані на досягнення миру за будь-який спосіб і будь-яку ціну отримують продовження війни. Адже мир, як і війна базується на балансі сили, який знову таки вирішується у війні. Що може принести мир Європі на умовах Росії – нову війну, причому неминучу. При цьому США втрачають глобальне лідерство і не здатні утримувати контроль над ситуацією в стратегічних регіонах. Тож намагання США стримати Китай за допомогою Росії приречене. Якщо США мають намір зупинити Третю світову війну шляхом підписання глобальної торгівельної угоди з Китаєм і створити триполярну систему міжнародних відносин, то в такому разі Америка перетворюється в регіональну державу і повертається до нового неоізоляціонізму часів Доктрини Монро. Росії ж дістається вся Європа, Арктику ділять США + РФ, Китаю дістається Азія + Африка.

Намагання США перетворити Росію на союзника у стримуванні Китаю, коли Китай сприймається як загроза збереженню статусу КВО США в глобальному домінуванні є хибною стратегією. Джо Байден намагася її реалізувати шляхом впровадження фомули щоб «Україна не програла, а РФ не виграла», і завдяки війні послабилась і погодилась на умови США, але при цьому й не програла остаточно, бо тоді РФ не зможе бути партнером в протистоянні з 24 Китаєм. Стратегія Трампа полягала в тому, що США

⁹⁹ Путін висунув США та НАТО ультиматум щодо України. 17.12.2021. <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-visunuv-ssha-ta-nato-ultimatum-shchodo-ukrajini-shcho-dalinovini-ukrajini-50202858.html>

мають стати союзницею Росії на умовах Росії. Повернення до нової біполярності у світі США + РФ передбачало створення американсько-російського альянсу на основі євразійського проекту РФ + неоізоляціонізму США при умові, що США забирають Америку, а РФ Європу і разом стримують Китай. Водночас Трамп шукає компромісу США з Китаєм на умовах торгівельної угоди і перетворенню системи міжнародних відносин в триполярну.

Чи зможе Китай перетворити американоцентричний світ на китасцентричний залежить від РФ, яка є балансиrom в глобальному трикутнику США – РФ - Китай, оскільки вона буде чинити основний вплив на баланс в сили між США та Китаєм. Від цього залежить: хто виявиться переможцем в III-й Світовій війні? 9 травня 2024 року в Москві та 3 вересня 2025 року в Пекіні вже показало, що то був парад військ об'єднаної антизахідної коаліції, підготовленої до війни, якої у Заходу немає як і самого поняття об'єднаний Захід після того як Трамп кинув Європу з усіма його колишніми союзниками і перейшов на бік Росії. Від тоді баланс сили перейшов на бік Китаю і Росії. Глобальне геополітичне завдання Китаю і РФ в III-й Світовій війні полягає в тому, щоб нанести поразку США і витіснити їх не тільки з Європи, а із інших стратегічно важливих регіонів глобального світу. Завданням РФ є витіснення США з Європи і встановлення власного контролю над європейським регіоном. Завдання Китаю - витіснити США з Азії та ЦСЄ і потіснити в Індо-Тихоокеанському регіоні. Тож цілком вірогідно, що найближчим часом після встановлення перемир'я чи капітуляції України, РФ розпочне наступ на східний фланг Європи (НАТО), а Китай і цей час захопить Тайвань. Отже Європа як ніколи слабка і дезорганізована, що робить наступ Путіна на її східний фланг неминучим. Тож Путін в цій III-ій Світовій війні повторить шлях Гітлера, як той зробив перед II-ю Світовою війною. Польща опиниться в тій позиції, що і перед II-ю Світовою війною, тільки з односторонньою окупацією чи агресією зі Сходу. Намагання Польщі створити регіональне оборонне об'єднання на базі Вишеградської четвірки, Бухарестської 9-ки чи Люблінського трикутника в глобальних умовах III-ї Світової війни не виправдовують себе, оскільки вони не готові взяти на себе таку місію.

Польський проект заслуговує на увагу. Стратегія Польщі побудована на принципі самооборони в очікуванні влучення в неї НАТО. Тож Туск запропонував побудувати Східний Щит оборони Європи вздовж польського кордону проти України та Білорусії, долучивши 25 країни Балтії та Румунії, але без України, з наміром заблокувати її шлях до НАТО. При цьому деякі польські політики рекомендують виконувати всі вимоги Путіна, зобов'язавшись не направляти війська в Україну і не збивати російські ракети,

якщо вони летять через територію Польщі¹⁰⁰. Чи може Польща стати лідером в побудові європейської оборони залежить від рівня суб'єктності Польщі. Є спроба грати під Трампа. Протрампівська течія існує в польському політикумі як і в Румунії. Так формується антиукраїнський блок навколо українського кордону, що працює на Росію під трампівсько-путінську систему за гарні стосунки з Кремлем та Трампом. Тож хто зможе побудувати Східний Щит Центрально-Східної Європи без НАТО, США та ЄС. Ніхто окрім України. Україна має взяти на себе лідерство в побудові щита безпеки і оборони Європи оскільки вона вже три роки обороняє її східний фланг.

III-я Світова війна, як і попередні світові війни обумовлюють її ведення коаліціями. Тільки в такому об'єднанні можливо досягти перемоги, встановити світовий порядок на своїх власних умовах. Росія вже має свою об'єднану коаліцію. Це Китай, КНДР, Іран та її прихильники Угорщина, Словаччина та умовно нейтральна Туреччина. Захід, як показав 2025 рік ще немає своєї об'єднаної оборонної коаліції. Якщо ми говоримо про перспективи побудови оборонного союзу в рамках ЦСЄ, то нажаль він немає спільної основи для такого об'єднання на базі спільних інтересів та необхідних ресурсів для такого глобального протистояння, окрім географічного розташування, спільної загрози та інших геополітичних мотивів. Має шанс тільки в рамках створення безпекового комплексу ЦСЄ, а не оборонного альянсу. Тому країни Центрально-Східної Європи знаходяться в пошуку до кого приєднатися: до Путіна, Трампа, Китаю, продовжувати надіятись на НАТО, чи всі разом намагатись умиротворити Росію. Тож ключовим залишається як і в Другу світову війну ключове питання: хто врятує Європу? Коаліція «охочих» чи коаліція «Рішучих», які після візиту в Київ та паризького саміту вже виявились «не рішучими» і «не охочими». Виявилось, що на таке здатна тільки Україна, яка єдина демонструє свою суб'єктність і рішучість, до того ж має найбільш боєздатну армію в Європі. Могла би бути ще Туреччина, але вона має свої власні геополітичні амбіції та до того ж ЄС не бажають звертатись до неї за допомогою.

Це піднімає питання про подальший розвиток європейського безпекового поля в умовах потенційного зближення інтересів США та Росії, а також формування нового альянсу на європейській арені, що може стати відповіддю на загрозливі геополітичні реалії. Тож в умовах невизначеності майбутньої ролі НАТО та існуючих реалій варто розпочати проектування та стратегування концептуальних засад власного регіонального

¹⁰⁰ У Польщі пояснили, чому жодного разу не збили російські ракети, які залітали на її територію. 22.12.2025. <https://suspilne.media/908279-u-polsi-poasnili-comu-zodnogo-razu-nezbili-rosijski-raketi-aki-zalitali-na-ii-teritoriu/>

безпекового комплексу ЦСЄ та нової оборонної коаліції. Хто в змозі очолити таку коаліцію окрім України? Ті, хто першим проявив ініціативу до спільної оборони поза межами членства в НАТО. До них можливо віднести таких потенційних членів як Британія, Німеччина, Франція, Данія, Нідерланди, Чехія, Швеція, Норвегія, Фінляндія та країни Балтії, можливо Румунія та Канада. Для цього Європа має припинити покладатись на США і відтворювати власну геополітичну суб'єктність. Також вона має знайти свою нову місію забезпечення оборони і безпеки континенту замість НАТО. На цій основі необхідно сформувати Новий Європейський оборонний Альянс на кшталт ЗЄС за принципом «коаліції рішучих» або «оборонної коаліції», яка має сформуватись поза межами НАТО та США за такими принципами. 1. Ідеологічно і політично вона має формуватись за принципами Європейської стратегічної автономії (ЕСА). 2. Основними загрозами та викликами для ЄСА мають бути визначені: Росія – ворог Європи, США – конкурент Європи, Китай – противник Європи, Демократичний світ – союзний Європи.

Висновок:

Подолання фатального тренду в динаміці геополітичного простору Центральної Європи можливо тільки при перемозі України в цій війні, яка створить передумови не тільки для відновлення цілісності і безпеки цього простору, але й відповідатиме інтересам США, НАТО та Європи. Для США – це відмова РФ від партнерства з Китаєм, для Європи – це ліквідація путінського режиму в Росії, для НАТО – уникнення зіткнення з Росією, для України – найбільш надійні гарантії її безпеки. Така перемога над Росією забезпечить побудову нової архітектури безпеки в Європі, основу якої буде складати регіональний комплекс безпеки Центрально-Східної Європи, ядром якого 27 має стати воєнний союз (малий альянс) Британії, Польщі, України, країн Балтії та Північної Європи. Саме в такому форматі вбачається перспектива нової архітектури системи безпеки і оборони Центрально-Східної Європи..

Streszczenie:

Artykuł poświęcony jest analizie sytuacji bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej oraz niezdolności instytucji europejskich do przeciwstawienia się nowym zagrożeniom, które mogą podważyć istnienie samej Europy w jej obecnym stanie. Nacisk na geopolityczne i militarnopolityczne aspekty teraźniejszości i przyszłości tego regionu europejskiego wynika z powrotu wojny konwencjonalnej na jej tradycyjne miejsce w systemie stosunków

міжнародowych, która stała się kluczowym zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Głównym motorem powrotu takiego zagrożenia była wojna rosyjsko-ukraińska, która przerodziła się w wojnę globalną. Jej głównym przedmiotem stali się globalni gracze w walce o globalną dominację na świecie i zmianę istniejącego porządku światowego. Artykuł zawiera krytyczną analizę stanu bezpieczeństwa europejskiego, a w szczególności regionu Europy Środkowo-Wschodniej, który staje się epicentrum zmagania o nowy porządek stref wpływów na świecie. Taka analiza daje autorowi podstawę do postawienia pewnej prognozy dotyczącej ponurej przyszłości bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej w warunkach trwającej już na jej terytorium III wojny światowej. W końcowej części publikacji autor stawia pytanie: kto uratuje Europę w wyniku III wojny światowej i próbuje udzielić na nie pewnej prognostycznej odpowiedzi.

Słowa kluczowe:

Wojna światowa, wojna rosyjsko-ukraińska, Europa Środkowo-Wschodnia, obronność, bezpieczeństwo, scenariusze geopolityczne, „granica sanitarna”, Polska, Ukraina, USA, dominacja, porządek światowy.

Key words:

World war, Russian-Ukrainian war, Central and Eastern Europe, defense, security, geopolitical scenarios, "sanitary border", Poland, Ukraine, USA, dominance, world order.,

Bibliografia:

1. Корона Н. Політико-географічний фактор формування стикових геополітичних регіонів (приклад Балто-Чорноморського регіону) // Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка (географія). № 60. 2012. С. 54. Режим доступу: https://visnyk-geo.knu.ua/?page_id=1844&lang=uk
2. Collins R. Weberian Sociological Theory. New York: Cambridge University Press. 1986, p. 187–191.
3. Перепелиця Г.М. Українсько-польські відносини в системі геополітичних координат Центрально-Східної Європи ХХ – початку ХХІ століття. / в кн. Пілсуський-Петлюра. Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України. Монографія / В. Балюк, М. Дорошко,

-
- В. Парух та ін. ; наук. ред. В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко. – Київ : Ніка-Центр ; Люблін : Видавництво УМКС, С.281.
4. Микола Дежарлюк. Формування кордонів у Центрально-Східній Європі за наслідками Другої світової війни. / Збірник наукових статей / НАН України. Інститут історії України. – К., 2015. – Вип. 17. – С.154.
 5. Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М., 1997, – 608с..
 6. Григорій Перепелиця, (2024). Вплив російсько-української війни на майбутнє регіональної безпеки в Центрально-Східній Європі. /Актуальні проблеми міжнародних відносин. Mediaforum (XV), Том 15. – С. 11-41.
 7. The Putinisation of Central Europe. The Economist, Jan 7th 2025. <https://www.economist.com/leaders/2025/01/07/the-putinisation-of-central-europe>
 8. Мирний план Трампа став зрозумілішим: ЗМІ про його деталі.2.12.2024. <https://fakty.ua/446907-mirnyj-plan-trampa-stal-ponyatnee-smi-o-ego-detalyah>
 9. Peter Pomerantsev(2024), Trump depends on the EU and UK to act as peacemakers more than he thinks. 24 November. <https://www.theguardian.com/us-news/2024/nov/24/trump-dependson-the-eu-and-uk-to-act-as-peacemakers-more-than-he-thinks>
 10. Бочевський Олексій.«Східний щит»: як Польща й НАТО планують стримувати Росію. 10.09.2025. <https://explainer.ua/shidnyj-shhyt-yak-polshha-j-nato-planuyut-strymuvaty-rosiyu/>
 11. Кено Верзек. Чехія після виборів: підтримка України як тест. 6.10.2025.
 12. <https://www.dw.com/uk/cehia-pisla-vivoriv-pidtrimka-ukraini-ak-test/a-74249545> t

Changes in the post-Soviet area in terms of economic security

Introduction

Today, the progress in implementing economic transformation in the post-Soviet area has been more and more noticeable, with particular emphasis on contemporary achievements, as well as the main problems and challenges the citizens still face. The collapse of the USSR and the emergence of 15 independent states provides an opportunity for such an in-depth analysis. From the very beginning, the economic transformation processes in that area, forced by the collapse of the Soviet Union, have varied significantly in terms of the transformation strategies adopted, the timing of their formulation and implementation, and the effectiveness of their implementation, as clearly evidenced by the widely varying results achieved; What is more, in fact, the current state of socio-economic development in post-Soviet states is not necessarily a direct consequence of the progress they have achieved in economic transformation. Last but not least, given the current socio-economic and political conditions, it should not be expected that these transformation processes will be successfully completed and liberal free-market economies will be introduced in most post-Soviet states in the foreseeable future. As the matter of fact, what seems highly likely is that the so-called state capitalism developed in them after the breakdown of the USSR, which is a far cry from a market economy, will be further reinforced there.

Furthermore, the formal collapse of the Soviet Union in December 1991 meant a completely new political, socio-economic reality for the newly established post-Soviet states, one that was not universally accepted. Thirty-five years have passed since those events. That seems to be sufficient time to consider the potential economic effects of the transformations that have taken place in the post-Soviet area. In those terms, the natural question arises: whether the countries that regained freedom and independence after the collapse of the USSR were able to take advantage of this situation and effectively transform their economies towards market

economies, which would in principle entail the desired improvement in the lives of their populations. If so, to what extent, by what methods, and whether all of them, and if not all, then why, for what reasons? The main idea is to look at the future of the economic transformation towards a neoliberal free-market model in the post-Soviet area in those countries where the processes cannot be considered completed for obvious reasons. Or perhaps it is precisely the erroneous and naive way of thinking that in post-Soviet countries, with the exception of the Baltic states, of course, such a model of economic functioning can be implemented at all and expected to function optimally.

The issue of economic transformation in the post-Soviet area – approaches

Economic transformation is an inherent part (alongside political transformation) of the so-called system transformation, understood as the entirety of consciously undertaken changes whose ultimate goal is to achieve a certain "critical mass"¹⁰¹, i.e., the effective replacement of the previously existing system (centrally planned economy) with a completely new one (market economy), with a complete disruption of the functioning paradigms of the former system¹⁰².

In the case of economic transformation, achieving that state of affairs is assumed to mean the effective introduction of so-called market principles of the economic system, in which the role of the state is limited to the necessary minimum¹⁰³, private ownership is the dominant form of ownership, and the principles of free competition are guaranteed for economic entities operating within a given system¹⁰⁴.

When referring to the concept of economic transformation, it is also worth noting two terms used in international literature: economic transition and economic transformation¹⁰⁵.

Contrary to appearances, they should not be treated as synonyms, although they are often used interchangeably in everyday language. Theoretically, the difference between those terms is that the concept of economic transformation is, in a sense, much broader than economic transition,

¹⁰¹ M. Lavigne, *The Economics of Transition. From Socialist Economy to Market Economy*, Macmillan Press, London 1999.

¹⁰² I. Jeffries, *Socialist Economics and the Transition to the Market. A Guide*, London–New York 1993, s. 333.

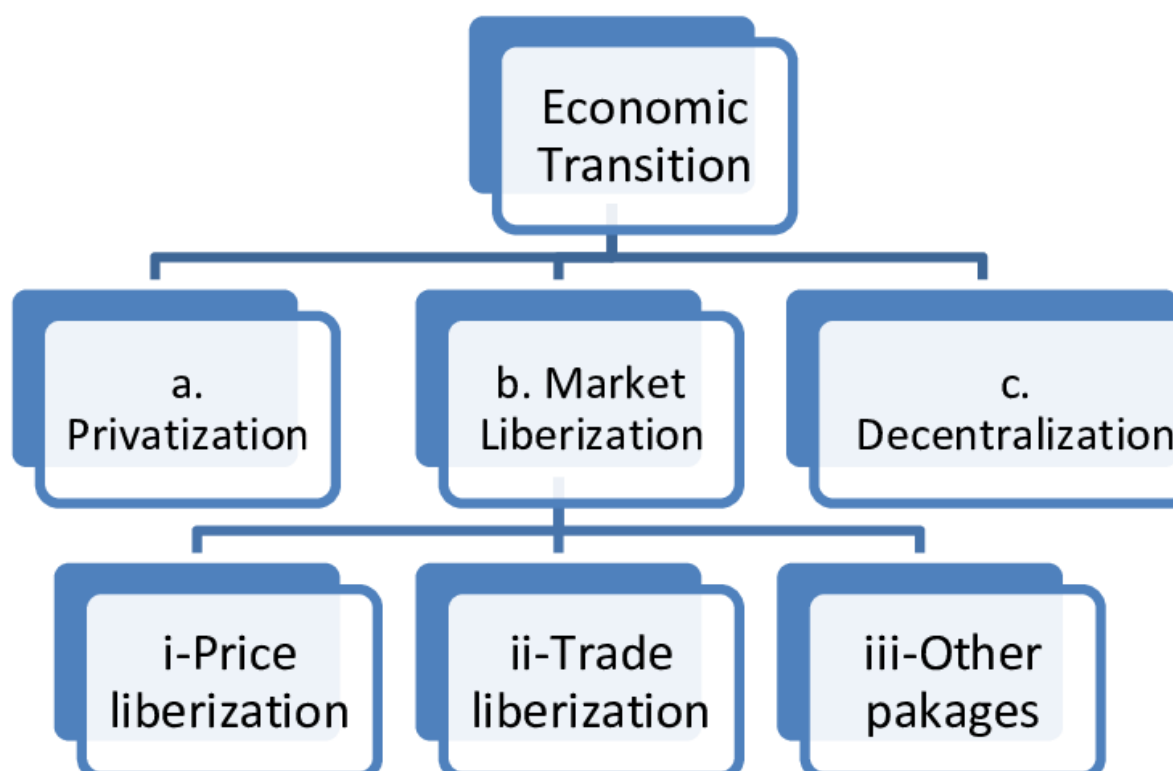
¹⁰³ N. Acocella, *Zasady polityki gospodarczej*, PWN, Warszawa 2002, s. 62.

¹⁰⁴ L. Balcerowicz, *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przełomu epok*, PWN, Warszawa 1997, s. 196.

¹⁰⁵ O. Blanchard, R. Dornbusch, P. Krugman, R. Layard, L. Summers, *Reform in Eastern Europe*, MIT Press, Cambridge 1991.

as it refers not only to the simple replacement of one system with another, but also, in a broader context, demonstrates the complexity of the process of systemic change in the economy of a given country, determined by both the internal and external environment¹⁰⁶.

Figure 1. Components of Economic Transition

Source: https://www.researchgate.net/figure/Components-of-Economic-Transition_fig1_265846575, (09/12/2025)

In terms of economic transformation, two basic models (paths) can be distinguished: radical (shock) transformation and gradual (gradualist) transformation¹⁰⁷. Radical (shock) economic transformation means radical (i.e., sudden, immediate) systemic changes conducted in a truly short time¹⁰⁸. Rapid and comprehensive economic reforms are intended to achieve the so-called

¹⁰⁶ M. Bąk, *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 17–18.

¹⁰⁷ J. Kleer, *Drogi do gospodarki rynkowej na marginesie doświadczeń transformacyjnych w Niemczech Wschodnich, Polsce i Rosji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003, s. 27.

¹⁰⁸ J. C. Brada, *The Transformation from Communism to Capitalism: How Far? How Fast?*, „Post-Soviet Affairs”, 9 (1)/1993, s. 87–110.

critical mass of transformation (instauration, i.e., the introduction of a free-market system) while maximizing the social trust that exists at the beginning of the transformation (before the specific social costs of the transformation become apparent). On the other hand, the radicalism of transformational reforms is intended to shorten the so-called transition period to the bare minimum.

The supporters of radicalism emphasize that the staggered nature of structural changes, and thus the lack of coherence and uniformity in economic reforms, which is critical for the effectiveness of transformation, may in principle lead to the creation of a "new" system, even more inefficient than the current centrally planned (command) economy. Therefore, extending the period of systemic transformation (the so-called transition period) significantly reduces the chances of successful economic transformation¹⁰⁹. Furthermore, it is explicitly emphasized that the fact concerning the changes in the post-communist economic system must be implemented quickly and decisively, as there is a justified fear that the social costs associated with the transformation may lead to social rejection of the changes being introduced, and thus to the failure of the entire process¹¹⁰.

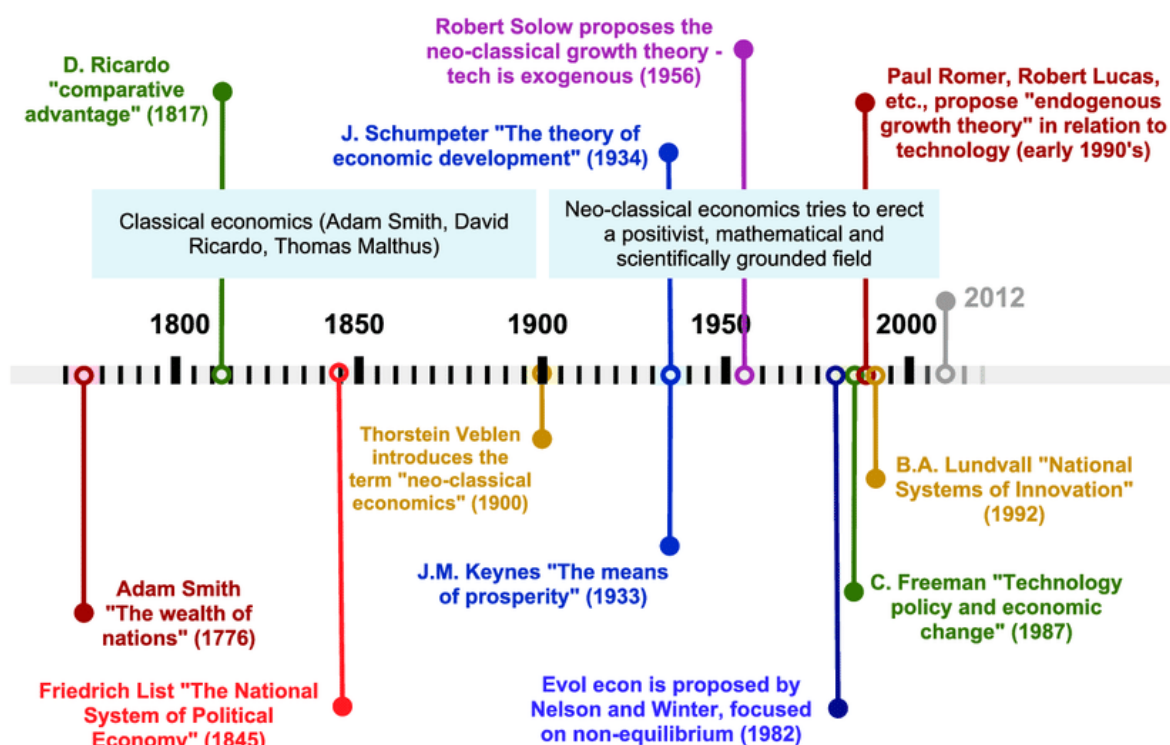
The second basic model (path) of economic transformation, called gradualist transformation, also assumes the achievement of a so-called "critical mass" of transformation, but is characterized by systemic changes conducted gradually, consciously spread over a longer period of time. Proponents of that approach to the process of economic transformation emphasize primarily the need to delay the introduction of market economy principles until most key institutional reforms have been implemented. By weakening the radical nature of reforms, also by spreading them out over time, they argue that there is an inverse relationship between the scale of benefits resulting from radical economic reforms and the magnitude of the social costs, which fully justifies the need for a conscious slowdown in the pace of reforms¹¹¹.

Figure 2. Timeline of the evolution of innovation and economic development

¹⁰⁹ J. Kornai, *The Road to a Free Economy. Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary*, Norton, New York 1990.

¹¹⁰ J. D. Sachs, *Crossing the Valley of Tears in East European Reform*, „Challenge”, 34 (5)/1991, s. 26–34.

¹¹¹ K. Hübner, *Baltic Tiger: The Limits of Unfettered Liberalization*, „Journal of Baltic Studies”, vol. 42 (1), 2011, s. 81–90.

Source: https://www.researchgate.net/figure/Timeline-of-the-evolution-of-innovation-and-economic-development-research-Source-Author_fig3_274835221, (09/12/2025)

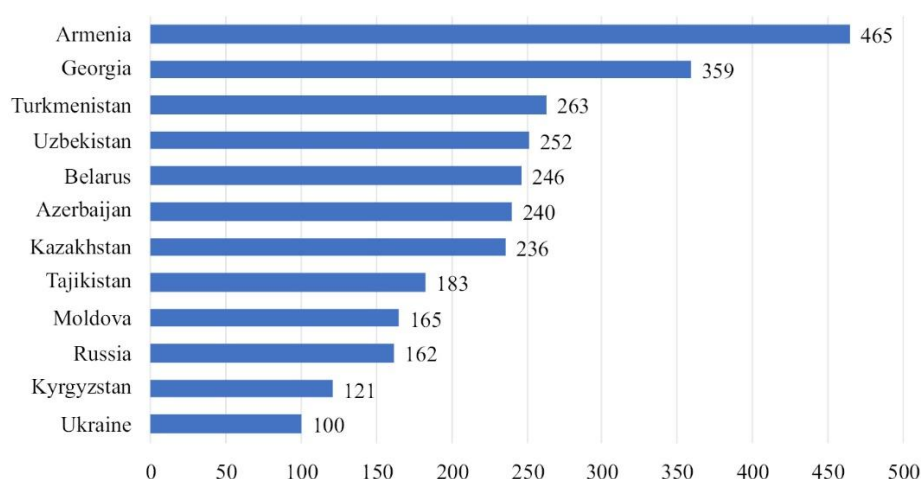
The condition of Economic Transformation in the Post-Soviet Area After the Collapse of the USSR

O When evaluating the level of advancement and effects of economic transformation processes among countries in the post-Soviet area 35 years after the collapse of the USSR, it is essential to note that there is significant variation among those countries in this regard. Undoubtedly, only the Baltic countries achieved unquestionable transformation success in the post-Soviet area¹¹². The achievements of Estonia, Lithuania, and Latvia in this regard compared to other post-Soviet countries are clearly visible, which present the degree of advancement of

¹¹² R. Kattel, *The rise and fall of the Baltic states*, „Development & Transition”, 13/2009, s. 11–13.

economic transformation in the former USSR countries over the years. A specific summary of the current state (in static terms, in the given year under analysis) and progress (in dynamic terms, in the longer term) in the transformation of post-Soviet economies towards market economies was prepared on the basis of relevant data published by the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). In its annual reports, it evaluates the scope and effectiveness of reforms conducted in terms of changes in the ownership structure (so-called small and large privatization), management and restructuring of enterprises, liberalization of prices, trade and financial markets, as well as the implemented competition policy¹¹³.

Figure 3. Cumulative GDP per capita growth, former Soviet Union countries, 1992–2021, constant prices, PPP, 2017 international dollars (% , 1992 = 100%).

Source: <https://rujec.org/article/104761/>, (09/12/2025)

Analysis of the data presented in Figures 3 clearly confirms the previously formulated thesis about the strong variation in the course and effects of economic transformation processes among the countries that emerged after the collapse of the USSR. The Baltic states, already mentioned in those terms, are the clear leaders of pro-market reforms. Meanwhile, the so-called transformation outsiders in the post-Soviet area, according to EBRD data, include the post-Soviet countries of Central Asia (as a group), and respectively: Turkmenistan, Belarus, and Uzbekistan¹¹⁴. Furthermore, in the case of those three countries, it is worth noting the significant regression of the transformation efforts undertaken at that time, and the consequent far-reaching

¹¹³ D. Lane, *Emerging varieties of capitalism in former state socialist societies*, „Competition & Change”, 9 (3), 2005, s. 227–247

¹¹⁴ K. Falkowski, *Wybrane determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego państw obszaru poradzieckiego*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 11 (2013), z. 4, s. 36–42.

restoration of the centrally managed Soviet-era economy in the mid-1990s. That was related to the rise to power of A. Lukashenko in Belarus (1994), as well as the radicalization of Islamic fundamentalism, resulting in a significant increase in the authoritarian power of President S. Niyazov in Turkmenistan and President I. Karimov in Uzbekistan, which also resulted in a significant reduction in the degree of liberalization and external institutionalization in those countries.

Figure 4. Transition Countries Grouped by Early Reform Strategies.

Sustained Big-Bang	Advanced Start/Steady	Aborted Big-Bang	Gradual Reforms	Limited Reforms
Estonia	Croatia	Albania	Azerbaijan	Belarus
Latvia	Hungary	Bulgaria	Armenia	Uzbekistan
Lithuania	Slovenia	Macedonia	Georgia	Turkmenistan
Czech Republic		Kazakhstan	Kazakhstan	
Poland		Russia	Ukraine	
Slovakia			Tajikistan	
			Romania	

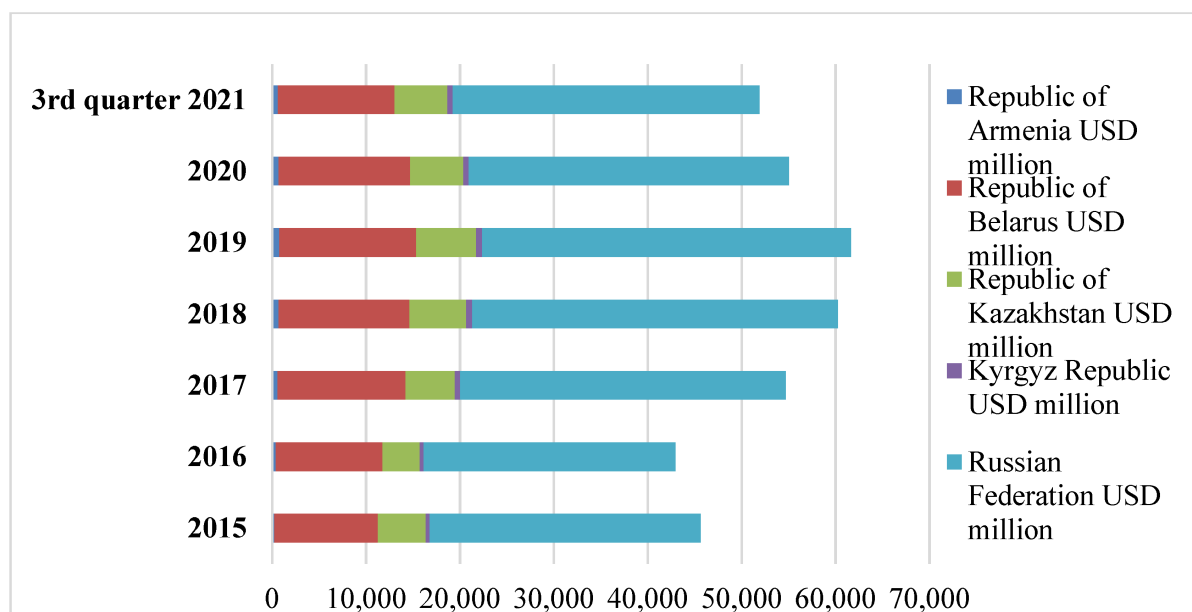
Source: Oleh Havrylyshyn, *Divrgent Paths in Post-Communist Transformation: Capitalism for All or Capitalism for the Few?* (Houndmills, UK: Palgrave MacMillan, 2006), p. 10, Table 2, (09/12/2025)

Referring to the data on the degree of advancement of market-oriented economic reforms in post-Soviet countries, one can attempt to periodize those processes and distinguish three main periods. The first important (even crucial) date is 1991, the formal end of the USSR and the forced beginning of economic changes required to adapt to new economic and political conditions. The second extremely significant date, not only for Russia itself, with which it is directly linked, but also more broadly, for the entire post-Soviet area, is 1998 – the year of the financial crisis in Russia.

In the first period, i.e., 1989–1991, despite the formal existence of the Soviet Union, certain limited but market-oriented changes in the economic systems can be identified, but only in the Baltic Soviet republics. Those changes involved the partial liberalization of prices for industrial goods (from 1990 in Estonia and Lithuania, and from 1991 in Latvia). The second period, 1991–

1998, was characterized by a significant acceleration of transformation processes in all post-Soviet countries. In the third period, i.e., from 1998 to the present, stagnation of this transformation is clearly visible at various levels in the case of individual post-Soviet countries.

Figure 5. Dynamics of mutual trade across the EAEU countries, USD million.

Source: Own study based on the *Eurasian Commission (2021)*, (09/12/2025)

Figure 6. The list of Washington Consensus and Augmented Washington Consensus policies

<i>Original Washington Consensus</i>	<i>Augmented Washington Consensus the previous 10 items, plus:</i>
1. Fiscal discipline	11. Corporate governance
2. Reorientation of public expenditures	12. Anti-corruption
3. Tax reform	13. Flexible labor markets
4. Financial liberalization	14. WTO agreements
5. Unified and competitive exchange rates	15. Financial codes and standards
6. Trade liberalization	16. "Prudent" capital-account opening
7. Openness to FDI	17. Non-intermediate exchange rate regimes
8. Privatization	18. Independent central banks/inflation targeting
9. Deregulation	19. Social safety nets
10. Secure Property Rights	20. Targeted poverty reduction

Source: Rodrik (2006, 978)

Source: https://www.researchgate.net/figure/The-list-of-Washington-Consensus-and-Augmented-Washington-Consensus-policies_tbl1_316785766, (09/12/2025).

Conclusions

I Analyzing the current state of economic transformation processes in the post-Soviet area, 35 years after the collapse of the USSR, it is worth considering the future of those processes in the foreseeable future. However, the fundamental question that absolutely must be asked in this context boils down to what the "completion of the transformation" actually means for most post-Soviet countries. Perhaps we should acknowledge that the current state of economic change and transformation in these countries after a quarter-century of functioning in completely new geopolitical realities represents a kind of peak of potential change in this regard.

Following that line of reasoning, perhaps we should acknowledge that the economic transformation in most post-Soviet countries has already been completed, and thus that those countries have already achieved their own "critical mass," which does not necessarily have to be identical to that promoted by the so-called Washington Consensus. Perhaps the target model based on which such economies should function, given these specific political, socio-cultural conditions, will not be so-called market capitalism, but rather the deeply "rooted" so-called state capitalism that has been operating there for years. This is especially true in a situation where, as a consequence of the economic and social consequences of the global economic crisis of 2008, the model of a liberal, open, and highly internationalized economy has been somewhat discredited, a fact immediately "picked up" by Russia in its rhetoric. Incidentally, Russia's role and significance in the post-Soviet area, in terms of its destabilizing impact on the macroeconomic situation and the economic policies pursued in most countries established after the collapse of the USSR, are – especially in the line of the restoration of this country's imperial aspirations – invaluable.

On the other hand, if we assume that we can expect a continuation of pro-market reforms – especially in those post-Soviet countries that aspire to closer cooperation with the European Union, i.e., the countries covered by the Eastern Partnership initiative (with the exception of Armenia, which, upon joining the Eurasian Economic Union, clearly defined the priority direction of its further development, based on close cooperation with Russia) – then one may wonder how helpful a liberal transformation model effectively applied in Central European countries would be for this purpose.

Transforming an economic system from a centrally managed economy towards a free-market system – based on competition, private property, and market dominance, rather than on the role of the state in the economy – regardless of the method (path) used, is an extremely demanding challenge, both for the economy itself and the entities operating within it, as well as for the ruling elites and the society in a given country. That was learned by Central European countries, which, at the verge of the 1980s and 1990s, effectively, as it later turned out, took on this challenge.

Unfortunately, in the foreseeable future and given the existing political, economic, and social conditions, the vast majority of post-Soviet countries (except the Baltic states) are unlikely to see the completion of their transformation processes towards the introduction of liberal free-market economies. It is highly probable, however, that the so-called state capitalism formed and strengthened after the collapse of the USSR, which has nothing in common with a market economy, will persist there.

Streszczenie:

W artykule podjęto próbę oceny postępów w realizacji procesów transformacji gospodarczej na obszarze postsowieckim, ze szczególnym naciskiem na dotychczasowe osiągnięcia tychże krajów, a także na główne problemy i wyzwania, z którymi nadal się borykają i przed którymi stoją, w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo gospodarcze, zagrożenia państwa, obszar postsowiecki, polityka międzynarodowa

Key words:

Economic security, threats to the state, the post-Soviet area, international policy

Bibliografia:

1. Acocella N., Zasady polityki gospodarczej, PWN, Warszawa 2002.
2. Balcerowicz L., Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przełomu epok, PWN, Warszawa 1997.

3. Bąk M., *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
4. Blachard O., Dornbusch R., Krugman P., Layard R., Summers L., *Reform in Eastern Europe*, MIT Press, Cambridge 1991.
5. Brada J. C., *The Transformation from Communism to Capitalism: How Far? How Fast?*, „Post-Soviet Affairs”, 9 (1)/1993, s. 87–110.
6. Eurasian Commission. 2021. *Macroeconomic Indicators 2021*. Available online: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Documents/I_quarter_2021.pdf (dostęp: 09.12.2025).
7. Falkowski K., Wybrane determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego państw obszaru poradzieckiego, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 11 (2013), z. 4, s. 25–43.
8. Havrylyshyn O., *Divergent Paths in Post-Communist Transformation: Capitalism for All or Capitalism for the Few?*, Palgrave MacMillan, Houndmills, UK, 2006, p. 10, Table 2; pp. 199–202.
9. Hübner K., *Baltic Tiger: The Limits of Unfettered Liberalization*, „Journal of Baltic Studies”, vol. 42 (1), 2011, s. 81–90.
10. Jagusiak B. (red.), *Systemy bezpieczeństwa w teorii i praktyce*, Warszawa 2018.
11. Jeffries I., *Socialist Economics and the Transition to the Market. A Guide*, London–New York 1993.
12. Kattel R., *The rise and fall of the Baltic states*, „Development & Transition”, 13/2009, s. 11–13.
13. Kleer J., *Drogi do gospodarki rynkowej na marginesie doświadczeń transformacyjnych w Niemczech Wschodnich, Polsce i Rosji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
14. Kornai J., *The Road to a Free Economy. Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary*, Norton, New York 1990.
15. Lane D., *Emerging varieties of capitalism in former state socialist societies*, „Competition & Change”, 9 (3), 2005, s. 227–247.
16. Lavigne M., *The Economics of Transition. From Socialist Economy to Market Economy*, Macmillan Press, London 1999.
17. Repucci S., Slipowitz A. (2022). *Freedom in the world 2022: The global expansion of the authoritarian rule*. Washington, DC: Freedom House.
18. Sachs J. D., *Crossing the Valley of Tears in East European Reform*, „Challenge”, 34 (5)/1991, s. 26–34.
19. World Bank (2002). *Transition — The first ten years: Analysis and lessons for Eastern Europe and former Soviet Union*. Washington, DC.

Rola geopolityki w stosunkach białorusko-chińskich w latach 2014–2024

Wstęp

Po zakończeniu zimnej wojny system stosunków międzynarodowych przeszedł transformację z modelu dwubiegunowego do modelu warunkowo jednobiegunowego, z dominującą pozycją Stanów Zjednoczonych, a w ostatnich latach wiąże się z tendencją do wielobiegunowości.

Należy zauważyć, że pod wpływem globalizacji, cyfryzacji, zagrożeń transnarodowych i fundamentalnych zmian w architekturze bezpieczeństwa światowego stosunki międzypaństwowe w XXI wieku ulegają zasadniczym zmianom. Jest to szczególnie widoczne w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej i nowej konfrontacji Rosji z Zachodem.

Jak pokazują wydarzenia ostatnich dwóch dekad, świat wszedł w fazę niepewności, w której tradycyjne formy współpracy między państwami (równowaga sił, dyplomacja) przeplatają się z nowymi (cyberbezpieczeństwo, wojny sankcyjne, polityka klimatyczna etc.).

Warto podkreślić, że osiągnięcie przez Chiny i Indie statusu globalnych graczy, regionalne ambicje Turcji, Azerbejdżanu, Iranu, Arabii Saudyjskiej oraz Brazylii, nie tylko ukazują na koniec okresu globalnej dominacji Stanów Zjednoczonych, ale także świadczą o procesie kształtowania się nowej architektury stosunków międzynarodowych. Nie da się nie zauważyć, że przesunięcie centrum globalnych wpływów następuje obecnie w kierunku właśnie Chin.

Niewątpliwie, początek wojny rosyjsko-ukraińskiej (z aneksją Krymu w 2014 roku i działaniami wojennymi w Donbasie) zapoczątkował proces aktywnego powrotu zainteresowania przestrzennym wymiarem polityki. Jest to spowodowane szeregiem czynników: zaostrzeniem międzynarodowej konkurencji, niestabilnością w polityce światowej i tendencjami do redystrybucji globalnej władzy. Ponadto obecnie geopolityka to nie tylko

terytorium i zasoby, ale także wpływ w cyberprzestrzeni, walka o przewagę technologiczną, kontrola nad przepływem informacji i szlakami tranzytowymi.

Należy stwierdzić, że właśnie rosyjsko-ukraińska wojna, szczególnie po lutym 2022 roku ostatecznie uformowała Chiny jako globalną potęgę i alternatywnego partnera dla Zachodu.

Powyższe czynniki w dużej mierze zdecydowały o jednym z kluczowych miejsc Chin w systemie priorytetów polityki zagranicznej Republiki Białorusi.

Jak pokazują wydarzenia ostatniej dekady, dominującą rolę w stosunkach białorusko-chińskich odgrywa bez wątpienia geopolityka. Aby zrozumieć jej istotę i charakter wpływu na każdą ze stron, naszym zdaniem należy rozważyć następujące aspekty:

- stosunki białorusko-chińskie: determinanty, skala, charakter i wyniki współpracy;
- polityka Chin wobec integracji białorusko-rosyjskiej i suwerenności Białorusi;
- rola czynnika geopolitycznego w stosunkach białorusko-chińskich.

Stosunki białorusko-chińskie: determinanty, skala, charakter i wyniki współpracy

Po rozpadzie Związku Radzieckiego i uzyskaniu niepodległości w 1991 roku Republika Białorusi zaczęła kształtować własną politykę zagraniczną. Ważnym kierunkiem tej polityki stał się rozwój stosunków z Chinami. Czas pokazał, że Pekin nie bez powodu zajmuje szczególne miejsce w strategii polityki zagranicznej Białorusi¹¹⁵. Znalazło to odzwierciedlenie nie tylko w historii stosunków dwustronnych między tymi dwoma krajami, ale także w wewnętrznych i zewnętrznych determinantach ich współpracy.

Według niezależnych badaczy białoruskich, w tym politologa A. Szrajbmana, wynika to z kilku przesłanek:

„Współpraca z Chinami stała się dla dzisiejszych białoruskich władz ucieleśnieniem podstawowej deklarowanej zasady polityki zagranicznej – wielokierunkowości. Szczególna uwaga, jaką Mińsk poświęca stosunkom z Pekinem, była zdeterminowana charakterem białoruskiego reżimu. Niemożność nawiązania trwałych stosunków z Zachodem z powodu przeszkód politycznych, niechęć do całkowitego zamknięcia polityki zagranicznej na Rosję i kraje WNP z obawy przed utratą niezbędnego pola manewru zmusiły Aleksandra

¹¹⁵A.A.Тозик, *Белорусско-китайские отношения в контексте национальных интересов Беларуси*, [w:] *Беларусь в современном мире: материалы XV междунар. науч. конф.*, Минск 2016, s. 19, https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/148583/1/tozik_BMV_2015.pdf [dostęp: 11.07.2025]; zob. także: R. Czachor, *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011. Studium politologiczne*, Polkowice 2011; A.B.Тихомиров, *Китай как приоритет внешней политики Республики Беларусь (1992–2019 гг.)*, [w:] *Актуальные проблемы международных отношений и глобального развития* : сб. науч. ст., Минск 2019, Вып. 7, s. 71–89. https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/237202/1/tihomirov_2019_Actual_probl_IR_V7.pdf [dostęp: 03.08.2025].

Łukaszenkę do podjęcia wytrwałych prób znalezienia nowych stabilnych i potężnych sojuszników poza dychotomią „Rosja-Zachód”. Kluczowym kierunkiem tych prób okazał się Chiny¹¹⁶.

W swoim rozwoju stosunki białorusko-chińskie przeszły kilka etapów. Badacze, między innymi rosyjski politolog N. Veremeev, wyróżniają następujące etapy:

etap 1 (1992–1995) – „nawiązanie stosunków dyplomatycznych, określenie zarysu współpracy białorusko-chińskiej”;

etap 2 (1995–2000) – „priorytetowy rozwój stosunków handlowo-gospodarczych” oraz włączenie przez Mińsk stosunków z Chinami do „ważnych priorytetów polityki zagranicznej państwa białoruskiego”;

etap 3 (2000–2015) – „rozwój wszechstronnej współpracy” i podpisanie wspólnego chińsko-białoruskiego oświadczenia o wzmocnieniu wszechstronnej współpracy w XXI wieku (27 lipca 2000 r.), a także aktywny „białorusko-chiński dialog polityczny”;

etap 4 (od 2015 r. do chwili obecnej) – partnerstwo strategiczne¹¹⁷.

Niewątpliwie w latach 1992–2000 rozpoczęło się kształtowanie podstaw współpracy białorusko-chińskiej, któremu towarzyszyło podpisanie szeregu podstawowych umów w dziedzinie handlu, edukacji i współpracy technicznej. Jednocześnie na tym etapie obserwuje się pewną ograniczoność stosunków dwustronnych, którą należy powiązać z orientacją Białorusi na obszar postsowiecki i Federację Rosyjską.

W kolejnych latach, szczególnie po 2006 roku, następuje proces strategicznego zbliżenia Mińska i Pekinu. Charakteryzuje się on wzrostem chińskich inwestycji i rozpoczęciem realizacji projektów w ramach chińskiej inicjatywy geopolitycznej i gospodarczej „Jeden pas – jedna droga”.

Nowa dynamika współpracy między Mińskiem a Pekinem została nadana dzięki podpisaniu w 2013 r. umowy o kompleksowym partnerstwie strategicznym. Od tego czasu, jak podkreślają prawie wszyscy badacze z Białorusi (zarówno politolodzy, jak i historycy) trwa aktywna instytucjonalizacja i geopolityczne umacnianie stosunków białorusko-

¹¹⁶ А. Шрайбман, *Белорусско-китайские отношения: ожидания, проблемы и перспективы*, Минск 2014, s. 2-11, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11022.pdf> [dostęp: 15.08.2025].

¹¹⁷ Н.Ю., Веремеев, *Стратегическое партнёрство Беларуси и Китая: этапы двустороннего сотрудничества*, „Universum: общественные науки: электрон. научн. журн.” 2021, 10 (78), s. 20 -22, [https://7universum.com/ru/social/archive/item/12459№10\(78\)октябрь,2021](https://7universum.com/ru/social/archive/item/12459№10(78)октябрь,2021), [dostęp: 14.10.2025].

chińskich¹¹⁸. Wiąże się to przede wszystkim z utworzeniem chińsko-białoruskiego parku przemysłowego „Wielki Kamień”. Należy zauważyć, że jest on postrzegany, jako flagowy projekt współpracy dwustronnej¹¹⁹, ale w większym stopniu przez Mińsk niż przez Pekin. Tym nie mniej, na arenie międzynarodowej Białoruś aktywnie wspiera chińskie stanowisko w sprawie Tajwanu, Xinjiangu i Hongkongu. Ze swojej strony Chiny wykazują silne wsparcie polityczne dla Mińska w warunkach zachodnich sankcji, jednocześnie wciągając Białoruś w głęboką zależność gospodarczą od chińskich inwestycji.

W dużej mierze rzeczywistą dynamikę w stosunkach białorusko-chińskich, według naszej opinii, jednak należy wiązać z rozpoczęciem wojny rosyjsko-ukraińskiej w 2014 roku. Właśnie agresja Rosji przeciwko suwerennej Ukrainie miało decydujący wpływ na zmianę w polityce Pekinu kierunku realizacji geopolitycznej i ekonomicznej inicjatywy „Jeden pas – jedna droga”. Również niezależni białoruscy badacze zwracają uwagę na ten fakt, iż aktywizację współpracy białorusko-chińskiej była powiązana „z początkiem rosyjsko-ukraińskiego konfliktu”¹²⁰. Skalę tej aktywizacji została uwidoczniła w całym szeregu umów – politycznych, gospodarczych i wojskowych:

„Tak, od 2014 roku Białoruś i Chiny realizują Program rozwoju wszechstronnego partnerstwa strategicznego na lata 2014–2018. Od sierpnia 2015 roku realizowana jest dyrektywa prezydenta Republiki Białorusi nr 5 „O rozwoju stosunków dwustronnych Republiki Białorusi z Chińską Republiką Ludową”, która określiła rozwój wszechstronnego partnerstwa strategicznego z Chinami jako jeden z głównych priorytetów polityki zagranicznej. Już rok po rozpoczęciu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, w maju 2015 r., Białoruś odwiedził przewodniczący ChRL Xi Jinping. W wyniku oficjalnych rozmów prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenki i przewodniczącego ChRL Xi Jinpinga w Mińsku przywódcy obu państw podpisali umowę o przyjaźni i współpracy między Białorusią a ChRL, która weszła w życie we wrześniu 2016 r. W umowie tej zaznaczono między innymi, że Białoruś i Chiny, kierując się wzajemnymi korzyściami i wspólnym interesem, uzgodniły wspólne promowanie inicjatywy „Pasa i Szlaku” oraz rozszerzać współpracę w dziedzinie handlu i gospodarki, finansów, inwestycji, nauki i techniki, energetyki, kosmonautyki, transportu, technologii informacyjnych, rolnictwa, pomocy

¹¹⁸ А.А.Тозик, *op. cit.*, s. 19; zob. także: Д.В.Малышев, *Белорусско-китайские отношения в нынешнем тысячелетии: основные реалии*. Постсоветские исследования. Т. 6, № 2, Москва 2023, <https://www.imemo.ru/files/File/ru/articles/2023/PostSovssled-022023-Malyshev.pdf> [dostęp: 14.09.2025].

¹¹⁹ Ibidem, s. 16.

¹²⁰ Н. Савков, А. Сивицкий, Ю. Царик, *Глобальный и региональный порядок. Беларусь – Китай: достижения, проблемы и перспективы стратегического партнерств*, Сентябрь 2020, Фонд им. Фридриха Эберта. Представительство в Украине, s. 1- 24, <http://www.fes.kiev.ua> [dostęp: 15.08.2025].

humanitarnej i innych dziedzinach w imię utrzymania pokoju, bezpieczeństwa i stabilności w regionie Eurazji”¹²¹.

Niewątpliwie, w kontekście zmian globalnej równowagi sił i nasilenia konkurencji między Zachodem a Rosją stosunki z Pekinem nabierają dla Mińska coraz większego znaczenia. Strategiczne partnerstwo między tymi dwoma państwami, jak zauważają badacze z Białorusi i Rosji, odzwierciedla dążenie do „kształtowania wielobiegunowego świata”¹²² i „wzmocnienia alternatyw dla zachodnich modeli rozwoju”¹²³.

Jak wygląda z perspektywy ostatniej dekady współpraca polityczna, wojskowo-techniczna, handlowo-gospodarcza oraz humanitarno-kulturalna Mińska z Pekinem?

W sferze politycznej stosunki białorusko-chińskie charakteryzują się stabilnością i dość wysokim poziomem zaufania. Jak już wspomniano, w 2013 roku kraje podpisały deklarację o wszechstronnym partnerstwie strategicznym, która została wzmocniona w 2022 roku sformułowaniem „wszechstronne partnerstwo strategiczne na każdą pogodę”¹²⁴. Świadczą o tym nie tylko oficjalne wizyty prezydenta Białorusi A. Łukaszenki w Chinach, ale także ocena Białorusi przez chińskiego przywódcę Xi Jinpinga jako „ważnego partnera” w realizacji inicjatywy „Jeden pas – jedna droga”¹²⁵.

Ważnym segmentem współpracy białorusko-chińskiej jest bez wątpienia współpraca gospodarcza¹²⁶. Chiny są drugim po Rosji partnerem handlowym Białorusi. W 2023 r. obroty handlowe między państwami przekroczyły 8 mld dolarów. Głównymi segmentami białoruskiego eksportu są nawozy potasowe, produkty spożywcze i drewno. Do Białorusi importowane są natomiast głównie urządzenia elektroniczne, maszyny, samochody i tekstylia.

Niewątpliwie, szczególne znaczenie dla stosunków dwustronnych ma park przemysłowy „Wielki Kamień” – największy projekt na obszarze postsowieckim w ramach chińskiej inicjatywy ekonomicznej i geopolitycznej „Jeden pas – jedna droga”. Jest on uważany za flagowy projekt chińskich inwestycji w Białorusi. Według danych Ministerstwa Gospodarki

¹²¹ Ibidem.

¹²² *Белорусско-китайские отношения в условиях современной геополитической турбулентности: ключевые подходы к развитию белорусско-итайских отношений в постглобализационный период*. Формат видеоконференции, Минск 2020, <https://expertbelta.by/18> [dostęp: 20.03.2025].

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ *Партнерство Беларуси и КНР. Геополитические возможности в формирующемся полицентричном мире*, <https://belta.by/politics/view/partnerstvo-belarusi-i-kr-geopoliticheskie-vozmozhnosti-v-formirujuschemsja-politsentrichnom-mire-733425-2025>, [dostęp: 07.09.2025].

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Zob.: А.Гронский, *Белорусско-китайские экономические отношения*, „Россия и новые государства Евразии” 2018. № 2 (39), s. 165-175.

Republiki Białoruś, w 2024 r. w parku zarejestrowano ponad 110 rezydentów z 15 krajów, a inwestycje przekroczyły 1,2 mld dolarów.

W odróżnieniu od oficjalnego Mińska, funkcjonowanie chińsko-białoruskiego parku przemysłowego zdecydowanie krytycznie oceniają niezależni białoruscy i zachodni eksperci, którzy podkreślają iż odnosi on sukcesy jedynie „w zakresie optymistycznych deklaracji, które go otaczają” i zwracają uwagę na kilka istotnych kwestii:

„Jego niejasne perspektywy związane z niezgodnością z systemem prawnym Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, a także niezwykle ostrożność chińskich inwestorów sprawiły, że strony nie były w stanie osiągnąć oczekiwanych poziomów inwestycji. Wszystkie koszty ponosi na razie strona białoruska”¹²⁷.

Nie mniej ważną dziedziną stosunków białorusko-chińskich jest współpraca finansowa¹²⁸. Dla Białorusi jej celem jest pozyskanie szerokich inwestycji i tanich kredytów. Chiny udzieliły Białorusi kilku linii kredytowych na preferencyjnych warunkach. W 2015 roku otwarto linię kredytową w juanach, a w 2022 roku podpisano umowę o rozliczeniach w walutach krajowych.

Ważnym obszarem współpracy między Mińskiem a Pekinem jest również współpraca wojskowo-techniczna. Jest ona dość aktywna od początku 2010 roku. Świadczą o tym dostawy przez Republikę Białorusi do Chin systemów elektronicznej walki, a także wspólne opracowywanie uzbrojenia raketowego. Mowa tu w szczególności o udziale białoruskich inżynierów w tworzeniu chińskiego systemu raketowego A200¹²⁹. Należy również zauważyć, że w ramach współpracy wojskowej Mińska i Pekinu od 2018 roku prowadzone są wspólne ćwiczenia (głównie w ramach szkolenia antyterrorystycznego). Chiny udzielają również pomocy technicznej w modernizacji sił zbrojnych Białorusi, w tym systemów obrony przeciwlotniczej i cyberbezpieczeństwa. Ponadto białoruscy wojskowi przechodzą szkolenia w akademiach wojskowych ChRL, a strona chińska bierze udział w wystawach i forach wojskowych w Mińsku. Kolejnym ważnym aspektem stosunków białorusko-chińskich są wspólne ćwiczenia antyterrorystyczne „Atakujący sokół”, które odbywają się regularnie na poligonach w Chinach i na Białorusi¹³⁰.

Coraz aktywniej rozwija się pomiędzy Mińskiem i Pekinem także współpraca humanitarna, kulturalna, naukowa i edukacyjna. Świadectwem temu – współpraca białoruskich i

¹²⁷ А. Шрайбман, *op.cit.*, s. 2-11.

¹²⁸ Zob.: А. Гронский, *Белорусско-китайские ...*, *op. cit.*, s. 165-175.

¹²⁹ Н.Ю. Веремеев, *op. cit.*, s. 20-22.

¹³⁰ Zob. także: А. Гронский, *Сотрудничество Белоруссии и Китая в военной сфере*, „Россия и новые государства Евразии”, 2018, № 4, s. 159-166.

chińskich uniwersytetów, otwarcie Instytutów Konfucjusza (w Białorusi są już cztery), wspólne kształcenie kadr i naukowców o najwyższych kwalifikacjach oraz organizacja wydarzeń kulturalnych i wystaw.

Nie da się nie zauważyć, że pomimo pozytywnej dynamiki, stosunki białorusko-chińskie nie są pozbawione pewnych problemów. Po pierwsze, Białoruś ryzykuje uzależnienie gospodarcze od Chin¹³¹. Po drugie, sankcje zachodnie ograniczają kanały finansowania i możliwości inwestycyjne¹³². Niemniej jednak, w warunkach międzynarodowej izolacji, Chiny pozostają kluczowym kierunkiem polityki zagranicznej Republiki Białorusi.

Jak zauważają badacze, stosunki białorusko-chińskie stanowią przykład asymetrycznego, ale mimo to wzajemnie korzystnego partnerstwa¹³³. Chiny zyskują sojusznika w centrum Europy, a Białoruś – wsparcie gospodarcze i polityczne w trudnej sytuacji geopolitycznej na kontynencie europejskim i narastającym konflikcie między Rosją a Zachodem. Tym nie mniej, ciężko nie podzielić opinii, iż Minsk od stosunków białorusko-chińskich oczekuje „zdecydowanie więcej”, niż Pekin¹³⁴.

Oczywiście w stosunkach białorusko-chińskich każda ze stron kieruje się w dużej mierze własnymi interesami narodowymi¹³⁵. Dla Białorusi oznacza to dywersyfikację stosunków zagranicznych i gospodarczych, przyciągnięcie inwestycji w warunkach zachodnich sankcji, polityczne wsparcie ze strony stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ i, bez wątpienia, wykorzystanie Chin w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej jako przeciwwagi dla wpływów rosyjskich i bezpiecznika w dążeniach Moskwy, w przypadku korzystnego dla niej wyniku wojny z Ukrainą, do inkorporacji Białorusi. Z kolei dla Chin oznacza to przede wszystkim rozszerzenie geopolitycznej inicjatywy „Jeden pas – jedna droga” na Zachód i dostęp do rynku europejskiego. W takiej konfiguracji geopolitycznej Białoruś pełni rolę tranzytowego węzła komunikacyjnego między Chinami a Europą. Nie da się nie zauważyć że Pekin ostrożnie balansuje, wspierając władze w Mińsku i jednocześnie unikając zarówno spięć z Rosją jak również otwartego konfliktu z Zachodem.

Polityka Chin wobec integracji białorusko-rosyjskiej i suwerenności Białorusi

Procesy integracyjne, w które w ostatnich latach w stosunku do Republiki Białoruś aktywnie zaangażowała się Federacja Rosyjska, przede wszystkim w ramach państwa

¹³¹ Н. Савков, А. Сивицкий, Ю. Царик, *Глобальный и региональный порядок*, op.cit., s. 1-24.

¹³² Ibidem.

¹³³ Zob.: *Проблемы сопряжения Экономического пояса Шелкового пути и Евразийского экономического союза* [w:] Материалы Второго белорус.-кит. гуманитар. науч. форума. (15–17 июня 2017 г., г. Минск) / Ин-т экономики НАН Беларуси, Право и экономика, Минск 2017.

¹³⁴ А. Шрайбман, op. cit., s. 2-11.

¹³⁵ А.А.Тозик, op. cit., s. 19.

związkowego, mają istotne znaczenie nie tylko dla samych uczestników, ale także dla państw trzecich. Chiny nie są w tym przypadku wyjątkiem.

Analizując politykę Pekinu w odniesieniu do procesów integracyjnych na obszarze postsowieckim, należy zauważyć, że w dużej mierze jest ona determinowana przez jego strategiczne interesy w regionie, a także aspekty ekonomiczne i geopolityczne. Te same czynniki warunkują podejście Chin do sojuszu Mińska i Moskwy.

W ostatnich dziesięcioleciach Pekin aktywnie rozwija swoją strategię polityki zagranicznej w Eurazji, opierając się na inicjatywie „Jeden pas – jedna droga”. W tym kontekście integracja białorusko-rosyjska stwarza Chinom szerokie możliwości, zwłaszcza w dziedzinie logistyki, energetyki i wpływów geopolitycznych¹³⁶. Nie ulega wątpliwości, że istota polityki Chin wobec Białorusi i Rosji w dużej mierze, jeśli nie w całości, determinowana jest przez interesy geostrategiczne.

Bez wątpienia, po 2014 roku Pekin postrzega Białoruś jako kluczowy węzeł logistyczny na trasie „Jeden pas – jedna droga”, jako miejsce tranzytowe dla chińskich ładunków zmierzających do Europy przez terytorium Rosji¹³⁷. Z kolei chińskie inwestycje w Białorusi, zwłaszcza w ramach projektu chińsko-białoruskiego parku przemysłowego „Wielki Kamień”, zdaniem białoruskich polityków i niektórych badaczy, pokazują, „długoterminowe” zainteresowanie Pekinu stabilnym partnerstwem z Mińskiem¹³⁸.

Jednocześnie należy pamiętać, że Federacja Rosyjska jest dla Chin strategicznym partnerem w dziedzinie energetyki, obronności a przede wszystkim globalnego pozycjonowania. Dlatego wszelkie zmiany statusu Białorusi, w tym jej ściślejsza integracja z Rosją, wymagają od Chin elastycznej dyplomacji.

Istotę podejścia Pekinu do integracji białorusko-rosyjskiej determinuje polityka nieingerencji i wielokierunkowego partnerstwa¹³⁹. Nie można jednak nie zauważyć, że pomimo strategicznej współpracy z Federacją Rosyjską, Chiny nie wykazują aktywnego wsparcia dla pogłębienia integracji między Białorusią a Rosją, zwłaszcza w sferze politycznej. Wynika to z dążenia Pekinu do utrzymania niezależnych stosunków z Mińskiem, unikając konieczności uzgadniania swojej polityki z Moskwą. Ponadto Chiny

¹³⁶ А. Мерфи, *Белорусско-китайские отношения*, «Минский диалог», 6.02.2019, [https://minskdialogue.by/research/memorable notes/belorusko-kitaiskie-otnosheniia](https://minskdialogue.by/research/memorable%20notes/belorusko-kitaiskie-otnosheniia) [dostęp: 20.07.2025].

¹³⁷ A. Dyner A., *Znaczenie współpracy z Chinami dla Białorusi*, „Biuletyn PISM”, nr 106 (1679), 8 sierpnia 2018, https://www.pism.pl/publikacje/Znaczenie_wsp_pracy_z_Chinami_dla_Bia_orusi [dostęp: 17.08.2025].

¹³⁸ *Партнерство Беларуси и КНР. Геополитические возможности в формирующемся полицентричном мире*, <https://belta.by/politics/view/partnerstvo-belarusi-i-kr-geopoliticheskie-vozmozhnosti-v-formirujuschemsja-politsentrichnom-mire-733425-2025>, [dostęp: 07.09.2025].

¹³⁹ Ibidem.

biorą pod uwagę ryzyko sankcji wtórnych w przypadku aktywnego udziału w projektach sojuszniczych, które są sprzeczne z interesami Zachodu.

Należy zauważyć, iż w ciągu ostatnich dziesięciu lat Pekin aktywnie rozwija stosunki dwustronne z Mińskiem. Szczególnie w kontekście izolacji Mińska przez Zachód po wydarzeniach z sierpnia 2020 r. i udziału Białorusi w pełnej agresji Rosji przeciwko suwerennej Ukrainie. Jednocześnie chińskie wsparcie dla Mińska ma w znacznym stopniu charakter ekonomiczny: Pekin kładzie nacisk na projekty infrastrukturalne i eksport chińskiej technologii.

Chiny raczej nie popierają integracji politycznej Białorusi z Rosją, bo to osłabia dwustronną współpracę Mińska i Pekina. Jednocześnie, jak zauważają rosyjscy badacze, m. in. politolog D. Malyshev, „przesadą byłoby postrzeganie Chin jako poważnego konkurenta politycznego Rosji w sferze stosunków politycznych z Białorusią”¹⁴⁰.

Ogólnie rzecz biorąc, należy stwierdzić, że Chiny zajmują dość pragmatyczne stanowisko w sprawie integracji białorusko-rosyjskiej. Z jednej strony preferuje stosunki dwustronne, unikając bezpośredniego zaangażowania w złożone procesy integracyjne na obszarze postsowieckim, a z drugiej starają się zachować równowagę między strategicznym partnerstwem z Federacją Rosyjską a zachowaniem niezależnego wpływu na Białoruś.

Niemniej jednak Mińsk przywiązuje szczególną wagę do stosunków z Pekinem. Nieprzypadkowo w 2006 roku prezydent Białorusi nazwał Chiny „głównym priorytetem wschodniego wektora polityki zagranicznej Białorusi”¹⁴¹, świadomie ignorując Rosję.

Niewątpliwie istotnym wydarzeniem dla rozwoju stosunków białorusko-chińskich w sferze politycznej stała się wspólna deklaracja Białorusi i Chin o nawiązaniu stosunków „wszechstronnego i kompleksowego partnerstwa strategicznego”¹⁴², przyjęta w połowie września 2022 r. podczas rozmów Łukaszenki i Xi Jinpinga przy okazji szczytu Szanhajskiej organizacji współpracy w Samarkandzie.

W jakim stopniu Białoruś ma strategiczne znaczenie dla Chin w ich złożonych stosunkach dwustronnych z Rosją, a także w cieniu permanentnej rywalizacji i wzajemnej nieufności, zwłaszcza na obszarze postsowieckim oraz w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej?

¹⁴⁰ Д. В. Малышев, *Белорусско-китайские отношения на современном этапе*. „Россия и новые государства Евразии”, 2023, № 4, s. 24–38.

¹⁴¹ В. Серебряков, *Белорусско-китайские отношения на современном этапе: новая эпоха сотрудничества*. „Международное сотрудничество евразийских государств: Политика, экономика, право”, 2023, nr 3, s. 54–60, <https://cyberleninka.ru/article/n/belorusko-kitayskie-otnosheniya-na-sovremennom-etape-novaya-epoha-sotrudnichestva/viewer> [dostęp: 10.06.2025].

¹⁴² Ibidem.

Dla obecnych władz w Mińsku, szczególnie po 2014 roku i lutym 2022 roku, Chiny są, kluczowym partnerem strategicznym, współpraca z którym „pozwała zrównoważyć presję Rosji, a także wzmocnić suwerenność i niezależność narodową”¹⁴³. Natomiast dla Pekina poparcie dla suwerenności i niezależności Białorusi jest niewątpliwie jednym ze sposobów „wywierania presji na Rosję”.

W ocenie niezależnych białoruskich analityków przyszłość stosunku Pekina do białorusko-rosyjskiej integracji i suwerenności Białorusi będzie wynikało z kilku przesłanek:

„Biorąc pod uwagę wyzwania geopolityczne w regionie, można przewidzieć, że Pekin będzie utrzymywał i pogłębiał współpracę z Mińskiem tylko w miarę dążenia samej Białorusi do wzmocnienia swojej suwerenności narodowej i niezależności w obliczu rosnącej presji ze strony Rosji i „ultimatum integracyjnego” Kremla, zapewni utrzymanie (przywrócenie) stabilności politycznej, przewidywalności sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej. Kolejny nieudany projekt na dużą skalę (po fiasku planów na Ukrainie) nie jest potrzebny Chinom. Przy spełnieniu tych warunków można również spodziewać się pogłębienia współpracy wojskowo-technicznej między Białorusią a Chinami. W kontekście ograniczenia współpracy wojskowo-technicznej z Rosją i niechęci Moskwy do dostarczania Białorusi nowoczesnego sprzętu wojskowego i uzbrojenia, współpraca kompleksów wojskowo-przemysłowych Chin i Białorusi będzie się zacieśniać. Jest całkiem prawdopodobne, że jeśli strony białoruska i chińska znajdą optymalny model współpracy i podziału zysków, można spodziewać się utworzenia wspólnych przedsiębiorstw kompleksu wojskowo-przemysłowego”¹⁴⁴.

Rola czynnika geopolitycznego w stosunkach białorusko-chińskich

Geopolityka jako ważny czynnik stosunków międzynarodowych ma istotny wpływ na kształtowanie i realizację interesów narodowych państw. W warunkach zaostrzenia konfrontacji między głównymi aktorami geopolitycznymi – USA, UE, Chinami i Rosją – rośnie znaczenie krajów pełniących rolę „mostów/buforów” między globalnymi graczami. Jak podkreśla rosyjski politolog D. Małyszew, z kryzysem globalizacji zaczęli formować się „węższe formaty współpracy międzynarodowej, obejmujące między innymi stosunki dwustronne”¹⁴⁵.

¹⁴³ Н. Савков, А. Сивицкий, Ю. Царик, *op. cit.*, 1-24.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Д.В.Мальшев, *op.cit.*, s. 24–38.

Republika Białoruś i Chiny, pomimo znaczących różnic w skali i zasobach, budują strategiczne partnerstwo w oparciu o podobieństwo priorytetów polityki zagranicznej i komplementarność interesów.

Określając priorytety geopolityczne Republiki Białorusi, należy podkreślić, że znajdując się na skrzyżowaniu dróg między Wschodem a Zachodem, odgrywa ona ważną rolę tranzytową i polityczną w regionie euroazjatyckim. Głównymi kierunkami polityki zagranicznej Mińska pozostają obecnie: dywersyfikacja stosunków gospodarczych z zagranicą; stosunki z Federacją Rosyjską w ramach państwa związkowego; udział w integracyjnych projektach eurazjatyckiej i regionalnych projektach ChRL.

Transformacja geopolityczna współczesnego świata, jak już pokreślaliśmy wyżej, wzmacnia znaczenie niestandardowych sojuszy. Wyraźnie świadczą o tym stosunki białorusko-chińskie. Minsk i Pekin, znajdujące się w różnych strefach geopolitycznych, wykazują jednak „trwały rozwój partnerstwa strategicznego” opartego na pragmatyzmie, wzajemnych korzyściach i wspólnym dążeniu do dywersyfikacji ryzyka w polityce zagranicznej¹⁴⁶. Dlatego w warunkach polityki sankcyjnej ze strony UE i USA, a także coraz bardziej dotkliwego dyktaty Moskwy, władze w Mińsku zacieśniają współpracę z partnerami wschodnimi, przede wszystkim z Chinami i państwami grupy szanhajskiej. Od 2021 r. współpraca białorusko-chińska w warunkach izolacji Białorusi od rynków zachodnich, nabrała jeszcze większego znaczenia. Chiny nie popierają polityki sankcji, a także w pewnym stopniu co raz większej zależności Mińska od Moskwy, a więc postrzegają Białoruś jako ważnego sojusznika na kierunku środkowoeuropejskim.

Należy zwrócić uwagę na ten fakt, że aktywne oddziaływanie czynnika geopolitycznego w stosunkach białorusko-chińskich w dużym stopniu uruchomił początek rosyjsko-ukraińskiej wojny w 2014 roku, a następnie – luty 2022 roku. Rzuca się w oczy nieprzypadkowa współzależność następujących wydarzeń: intensyfikacja współpracy między Białorusią a Chinami zbiegła się w czasie zarówno z początkiem wojny rosyjsko-ukraińskiej, jak i „z narastającym kryzysem w stosunkach między Mińskiem a Moskwą w 2014 roku”¹⁴⁷. W opinii niezależnych białoruskich analityków taka zbieżność miała uzasadnione przesłanki:

„Kryzys ten, który stał się widoczny w latach 2018–2020, charakteryzuje się dążeniem Rosji do wzmocnienia kontroli geopolitycznej nad Białorusią, a nawet zamiarem podważenia

¹⁴⁶ В. Серебряков, *op. cit.*, s. 54-60; zob. także: *Партнерство Беларуси и КНР. Геополитические возможности в формирующемся полицентричном мире*, <https://belta.by/politics/view/partnerstvo-belarusi-i-kr-geopoliticheskie-vozmozhnosti-v-formirujuschemsja-politsentrichnom-mire-733425-2025>, [dostęp: 07.09.2025].

¹⁴⁷ Н. Савков, А. Сивицкий, Ю. Царик, *op. cit.*, 1-24.

suwerenności i niezależności tego kraju. W tym kontekście władze białoruskie, reprezentowane przez prezydenta Aleksandra Łukaszenkę, starają się zapewnić sobie wsparcie Pekinu w celu przeciwdziałania rosnącej presji ze strony Kremla we wszystkich dziedzinach: politycznej, gospodarczej, wojskowej, a nawet informacyjnej. Udział Białorusi w inicjatywie „Jeden pas – jedna droga” stanowi dodatkowy czynnik dywersyfikacji polityki zagranicznej i powiązań gospodarczych Białorusi, mający na celu zmniejszenie zależności od Rosji zarówno w sferze gospodarczej, jak i wojskowo-politycznej”¹⁴⁸.

Wnioski

Nie ulega wątpliwości, iż stosunki białorusko-chińskie w latach 2014–2024 ewoluowały pod decydującym wpływem geopolityki, która stopniowo spychała czynniki ekonomiczne na dalszy plan. Dla Białorusi Chiny stały się kluczowym źródłem wsparcia polityki zagranicznej i międzynarodowej legitymizacji w obliczu presji sankcji i izolacji ze strony Zachodu, szczególnie po masowych protestach społeczeństwa białoruskiego w sierpnia 2020 roku, a następnie – polityki represyjnej władz wobec ich uczestników i opozycji.

Nie mniej istotny wpływ na stosunki Mińska z Pekinem okazał także konflikt rosyjsko-ukraiński. Aneksja Krymu i działania militarne Rosji w Donbasie stanowiły punkt zwrotny i początek rosnącego znaczenia strategicznego Chin dla Białorusi. Co więcej, nowa faza wojny rosyjsko-ukraińskiej (od lutego 2022 r.) znacząco przyczyniła się do nadania stosunkom białorusko-chińskim jeszcze wyraźniejszego wymiaru geopolitycznego, wykraczającego poza czysto ekonomiczne partnerstwo.

Jeśli chodzi o Pekin, to Mińsk w tym okresie pozostawał (zreszty, i nadal poostaje) dla Chin drugorzędnym, ale politycznie lojalnym partnerem w przestrzeni euroazjatyckiej, użytecznym z punktu widzenia konfiguracji strategicznej, ale nie krytycznym w sensie ekonomicznym. Dlaczego tak dzieje się? Bo podstawą zbliżenia były i są zasady nieingerencji, wzajemnego wsparcia politycznego i ogólna retoryka antyzachodnia, podczas gdy główne inicjatywy gospodarcze, w tym projekty w ramach „Jednego Pasa - Jednej Drogi”, miały i mają charakter głównie symboliczny i polityczny.

Instytucjonalizacja stosunków białorusko-chińskich w latach 2023–2024 w formie „kompleksowego partnerstwa strategicznego na każdą pogodę” ostatecznie utrwaliła geopolityczny, a nie ekonomiczny charakter współpracy Minska i Pekina.

¹⁴⁸ Ibidem.

Rozważając o przyszłości stosunków białorusko-chińskich należy przede wszystkim uświadomić skalę-proporcje zbieżności i różnic, dotyczących ambicji, motywacji, planów oraz możliwości każdej ze stron. Do tego pozostaje otwartym i pytanie – czy i w jakim stopniu w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz wzmożonej presji geopolitycznej Moskwy na Minsk w interesie strategicznym Pekinu realnie leży utrzymanie niepodległości Białorusi i jej rzeczywistej, a nie ograniczonej suwerenności.

Streszczenie:

W artykule omówiono rolę geopolityki w rozwoju stosunków białorusko-chińskich w latach 2014–2024. Analizowana jest pozycja Chin w systemie priorytetów polityki zagranicznej Republiki Białorusi oraz specyfika dwustronnej współpracy politycznej, gospodarczej i wojskowej. Rozważane są stosunki między Mińskiem a Pekinem w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej i nowej konfrontacji Moskwy z Zachodem.

Słowa kluczowe:

Białoruś, Chiny, Rosja, Zachód, geopolityka, interesy narodowe, partnerstwo strategiczne,

Key words:

Belarus, China, Russia, West, geopolitics, national interests, strategic partnership.

Bibliografia:

1. Czachor R., *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011. Studium politologiczne*, Polkowice 2011.
2. Czwólek A., *Relacje białorusko-chińskie. W poszukiwaniu strategicznego sojusznika*, „*Studia Orijentalne*”, 2013, nr 2 (4).
3. Dyer A., *Znaczenie współpracy z Chinami dla Białorusi*, „*Biuletyn PISM*”, nr 106 (1679), 8 sierpnia 2018.
4. Jakubowski J., *Chiny wobec protestów na Białorusi*, OSW, 21.08.2020, www.osw.waw.pl.
5. Jakubowski J., Kłysiński K., *Partnerstwo niestrategiczne. Stosunki białorusko-chińskie*, „*Prace OSW*”, nr 81/2021.
6. Sivitsky A., *Belarus and China: Strategic Partners and Iron Brothers*, „*Varta Belarus Security Magazine*”, no 4 (November 2019).

7. Беларусь и Китай – что нас по-настоящему связывает? Первое большое интервью посла Китая в Беларуси 2025-01-21, http://by.chinaembassy.gov.cn/rus/DS/CF/202501/t20250121_11541693.htm [dostęp: 20.09.2025].
8. Белорусско-китайские отношения в воспоминаниях белорусских послов: к 25-летию установления дипломатических отношений, сост. А. Тозик, под общ. ред. А. А. Тозика, Минск 2017.
9. Белорусско-китайские отношения в условиях современной геополитической турбулентности: ключевые подходы к развитию белорусско-китайских отношений в постглобализационный период. Формат видеоконференции, Минск 2020, <https://expertbelta.by/18> [dostęp: 21.08.2025].
10. Веремеев Н.Ю., Стратегическое партнёрство Беларуси и Китая: этапы двустороннего сотрудничества, „Universum: общественные науки: электрон. научн. журн.” 2021, 10(78), <https://7universum.com/ru/social/archive/item/12459> № 10 (78) октябрь, 2021, [dostęp: 14.10.2025].
11. Гронский А., Белорусско-китайские экономические отношения, „Россия и новые государства Евразии”, 2018, № 2 (39).
12. Гронский А., Сотрудничество Белоруссии и Китая в военной сфере, „Россия и новые государства Евразии”, 2018, № 4.
13. Данилович М. В., Экономический пояс Шелкового пути : особенности реализации проекта на пространстве ЕАЭС, „Актуальные проблемы международных отношений и глобального развития: сборник научных статей”, сост. Е. А. Достанко, Центр международных исследований ФМО БГУ, Вып. 4, Минск 2016.
14. Данилюк Е., Заливако С., Основные направления сотрудничества Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой, „Вестник Полоцкого государственного университета”, 2018, № 5.
15. Дубогрызова Д.Г., Основные направления сотрудничества КНР и Беларуси, „Постсоветские исследования”, Т.3, № 8, Москва 2020.
16. Малышев Д. В., Белорусско-китайские отношения на современном этапе, „Россия и новые государства Евразии”, 2023, № 4, https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2023_04/8-Malyshev.pdf
17. Малышев Д.В., Белорусско-китайские отношения в нынешнем тысячелетии: основные реалии, „Постсоветские исследования” Т. 6, № 2, Москва 2023.
18. Мерфи А., Белорусско-китайские отношения, «Минский диалог». 6.02.2019, [https://minskdialogue.by/research/memorable notes/belorusko-kitaiskie-otnosheniia](https://minskdialogue.by/research/memorable_notes/belorusko-kitaiskie-otnosheniia) [dostęp: 20.07.2025].
19. Мясникович М. В., Актуальная повестка развития белорусской экономики в условиях интеграции, Минск 2017.
20. Новицкий И., Стратегическое партнерство Белоруссии и Китая – Есть ли подвох? Фонд стратегической культуры, 20.02.2021: <https://www.fondsk.ru/news/2021/02/20/strategicheskoe-partnerstvo-belorussii-i-kitaja-est-li-podvoh-52975.html?print> [dostęp: 25.04.2025].
21. Партнерство Беларуси и КНР. Геополитические возможности в формирующемся полицентричном мире, <https://belta.by/politics/view/partnerstvo-belarusi-i-krn>

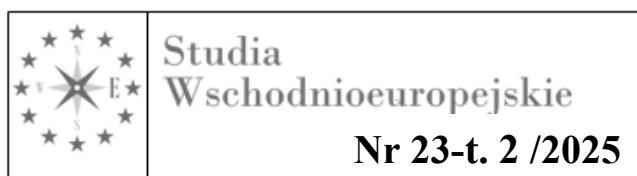
- geopoliticheskie-vozmozhnosti-v-formirujuschemsja-politsentrichnom-mire-733425-2025, [dostęp: 07.09.2025].
22. Прейгерман Е., Беларусь, Китай и законы физики в международных отношениях, www.minskdialogue.by КОММЕНТАРИЙ [dostęp:10.06.2025].
23. Проблемы сопряжения Экономического пояса Шелкового пути и Евразийского экономического союза, [w:] Материалы Второго белорус.-кит. гуманитар. науч. форума. (15–17 июня 2017 г., г. Минск) / Ин-т экономики НАН Беларуси, Минск 2017.
24. Серебряков В., Белорусско-китайские отношения на современном этапе: новая эпоха сотрудничества. „Международное сотрудничество евразийских государств: Политика, экономика, право” 2023, nr 3, <https://cyberleninka.ru/article/n/belorusko-kitayskie-otnosheniya-na-sovremennom-etape-novaya-epoha-sotrudnichestva/viewer> [dostęp:10.06.2025].
25. Стефанович И.В., Потенциал торгово-экономического сотрудничества между КНР и Республикой Беларусь: оценка и развитие [w:] Беларусь в современном мире. Материалы XVIII Междунар. науч. конф., посвящ. 98-летию Белорус. гос. ун-та, редкол.: В. Г. Шадурский [и др.]. Минск 2019.
26. Савков Н., Сивицкий А., Царик Ю., Глобальный и региональный порядок. Беларусь – Китай: достижения, проблемы и перспективы стратегического партнерств, Сентябрь 2020, Фонд им. Фридриха Эберта. Представительство в Украине / Проект Беларусь-сайте: <http://www.fes.kiev.ua> [dostęp: 15.08.2025].
27. Тихомиров А. В., Китай как приоритет внешней политики Республики Беларусь (1992–2019 гг.) [w:] Актуальные проблемы международных отношений и глобального развития : сб. науч. ст., Вып. 7, Минск 2019.
28. Тозик А. А., Белорусско-китайские отношения в контексте национальных интересов Беларуси, [w:] Беларусь в современном мире : материалы XV междунар. науч. конф, Минск 2016.
29. Турарбекова Р., Белорусско-китайские отношения: истоки, форматы, структура, <https://nmn.media/articles/6988> [dostęp: 09.04.2025].
30. Чжао Хуэйжун, Чжубай цзинмао гуаньси дэ фачжань юй цяньцзин = Китайско-белорусские торгово-экономические отношения : развитие и перспективы, „Оуя цзинцзи = Евразийская экономика”, 2016, № 3.
31. Шрайбман А., Белорусско-китайские отношения: ожидания, проблемы и перспективы, Минск 2014 <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11022.pdf> [dostęp: 15.08.2025].

Serhiy Danylenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Beata Surmacz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Komponent komunikacyjny nowej architektury bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej

Introduction

Przyjmując, że w najbliższych dziesięcioleciach historia kontynentu europejskiego, a w znacznym stopniu także świata, będzie się rozgrywać w Europie Środkowo-Wschodniej, warto poświęcić szczególną uwagę wydarzeniom i przemianom w sferze polityki i bezpieczeństwa w tym regionie. Przedmiotem analizy w niniejszym artykule uczyniono komponent komunikacyjny architektury bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej. Komunikacja odgrywa ważną rolę w kontekście budowania tożsamości regionu, co z kolei ma istotne znaczenie dla odporności państw Europy Środkowo-Wschodniej, jak i całego regionu przede wszystkim wobec zagrożeń kognitywnych ze strony Federacji Rosyjskiej. Jest oczywiste, iż poszczególne państwa Europy Środkowo-Wschodniej mają własne interesy, w tym w sferze kultury i komunikowania się. Należałoby się jednak zastanowić nad potrzebą wspólnego działania komunikacyjnego (w ujęciu Habermasa)¹⁴⁹ na rzecz budowania tożsamości regionu i wspólnej narracji.

Celem artykułu jest po pierwsze wskazanie zagrożeń kognitywnych dla Europy Środkowej ze strony Federacji Rosyjskiej. Po drugie, ukazanie możliwości kształtowania wielkiej narracji (*grand narrative*)¹⁵⁰ tożsamościowej dla Europy Środkowo-Wschodniej. Celem

¹⁴⁹ J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego. Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, t. I, Warszawa 1999; Idem, *Działanie komunikacyjne i detranscendentalizacja rozumu*, Warszawa 2004.

¹⁵⁰ Wielka narracja (ang. *grand narrative*) to nadrzędna, uniwersalna opowieść, która próbuje wyjaśnić duże zjawiska społeczne i historyczne, nadając im sens i cel. Służy do tworzenia zbiorowej tożsamości organizacji lub

metodologicznym jest natomiast weryfikacja koncepcji działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa w kontekście Europy Środkowo-Wschodniej.

W artykule postawiono następujące pytania badawcze: 1. Jakie zagrożenia kognitywne występują w sferze komunikacyjnej w odniesieniu do państw i regionu Europy Środkowo-Wschodniej? 2. Co warunkuje kształtowanie wielkiej narracji tożsamościowej dla Europy Środkowo-Wschodniej?

Postawiono również hipotezę badawczą: Wspólne działania komunikacyjne odnoszące się do wspólnoty dziejów i kultury oraz aktualnych wyzwań i zagrożeń dla państw Europy Środkowo-Wschodniej są głównymi czynnikami warunkującymi kształtowanie wielkiej narracji tożsamościowej.

Takie podejście pod względem koncepcyjnym odwołuje się do poglądów polsko-amerykańskiego politologa Zbigniewa Brzezińskiego. Uważał on bowiem, że transformacja Ukrainy z państwa wschodnioeuropejskiego w środkowoeuropejskie uniemożliwi odrodzenie się Rosji jako imperium euroazjatyckiego i przyczyni się do wzmocnienia bezpieczeństwa międzynarodowego na kontynencie¹⁵¹. O znaczeniu geopolitycznym Europy Środkowo-Wschodniej pisał także brytyjski naukowiec Halford John Mackinder. Trzecim elementem jest polska myśl geopolityczna dotycząca „Trójmorza” jako projektu wzmacniającego podmiotowość państw regionu oraz powstrzymywania potencjalnych ekspansjonistycznych zamiarów i resentymentów Rosji. Na obecnym etapie historycznym jej aktualność potwierdzają działania neoimperialnej Rosji na obszarze byłego ZSRR oraz chęć dominacji w strefie państw byłego bloku wschodniego. Dla Rosji, według słów prezydenta Władimira Putina, rozpad imperium radzieckiego stał się „największą tragedią geopolityczną XX wieku”. Agresja wobec Ukrainy trwająca od 2014 roku stanowi najbardziej dobitny przykład polityki imperialnej, zagrażającej państwom Europy Środkowo-Wschodniej.

Przestrzeń Europy Środkowo-Wschodniej

społeczności – sposobu, w jaki wyrażane są wspólne wartości. Zapewnia jednostkom i grupom ramy do zrozumienia ich miejsca w świecie i sensu ich działań; łączy ludzi, tworząc poczucie wspólnej tożsamości i celu; inspirowanie do działania, lojalności i zaangażowania. Zob. J.-F. Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Manchester 1984.

¹⁵¹ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998, s. 49-50.

Do obiegu naukowego pojęcie Europy Środkowo-Wschodniej wprowadził polski historyk Oskar Halecki. Nowy konstrukt geopolityczny powstał w celu wyodrębnienia z obszaru Europy Wschodniej, zdominowanej przez ZSRR, regionu wykazującego odrębne cechy geopolityczne i kulturowo-cywilizacyjne. EŚW obejmowała Polskę, Czechosłowację, ziemie Korony Węgierskiej, kraje bałtyckie i Finlandię, Grecję oraz ziemie ukraińskie i białoruskie pod warunkiem ich wyjścia spod rosyjskiego panowania¹⁵². Zbliżone ujęcie Europy Środkowo-Wschodniej prezentował Jerzy Kłoczowski¹⁵³. W literaturze przedmiotu pojawia się także określenie Europy Środkowej, aczkolwiek różnie definiowanej. Niemieckie ujęcie Mitteleuropy zdecydowanie się różni od podejścia badaczy środkowoeuropejskich. W twórczości czeskiego pisarza Milana Kundery Europa Środkowa pojawia się jako część Zachodu porwanego przez Wschód, czyli Rosję. W jego ujęciu historycznie i kulturowo Europa składa się z dwóch części: katolickiego Rzymu i prawosławnego Bizancjum¹⁵⁴. Po zakończeniu zimnej wojny znaczna część państw regionu dokonała wyboru geopolitycznego na rzecz Zachodu, podejmując próbę kształtowania własnej odrębności subregionalnej w kontekście przestrzeni europejskiej i euroatlantyckiej. Ważną rolę w tym procesie odgrywa tożsamość kulturowa zarówno państw, jak i regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Po okresie przełomu koncept Europy Środkowo-Wschodniej (w ujęciu m.in. Milana Kundery, György Konrada traktowany jako Europa Środkowa) połączył państwa dawnego bloku wschodniego, posiadające zbliżone uwarunkowania na drodze zmian demokratycznych i wolnorynkowych prowadzonych na wzór modelu europejskiego¹⁵⁵.

Nawiązując do koncepcji m.in. Haleckiego i Brzezińskiego należy podkreślić ważną rolę Ukrainy w architekturze bezpieczeństwa regionu. Jeśli odejdziemy od utrwalonego stereotypu, zgodnie z którym „Ukraina to wyłącznie kraj wschodnioeuropejski”, a zastosujemy termin „środkowoeuropejski” w sensie informacyjnym i kulturowym, otrzymamy nową perspektywę. Spróbujmy uzasadnić taką zmianę perspektywy polityczno-geograficznej i odejść od utrwalonych w ciągu ostatnich czterech dekad poglądów na procesy zachodzące w tym subregionie. Odejść od utartych „tradycji »filozofii geografii« i odpowiednich praktyk

¹⁵² O. Halecki, *Historia Europy – jej granice i podziały*, przeł. J. M. Kłoczowski, Lublin 1994.

¹⁵³ J. Kłoczowski, *Europa Środkowo-Wschodnia jako przedmiot badań*, „Kwartalnik Historyczny” 2013, nr 4, s. 833-843. Zob. także *Zrozumieć Europę Środkową. Od Haleckiego do Kłoczowskiego*, red. T. Stępniewski, Lublin 2022.

¹⁵⁴ M. Kundera, *The Tragedy of Central Europe* „New York Review of Books” 1984, vol. 31, no. 7.

¹⁵⁵ W. Baluk, *Europa Wschodnia umarta niech żyje Europa Środkowo-Wschodnia, czy Europa Środkowa?*, „Komentarze CEW UMCS” 2019, nr 20; W. Baluk, *Wyobrażenia nowej Europy Wschodniej*, „Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne” 2016, nr 1, s. 11-32.

politycznych”¹⁵⁶. Należy wysunąć na pierwszy plan wymiar informacyjny i kulturowy, który obecnie jest częścią egzystencjalnej rzeczywistości, gdy mówimy nie tylko o dalszym istnieniu Ukraińców, ale także o przyszłości państw na zachód od granic Ukrainy. Ponieważ fenomen kultury, podobnie jak jego obecny kluczowy składnik – informacja, są pojęciami eksterytorialnymi, można w pełni zasadnie postawić pytanie o wspólną przestrzeń kulturową i komunikacyjną między Morzem Bałtyckim, Czarnym i Adriatyckim, traktując ją właśnie jako „środkowoeuropejską”.

Geografia ma tu znaczenie symboliczne, ponieważ „podział na regiony nie jest aktem neutralnym pod względem wartości lub narracji”, natomiast regionalizacja ma duże „znaczenie polityczne”¹⁵⁷. Polityczne znaczenie przynależności regionalnej jest tak złożone, że nawet w podstawowych dokumentach określających funkcjonowanie Unii Europejskiej unikano tej kategorii, definiując natomiast wspólne wartości i historię. Europejscy politycy zgodzili się, że „jedynym istotnym warunkiem [...] jest to, że wnioskodawca musi być państwem europejskim”. Nie ma jednoznacznej interpretacji tego kryterium. Można je interpretować zarówno w sensie geograficznym, jak i kulturowym czy politycznym¹⁵⁸.

Chociaż uważamy kulturę za pojęcie eksterytorialne, pojawia się ona jednak jako produkt rozwoju instytucjonalnego – etnicznego, narodowego, społecznego lub państwowego - formacji, które są podmiotami stosunków międzynarodowych. A kiedy interpretujemy kulturę lub przestrzeń przez nią ukształtowaną jako kategorię wpływającą na bezpieczeństwo narodowe, to w kontekście subregionu logicznym staje się dążenie do kształtowania nowej architektury bezpieczeństwa dla tych podmiotów (lub sojuszy) – w naszym przypadku państw, które powstały między „prawdziwą” Europą Zachodnią a wysuniętą maksymalnie na wschód Rosją¹⁵⁹. Dlatego użycie terminu „środkowoeuropejski” w sensie kulturowo-komunikacyjnym w odniesieniu do potencjalnej integracji regionu EŚW jest właściwe i akceptowalne.

Europa Środkowo-Wschodnia: wielka narracja

¹⁵⁶ M. Riabczuk, *Мистецтво переміщення стін у східному напрямку. «Трагедія Центральної Європи» Мілана Кундери по трьох десятиліттях* (*Mistiectwo pieremiszczenija stin u shidnomu naprjamku. 'tragedija Centralnoj Jewropy' po trjoch desjatilitjach*), „Критика” („Krytyka”) 2020, nr 11-12, <https://krytyka.com/ua/articles/mystetstvo-peremishchennya-stin-u-skhidnomu-napryamku-trahediya-tsentralnoyi-evropy-milana>

¹⁵⁷ I.P. Chymka, *З чого складається регіон* (Z czogo składajetsa region), „Критика” („Krytyka”) 2003, nr 4 <https://krytyka.com/ua/articles/z-choho-skladaietsya-region>.

¹⁵⁸ Parlament Europejski, *Legal Questions of Enlargement*, Briefing No 23, 1998, https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/23a2_en.htm.

¹⁵⁹ I.P. Chymka, op.cit.

W tym kontekście pojawia się możliwość sformułowania wspólnej narracji jako narzędzia realizacji pożądanego scenariusza: stworzenia wspólnej przestrzeni kulturowo-komunikacyjnej państw Europy Środkowo-Wschodniej jako obligatoryjnego elementu wspólnego bezpieczeństwa w warunkach kształtowania się nowego porządku światowego. W kontekście europejskiej sytuacji bezpieczeństwa, gdzie komponent informacyjny staje się czynnikiem stabilności państwowej i międzypaństwowej, kiedy Stany Zjednoczone ponownie analizują swoją rolę kluczowego sojusznika i gwaranta stabilności, a zaufanie do NATO i jego potencjalnych skutecznych działań zdaje się być podważane, pojawia się potrzeba przeciwdziałania tym zagrożeniom, a także poszukiwania równoległych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa we współpracy z państwami stojącymi przed podobnymi wyzwaniami. W erze informacji proces taki jest niemożliwy bez szeregu czynników jednoczących tę część regionu, wśród których powinna znaleźć się wspólna narracja, która byłaby dla każdego z państw Europy Środkowo-Wschodniej częścią ich kultury i historii.

Według Witalija Portnikowa głównym problemem (dla Ukrainy – przyp. aut.) nie jest zniknięcie państwa z mapy politycznej świata, ale zniknięcie Ukraińców z mapy kulturowej¹⁶⁰. Jednak zdaniem Autorów, najlepszym rozwiązaniem dla Ukrainy jest kształtowanie państwa-narodu, posiadającego wyrazistą środkowoeuropejską tożsamość kulturową¹⁶¹.

Wymiar kulturowy, który można zastosować do państw regionu, należy określić terminem „środkowoeuropejski”. Mówi o tym znany również w Polsce ukraiński pisarz, poeta i eseista Jurij Andruchowycz: „EŚW dziś to przede wszystkim Charków. Już nie Lwów, z którym wszystko jest jasne, bo ten jest już jak Bruksela”¹⁶². Cytat ten pokazuje trudną, złożoną drogę Ukrainy do tożsamości środkowoeuropejskiej. Postawa władz i społeczeństwa Charkowa, przeciwstawiających się nie tylko rosyjskiej agresji militarnej, ale także tej w wymiarze kognitywnym, budzi uznanie.

Współdziałanie państw Europy Środkowo-Wschodniej w przeciwstawianiu się wyzwaniom i zagrożeniom ze strony federacji Rosyjskiej nie będzie możliwe bez kształtowania wspólnej narracji. Pojawienie się nowych sojuszy na rzecz bezpieczeństwa i wzmocnienie już

¹⁶⁰ W. Portnikow, *Реальні цілі російсько-української війни (Realni cili rosijsko-ukrainskoj wijni)*, 25.05.2025, <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/realni-tsili-rosijsko-ukrainskoi-vijni.htm>.

¹⁶¹ Zob. W. Baluk, *Czynnik kulturowo etniczny w procesie transformacji ustrojowej w państwach Europy Wschodniej*, [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia w procesie transformacji i integracji. Wymiar kulturowy*, red. H. Chałupczak, M. Pietraś, Ł. Potocki, Zamość 2011, s. 111-124.

¹⁶² J. Andruchowycz, *Центрально-Східна Європа: коротка історія мутацій (Centralno-Shidnia Jewropa: korotka istorija mutacij)*, „Репортер” („Reporter”) 17.06.2017, <https://report.if.ua/lyudy/yurij-andruhovich-centralno-shidna-yevropa-korotka-istoriya-mutacij/>

istniejących („trójkąt lubelski”, Wielka Brytania–Polska–Ukraina), które mogą być skuteczne w tym subregionie, powinno zostać poprzedzone wyłonieniem się jednoczącej narracji.

Ukraina – część Europy Środkowo-Wschodniej

Komunikacyjny komponent każdego procesu społecznego towarzyszy działaniu komunikacyjnemu (w rozumieniu J. Habermasa), zapewnia je, a czasem nawet je wyprzedza, chociaż nie może bez niego (działania) istnieć – w przeciwnym razie stanie się źródłem politycznego populizmu. Najnowsze ukraińskie doświadczenia historyczne pokazują, że brak jasnego, zrozumiałego i realistycznego przesłania dotyczącego tego, czym jest „zwycięstwo Ukrainy w wojnie rosyjsko-ukraińskiej” i jaki stan można za takie „zwycięstwo” uznać, spowodował frustrację i rozczarowanie części społeczeństwa ukraińskiego. Stało się to podatnym gruntem dla przeprowadzenia przez Moskwę operacji informacyjno-psychologicznych. Jedną z nich dość skutecznie zablokowała proces powszechnej mobilizacji, wprowadzając do obiegu antyukraińskie pojęcie „busyfikacji” (oznaczające przymusowe umieszczanie w autobusach („busach”) mężczyzn w wieku poborowym przy użyciu siły przez pracowników Terytorialnych Centrów Rekrutacyjnych, dawnych wojskowych komisariatów)¹⁶³.

Obecnie w Ukrainie trwa dyskusja, czy wojna rosyjsko-ukraińska toczy się o terytorium, czy też ma charakter aksjologiczny i gdzie w tej tragedii XXI wieku znalazł się człowiek. Błędem byłoby twierdzić, że Kreml dąży wyłącznie do zmiany mapy. Jednak dla reżimu moskiewskiego mapa to nie tylko terytorium. Na tymczasowo okupowanych ziemiach ukraińskich – zarówno tam, gdzie po bombardowaniach pozostali mieszkańcy, jak i tam, gdzie nie toczyły się walki, a ukraińskie miasta i wsie zostały zdobyte w pierwszych dniach ofensywy, a także na Krymie – próby wcielenia w życie neoimperialnego hasła „Rosja jest tu na zawsze!” poprzedziły różnego rodzaju działania mające na celu realizację doktryny „ruskiego miru”. Dla państwa rosyjskiego narracje kształtują rzeczywistość. Rosyjscy propagandyści i menedżerowie mediów zaczęli tworzyć w przejętych ukraińskich redakcjach nowe prorosyjskie media, rusyfikować życie kulturalne, sprowadzać odpowiednie eksponaty muzealne i wprowadzać swoje święta. Treści wszystkich mediów powielają te same narracje: okupowane miasta są w rzeczywistości „wyzwolone”, Siły Zbrojne Ukrainy to „mordercy” i „przestępcy”, a

¹⁶³ D. Barkar, *Яку роль в атаках на ТЦК відіграли анонімні телеграм-канали та media (Jaki rol w atakach na TCK widgrały telegram-kanaly ta media)*, Instytut Masowej Informacji (14,02,2025), <https://imi.org.ua/monitorings/yaku-rol-v-atakah-na-ttsk-zigraly-anonimni-telegram-kanaly-ta-media-i66638>.

mieszkańcy, którzy nie chcą przyjmować paszportów Federacji Rosyjskiej, to „banderowcy”. W przestrzeni informacyjnej panuje imperializm oraz tezy o tzw. Małorosji i Noworosji. Narzuca się narrację, że kwestia ukraińskiego ruchu narodowego, która pojawiła się w XIX wieku, była związana z dążeniami polskiej szlachty do osłabienia jedności słowiańskiej. Polscy autorzy mieli rzekomo stworzyć teorie mające na celu rozdzielenie Wielkorusów i Małorusów¹⁶⁴.

Logika procesu historycznego dyktuje nam zadanie mówienia o nowych sojuszach w wymiarze geograficznym Europy Środkowo-Wschodniej. Logika ta wskazuje, że „tragedię Europy Środkowej” w interpretacji czesko-francuskiego pisarza i eseisty Milana Kundery obecnie przeżywa Ukraina¹⁶⁵. Choć dzieło to nie jest uznawane za politologiczne, zawarte w nim tezy wywołały w swoim czasie zarówno pozytywne, jak i negatywne opinie i stały się częścią intelektualnych postaw geopolitycznych transformacji na kontynencie pod koniec lat 80. ubiegłego wieku. Mowa o serii „aksamitnych rewolucji”, które zakończyły się upadkiem muru berlińskiego i końcem panowania wschodniego imperium – Związku Radzieckiego – nad państwami Europy Środkowej.

Teraz ta tragedia nabrała realnych, fizycznych znamion i rozwija się w formie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Generał Walerij Załużny, były Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych Ukrainy, a obecnie ambasador nadzwyczajny i pełnomocny Ukrainy w Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, podczas konferencji bezpieczeństwa w Londynie 9 maja 2025 r. mówił o rosnących zagrożeniach, które niszczą porządek świata. Poszukiwanie gwarancji bezpieczeństwa przez Ukrainę stanowi dziś potwierdzenie erozji dotychczasowego ładu międzynarodowego. Wskazuje na potrzebę „nowych sojuszy bezpieczeństwa jako alternatywy dla „światowego porządku dyktatur”. Jednocześnie wyraża nadzieję, że NATO najprawdopodobniej wytrzyma tę próbę transformacji ładu międzynarodowego, która dokonuje się na naszych oczach¹⁶⁶.

Europejskość Ukrainy zawsze była dla politologów i specjalistów od stosunków międzynarodowych kwestią nieoczywistą. Były sekretarz stanu i doradca ds. bezpieczeństwa narodowego Henry Kissinger w maju 2022 roku podczas przemówienia na Światowym Forum

¹⁶⁴ I. Semenjuta, *Олександр Малькевич, за якого США готові заплатити 10 мільйонів доларів. Хто він? (Oleksandr Malkevych, za jakowo SSZA gotowi zaplatiti 10 milioniv dolariv. Kto win?)*, ms.detector.media, 26.06.2025, <https://ms.detector.media/trendi/post/38122/2025-06-26-oleksandr-malkevych-za-yakogo-ssha-gotovi-zaplatyty-10-milyoniv-dolariv-khto-vin/>

¹⁶⁵ M. Kundera, op.cit.

¹⁶⁶ W. Załużny, *Нові безпекові альянси як альтернатива світовому порядку диктатур. Попереду буде той, хто опанує технології (Nowi bezpieczowi aliansy jak alternatiwa switowomu porjadku diktatur. Popieriedu bude toj, chto opanjuje technologij)*, „Українська правда”, 9.05.2025, [ps://www.pravda.com.ua/columns/2025/05/9/7511519/](https://www.pravda.com.ua/columns/2025/05/9/7511519/).

Ekonomicznym w Davos wezwał Ukrainę do podjęcia rozmów z Rosją nawet za cenę ustępstw terytorialnych¹⁶⁷. Przypisywał Ukrainie rolę strefy buforowej między cywilizowanym Zachodem a Federacją Rosyjską, po niesprowokowanej agresji FR i w obliczu postępowania Rosji w Ukrainie oświadczył, że polityka NATO sygnalizująca Ukrainie możliwość przystąpienia do Sojuszu była błędem. W dosyć krótkim czasie dość istotnie zmodyfikował swoje stanowisko, przyznając, że Ukraina rozwinęła się w „poważne państwo” w Europie Środkowej z jedną z największych armii na kontynencie, a po procesie pokojowym NATO powinno dać Ukrainie gwarancje członkostwa.

Współczesna Ukraina może wnieść do wspólnych sojuszy umiejętności i gotowość społeczeństwa ukraińskiego do walki o wolność. Tak już było w najnowszej historii państw, które powróciły do wspólnoty europejskiej po dziesięcioleciach wykluczenia. Dlatego dzisiaj trafna wydaje się opinia pisarza Milana Kundery, wyrażona w jego pracy „Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej”. W swoim czasie brzmiała ona jak manifest, marzenie bez nadziei, wizja bez możliwości realizacji.

Podobnie jak wówczas dla Kundery, tak dziś częścią naszego zadania jest ocena perspektyw tej części Europy i jej roli w przyszłym porządku świata. Można długo dyskutować nad tekstem Milana Kundery, ale zaskakująco aktualne wydaje się jego stanowisko, że Europy Środkowej nie można definiować i wyznaczać granicami politycznymi (które, nieautentyczne, nieustannie podlegają najazdom, podbojom i okupacjom), [lecz] raczej wspólną sytuacją, która na nowo łączy narody, przegrupowuje je za każdym razem inaczej wzdłuż wyobrażonych i stale zmieniających się granic, które wyznaczają płaszczyznę zamieszkaną przez te same wspomnienia, te same problemy i konflikty, tę samą wspólną tradycję.

Idea ta sięga głęboko w historię. Kundera odwołuje się do Františka Palackiego, czeskiego polityka z XIX wieku. Uważał on, że Europa Środkowa powinna być rodziną równoprawnych narodów, z których każdy, szanując inne i zapewniając sobie bezpieczne życie pod ochroną silnego, zjednoczonego państwa, mógłby również pielęgnować swoją indywidualność. W tym sensie dyskurs komunikacyjny w ramach wielkiej narracji mógłby odbywać się między narodowymi narracjami jako przejawami tożsamości kultur środkowoeuropejskich. Te ostatnie na pewno będą zawierały elementy konfliktów pamięci, które powstawały w wyniku złożonej historii relacji między narodami tego regionu, często opierające się na resentymentach narodowych.

¹⁶⁷ A. Evans-Pritchard, *Henry Kissinger: Ukraine must give Russia territory*, „The Telegraph” 23.05.2022, <https://www.telegraph.co.uk/business/2022/05/23/henry-kissinger-warns-against-defeat-russia-western-unity-sanctions/>.

Doświadczenie europejskie zdobyte przez narody i ich klasy polityczne po II wojnie światowej pokazuje, że wielka narracja, jako narzędzie realizacji scenariusza kształtowania środkowoeuropejskiej tożsamości, jest możliwa w ramach procesów integracyjnych. Koncepcja polityczna „Europy od Lizbony do Władywostoku” pojawiła się w zachodnioeuropejskiej myśli politycznej w połowie XX wieku. Jednym z pierwszych, którzy wyrazili ideę „wspólnego domu europejskiego”, był prezydent Francji Charles de Gaulle. W swoim historycznym przemówieniu w Strasburgu w 1959 roku stwierdził: „Tak, to cała Europa, od Atlantyku po Ural, będzie decydować o losach świata!”. ZSRR w okresie „pierestrojki”, a później Rosja czasów Jelcyna, również wyrażały zainteresowanie tą koncepcją, zwłaszcza na początku lat 90., kiedy pierwszy i ostatni prezydent ZSRR Michaił Gorbaczow mówił o konieczności stworzenia wspólnej przestrzeni europejskiej. Pomimo tego, mając bagaż doświadczeń, państwa naszego regionu wołały dokonać geopolitycznego wyboru na rzecz Zachodu, a nie znajdować się we wspólnej Europie z bliżej nie określoną (cywilizacyjnie) Rosją. „Deklaracja Schumana” dała początek wspólnemu projektowi europejskiemu. Jej kluczowa idea deeskalacji – pokój poprzez integrację – wygląda jak narracja skierowana do narodów, które jeszcze pięć lat wcześniej toczyły ze sobą wojnę. Podane przykłady to, w wymiarze informacyjnym, wielkie narracje skondensowane w określonych koncepcjach.

Kolejny warunek, który może sprzyjać powstaniu wspólnej dla Europy Środkowej wielkiej narracji, ma charakter etyczny. Potrzeba nowej wielkiej narracji wynika ze stanu etyki współczesnego świata oraz z potrzeby jej rewizji i przyswojenia w życiu politycznym i społecznym. Warto tu odnieść się do laureatki Pokojowej Nagrody Nobla, ukraińskiej obrończyni praw człowieka Ołeksandry Matwijczuk, a konkretnie do jej przemówienia „Never Again Lecture”, wygłoszonego podczas ceremonii wręczenia nagrody Holenderskiego Komitetu Oświęcimskiego 14 maja 2025 roku. W przemówieniu tym można odnaleźć fragmenty poświęcone kryzysowi etyki, a mianowicie „normalizacji zła”¹⁶⁸.

Etyka jest dość odległa od *realpolitik*, nie operuje zasobami materialnymi ani zastrzykami finansowymi dla fabryk trolli. W *realpolitik* nie ma miejsca na etykę. Jeśli odwołamy się do założyciela szkoły „realizmu” we współczesnej politologii – Hansa Morgenthau – to stwierdzał on, że „abstrakcyjna etyka” w sprawach polityki międzynarodowej nie ma szans na pełne zastosowanie. „Moralność lub jej brak” w odniesieniu do tych czy innych decyzji politycznych ocenia się na podstawie ich wyników¹⁶⁹.

¹⁶⁸ O. Matwijczuk, *Never Again ta війна (Never Again ta wojna)*, „Українська правда” („Ukraińska Prawda”), 15.05.2025 <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/05/15/7512349/>.

¹⁶⁹ H. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Warszawa 2010, s.??????

Naszym zdaniem wielka narracja dla grupy lub sojuszu państw Europy Środkowo-Wschodniej powinna natomiast zakładać przewyciężenie kryzysu etyki jako podstawy budowania i uzasadniania wspólnych wartości. Jednocześnie kształtowanie takiej wielkiej narracji jest procesem konfliktogennym. Jak zauważa ukraiński naukowiec Mykoła Ożewan: „Każda wielka narracja (*grand narrative*) rości sobie prawo do wyjątkowości i zawiera przekonanie, że jedyne prawidłowe rozumienie historii (sytuacji, wydarzeń itp.) zapewnia właśnie ta narracja, a wszystkie inne są błędne. Stąd nieunikniony konflikt narracji, przekształcający się w konflikt świadomości i pamięci przedstawicieli różnych pokoleń”¹⁷⁰. W tym miejscu autor odwołuje się do amerykańskiego kolegi z Uniwersytetu Georgetown w Waszyngtonie, Anthony'ego Olcotta¹⁷¹.

Pomimo dyskusyjnego i teoretycznego charakteru, idea wielkiej narracji jako warunku powstania sojuszu (sojuszy) państw Europy Środkowo-Wschodniej i zapewnienia im bezpieczeństwa ma w pełni praktyczne uzasadnienie. Jeśli mówimy o sferze komunikacyjnej stosunków międzypaństwowych i ponadpaństwowych, jest ona potrzebna, by wreszcie zainicjować przejście (a przynajmniej akademicką dyskusję na ten temat) od utrwalania do kształtowania wspólnego, proaktywnego stanowiska, opartego na własnej ocenie rzeczywistości i promowaniu skonsolidowanej wizji tejże rzeczywistości.

Doprowadzi to do wspólnego zrozumienia i przeciwdziałania „ruskiemu mirowi”. Taktyczne wysiłki poszczególnych państw Europy Środkowo-Wschodniej nie są bowiem w stanie skutecznie przeciwdziałać zarządzaniu refleksyjnemu (*reflexive control*), opartemu na dominacji poznawczej (*cognitive superiority*), które stanowi koncepcyjną podstawę strategii stosowanej przez neoimperialną Rosję w celu wywierania destrukcyjnego wpływu na państwa Europy. Zrozumienie tego w Ukrainie, jako państwie, które najbardziej ucierpiało w wyniku rosyjskiej inwazji, postępuje. Obserwuje się „tektoniczne przesunięcie od działań reaktywnych, które skupiają uwagę na czyjejś dezinformacji, na rzecz własnej agendy, opartej wyłącznie na własnych interesach i stawiającej w centrum pytanie »kim jesteśmy?«, w przeciwieństwie do pytania: »jak Rosjanie dziś (jutro, pojutrze) nas oszukali«”¹⁷².

¹⁷⁰ M. Ożewan, *Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України (Globalna wojna strategicznych naratiwów: wikliki ta riziki dla Ukrainy)*, „Стратегічні пріоритети” („Strategiczni Priorytety”) 2016, nr 4 (41), <https://ippi.org.ua/sites/default/files/ozevan.pdf>, s. 33.

¹⁷¹ A. Olcott, *And Ye Shall Know Your Story, and Stick to It*, ISD Working Papers in New Diplomacy, Institute for the Study of Diplomacy, Edmund A. Walsh School of Foreign Service, Georgetown University, Washington 2011.

¹⁷² Zob. D. Zolotuchin, *На цій планеті лише українці можуть вирішити “російські проблеми” (Na cij planeti liszje ukraincy moztuwirisziti “rosijski problemi)*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3587158-dmitro-zolotuhin-ekspert-z-informacijnih-vijn-ta-konkurentnoi-rozvidki.html>; Idem, Онтологічна війна, ультраправі в

Wracając do wymiaru kulturowo-komunikacyjnego, zadaniem jest stworzenie w tym zakresie środkowoeuropejskiej „ramy” (*frame*) dotyczącej przyszłości tej części Europy, a następnie działanie w zgodzie z nią. W jej granicach, zgodnie z uwarunkowaniami postinformatycznego świata i jego fenomenem „wielości prawd”, nieuchronnie będzie dochodziło do konfliktów tożsamości narodowych. Zadaniem społeczeństw i rządów będzie poradzenie sobie z taką sytuacją. Taka perspektywa tylko na pierwszy rzut oka wydaje się beznadziejna i zniechęcająca do podejmowania wysiłków międzypaństwowych. Jednak, jak pisze ukraiński naukowiec Heorhij Pocheptsov: „...różne prawdy są potrzebne, różne prawdy są ważne. W świecie jednej dozwolonej prawdy nigdy nie osiągniemy prawdy”¹⁷³. W ten sposób dochodzimy do dialektyki Hegla z jego postulatami o „jedności i walce przeciwieństw”, w wyniku której powstaje nowa jakość życia społecznego.

Istota tych procesów leży w kluczowej kategorii komunikacji strategicznej – powtarzalności. Jest to ilościowy aspekt działalności kulturowo-komunikacyjnej. W wymiarze komunikacyjnym obiektem politycznym stają się słowa, praktyki i doświadczenia, które cechuje powtarzalność – nie tylko w Ukrainie, ale także wśród członków potencjalnych nowych sojuszy regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Oznacza to, że ochrona takiej wartości jak godność musi być rozumiana przez każdego obywatela krajów EŚW w ten sam sposób. Oznacza to gotowość do konfliktu, w tym zbrojnego, o swoją tożsamość kulturową z każdym, kto ją narusza. W wymiarze komunikacyjnym osiąga się to poprzez powtarzalność słów (hasel), praktyk informacyjnych, sposobów i formatów, za pomocą których realizowana jest bieżąca polityka w całym spektrum jej możliwych znaczeń i wymiarów.

Peter Pomerantsev¹⁷⁴ dokonuje przeglądu metod przeciwdziałania dezinformacji i nie traktuje tego zadania wyłącznie jako powrotu do faktów. Zadanie polega na zrozumieniu roli tożsamości, emocji i traum. Wymaga to uwzględnienia takich kategorii, jak kultura, narracje i ich powtarzalność. I podczas gdy demokratyczni przywódcy wierzą w siłę prawdy, autorytarni politycy grają na uczuciach, algorytmach i resentymencie swoich społeczeństw i obcych. W gruncie rzeczy Pomerantsev potwierdza, że wojna informacyjna to walka o wyobrażenie o sobie, innych i świecie w ogóle. Wielka narracja dla nowego sojuszu w Europie Środkowo-

ЕС і роль культури у безпеці України (Ontologiczna wojna ultraprąwi w ES i rol kultury u bezpiecze Ukrainy), <https://www.youtube.com/watch?v=Uy-ulmz-NyA>

¹⁷³ H. Pocheptsov., *Пропаганда жила, жива і житиме*, (*Propaganda žila, živa i žitimje*), „Хвиля” („Hvylya”), 15.06.2025, <https://hvylya.net/uk/analytics/312677-propaganda-zhila-zhiva-i-budet-zhit>.

¹⁷⁴ Český rozhlas Plus, Peter Pomerantsev: *It's not about the facts. Disinformation is about identity, emotion and trauma* [wideo], <https://www.youtube.com/watch?v=b-0bqtwLwzE>.

Wschodniej stanie się narzędziem służącym realizacji tego zadania, ponieważ Rosja pozostanie dla regionu w najbliższym czasie egzystencjalnym przeciwnikiem geopolitycznym.

Ukraina i jej doświadczenia mogą być punktem odniesienia i ostrzeżeniem w tym procesie. Milan Kundera rozpoczyna swój esej historią o tym, że w listopadzie 1956 roku dyrektor Węgierskiej Agencji Informacyjnej teleksem informuje świat o swojej gotowości na śmierć za kraj i za Europę. Teraz na jego miejscu jest ukraiński dziennikarz, rolnik, artysta, sportowiec – obywatel Ukrainy. Dołączają do nich również obywatele innych państw.

Przypomnijmy tezę, że Ukraina może wnieść do wspólnych sojuszy umiejętności i gotowość społeczeństwa ukraińskiego do walki o wolność. „Pasjonarna” mniejszość obywateli Ukrainy wykazuje się praktycznym działaniem i własną odpowiedzialnością w egzystencjalnej walce z neoimperialną Rosją. Istnieje jednak perspektywa, że dalsza presja wojskowa, gospodarcza, humanitarna i dyplomatyczna na państwo i społeczeństwo ukraińskie może zniweczyć zdolność części jego przedstawicieli do skutecznego oporu. Chociaż Ukraina istnieje jako niepodległe państwo już ponad trzy dekady, to jednak radzieckie myślenie zbiorowe, niezreformowane instytucje państwowe oraz podsycane przez rosyjską propagandę nostalgiczne emocje pozostają elementami świadomości części mieszkańców Ukrainy.

Jednocześnie Ukraina nie może być „frontierem” między Rosją a Europą, ponieważ jej kultura i tożsamość, do której odnoszą się obywatele Ukrainy, są europejskie w swej istocie. Chociaż nie można tej grupy uznać za większość, to jednak „proeuropejskość” wraz z przynależnym jej systemem wartości kulturowych stanowi fundament europejskiego rozwoju społeczeństwa ukraińskiego. Świadczą o tym wyniki ogólnokrajowego badania socjologicznego przeprowadzonego latem 2024 roku przez Fundację „Inicjatywy Demokratyczne” im. Ilka Kuczeriwa we współpracy z Centrum Razumkova. Według badania większość respondentów (53%) nadal nie czuje się Europejczykami lub czuje się nimi w niewielkim stopniu („raczej nie” lub „zdecydowanie nie”). Jednocześnie znaczna część (40%) identyfikuje się w mniejszym lub większym stopniu jako „Europejczycy”¹⁷⁵.

Podsumowanie

Działania komunikacyjne w ujęciu Habermasa, podejmowane przez państwa Europy Środkowo-Wschodniej w kontekście wyzwań i zagrożeń ze strony imperialnej Rosji, która dąży

¹⁷⁵ Fundacja «Демократичні ініціативи» ім. Ілка Кучеріва, *Чи відчують українці себе європейцями й наскільки довіряють європейським інституціям (Czy widczuwajut ukrainci siebie jewropejczami i naskilki dowirajut jewropejskim institucijam)*, 16.07.2024, <https://dif.org.ua/article/chi-vidchuvayut-ukraintsi-sebe-evropejczyami-y-naskilki-doviryayut-evropeyskim-institutsiyam>.

do ponownej geopolitycznej dominacji nad naszym regionem, powinny zmierzać w kierunku budowania własnej tożsamości komunikacyjno-kulturowej. Współczesne wojny rozgrywane są nie tylko w przestrzeni polityczno-militarnej, ale w dużym stopniu również w wymiarze kognitywnym. Bezpieczeństwo ontologiczne państw i regionu Europy Środkowo-Wschodniej wymaga kształtowania odporności kognitywnej. Z tego względu pożądanym działaniem dla państw regionu powinno być formowanie wielkiej narracji tożsamościowej Europy Środkowo-Wschodniej. Elementem takiej narracji mogą zostać między innymi bolesne doświadczenia zniewolenia państw regionu przez ZSRR w okresie zimnej wojny, pozbawiające je podmiotowości i perspektyw rozwoju. Wojna Rosji przeciwko Ukrainie wyraźnie wskazuje na powrót Kremla do „wielkiej gry” o Europę Środkowo-Wschodnią, którą pojmuje jako Europę Wschodnią – strefę swoich wyłącznych wpływów. Prowadząc wojnę informacyjną i kognitywną wobec Zachodu Federacja Rosyjska przy pomocy m.in. propagandy i dezinformacji kształtuje swoją wielką narrację w odniesieniu do Europy Środkowo-Wschodniej. Przeciwdziałanie tego rodzaju zagrożeniom wymaga budowania własnej wielkiej narracji przez państwa regionu.

W odróżnieniu od klasycznej propagandy i dezinformacji operacje kognitywne Rosji polegają na subtelny kształtowaniu środowiska poznawczego społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej tak, aby były one przekonane o samodzielnym wyciąganiu wniosków zgodnych z intencją rosyjskich władz. Działania Rosji w tym zakresie zmierzają do dobrowolnego ograniczania działań społeczeństw i państw regionu m.in. w zakresie ograniczania pomocy dla Ukrainy lub blokowania sankcji wobec Rosji, a także pogłębiania podziałów i antagonizmów w przestrzeni euroatlantyckiej i środkowoeuropejskiej. Wielka narracja Federacji Rosyjskiej głosi o nieuchronnym zwycięstwie w Ukrainie oraz odbudowie potęgi i wpływów mocarstwowych w Europie Środkowo-Wschodniej, co na poziomie kognitywnym ma skłaniać państwa regionu do ugodowej postawy względem Moskwy.

Streszczenie:

Region Europy Środkowo-Wschodniej odgrywa bardzo ważną rolę w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego, szczególnie na kontynencie europejskim. Implikuje to politykę państw w zakresie budowania odporności na poziomie narodowym i międzynarodowym w Europie Środkowo-Wschodniej. Ważnym elementem tego procesu staje

się budowanie odporności ontologicznej, w której kluczową rolę odgrywają kwestie tożsamościowe państw narodowych i regionu jako nieodłącznej części przestrzeni europejskiej i euroatlantyckiej. Kompleksowo pojmowane bezpieczeństwo oraz wyzwania i zagrożenia, szczególnie te związane z agresywną polityką Federacji Rosyjskiej, wymagają od państw regionu wspólnych działań komunikacyjnych w zakresie budowania wielkiej narracji Europy Środkowo-Wschodniej zdeterminowanej także przez wspólnotę dziejów i kultury.

Słowa kluczowe:

Europa Środkowo-Wschodnia, wielka narracja, Ukraina, bezpieczeństwo kognitywne

Key words:

East-Central Europe, grand narrative, Ukraine, cognitive security

Bibliografia:

1. Andruchowycz J., Центральнo-Схiдна Європа: коротка iсторiя мутацiй (Centralno-Shidnia Jewropa: korotka istorija mutacji), „Репортер” 17.06.2017, <https://report.if.ua/lyudy/yurij-andruhovich-centralno-shidna-yevropa-korotka-istoriya-mutacij/>.
2. Baluk W., Europa Wschodnia umarła niech żyje Europa Środkowo-Wschodnia, czy Europa Środkowa?, „Komentarze CEW UMCS” 2019, nr 20.
3. Baluk W., Wyobrażenia nowej Europy Wschodniej, „Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne” 2016, nr 1.
4. Baluk W., Czynniki kulturowo etniczne w procesie transformacji ustrojowej w państwach Europy Wschodniej, [w:] Europa Środkowo-Wschodnia w procesie transformacji i integracji. Wymiar kulturowy, red. H. Chałupczak, M. Pietraś, Ł. Potocki, Zamość 2011.
5. Barkar D., Яку роль в атаках на ТЦК відіграли анонімні телеграм-канали та медіа (Jaku rol w atakach na TCK widgrały telegram-kanaly ta media), Instytut Masowej Informacji (14.02.2025), <https://imi.org.ua/monitorings/yaku-rol-v-atakah-na-ttsk-zigraly-anonimni-telegram-kanaly-ta-media-i66638>.
6. Brzeziński Z., Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej, Warszawa 1998.
7. Český rozhlas Plus, Peter Pomerantsev: It's not about the facts. Disinformation is about identity, emotion and trauma [wideo], <https://www.youtube.com/watch?v=b-0bqtwLwzE>

8. Chymka I. P., З чого складається регіон (Z czego składajetsya region), „Критика” 2003, nr 4 <https://krytyka.com/ua/articles/z-choho-skladaietsya-region>.
9. Evans Pritchard A., Henry Kissinger: Ukraine must give Russia territory, „The Telegraph” 23.05.2022, <https://www.telegraph.co.uk/business/2022/05/23/henry-kissinger-warns-against-defeat-russia-western-unity-sanctions/>.
10. Fundacja «Демократичні ініціативи» ім. Ілка Кучеріва, Чи відчують українці себе європейцями й наскільки довіряють європейським інституціям (Czy widczuwajut ukrainci siebie jehropejcamy i naskilki dowirajut jehropejskim instytucijam), 16.07.2024, <https://dif.org.ua/article/chi-vidchuvayut-ukraintsi-sebe-evropejtsyami-y-naskilki-doviryayut-evropeyskim-institutsiyam>.
11. Habermas J., Teoria działania komunikacyjnego. Racjonalność działania a racjonalność społeczna, t I, Warszawa 1999.
12. Habermas J., Działanie komunikacyjne i detranscendentalizacja rozumu, Warszawa 2004.
13. Halecki O., Historia Europy – jej granice i podziały, przeł. J. M. Kłoczowski, Lublin 1994.
14. Kłoczowski J., Europa Środkowo-Wschodnia jako przedmiot badań, „Kwartalnik Historyczny” 2013, nr 4, s. 833-843.
15. Kundera, M. The Tragedy of Central Europe „New York Review of Books” 1984, vol. 31, nr. 7.
16. Lyotard, J-F., The Postmodern Condition: A Report on Knowledge, Manchester 1984.
17. Matwijczuk O., Never Again та війна (Never Again ta wijna), „Українська правда” („Ukraińska Prawda”), 15.05.2025 <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/05/15/7512349/>.
18. Olcott A., And Ye Shall Know Your Story, and Stick to It, ISD Working Papers in New Diplomacy, Institute for the Study of Diplomacy, Edmund A. Walsh School of Foreign Service, Georgetown University, Washington 2011
19. Ożewan M., Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України (Globalna wijna strategicznych naratiw: wikliki ta riziki dla Ukrainy), „Стратегічні пріоритети” („Strategiczni Priorytety”) 2016, nr 4 (41), <https://ippi.org.ua/sites/default/files/ozewan.pdf>.
20. Parlament Europejski, Legal Questions of Enlargement, Briefing No 23, 1998, https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/23a2_en.htm
21. Portnikow W., Реальні цілі російсько-української війни (Realni cili rosijsko-ukrainskoj wijni), 25.05.2025, <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/realni-tsili-rosijsko-ukrainskoi-vijni.htm>.
22. Pocheptsov H., Пропаганда жила, жива і житиме, (Propaganda żyła, żywa i żyć będzie), „Хвиля” („Hvylya”), 15.06.2025, <https://hvylya.net/uk/analytics/312677-propaganda-zhila-zhiva-i-budet-zhit>.
23. Riabczuk M., Мистецтво переміщення стін у східному напрямку. «Трагедія Центральної Європи» Мілана Кундери по трьох десятиліттях (Mistiectwo pieremiszczeniia stin u shidnomu naprjamku. ‘tragedija Centralnoj Jewropy’ po trjoch desjatilitjach), „Krytyka” 2020, nr 11-12, <https://krytyka.com/ua/articles/mystetstvo-peremishchennya-stin-u-skhidnomu-napryamku-trahediya-tsentralnoyi-evropy-milana>.

-
24. Semeniyuta I., Олександр Малькевич, за якого США готові заплатити 10 мільйонів доларів. Хто він? (Oleksandr Malkevych, za jakowo SSZA gotowi zaplatiti 10 milioniw dolariw. Kto win?), ms.detector.media, 26.06.2025, <https://ms.detector.media/trendi/post/38122/2025-06-26-oleksandr-malkevych-za-yakogo-ssha-gotovi-zaplatyty-10-milyoniv-dolariv-khto-vin/>.
 25. Załużny W., Нові безпекові альянси як альтернатива світовому порядку диктатур. Попереду буде той, хто опанує технології (Nowi bezpieczowi aliansy jak alternatiwa switowomu porjadku diktatur. Popieriedu budie toj, chto opanjuje technologij), „Українська правда”, 9.05.2025, [ps://www.pravda.com.ua/columns/2025/05/9/7511519/](https://www.pravda.com.ua/columns/2025/05/9/7511519/).
 26. Zołotuchin D., На цій планеті лише українці можуть вирішити “російські проблеми”(Na cij planeti liszje ukraincy możutwirisziti “rosijski problemi), <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3587158-dmitro-zolotuhin-ekspert-z-informacijnih-vijn-ta-konkurentnoi-rozvidki.html>.
 27. Zołotuchin D., Онтологічна війна, ультраправі в ЄС і роль культури у безпеці України (Ontologiczna wijna ultraprawi w ES i rol kultury u bezpieci Ukrainy), <https://www.youtube.com/watch?v=Uy-ulmz-NyA>
 28. Zrozumieć Europę Środkową. Od Haleckiego do Kłoczowskiego, red. T. Stępniewski, Lublin 2022.

The role of education in consolidating cultural identity in Central and Eastern Europe: between tradition and modernity

„There are many things in the world that separate us,
but there is also one that unites us – culture.”
(*Eugen Ionescu*)

Introduction

Central and Eastern Europe has always been a crossroads of cultures, empires, and political models, whether due to its geographical location or the ambitions of external actors. In the post-communist period, many states in this region face the dilemma of how to integrate into European and global structures while preserving their cultural, historical, and linguistic specificities. Education provides one possible answer, as it becomes the field where identity is confronted and negotiated: which languages are taught, what historical content is transmitted, and to what extent emphasis is placed on local/national identities versus European or global identity.

Universal culture and national cultures exist in an interdependent relationship: each particular culture aspires to universality, and the universal is nourished by the diversity of national expressions. As Thomas Sowell noted: "No culture exists in isolation; they are in a continuous flow of exchange and transformation, determined by both internal and external factors."

Cultural identity, which according to many researchers is a specific form of social identity, is a relatively permanent individual or collective identification with particular cultural values (ideas, beliefs, views, attitudes, etc.). As Irena Wojnar aptly notices, "cultural identity has many faces and is expressed in a spontaneous identification with the local, regional, national and

¹⁷⁶ PhD Candidate, Moldova State University; Professor of Informatics and Information Technologies, Higher Didactic Degree, Alexei Mateevici College, Chișinău ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3668-047X>

language community, with its characteristic moral and aesthetic values; in the way of internalizing the traditions, customs, patterns of life, in the feeling of bonds with the common history and its changes, in the face of the individual ‘Me’ within the collective ‘Me’, which consolidates its image”¹⁷⁷.

Language policy and the language of instruction have undergone numerous shifts. During the Soviet period, the educational system was based on Russification, with Russian used as the main medium of instruction. After 1991, reforms were launched to restore Romanian as the state and instructional language. Post-independence language policy has sought to mediate between the demands of minority communities (Russian, Gagauz, Bulgarian, Ukrainian) and the promotion of the state language. Meanwhile, in Gagauz autonomy and Transnistria, local policies continue to promote Russian while marginalizing Romanian and Gagauz.

In order to understand the current debates within Moldovan education policy and how these policies influence identity formation, it is instructive to consider the important changes that occurred in state education policies following 1991. Like almost all of the former Soviet republics, Moldovan education instruction was largely conducted in the Russian-language, especially beyond primary school in the urban areas. For example in the capital of Chișinău, the polytechnic university treated Romanian as a foreign language, and only approximately 10 per cent of kindergarten students were educated using the Romanian-language. However, there were significant differences between the rural areas and the capital¹⁷⁸.

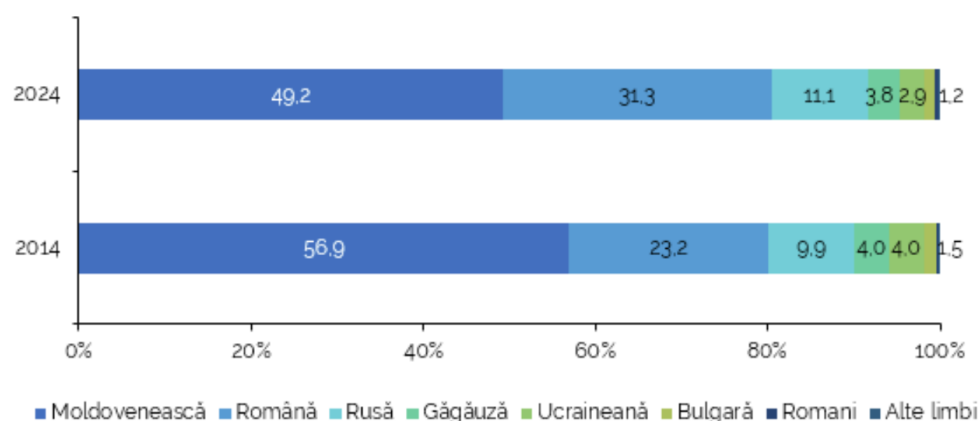
This issue is especially relevant for the Republic of Moldova, as European integration presupposes not only economic convergence but also a cultural dimension grounded in recognizing and valuing pluralism. In Moldova, this process is expressed through the harmonization of national cultural heritage with the European framework of cultural cooperation, in line with documents such as the National Culture Strategy 2024 and the National Action Plan for European Integration 2024–2027. It is not enough for Moldova to merely promote its own culture—folk traditions, historical heritage, official language; it must also embrace intercultural values, dialogue, and respect for the aspirations of other communities. This openness is essential in a multicultural society where diverse ethnic communities (Gagauz, Bulgarians, Ukrainians, Russians) coexist, and social cohesion becomes a *sine qua non* condition for compatibility with the European model of unity in diversity.

¹⁷⁷ Ogrodzka-Mazur E., *The Cultural Identity and Education of University Students in Selected East-Central Countries*, V&R Unipress 2021, p. 39 (ISBN Print: 9783847112549 – ISBN E-Lib: 9783737012546)

¹⁷⁸ Roper Steven D., *Education as an Instrument of Moldovan Identity Formation*, Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo 2000, p 186.

There is a persistent linguistic identity crisis. Many Moldovans perceive Russian as having an important role, generating tensions with Romanian-based projects. According to the 2014 census, about 21% of Moldova's population declared Russian as their mother tongue, while in 2024 this dropped to 11.1%.

Figure 1. Structure of the population by mother tongue: census data 2024 and 2014, %

Source: https://statistica.gov.md/ro/rezultatele-preliminare-ale-recensamantului-populatiei-si-locuintelor-2024-10077_61626.html

Analysis of the 2024 census data suggests that the share of the population declaring Romanian as their mother tongue has increased by 8.1 percentage points compared to the 2014 census (23.2%), while those declaring "Moldovan language" decreased by 7.8 percentage points (56.9% in 2014). Among other declared mother tongues, Russian accounts for 11.1%, followed by Gagauz (3.8%), Ukrainian (2.9%), and Bulgarian (1.2%). These figures indicate that Russian continues to occupy a broad socio-linguistic space, not only among ethnic minorities but also more widely, as a language of interethnic communication and cultural influence.

Another survey conducted by Intellect Group on spoken languages in Moldova highlights the country's linguistic and identity diversity. Results reveal a plurality of linguistic identifications: Moldovan and Russian dominate, with a significant proportion identifying as Romanian speakers. Most people speak two or more languages. In Gagauzia, Russian and Gagauz are most common, with a minority speaking Bulgarian. These differences underscore the complexity of Moldova's linguistic landscape and the need for language policies that reflect this diversity. The fact that most citizens speak multiple languages creates a "hybrid" linguistic identity for many individuals¹⁷⁹.

¹⁷⁹ Intellect Group (2023). Survey: Linguistic Diversity in the Republic of Moldova.

Linguistic diversity is a fundamental component of European identity. For most EU citizens, language is an integral part of national identity and represents the most direct expression of one's culture. Linguistic identity not only reflects community belonging but also provides a sense of historical continuity and cultural security. At the same time, it supports the promotion of national values within the European framework, contributing to the realization of the principle of "unity in diversity" enshrined in EU foundational documents¹⁸⁰.

Examples from EU member states illustrate this. According to the 2014 census, the Czech Republic has a population of 10,538,275: over 94% Czechs, 1.9% Slovaks, 0.5% Poles, 0.34% Germans, 0.22% Ukrainians, 0.17% Vietnamese, 0.14% Hungarians, 0.12% Russians, and 0.11% Roma. Czech is the official state language. In Poland, Poles represent 93.52% of the population, with minorities such as Silesians (1.09%), Germans (0.13%), Belarusians (0.13%), Ukrainians (0.09%), Roma (0.03%), and Lemkos (0.02%). Polish is the official language, and about 97% of the population declare it their mother tongue. Finland is populated by 93.4% Finns, 5.6% Swedish-speaking Finns, 0.5% Russians, 0.3% Estonians, 0.1% Roma, and 0.1% Sami. The state's national languages are Finnish and Swedish. Such diversity within Europe has fostered cultural pluralism in the region, with the motto becoming "United in diversity."

The official languages of the EU are: Bulgarian, Czech, Danish, English, Estonian, Finnish, French, German, Greek, Italian, Irish, Latvian, Lithuanian, Hungarian, Maltese, Dutch, Polish, Portuguese, Romanian, Slovak, Slovenian, Spanish, and Swedish¹⁸¹.

Polish is an Indo-European language from the Slavic branch, Western group, spoken by about 42.5 million people worldwide, primarily in Poland, where it is the official language. It is the second most widely spoken Slavic language after Russian, followed by Ukrainian.

Romanian belongs to the Indo-European family, Romance branch, Balkan-Romance group. It ranks fifth among Romance languages by number of speakers, after Spanish, Portuguese, French, and Italian. Romanian is spoken globally by about 26 million people, 20 million of whom live in Romania. It is also one of six official languages of the Autonomous Province of Vojvodina (Serbia).

The issue of Moldova's linguistic identity crisis cannot be understood or solved without recognizing the fundamental role of education. Education simultaneously serves as an instrument for strengthening national identity and as a mechanism for valuing cultural diversity, fulfilling multiple functions in contemporary society. Education acts as a mediator between national identity and diversity: schools transmit state values, the official language, and national

¹⁸⁰ Charter of Fundamental Rights, 2000; Council Conclusions on the Work Plan for Culture 2023–2026.

¹⁸¹ Unia Europejska, <https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/languages>, 25.10.2025

culture, while also providing a framework for respecting minority rights and discovering new cultures. In Moldova, the school curriculum includes Romanian as the state language alongside options for studying minority languages (Russian, Gagauz, Ukrainian), reflecting a fragile balance between national cohesion and linguistic pluralism. Inclusive educational policies, based on a common curriculum, intercultural education, and bilingual models, can reduce segregation and build bridges among youth.

Regional studies reveal significant differences between urban and rural youth regarding cosmopolitan versus traditional values.

For the Republic of Moldova, the following problems and challenges have been identified:

- Ambiguity of the terms “Moldovan language” vs “Romanian language.”
- The situation of Romanian schools in Transnistria.
- The need for resources in minority schools.
- Discrepancies between official policies and field practices.

Currently, Moldova’s educational policies aim to develop a dual identity: national and European. Relevant frameworks include the European Key Competences for Lifelong Learning and the EU Council Work Plan for Culture 2023–2026, both emphasizing the importance of respecting linguistic diversity and the principle of “unity in diversity.”

Thus, education has the power to transform crisis into opportunity by promoting multilingual competences. In the European context, knowledge of Romanian, Russian, and international languages (especially English) provides students with added value in the labor market and strengthens intercultural dialogue. Through civic education, history, and language and literature, schools contribute to reconciling collective memory with the present, oriented toward European integration. Youth will not only recognize their own identity but also accept otherness, transforming linguistic conflict into a resource for social cohesion and democratic resilience.

Conclusions and Recommendations

I Empirical data suggest that in Moldova there is indeed a persistent linguistic identity crisis, manifested through:

- the presence of a significant segment of the population who consider Russian relevant and necessary;
- discrepancies between official policies aimed at consolidating Romanian and linguistic realities on the ground;

- political and cultural tensions generated by legislative changes on the use of Russian;
- plural linguistic identities, with Russian continuing to play a role, especially in urban areas, media, education, and daily life.

Recommendations:

- Clear and stable legislation regarding the state language and minority languages.
- Inclusive and interactive curriculum.
- Resources and support for minority communities.
- Continuous teacher training.
- Active involvement of civil society and students.
- Ongoing evaluation and research on the impact of educational policies.

Education in Central and Eastern Europe is not merely knowledge transmission but also a space for identity negotiation. In Moldova, linguistic education remains central to these debates. Educational policies must be inclusive and balanced between tradition and modernity, in order to contribute to a stable cultural identity compatible with European integration.

The role of education in the linguistic identity crisis is essential: it acts as a mediator, a builder of intercultural competences, and a promoter of social cohesion. Only through a balanced educational policy—combining the transmission of national identity with respect for cultural diversity—can the Republic of Moldova strengthen its European and democratic profile.

Streszczenie

Edukacja stanowi kluczowy instrument budowania i umacniania tożsamości kulturowej. W Europie Środkowej i Wschodniej, regionie, w którym historia, lingwistyka i polityka językowa są silnie upolitycznione, aspekt ten jest oczywisty i odczuwalny na poziomie indywidualnym. Najnowsze badania pokazują, że w Republice Mołdawii polityka językowa w edukacji, używanie języków mniejszościowych, status języka rumuńskiego w porównaniu z językiem mołdawskim, a także reformy edukacyjne ukierunkowane na kompetencje międzykulturowe i cyfrowe odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu postrzegania tożsamości przez młodych ludzi. Autor analizuje te zjawiska i porównuje je z podobnymi sytuacjami w innych krajach regionu. W podsumowaniu przedstawia zalecenia dotyczące opracowania zrównoważonej polityki edukacyjnej, łączącej poszanowanie tradycji z potrzebami współczesności, zachowującej tożsamość w stosunku do innych pomimo zmian zewnętrznych (globalizacja, migracja, integracja regionalna, modernizacja).

Słowa kluczowe:

Tożsamość, kultura, edukacja.

Key words:

Identity, culture, education.

Bibliografia:

1. Census of the Republic of Moldova, 2014. "Population by Mother Tongue: Russian Language," official figures.
2. Cisel Matthew H., Uneasy Compromise: Language and Education in Moldova, „Journal of Multilingual and Multicultural Development” 29, no. 5, 2008.
3. Council of the European Union. Council Conclusions on the Work Plan for Culture 2023–2026, Brussels 2023.
4. Government of the Republic of Moldova. National Action Plan for European Integration 2024–2027, State Chancellery, Chişinău 2024.
5. Haring Markus, et al., Youth Study. Growing up in Central Eastern Europe, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin 2022.
6. Intellect Group (2023). Survey: Linguistic Diversity in the Republic of Moldova.
7. Ministry of Education and Research of the Republic of Moldova. National Curriculum 2023–2024, Chişinău 2023.
8. Ministry of Culture of the Republic of Moldova. National Culture Strategy 2024–2030, Official Gazette, Chişinău 2024.
9. Ogrodzka-Mazur E., The Cultural Identity and Education of University Students in Selected East-Central Countries, V&R Unipress 2021 (ISBN Print: 9783847112549 – ISBN E-Lib: 9783737012546)
10. OSCE / Etnobarometer Moldova 2020. Report on Identity and Linguistics in Moldova.
11. Roper Steven D., Education as an Instrument of Moldovan Identity Formation, Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo 2000.
12. Spînu Stela, Unity and Cultural Diversity in the European Space, USDC, Department of Humanities, Biotehdesign Printing House, Chişinău 2018 (ISBN 978-9975-108-54-6).

Analysis of threats to the security in Poland in the 21st century

Intorduction

The security situation in the Republic of Poland is constantly analyzed by the Polish military diplomatic service. This stems from the nature of the tasks of national diplomacy. The military diplomacy – particularly in foreign diplomatic missions – thoroughly collects information on the activities of governments in other countries, which results in improved Polish security situation.

However, to effectively diagnose external threats, it is necessary to understand the numerous types of risks originating from both outside and inside. Therefore, a report on national security threats is being developed. The procedure for its development is outlined in the Regulation of the Polish Council of Ministers of December 11, 2020, on the Report on National Security Threats¹⁸². The regulation replaced the 2010 version, which was withdrawn from circulation¹⁸³. The new document outlines the procedure and deadlines for preparing the report.

The report's components include the outline of the most significant threats and their consequences, as well as the risk of their occurrence. It is referred to in Article 3, Section 10 of the Act of 26 April 2007 on Crisis Management¹⁸⁴. The aforementioned threat map comprises valuable information regarding the impact of threats that may reduce the state's security, including its economic and defense capabilities. The consequences of the identified threats may undermine the state's security, legal order, territorial integrity and independence.

¹⁸² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 2020 r. w sprawie Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego, Dz.U. z 2020 r. poz. 2344.

¹⁸³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2010 r. w sprawie Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego, Dz.U. z 2010 r. nr 83, poz. 540.

¹⁸⁴ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. z 2007 nr 89, poz. 590.

Additionally, the report lists factors that may threaten the life or health of a large number of people, property of significant size, or the environment over large areas,

- affect other countries in addition to the Republic of Poland,
- affect the territory of the Republic of Poland or its citizens, despite the possibility of occurrence in another country.

Moreover, the interim report includes a list of areas experiencing conflicts, tensions, and international crises that impact national security and require ongoing monitoring and analysis, as well as threats bearing the characteristics of terrorism, which could evolve into a crisis. The report also includes an exhaustive list of cybersecurity threats.

Defining strategic goals is another element of the report. Their role is to minimize the occurrence of specific threats and to rank them according to severity and priority. The report also includes a structured list of priorities that drive the achievement of strategic goals; a list of appropriate resources for their implementation; the establishment of projects aimed at improving security; and the implementation of security tasks by identifying dedicated national, provincial, district, and municipal programs and their implementers, their financing methods, duration, prioritization, and issues related to threat response principles and action priorities. The report also includes additional information that, in the opinion of the author, may be useful in developing the National Crisis Management Plan.

The detailed guidelines for creating the report are included in the document entitled "Procedure for Preparing a Partial Report"¹⁸⁵. To ensure consistent information for the report, an algorithm for preparing a partial report was developed. The most important components of the developed framework include: existing threats; prevention, including defining strategic goals; preparation – programming national security tasks; and response (defining response priorities).

The report identifies direct and indirect threats to the security of the state, including its structures and residents. The incidents comprised in it are considered to be of an unusual nature, not deviating from ordinary, small-scale threats that local governments are able to eliminate, as they have the means and resources to do so.

With the ongoing armed conflict in Ukraine, the level of threats has significantly increased, especially in local governments of the east, where the country borders Ukraine, Belarus, and Russia. Therefore, partial reports on the security situation should be prepared with even greater

¹⁸⁵ *Procedura opracowania raportu częściowego*, Warszawa 2010, <https://www.gov.pl/web/rcb/raport-o-zagrozeniach-bezpieczenstwa-narodowego>

insight and meticulousness. The instructions clearly identify the types of threats that may occur and describe their potential impact on a specific number of citizens, area, etc.

Military threats

A Currently, there are many threats to national security in the public sphere, but the most dangerous are military ones. Their complexity and difficulty in predicting them make them a complicated research subject. However, it is military threats that influence the development of specific infrastructure, behaviours, crisis management policies, educational campaigns, and so on. To fully define those threats, it is necessary to distinguish certain factors that constitute them¹⁸⁶. Those are processes occurring in the contemporary security system. State and non-state actors constitute the key ones in the general security system, influencing its architecture. The condition of those entities influences the security of local communities and regions. Classification analysis of respective threats allows for the identification of potential ones and the level of their intensity and likelihood of occurrence. In the case of identified threats, the legally established entity should take actions appropriate to the threat at hand, to the extent that it has the resources at its disposal. Furthermore, the entity should counteract military threats by undertaking specific efforts to neutralize the threat. All that should occur after ensuring its own defense capabilities. In the case of military security of the state, it is undoubtedly paramount in terms of its social and economic development strategy. Disturbance in that state can have a catastrophic impact on its functioning and can lead to its destruction. Such a state can result in the loss of sovereignty, independence, and the persecution of its citizens. Therefore, any military threat can ultimately lead to a disruption in the continuity of functioning within a given state. Due to generational changes, which are a natural demographic process, any disruption in the continuity of the functioning of specific communities organized into a state can have negative consequences for its future. It should be emphasized that military and non-military threats are separated by a thin line, often smooth or even invisible. One can also result from the other. In the case of national security in the broad sense, including crisis management, a certain division of causes and sources of its disruption is assumed. Threats, primarily crisis threats, can be divided into ecological and natural, those caused by human activity, various technical failures resulting from such activity, and social behaviour. Natural hazards include those in

¹⁸⁶ B. Sowa, B. Kozicki, *Analiza trendów dotyczących liczby żołnierzy w Wojskach Lądowych*, s. 123–144, [w:] S. Byleń (red. nauk.), *System zabezpieczenia logistycznego Wojsk Lądowych w działaniach taktycznych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024, s. 21.

which human intervention is absent or minimal: floods, snowstorms, droughts, windstorms, and landslides¹⁸⁷.

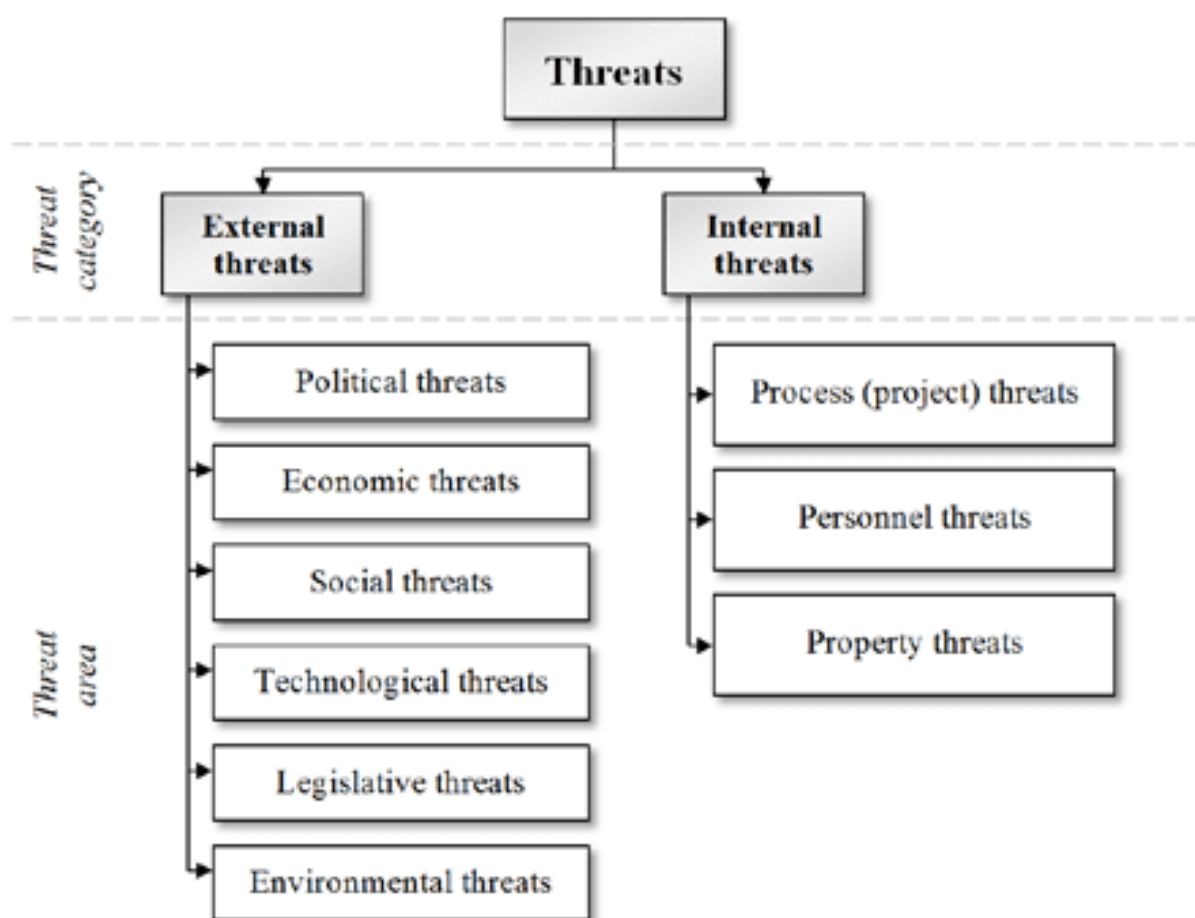
Figure 1. Summary of threats in national security analysis framework

		Data threats	Network threats	Access threats	Related threats
Physical determinants	Geography	Regulation of internet LAW Rural awareness phishing	Regulation of internet LAW	Regulation of internet LAW Rural poverty no antivirus	Regulation of internet LAW Urban commission cyber crime more
	Resources	Technological advancement Broadband Access	Technological advancement Broadband Access	Technological advancement Broadband Access	More or less resources equal impact, need capability
	Population	Size give potential access to broadband	Size	Size More computer= higher distribution of viruses	Immaterial of size need capability
Social determinants	Economic	Confidential financial information used for theft Modification bank accounts SARS modification wrong account rebates	Transaction failures, Web sites down Economic catastrophe	Passwords, Access to Confidential financial information used for theft SARS returns Disable servers of companies. No service to citizens	Access to Confidential financial information used for theft SARS returns Electronic signatures Home affairs? Access to Confidential financial information used for theft SARS returns
	Military	Espionage Confuse and conduct PsyOps	Disable command and control		
	Political	Discredit party by untruths	Discredit party by lack of service		

Source: https://www.researchgate.net/figure/Summary-of-threats-in-national-security-analysis-framework_tbl1_229051880, (09/12/2025)

In the case of military threats, it is assumed that they include the risk of the use of force by subjects of international law – states.

¹⁸⁷ D. Majchrzak, *Bezpieczeństwo militarne Polski*, Warszawa 2015, s. 64

Figure 2. The threats classification into the categories and areas

Source: https://www.researchgate.net/figure/The-threats-classification-into-the-categories-and-areas-5_fig3_261949229, (09/12/2025)

The definition of a threat is understood as a combination of events in international relations that may disrupt the development of a state and the well-being of its citizens, and lead to the loss of sovereignty or independence, as well as territorial integrity¹⁸⁸. Technically, it involves the emergence of unfavorable phenomena, including the use of violence and armed force. Military threats stem from the divergent goals and aspirations of respective states, and their resolution can only be achieved through the use of various forms of violence, including armed conflict¹⁸⁹. Security experts have catalogued the forms of direct or indirect use of the military as a tool to achieve political goals. These include:

a) demonstration of force,

¹⁸⁸ M. Jurgilewicz, B. Kozicki, M. Delong (red. nauk.), *Prywatyzacja bezpieczeństwa. Wybrane aspekty administracyjnoprawne, ekonomiczne i polityczne*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, s. 13.

¹⁸⁹ D. Majchrzak, *Bezpieczeństwo militarne Polski*, Warszawa 2015, s. 30.

- b) military sabotage,
- c) military blockade,
- d) military blackmail,
- e) military provocation,
- f) border incident,
- g) limited use of armed force,
- h) armed border clash,
- i) armed attack by informal groups,
- j) local conflict,
- k) conflict between states¹⁹⁰.

Currently, the world is facing a growing threat of another global conflict. The situation in Ukraine, coupled with the escalating relations between Russia and NATO, may not inspire optimism¹⁹¹. Furthermore, the Israeli-Palestinian conflict is escalating further. In recent years, a dividing line has emerged between the powers. On one side stand the democratic states, primarily members of NATO, while on the other side stand Russia, China, North Korea, Iran, and Syria. Currently, we are faced with a wait-and-see situation in Ukraine¹⁹². Therefore, the United States and Europe are trying to support the Ukrainian military's actions to prevent a full-scale war from tipping in favor of the Russian aggressor.

Armed conflicts change only the nature of the conflict. The technical means used for the battle change. Every armed conflict results in many casualties, primarily civilians not involved in direct armed confrontation. Analyzing the human losses in the two world wars, thousands of soldiers and civilians lost their lives almost daily. However, while in previous centuries the casualties were mostly soldiers, in armed clashes in the 20th and 21st centuries, civilians were the most common victims. A case might be the number of Poles killed during World War II. The number of soldiers killed during wartime is only 2,9 percent of the total number of war casualties. In the case of Poland, there is a significant dissonance, as the number of civilian casualties significantly exceeds the number of military casualties. In the case of two

¹⁹⁰ Z. Ciekanowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2010, nr 1, s. 34.

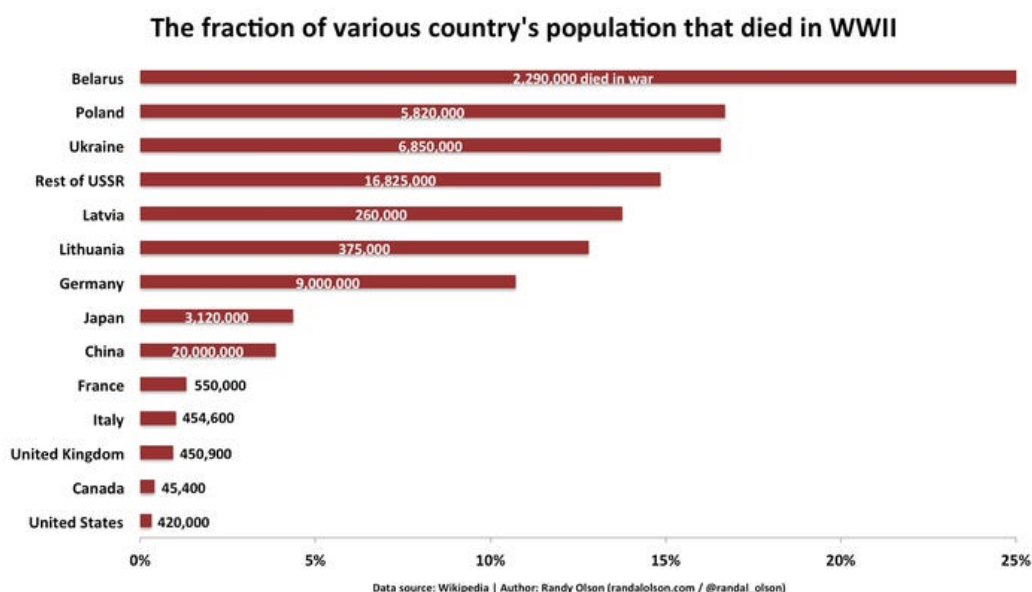
¹⁹¹ B. Kozicki, M. Walkowiak, M. Górnikiewicz, *The Impact of COVID-19 Pandemic on the Economic Security of Russia and European Countries*, „European Research Studies Journal” 2020, vol. XXIII, s. 324–338.

¹⁹² R. Rynkun-Werner, B. Kozicki, J. Zelkowski, D. Krzewniak, *Jurisdiction of the International Criminal Court in the Hague and war crimes in Ukraine in the face of security*, „Journal of Security and Sustainability Issues” 2023, 13, no. 1, s. 325–336.

superpowers, such as the USSR and Germany, the largest number of casualties is military casualties. In addition to human losses, Poland suffered enormous material losses, which, according to estimates as of December 31, 2021, amounted to PLN 6,220,609 billion, which was approximately USD 1,532,170 billion¹⁹³.

Currently, the process of globalization and the creation of new political orders based on multipolarity are creating new military threats and directly impacting national security. That should be further weighed against the existing development disparities among many countries and mutual international rivalry. Furthermore, local and regional disputes, such as in Syria or the former Yugoslavia, often serve as flashpoints. Although many countries have ratified humanitarian law in armed conflicts and increasingly use precision weapons aimed at minimizing casualties and targeting specific military targets, this often fails to significantly reduce the number of civilian casualties. Data from the Syrian conflict, which has killed 273 520 people since 2011, including 79 585 civilians, constitutes 30% of the total number of casualties, is a case. Another example is the conflict in the former Yugoslavia, which claimed 114 700 lives, including 57 200 civilians. As a percentage, that is almost 50%, a significant number¹⁹⁴.

Figure 3. Percentage of a country's population that died during WWII.

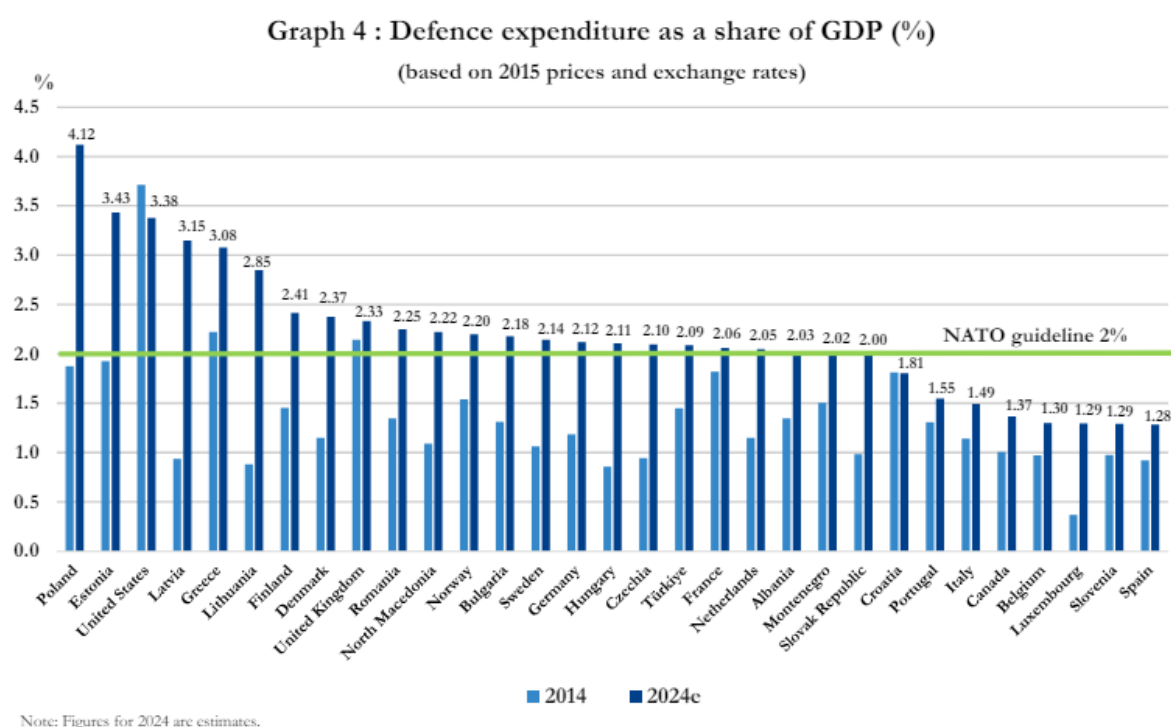
Source: <https://www.businessinsider.com/percentage-of-countries-who-died-during-wwii-2014-5?IR=T>, (09/12/2025)

¹⁹³ Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939–1945 – aktualizacja 6.09.2022 r., s. 4.

¹⁹⁴ A. Pestkowski, *Progniza wyzwań i zagrożeń zewnętrznych dla Polski w XXI wieku*, „Wiedza Obronna” 2016, nr 3–4, s. 68.

On February 22, 2022, the global situation changed significantly. Before the war broke out, scholars and journalists discussed the possibility of an armed confrontation between the two blocs. Currently, those speculations are becoming more concrete. A noticeable trend is the rearmament of its armies. Poland is a prime example, for which strengthening its army has become a priority. In 2024, defense spending is planned at PLN 137 billion, representing 4% of GDP. Considering that the previous year's spending was over PLN 39 billion lower, 2024 was a record year for the development of Poland's defense. Current military spending is significantly different from that of the previous year.

Figure 4. Poland as NATO's biggest defence spender as proportion of GDP

Source: <https://notesfrompoland.com/2024/06/19/poland-to-be-natos-biggest-defence-spender-this-year-as-proportion-of-gdp/>, (09/12/2025)

On October 10, 2023, Minister of National Defense Mariusz Błaszczak signed the Technical Modernization Plan for 2021–2035. In order to streamline ongoing military modernization, the minister decided to extend the period of the Polish Army's development strategy from 10 to 15 years. He justified this decision by pointing out that planning such large and expensive arms purchases requires time to ensure the process is conducted efficiently and prudently.

As the Minister of National Defense stated: The new plan envisages modernization spending that meets the expectations of Polish Army soldiers. This amounts to a staggering PLN 524 billion, or approximately USD 133 billion, for new weapons and equipment for those who protect our security. No government in the history of free Poland has been able to provide such large sums of money for the modernization of the Armed Forces¹⁹⁵. Undoubtedly, the rearmament and modernization of the Polish Army is not the result of megalomania, but of a rational assessment of the geopolitical situation in Europe and the world¹⁹⁶. The authenticity of the Russian aggressor's intentions is becoming increasingly clear. Therefore, a crucial factor in stabilizing the emerging threats is a responsible foreign policy aimed at ensuring the security of one's own nation. Furthermore, in addition to strengthening one's own defense capabilities, it is crucial to strengthen cooperation within NATO, the European Union, and the Visegrad Group.

A crucial aspect of defense is the deterrence of a potential aggressor¹⁹⁷. In Poland's case, current arms purchases and the growing military are also intended to act as a deterrent. This is primarily achieved through the media, which also informs other countries about the situation in Poland and the increased defense spending. Strategists and Ministry of National Defense officials estimate that if all planned arms purchases are completed, the Polish Army will be the most powerful land force in Europe¹⁹⁸.

In the event of a new armed conflict, reports of the possible use of weapons of mass destruction are increasingly common. For many years, world powers have secured peace and a position in the international rankings of great power states by possessing such weapons. However, fear of their use persists in every country, as it would annihilate all life on Earth. This type of weapon is extremely dangerous, especially in politically unstable and anti-democratic states (North Korea, Iran, Iraq). Therefore, to prevent situations in which irresponsible states could use their nuclear arsenal, it is necessary to strengthen international cooperation, exchange intelligence,

¹⁹⁵ 524 mld na modernizację i więcej F-16. Błaszczak podpisał PMT, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/plan-modernizacji-technicznej-2021-2035-zatwierdzony>, dostęp: 10.03.2024.

¹⁹⁶ M. Delong, O. Jurgilewicz, B. Kozicki (red. nauk.), *Transgraniczny wymiar współczesnego bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, s. 44.

¹⁹⁷ O. Jurgilewicz, B. Kozicki, A. Woźny (red. nauk.), *Współczesne konteksty bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2024, s. 8.

¹⁹⁸ Polska ma mieć wkrótce najsilniejszą armię lądową w Europie. Wicepremier Błaszczak podał termin, Polskie Radio, <https://polskieradio24.pl/arttykul/3168084,polska-ma-miec-wkrotce-najsilniejsza-armie-ladowa-w-europie-wicepremier-blaszczak-podal-termin>, dostęp: 13.03.2024.

and establish greater control over the trade and sale of intermediate products necessary for the development of nuclear technology¹⁹⁹.

Conclusions

Polish foreign policy is subject to constant evaluation, not only by institutions established for this purpose through legislation, but also by the public, which serves as a careful moderator of Polish diplomacy's actions. It is obvious that likes and dislikes of the government's actions can stem from political views. It is not difficult to guess that the foreign policy pursued will generally appeal to supporters of the specific political groups currently in power. Opponents, on the other hand, will criticize the ruling party's concepts. This seems to be a natural mechanism of social behavior. Quite often, voters react based on emotions, excluding critical thinking.

Current and future conflicts, including armed conflicts, are and will be determined by numerous factors, including divergent interests and goals of individual actors. The sources of these conflicts can be traced to economic, ideological, or, beyond any doubt, political motives. Moreover, conflicts can be complex, with numerous causes for their occurrence and accumulation.

The roots of conflicts should also be sought in possible external interventions or even military aspirations of great powers seeking to gain a privileged position, advantage, or even hegemony. It is worth noting the activity of Polish military diplomacy in the Western Balkans and the Baltic Sea region, as well as its activities within the framework of Global Security, the Eastern Partnership, the Visegrad Group, the Three Seas Initiative, and transatlantic relations. As a result, Poland is seeking diplomatic support for ongoing reforms and multifaceted integration with European structures, the aim of which is to strengthen Poland's military security against external threats that could constitute significant sources of international conflict.

Streszczenie:

Artykuł dotyczy diagnozy zagrożeń bezpieczeństwa państwa polskiego w XXI wieku oraz rodzajów ryzyka pochodzącego z zewnątrz i wewnątrz. Ponadto analizuje rolę i znaczenie

¹⁹⁹ R. Jakubczak, *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa Polski w XXI wieku*, Warszawa 2008, s. 111.

informacji dotyczących wpływu zagrożeń, które mogą obniżyć poziom bezpieczeństwa państwa, w tym jego zdolności ekonomiczne i obronne, jego ład prawny, integralność terytorialną, a także niepodległość.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo militarne, zagrożenia państwa, polityka międzynarodowa, dyplomacja obronna

Key words:

Military security, threats to the state, international policy, defence diplomacy

Bibliografia:

1. 524 mld na modernizację i więcej F-16. Błaszczak podpisał PMT, Defence24, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/plan-modernizacji-technicznej-2021-2035-zatwierdzony>, dostęp: 09.12.2025.
2. Ciekanowski Z., Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2010, nr 1.
3. Delong M., Jurgilewicz O., Kozicki B. (red. nauk.), Transgraniczny wymiar współczesnego bezpieczeństwa, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, ISBN: 978-83-7934-585-4.
4. Jagiełło-tondera A., Jagusiak B. (red.), Język w dyskursie o bezpieczeństwie, Warszawa 2020.
5. Jagusiak B. (red.), Systemy bezpieczeństwa w teorii i praktyce, Warszawa 2018.
6. Jakubczak R., Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP, Warszawa 2003.
7. Jurgilewicz M., Kozicki B., Delong M. (red. nauk.), Prywatyzacja bezpieczeństwa. Wybrane aspekty administracyjnoprawne, ekonomiczne i polityczne, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, ISBN: 978-83-7934-575-5.
8. Jurgilewicz O., Kozicki B., Woźny A. (red. nauk.), Współczesne konteksty bezpieczeństwa, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2024, ISBN: 978-83-7934-710-0.
9. Kozicki B., Walkowiak M., Górniewicz M., The Impact of COVID-19 Pandemic on the Economic Security of Russia and European Countries, „European Research Studies Journal” 2020, vol. XXIII, pp. 324–338, DOI:10.35808/ersj/1886.
10. Majchrzak D., Bezpieczeństwo militarne Polski, Warszawa 2015.
11. Pestkowski A., Prognoza wyzwań i zagrożeń zewnętrznych dla Polski w XXI wieku, „Wiedza Obronna” 2016, nr 3–4.

-
12. Polska ma mieć wkrótce najsilniejszą armię lądową w Europie. Wicepremier Błaszczak podał termin, 14.05.2023, Polskie Radio 24, <https://polskieradio24.pl/artukul/3168084,polska-ma-miec-wkrotce-najsilniejsza-armie-ladowa-w-europie-wicepremier-blaszczak-podal-termin>, dostęp: 09.12.2025.
 13. Procedura Opracowania Raportu Częstkowego, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Warszawa 2010, <https://www.gov.pl/web/rcb/raport-o-zagrozeniach-bezpieczenstwa-narodowego>, dostęp: 09.12.2025.
 14. Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939–1945, <https://www.gov.pl/web/re/raport>, aktualizacja 6.09.2022 r.
 15. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 2020 r. w sprawie Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego, Dz.U. z 2020 r. poz. 2344.
 16. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2010 r. w sprawie Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego, Dz.U. z 2010 r. nr 83, poz. 540.
 17. Rynkun-werner R., Kozicki B., Zelkowski J., Krzewniak D., Jurisdiction of the International Criminal Court in the Hague and war crimes in Ukraine in the face of security, „Journal of Security and Sustainability Issues” 2023, 13, no. 1, pp. 325–336, DOI 10.47459/jssi.2023.13.34.
 18. Sowa B., Kozicki B., Analiza trendów dotyczących liczby żołnierzy w Wojskach Lądowych, [w:] S. Byleń (red. nauk.), System zabezpieczenia logistycznego Wojsk Lądowych w działaniach taktycznych, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024, ISBN 978-83-8180-971-9, s. 123–144.
 19. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. z 2007 nr 89 poz. 590.

Democratic resilience in The Republic of Moldova

Typology of Political Culture

As the socio-political reality of the region demonstrates, the theme of this study is highly relevant, exerting a major impact on the understanding of processes in which, unwillingly, the citizens of European states have been drawn since the outbreak of the war in Ukraine initiated by the Russian Federation. The resilience of democratic institutions under conditions of regional insecurity represents a challenge not only for developed states but especially for those candidate countries for EU accession located geographically in Southern and Eastern Europe. Among these is the Republic of Moldova, which has experienced a protracted and difficult transition from a totalitarian to a democratic system.

The analogy between the democratization of social life in post-war twentieth-century European states and that in post-Soviet and post-socialist states over the past three decades has enabled political scientists to identify five premises of democratization, whose presence has shaped both the duration and the content of observed transformations in social life. These include economic, social, cultural, religious, and international premises. The economic premises consist of a relatively high level of industrial and economic development, urbanization, mass communication, and a competitive regional economy. The dynamism of society is determined by a relatively high standard of living across all social groups. In the case of the Republic of Moldova, such economic premises for democratization were absent, as the country traditionally possessed an agrarian economy. The limited elements of urbanization and industrialization were

²⁰⁰ Habilitated Doctor in Philosophy, Principal Scientific Researcher (<https://orcid.org/0000-0003-0339-7157>)

established by the Soviet state primarily in localities situated on the left bank of the Dniester River.

The social and cultural premises were likewise insignificant. It is well established that in states with underdeveloped economies, the services provided by public institutions are of poor quality, which in turn diminishes citizens' trust in the government's capacity to meet their primary and secondary needs. At the onset of democratization in the Republic of Moldova, the level of political culture among citizens was low. According to political theory, liberal-democratic political culture—focused on the safeguarding of civil liberties and rights and on the regulation of all social domains exclusively through legitimate means—can take three forms: patriarchal, subject, or participatory.

The patriarchal political culture, predominant among most citizens of the Republic of Moldova in the 1990s, was characterized by a low level of societal culture. This type of political culture is typical of young democracies that, in the early 1990s, declared independence from the Soviet Union. Patriarchal political culture is oriented toward local values (those of clan, kinship, or tribe) and may manifest as a form of local patriotism. Bearers of this culture show little or no interest in political life, remain indifferent to the activities of state institutions, and are generally apolitical.

Subject political culture, by contrast, is manifested through the passivity of individuals. Carriers of this type of culture submit to state authority without attempting to exert influence upon it. They are unaware of their fundamental rights and freedoms and do not participate in community life. By submitting to power and complying with all directives without examining whether they are beneficial or harmful, useful or detrimental, such individuals expect rewards in return from state institutions.

Predominantly, the population, without being aware of it, carried these types of political culture. The situation could not be altered, as in 1989 institutions of higher education in Moldova introduced the course of Political Science into the curriculum, only to remove it within the following five years. Practically no one was engaged in the political socialization of citizens or of the younger generation. It is therefore no coincidence that in 2025, at the Jean Monnet International Conference “Cooperation of State Institutions in Ensuring National Unity”, Professor Valenty Baluk, in his report “Consolidation of the Nation-States: The Example of Ukraine and Moldova”, suggested that:

“...there are three problems which Moldova and Ukraine must resolve in order to successfully advance along the path of European integration. These concern: the completion of the democratization process and the establishment of the rule of law; the dismantling of the oligarchic system and the fulfillment of the conditions for a functional market economy, alongside the reduction of corruption; and the completion of the process of consolidating civil society and political nation-states, in which citizens are active and fully aware of the political, economic, and cultural realities of their communities”.²⁰¹

I concur with the professor’s conclusions: much remains to be corrected and reformed. However, the constant concern of the educational system should be the lifelong political education of both adult and young citizens of the Republic of Moldova. Civic education ought to engage intellectuals across all spheres of culture—science, art, philosophy, religion, and, above all, politics. Together, we can raise the level of political culture across all categories of citizens and cultivate the characteristics of participatory political culture.

Bearers of participatory political culture actively engage in addressing the problems of their communities and serve as significant actors in the decision-making process: they influence state institutions to adopt necessary legislation, thereby creating the normative framework that ensures the fulfillment of citizens’ primary and secondary needs. To this end, instruments such as elections, demonstrations, and protest strikes are most frequently employed.

In recent years, regrettably, the Republic of Moldova has witnessed the use of these instruments of protest—legally permitted in democratic states—for the advancement of the interests of another state (the Russian Federation) and of criminal groups led by fugitive oligarchs. This is precisely why it is imperative to engage in the political education of adult citizens, many of whom remain under the influence of communist values due to the persistence of a subject political culture from which they have not fully detached. It is equally necessary to explain to pupils in primary, secondary, and high schools the importance of liberal-democratic values and to substantiate the thesis that the European Union constitutes the most successful model of regional cooperation ever produced by humankind. Within the European Union, both large states with functional market economies and small states—such as the Republic of Moldova,

²⁰¹ Baluk V., *Consolidarea statelor națiune: exemple din Ucraina și Moldova*, In: *Cooperarea instituțiilor statului în asigurarea unității naționale*, Universitatea de Stat din Moldova. Conferința Internațională Jean Monnet, 28-29 martie 2025. Coordonator – Ludmila ROȘCA, Print-Caro, Chișinău 2025, p.57-72 (ISBN 978-9975-165-94-5, <https://doi.org/1059295/csienu2025.01>).

whose people, modest but determined, have chosen to join a united Europe—find their place and benefit from the opportunities provided by European policies.

Integration of Eastern Partnership States: Moldova and Ukraine

In the work “The Power of the EU’s Transformative Force: Europeanization through Accession Conditionality in Central and Eastern Europe”, Heather Grabbe poses the question: Why did candidate countries for accession to the EU accept a condition that so clearly contravened their own interests?

Heather Grabbe provides the following answer: because of the dependence of the applicant states on the structures of the European Union²⁰². Heather Grabbe emphasizes that accession preparations and negotiations are interconnected processes, yet each possesses its own distinct character and logic. Negotiations concern the relationship between “us and them” and constitute a process in which each side seeks to obtain the best possible outcome. Preparations for accession, however, pertain to “us in the future” and are aimed at shaping candidate states to become similar to EU member states. Europeanization, therefore, involves both processes simultaneously.

The main objective of the Eastern Partnership is the “acceleration of political association and the deepening of economic integration” between the EU and its eastern neighbors. The level of integration and cooperation reflects each partner country’s commitment to European values, standards, and institutions, as well as the progress achieved in relation to them. The Eastern Partnership seeks to promote democracy and good governance, to strengthen energy security, to support sectoral reforms (including in the field of environmental protection), to encourage people-to-people contacts, to foster economic and social development, and to provide additional funding for projects aimed at reducing socio-economic disparities and increasing stability.

Since 1989, the EU’s influence in the region of Central and Eastern Europe has largely operated through accession conditionality, which has generated new methods of Europeanization. For candidate countries in Central and Eastern Europe, the challenge lay in the continuous implementation of EU policies despite the imposition of transitional periods and the presence of uncertainty. The applicant states were drawn into a process of Europeanization whose dynamics and logic existed independently of the negotiations themselves. The leaders of these

²⁰² Heather Cr., *The Power of the EU’s Transformative Force. Europeanization through Accession Conditionality in Central and Eastern Europe*, Chişinău 2008, p. 16.

states supported the process because they had already invested irretrievable funds and considerable political capital in aligning with EU policies, making withdrawal prohibitively costly. Moreover, the candidate states had become integrated into the European political space, which encouraged them to behave as partners of the EU member states.

An important aspect of the discourse advanced by educators aware of the necessity of cultivating interest in politics and public administration is provided by the comparative study of two models of regional integration: the European and the Eurasian. The political class, divided along the lines of regional integration, has also made efforts to fragment Moldovan society accordingly.

To support those who intend to become actively engaged in the process of political socialization and the Europeanization of Moldovan citizens, in 2015 we published the work “The European Union – The Eurasian Union: A Comparative Study”, co-authored with Nicolae Afanas and Valentin Beniuc. The analysis focused on documents such as the European Treaties, the decisions adopted by European institutions, as well as the foundational acts of the institutions of the Eurasian Union and the Customs Union. In that publication, I authored the chapter dedicated to the functioning of the Eurasian institutions and the Customs Union in order to clarify the following question: is this a regional cooperation organization that adheres to the principles of liberal democracy, or rather one that reflects the features of an authoritarian/totalitarian regime?

In the prehistory of Eurasia, we encounter two models promoted respectively by the President of the Republic of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, and by the President of the Russian Federation, Vladimir Putin. A comparative study of these models allows us to observe that the one advanced by Nazarbayev resembles the European model, tested and consolidated over seventy-five years of existence. The author of this project argued that Eurasia should constitute a union of states functioning on the basis of principles such as equality, respect for sovereignty and territorial integrity, and non-interference in the internal affairs of sovereign states. By contrast, in Putin’s model, the axis is represented by the interests of the Russian Federation, which are placed at the core of regional integration. Putin underlined that “the political objective

of integration is for Russia to obtain the capacity to represent the interests of the member states of the Customs Union on the international arena—in the UN, the G20, and the WTO”²⁰³.

The debates surrounding regional integration projects and the principles governing the functioning of the Customs Union did not lead to the achievement of consensus or to the elaboration of a new model endorsed by all member states. What ultimately prevailed was Vladimir Putin’s project, which, in essence, is not a union of sovereign states but rather a federation. In democratic states, the right to define their strategic orientation in political, economic, and social development, as well as to determine the objectives of foreign policy and present them on the international stage, belongs to the states themselves and is enshrined in their constitutions.

I have devoted attention to this subject because the supporters of European integration—leaders of political parties and non-governmental organizations—explain the advantages and disadvantages of our country’s accession to the European Union, whereas those who advocate for integration into the Customs Union and for remaining within the sphere of influence of the Russian Federation and the Commonwealth of Independent States fail to substantiate their claims. It is a well-known fact that throughout its existence, the European Union has consistently supported peace, stability, and the prosperity of its citizens through concrete actions. Recognizing this, and acknowledging the difficulties of their own project of regional cooperation, the leaders in Moscow unleashed an unjust war in Ukraine, bringing to a united Europe instability, hybrid warfare, and informational warfare. Every citizen, aware of the events unfolding in his or her social environment, has numerous examples of the cynicism, falsification, and chaos provoked by the tyrant of the twenty-first century. This conclusion has particular significance for the citizens of the Republic of Moldova, who, in the autumn of 2025, will elect members of parliament that will determine the orientation of the country’s development in the coming decade.

Returning to the factors that shape the capacity of Moldovan state institutions to remain resilient and to respond promptly and adequately to challenges, it is essential that we unite our efforts to raise the level of political culture and political consciousness to that of participatory culture. The resolution of the three problems identified by Professor Valenty Baluk can be achieved only by a social actor who is educated, active, and fully aware of the importance of his or her

²⁰³ Beniuc V., Roșca L., Afanas N., *European Union – Eurasian Union: A Comparative Study. Analytical-Informative Guide*, Chișinău 2015.

engagement in addressing the key issues of our time: the sustainable development of Moldovan society, an objective achievable solely under conditions of peace, stability, and respect for fundamental human rights and freedoms. In this context, participatory political culture enables us to address both sustainable development and social justice.

Sustainable development constitutes a fundamental objective of European policy, a concept first articulated in the Treaty of Amsterdam (1997) and further elaborated in the European Strategy for Sustainable Development (2006). The concept of sustainable development presupposes improvements in seven key areas: climate change and clean energy, the development of transport, patterns of production and consumption, the conservation of natural resources, the enhancement of air quality for the protection of health, the fight against social exclusion, and the eradication of poverty.

Sustainable development emerged as a response to the ecological crisis. It embodies the sum of economic, social, and environmental aspirations of human groups, which may or may not prioritize economic growth. The fulfillment of these aspirations depends primarily on intergenerational respect and fairness. The guiding principle underpinning these objectives is that natural resources must not be consumed beyond their capacity for regeneration²⁰⁴.

The essential dimensions of sustainable development are also reflected in the ten priorities of the Juncker Commission: jobs, growth, and investment; a digital single market; safer, affordable, and sustainable energy; a deeper and fairer internal market; a deeper and fairer economic and monetary union; open and fair trade relations; justice and fundamental rights; migration; a stronger global role for Europe; and a Union of democratic change²⁰⁵. These priorities were further substantiated in the European Pillar of Social Rights, adopted in 2017, which sets forth twenty principles designed to promote upward convergence in order to improve working and living conditions across Europe. European institutions thereby commit themselves to combating poverty in all its dimensions, ensuring the operation of fair, adequate, and sustainable social protection systems. The Pillar also upholds equal opportunities and access to the labor market, including gender equality and fair working conditions, while fostering social inclusion and protection.

²⁰⁴ Guidelines on Sustainable Human Settlements Planning and Management (1996). New York and Geneva: Economic Commission for Europe, United Nations.

²⁰⁵ Towards a Sustainable Europe by 2030. Annex 1. The Contribution of the Juncker Commission to the Sustainable Development Goals.

The European Pillar of Social Rights amplifies the manifestations and achievements of social democracy. In order to develop social democracy in the Republic of Moldova, it is necessary for state authority to be legitimate, for public officials to assume their responsibilities with integrity, and to provide high-quality services to citizens. Social solidarity is a crucial feature of democracy, as it is founded upon the notions of community and interdependence. It represents a community of ideas, interests, beliefs, feelings, and opinions that generate a shared mode of action²⁰⁶. Collective action, in this regard, is of particular value in the conception of social solidarity. Within the political sphere, such action can provide reference values for the needs of citizens or of a social movement. At the same time, collective actions can serve as reference points in the evaluation of social reality.

Instead of a Conclusion: Are the Institutions of the Republic of Moldova Resilient?

In the pre-electoral period that we are currently experiencing, we witness numerous actions initiated by state institutions. Their impact on the results of the parliamentary elections, and on whether the state will remain on the path of European integration, will become evident after September 28 of this year. State institution leaders have not done enough to unify society or bridge its geopolitical divisions. Political groups that promote Moscow's interests are conducting intensive activities, making use of enormous financial resources aimed at destabilizing the situation in the country. It is well known that under conditions of instability, political actions require heightened attention from all actors in social life.

The political socialization and Europeanization of the citizens of the Republic of Moldova are processes that create the conditions for European integration. As citizens become aware of the opportunities offered by the European Union and by partnerships with member states, they will demand from state leaders not only adoption but especially the implementation of collective action plans, both at the national level and within local communities.

A participatory political consciousness and culture, once developed among a significant number of citizens, will consolidate Moldovan society, transforming the Republic of Moldova into a democratic state governed by the rule of law, with a genuine political nation. In such a state, we will free ourselves from external pressure, organize and conduct elections fairly, uphold liberal-democratic values, and affirm our dignity both as individuals and as people.

²⁰⁶ Zamfir C., Vlăsceanu L., *Dictionary of Sociology*, Bucharest 1993, p. 956.

Streszczenie:

Republika Mołdawy przechodzi obecnie złożony i wieloaspektowy proces konsolidacji demokracji. Pojęcie odporności państwa, wprowadzone przez Radę Europejską w ramach globalnej strategii Unii Europejskiej w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, stało się centralnym elementem europejskiej polityki sąsiedztwa, zwłaszcza w odniesieniu do państw uczestniczących w inicjatywie Partnerstwa Wschodniego. W tym kontekście transformacja demokratyczna Mołdawy okazała się długotrwała i niekonsekwentna, głównie ze względu na ograniczoną kulturę polityczną zarówno wśród obywateli, jak i przywódców politycznych.

W ciągu trzech dekad od uzyskania niepodległości krajobraz polityczny Mołdawy pozostawał głęboko spolaryzowany, rozdrobniony przez konkurujące ze sobą orientacje geopolityczne, a mianowicie strategiczny wybór między integracją europejską a zbliżeniem z Euroazjatycką Unią Celną. Ta ostatnia jest nadal wspierana i podsycana przez systematyczne kampanie dezinformacyjne promowane przez zwolenników neoimperialnej polityki Federacji Rosyjskiej. Podziały te osłabiają jedność narodową i utrudniają kształtowanie spójnej tożsamości demokratycznej.

Badanie to podkreśla kluczową rolę edukacji obywatelskiej w umacnianiu odporności demokratycznej. Wynik wyborów parlamentarnych zaplanowanych na 28 września 2025 r. będzie miał kluczowe znaczenie dla europejskiej trajektorii Mołdawy. W związku z tym instytucje państwowe, podmioty społeczeństwa obywatelskiego i środowisko akademickie są wezwane do zintensyfikowania działań informacyjnych mających na celu wyjaśnienie konkretnych korzyści płynących z integracji europejskiej i promowanie kompleksowego zrozumienia wartości demokratycznych. Autor twierdzi, że świadome i zaangażowane obywatelsko elektorat ma fundamentalne znaczenie dla trwałości demokratycznego rozwoju Mołdawii.

Słowa kluczowe:

Odporność demokracji, odporność państwa, integracja europejska, kultura polityczna, odpowiedzialność obywatelska, racjonalny elektorat, edukacja obywatelska.

Key words:

Democratic resilience; state resilience; European integration; political culture; civic responsibility; rational electorate; civic education.

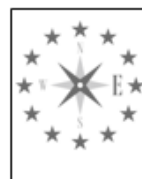
Bibliografia:

1. Baluk V., Consolidation of Nation-States: Examples from Ukraine and Moldova, In: Cooperation of State Institutions in Ensuring National Unity, Moldova State University.

-
- Jean Monnet International Conference, March 28–29, 2025. Coordinator – Ludmila Roșca, Print-Caro, Chișinău 2025.
2. Beniuc V., Roșca L., Afanas N., European Union – Eurasian Union: A Comparative Study. Analytical-Informative Guide, Print-Caro, Chișinău 2015.
 3. Goudenhooff G., Brihan, Alina-Carmen, Horga I., The Social Europe in 100 Terms. An Incursion into the Social and Institutional Culture of the European Space, Tritonic Books, Bucharest 2018.
 4. Guidelines on Sustainable Human Settlements Planning and Management (1996). New York and Geneva: Economic Commission for Europe, United Nations.
 5. Heather Cr., The Power of the EU's Transformative Force. Europeanization through Accession Conditionality in Central and Eastern Europe, Epigraf SRL, Chișinău 2008.
 6. Towards a Sustainable Europe by 2030. Annex 1. The Contribution of the Juncker Commission to the Sustainable Development Goals.

Alicja Zyguła

Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II

Studia
Wschodnioeuropejskie

Nr 23-t. 2 /2025

Między solidarnością a wyzwaniem: Ewolucja relacji polsko-ukraińskich w kontekście wojny (2022–2024)

1. Wprowadzenie: wojna jako katalizator przemian w polityce i dyplomacji

Nawiązując do klasycznej tezy Clausewitza, iż „wojna jest jedynie kontynuacją polityki innymi środkami”, należy podkreślić, że środek ten nie zastępuje polityki ani nie znosi roli dyplomacji, lecz nadaje im nowy, zintensyfikowany charakter. Przedłużająca się od 2014 roku wojna we wschodniej Ukrainie, a następnie pełnoskalowa agresja Federacji Rosyjskiej w 2022 roku, stały się katalizatorami głębokiej rekonfiguracji architektury bezpieczeństwa europejskiego, inicjując tym samym nową fazę w stosunkach międzynarodowych. W kontekście polskim, wydarzenia te wymusiły zasadniczą redefinicję zadań i mechanizmów realizacji polityki zagranicznej. Konflikt zbrojny wywarł bezpośredni wpływ na praktykę dyplomatyczną, przyspieszając dynamikę procesów decyzyjnych oraz redefiniując katalog priorytetów bezpieczeństwa w regionie. Szczególnie wyraźnie tendencja ta uwidoczniła się w przypadku stosunków polsko-ukraińskich, które uległy jakościowemu pogłębieniu, zyskując wymiar strategicznego partnerstwa. Rosyjska inwazja z lutego 2022 roku doprowadziła bowiem do gwałtownego przewartościowania układu sił w Europie Środkowo-Wschodniej. Rzeczpospolita Polska, w swojej podwójnej roli bezpośredniego sąsiada Ukrainy oraz państwa członkowskiego NATO i Unii Europejskiej, ukonstytuowała się jako kluczowy podmiot koordynujący i dostarczający wsparcia dla Ukrainy. W konsekwencji, relacje bilateralne zyskały nową, złożoną dynamikę, w której tradycyjne kalkulacje bezpieczeństwa narodowego spłotły się z bezprecedensową skalą współpracy na płaszczyźnie humanitarnej, militarnej oraz politycznej. Przedmiotem analizy w niniejszym artykule są stosunki dwustronne pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą w okresie następującym po pełnoskalowej inwazji Rosji w 2022 roku. Badanie obejmuje wielowymiarową analizę uwarunkowań politycznych, militarnych i społeczno-

gospodarczych kształtujących te relacje. Podstawowym celem naukowym jest ocena dynamiki ewolucji omawianego partnerstwa oraz identyfikacja czynników zarówno je wzmacniających, jak i stanowiących źródło napięć, osadzona w szerszym kontekście transformującej się sytuacji geopolitycznej w regionie Europy Środkowo-Wschodniej.

W celu weryfikacji postawionego problemu badawczego sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1: Rosyjska inwazja z 2022 roku spowodowała bezprecedensową transformację relacji polsko-ukraińskich z sąsiedzkich w sojusznicze, jednak dynamika tego sojuszu kształtowana jest przez napięcia między krótkoterminową solidarnością wobec wspólnego zagrożenia a długoterminowymi, niewypracowanymi strategiami współpracy.

H2: Wielowymiarowe zaangażowanie Polski jako głównego sojusznika Ukrainy, choć zasadniczo poprawiło jej wizerunek po wschodniej stronie granicy, jednocześnie uwydatniło i zaostrzyło wewnętrzne linie podziału w polskim społeczeństwie i debacie publicznej dotyczące kosztów i granic solidarności.

H3: Trwałość strategicznego partnerstwa polsko-ukraińskiego w obliczu wojny jest współzależna od zdolności obu stron do oddzielenia geopolitycznej konieczności od trudnych kwestii bilateralnych, w szczególności sporów gospodarczych i historycznych, które – niewłaściwie zarządzane – mogą zdestabilizować sojusz mimo wspólnego zagrożenia rosyjskiego.

2. Geneza i ewolucja partnerstwa strategicznego: relacje polsko-ukraińskie 1991-2021

Dwustronne relacje polsko-ukraińskie osadzone są w historycznie złożonym kontekście, uwarunkowanym przede wszystkim dziedzictwem trudnej przeszłości, ze szczególnym uwzględnieniem traumatycznych wydarzeń okresu II wojny światowej. Doniosłym symbolem tej obciążonej pamięci pozostaje dramat wołyński z lat czterdziestych XX wieku. Pomimo tego historycznego bagażu, Rzeczpospolita Polska podjęła strategiczną decyzję o uznaniu niepodległości Ukrainy już 2 grudnia 1991 roku, czyniąc to jako pierwsze państwo na świecie bezpośrednio po potwierdzeniu woli suwerenności przez ukraińskie społeczeństwo w referendum. Formalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych nastąpiło 4 stycznia 1992 roku. Kolejne lata zaowocowały budową instytucjonalnych fundamentów partnerstwa. Kamieniem milowym było podpisanie 18 maja 1992 roku „Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy”. Krokami potwierdzającymi kluczowy wymiar relacji były: umowa

o współpracy wojskowej z lutego 1993 roku oraz oficjalne uznanie partnerstwa z Ukrainą za priorytet polskiej polityki zagranicznej w sierpniu 1993 roku. Kierunek ten został utwierdzony w deklaracji z marca 1994 roku, która określiła stosunki dwustronne mianem ścisłego partnerstwa. Jak słusznie zauważa Szeptycki, relacje polsko-ukraińskie budzą zainteresowanie co najmniej z trzech powodów. Po pierwsze, z powodu zasadniczej ewolucji jaką przeszły dwustronne stosunki obu państw(...) Po drugie z powodu odmiennych modeli transformacji, jakie realizowano w obu krajach po upadku systemu komunistycznego. Po trzecie oba państwa muszą stawić czoła Rosji. Ten czynnik w zasadniczy sposób wpłynął na zbliżenie polsko-ukraińskie, zwłaszcza po 24 lutego 2022 roku.²⁰⁷ Relacje te stanowią unikalne studium przypadku procesu pojednania, kształtowania pamięci zbiorowej i polityki historycznej, pomimo wypracowanego partnerstwa, relacje te należą do jednych z najbardziej złożonych wyzwań stojących przed decydentami politycznymi po obu stronach granicy, balansujących między historycznymi uwarunkowaniami, a bieżącymi imperatywami strategicznymi. Lucyna Osińska zauważa, że stosunki polsko-ukraińskie po przełomie „jesieni ludów” zwykło się określać mianem partnerstwa strategicznego, wskazując tym terminem na historyczną doniosłość pojednania pomiędzy tymi dwoma narodami oraz priorytetowe znaczenie wzajemnych relacji w otoczeniu międzynarodowym²⁰⁸. Polsko-ukraińskie pojednanie miało swój wyraz w symbolicznych gestach obu głów państw. W maju 1997 roku, prezydenci Polski i Ukrainy podpisali „Wspólne oświadczenie o zgodzie i pojednaniu”, w którym uczczono pamięć ofiar konfliktów polsko-ukraińskich. W czerwcu 2005 doszło do symbolicznego zbliżenia i aktu pojednania polsko-ukraińskiego, niedługo potem prezydenci Aleksander Kwaśniewski i Wiktor Juszczenko otworzyli odrestaurowany Cmentarz Orląt Lwowskich. W maju 2006 roku, podczas uroczystości w rocznicę polskiego mordu na cywilnej ludności ukraińskiej w Pawłokomie, prezydent Lech Kaczyński zacytował Modlitwę Pańską: „odpuść nam nasze winy jako i my odpuszczamy naszym winowajcom”.²⁰⁹

Zatem należy stwierdzić, że w okresie III Rzeczypospolitej stosunek Polski do niepodległej od 1991 roku Ukrainy przyjął formę jasnej i konsekwentnie artykułowanej polityki, czego dowodem są zarówno wypowiedzi przedstawicieli różnych opcji politycznych, jak i dokumenty

²⁰⁷ A. Szeptycki, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie*, Warszawa 2024 s.10.

²⁰⁸ L. Osińska, *Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem*, s. 25.

https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/599/Polskie_a_ukrainskie_pojmowanie_partnerstwa_strategicznego_pomiedzy_Warszawa_a_Kijowem.pdf?sequence=1 dostęp 10.10.2025 r.

²⁰⁹ *Polska na Ukrainie*, <https://www.gov.pl/web/ukraina/relacje-dwustronne> dostęp 15.11.2023 r.

o znaczeniu strategicznym. W dokumencie Ministerstwa Spraw Zagranicznych pt. *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016* podkreślono, że „szczególne znaczenie dla Polski ma rozwój stosunków z Ukrainą, naszym partnerem strategicznym. Konsekwentne wspieranie unijnych aspiracji społeczeństwa ukraińskiego i pogłębianie relacji NATO–Ukraina należy do priorytetów polskiej polityki zagranicznej”.²¹⁰ W podobnym duchu relacje z Ukrainą zostały opisane w *Strategii polityki zagranicznej Polski 2017–2021*, gdzie zarówno Ukraina, jak i Białoruś określono mianem „najbliższych sąsiadów”.

Jak zauważa Perepełycia, stosunki polityczne Polski i Ukrainy przeszły drogę od fazy kształtowania się do etapu partnerstwa strategicznego. Już od drugiej połowy lat 90. XX wieku w relacjach politycznych obu państw zaczęły pojawiać się cechy charakterystyczne dla tego rodzaju współpracy.²¹¹ Z kolei Szeptycki podkreśla, że polityka demokratycznej Polski wobec Ukrainy charakteryzowała się znaczną ciągłością, szczególnie w latach 1995–2015, a następnie ponownie po 2022 roku.²¹² Stępniewski i Fiszer wskazują natomiast, iż po przystąpieniu Polski do NATO i Unii Europejskiej jednym z kluczowych wyzwań dla polskiej dyplomacji stało się sprostanie problemom związanym z polityką wschodnią oraz bezpieczeństwem Europy. Autorzy ci podkreślają, że relacje z obszarem postsowieckim wymagały od polskich elit politycznych „większej staranności” przy projektowaniu działań dyplomatycznych, które miały na celu rozwiązywanie licznych problemów, nierzadko ściśle powiązanych z polityką, gospodarką i historią regionu.²¹³

Znaczenie Ukrainy jako partnera strategicznego podkreślali także kolejni prezydenci Rzeczypospolitej. Aleksander Kwaśniewski określał relacje polsko-ukraińskie mianem istotnego składnika polityki zagranicznej Polski²¹⁴, Lech Kaczyński wielokrotnie akcentował wagę strategicznego sojuszu obu państw, a Bronisław Komorowski deklarował chęć dalszego zacieśniania współpracy z Kijowem. Prezydent Andrzej Duda natomiast wielokrotnie

²¹⁰ *Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016*, Warszawa, marzec 2012, s. 18, <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.bbn.gov.pl/> dostęp 13.07.2025 r.

²¹¹ M. Pietraś, W. Baluk, H. Perepełycia (red.), *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy*, Lublin 2024, s. 16.

²¹² A. Szeptycki, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie*, Warszawa 2023, s. 73.

²¹³ J. Fiszer, T. Stępniewski, *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwań dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa, 2017, s. 60.

²¹⁴ *Spotkanie noworoczne Prezydenta RP i małżonki z korpusem dyplomatycznym*: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/duda-caly-czas-stoimy-przy-ukrainie-poroshenko-polska-strategicznym-partnerem,3336> dostęp 15.07.2025 r.

podkreślał, że Polska konsekwentnie wspiera Ukrainę w walce o suwerenność²¹⁵, co znajdowało wyraz nie tylko w deklaracjach, lecz także w licznych wizytach w Kijowie oraz spotkaniach z prezydentami Petrem Poroszenką i Wołodymyrem Zełenskim. Jak zauważa Bornio to uwarunkowania geopolityczne determinują określanie dwustronnych relacji polsko-ukraińskich mianem „partnerstwa strategicznego”. Myślenie o Ukrainie jako obszarze kluczowym dla bezpieczeństwa narodowego ma w Polsce długie tradycje. Już marszałek Piłsudski mówił, że „nie ma wolnej Polski, bez wolnej Ukrainy”, a tzw. doktryna Giedroycia nawiązywała do myśli piłsudczykowskiej. Rdzeń doktryny Giedroycia stanowią dwie zasady: „Polacy powinni pogodzić się z aktualnymi granicami ich państwa i nie wysuwać żadnych żądań rewizjonistycznych wobec Ukrainy, Litwy i Białorusi. Po drugie Polska powinna przyjaźnie popierać niepodległość tych państw i wzmacniać ich związki z zachodnią cywilizacją polityczną”²¹⁶. Bez wątpienia zatem doktryna Giedroycia legła u podstaw polskiej polityki wschodniej po 1989 roku.

3. Dyplomacja w warunkach wojny: teoretyczne ramy i praktyczny sprawdzian relacji polsko-ukraińskich po 2022 roku.

Dyplomacja, rozumiana jako operacyjny wymiar polityki zagranicznej, w warunkach konfliktu zbrojnego ulega istotnej transformacji. Podczas gdy strategiczne cele państwa pozostają zasadniczo niezmiennie, ich realizacja wymaga angażowania sił i środków jakościowo innych niż w czasie pokoju. Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, zapoczątkowana w 2014 roku i eskalująca w 2022 roku, stała się swoistym „sprawdzianem” dla odporności i efektywności relacji polsko-ukraińskich, wystawiając na próbę mechanizmy współpracy dwustronnej w obliczu bezprecedensowego kryzysu bezpieczeństwa.

W ujęciu teoretycznym, pojęcie dyplomacji jest wieloaspektowe. W klasycznym ujęciu Satowa, definiuje się ją jako „zastosowanie inteligencji i taktu do prowadzenia oficjalnych stosunków między rządami niezależnych państw”²¹⁷. Sutor, dążąc do kompleksowego ujęcia, wyodrębnia trzy integralne elementy tego terminu: 1) oficjalną działalność organów państwa realizującą jego funkcje zewnętrzne; 2) zespół metod, środków oraz sztukę prowadzenia i utrzymywania

²¹⁵Prezydent Andrzej Duda: cały czas stoimy przy Ukrainie: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/duda-cal%C4%99-czas-stoimy-przy-ukrainie-poroszenko-polska-strategicznym-partnerem,3336> dostęp: 15.07.2025 r.

²¹⁶ J. Bornio, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w kontekście kryzysu ukraińskiego. Wymiar polityczny*, Warszawa 2019, s. 104.

²¹⁷ E. Satow, *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, wyd. 6, Oxford 2017, s. 3.

stosunków międzypaństwowych; 3) aparat organizacyjny i korpus służby zagranicznej, składający się z osób o odpowiednich kwalifikacjach²¹⁸. W kontekście niniejszych rozważań, dyplomacja rozumiana jest jako narzędzie polityki zagranicznej, wyrażające się w działaniach aktorów państwowych podejmowanych w celu realizacji interesów narodowych metodami pokojowymi²¹⁹.

Stosunki dyplomatyczne stanowią zaś sformalizowaną formę komunikacji i współpracy między suwerennymi podmiotami prawa międzynarodowego. Są one nie tylko wyrazem wzajemnego uznania, ale także kluczowym kanałem realizacji polityki zagranicznej, którą definiuje się jako suwerenne kształtowanie przez kompetentne organy państwowe strategicznych celów i interesów narodowych na arenie międzynarodowej oraz zespół działań – w tym przede wszystkim dyplomatycznych – podejmowanych dla ich skutecznej realizacji poprzez oddziaływanie na środowisko zewnętrzne²²⁰. W kontekście wojny, złożona sytuacja międzynarodowa będąca pokłosiem agresji rosyjskiej wymaga od Polski i Ukrainy działań dyplomatycznych, które są jednocześnie sprawnie koordynowane i strategicznie wyważone. Dyplomacja, służąc rozwijaniu współpracy międzynarodowej oraz budowaniu pokoju i bezpieczeństwa, staje się w tym przypadku instrumentem o fundamentalnym znaczeniu dla przetrwania Ukrainy i stabilności regionu.

Pomimo istnienia różnic w ocenach historycznych, które stanowią przedmiot debaty w określonych grupach politycznych obu państw, współczesne stosunki polsko-ukraińskie kształtowane są przez wspólnotę kluczowych interesów strategicznych²²¹. Do najważniejszych czynników spajających relacje dwustronne należą: bezpieczeństwo międzynarodowe, współpraca gospodarczo-handlowa, kwestie migracyjne oraz współpraca transgraniczna. Napięcia w tych relacjach, mających bezpośredni związek z kwestiami integracji Ukrainy z NATO i UE oraz konfliktem zbrojnym z Federacją Rosyjską, natychmiast stają się przedmiotem zainteresowania nie tylko mediów krajowych, ale i międzynarodowych obserwatorów. Punktem zwrotnym we współczesnej dynamice relacji był kryzys euromajdanowy w 2013 roku. Decyzja prezydenta Wiktora Janukowycza o wstrzymaniu procesu podpisania Umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską została odebrana w Polsce – będącej wówczas kluczowym ambasadorem ukraińskich aspiracji integracyjnych – jako

²¹⁸ J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2018, s. 21.

²¹⁹ Zob. R. Biernat, *Instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych*, Kraków 2019, s. 78.

²²⁰ Definicja za: P. Łastowski, *Między teorią a historią dyplomacji. Wprowadzenie do studiów nad dyplomacją*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2011, t. 46, s. 123-145.

²²¹ Por. A. Szeptycki, *Stosunki polsko-ukraińskie po 2014 roku*, „Rocznik Strategiczny” 2023, t. 28, s. 145-146.

wydarzenie dezorganizujące dotychczasową politykę wschodnią²²². Zaangażowanie rządu polskiego pod przywództwem premiera Donalda Tuska w mediację podczas protestów, a następnie w wypracowanie wspólnego stanowiska UE wobec kryzysu, stanowiło przejaw aktywnej dyplomacji kryzysowej. Kolejną fazę przyspieszenia w relacjach dwustronnych przyniosła rosyjska aneksja Krymu i agresja w Donbasie w 2014 roku, jednak prawdziwym katalizatorem fundamentalnej zmiany paradygmatu stała się pełnoskalowa inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę 24 lutego 2022 roku. Dla Polski, postrzegającej Rosję jako zagrożenie egzystencjalne dla ładu europejskiego, wsparcie Ukrainy stało się integralnym elementem narodowej strategii bezpieczeństwa²²³. W konsekwencji, relacje polityczne i dyplomatyczne uległy bezprecedensowemu zacieśnieniu, a Polska ukonstytuowała się jako jeden z głównych sojuszników Ukrainy na arenie bilateralnej i wielostronnej. Zaangażowanie to przejawiało się w kilku kluczowych działaniach: Polska stała się krajem koordynującym pomoc militarną i humanitarną oraz głównym rzecznikiem sankcji gospodarczych przeciwko Rosji, ponadto aktywnie zabiegała o wzmocnienie wschodniej flanki NATO oraz wspierała nadanie Ukrainie statusu państwa kandydującego do UE. Organizowała także międzynarodowe konferencje pomocowe z udziałem kluczowych podmiotów, w tym UE, USA i ONZ. Warto podkreślić symboliczną obecność: Wizyta Prezydenta RP Andrzeja Dudy w Kijowie na kilka godzin przed wybuchem wojny w lutym 2022 roku, a następnie jego powrót do stolicy Ukrainy na czele pierwszej zagranicznej delegacji (wraz z przywódcami Litwy, Łotwy i Estonii) po odparciu pierwszego szturmu na miasto, miały wymiar zarówno praktyczny, jak i głęboko symboliczny, otwierając solidarność i strategiczne partnerstwo²²⁴. Intensyfikacja kontaktów na najwyższym szczeblu, potwierdzona licznymi wizytami przywódców obu państw, stworzyła nową jakość w relacjach dwustronnych, które – pomimo okresowych napięć – zasadniczo pozostawały poza obszarem wewnętrznych sporów politycznych w Polsce, co świadczy o ich ponadpartyjnym znaczeniu.

4. Zmiany na polskiej scenie politycznej a relacje z Ukrainą

Ewolucja stanowiska Polski wobec Ukrainy w trakcie trwającej pełnoskalowej wojny pozostaje w ścisłym związku z dynamiką wewnętrznej sceny politycznej. Kluczowym

²²² Zob. K. Nieczydor, *Polska jako adwokat Ukrainy w Unii Europejskiej*, "Studia Europejskie" 2020, nr 4, s. 78.

²²³ A. Gil, *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej w warunkach wojny hybrydowej*, „Przegląd Geopolityczny” 2022, t. 41, s. 33.

²²⁴ Prezydent Andrzej Duda w drodze do Kijowa, spotka się z Zeleńskim: <https://www.rp.pl/dyplomacja/art36068581-prezydent-andrzej-duda-w-drodze-do-kijowa-spotka-sie-z-zelenskim> dostęp 16.10.2025 r.

czynnikiem kształtującym tę politykę stały się wyniki wyborów parlamentarnych w 2023 roku, które doprowadziły do zmiany ekipy rządzącej. Punktem odniesienia dla określenia nowych kierunków polityki zagranicznej i bezpieczeństwa stało się expose premiera Donalda Tuska z grudnia 2023 roku. W ujęciu teoretycznym, priorytety polityki rządu można zdefiniować jako nadrzędne cele działań, którym organy państwa nadają szczególną wagę w procesie decyzyjnym²²⁵. W przywołanym expose, kwestie bezpieczeństwa narodowego zostały przedstawione jako fundamentalne. Premier Donald Tusk podkreślił konieczność utrzymania i wzmocnienia potencjału obronnego, w tym poprzez kontynuację modernizacji technicznej sił zbrojnych oraz zachowanie cywilnej kontroli nad armią²²⁶. Jednocześnie zaakcentował imperatyw ścisłej współpracy z sojusznikami w ramach NATO oraz Unii Europejskiej w kontekście niestabilnej sytuacji międzynarodowej w bezpośrednim sąsiedztwie Polski.

W sferze stosunków dwustronnych z Ukrainą nowy rząd zadeklarował kontynuację wsparcia w obliczu rosyjskiej agresji. Jednocześnie zapowiedziano aktywną dyplomację mającą na celu uregulowanie kwestii spornych, które w poprzednich miesiącach negatywnie wpływały na atmosferę współpracy²²⁷. Przejawem tego podejścia było doprowadzenie do porozumienia ze stroną ukraińską w listopadzie 2024 roku w sprawie ekshumacji ofiar konfliktu polsko-ukraińskiego z okresu II wojny światowej na Wołyniu. Działanie to świadczy o dążeniu do pogodzenia strategicznego wsparcia dla Ukrainy z koniecznością rozwiązywania trudnych problemów historycznych, stanowiących istotny element pamięci zbiorowej i polityki historycznej obu narodów. Kształt relacji polsko-ukraińskich po jesiennej zmianie władzy w 2023 roku został określony poprzez szereg deklaracji i gestów o charakterze symbolicznym oraz praktycznym. Stanowisko nowej administracji pod przywództwem Donalda Tuska spotkało się z pozytywną reakcją strony ukraińskiej. Ówczesny Ambasador Ukrainy w Polsce, Wasyl Zwarycz, komentując expose premiera, podkreślił, iż postrzega je jako „stanowcze, otwarte i konstruktywne”, wyrażając przekonanie o dalszej solidarnej postawie Polski oraz wspólnym dążeniu do zwycięstwa i integracji Ukrainy ze strukturami europejskimi²²⁸. Z kolei premier Donald Tusk, w jednym z pierwszych wywiadów po objęciu urzędu, zadeklarował, że pomoc dla Ukrainy pozostaje absolutnym priorytetem, jednocześnie zapowiadając asertywną

²²⁵ *Słownik Języka Polskiego PWN*, red. M. Szymczak, Warszawa 2023, s. 890; por. też *Encyklopedia Zarządzania*, hasło: „priorytety”, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Priorytety> dostęp: 10.05.2025.

²²⁶ *Expose premiera Donalda Tuska*, Sejm RP, 12 grudnia 2023 r., <https://www.sejm.gov.pl> dostęp: 10.05.2025.

²²⁷ K. Nowak, *Dyplomacja historyczna w relacjach polsko-ukraińskich po 2022 roku*, „*Studia Ukrainoznawcze*” 2025, t. 12, s. 112.

²²⁸ W. Zwarycz, *Oświadczenie dla mediów*: <https://poland.mfa.gov.ua/pl/news/ambasador-ukrainy-w-polsce-wasyl-zwarycz-o-expose-tuska-stanowcze-otwarte-konstruktywne>, dostęp 15.10.2025 r.

postawę w ochronie polskiego rynku pracy i interesów gospodarczych²²⁹. Zapowiedział także działania na rzecz mobilizacji wspólnych wydatków zbrojeniowych w ramach UE i we współpracy z USA. Jak trafnie przewidywał przed wyborami Andrzej Szeptycki, każda stabilna ekipa rządząca w Polsce – niezależnie od opcji politycznej – będzie kontynuować wsparcie dla Kijowa, choć z różnym akcentowaniem instrumentów polityki zagranicznej²³⁰. Potwierdzeniem deklaracji stała się wizyta premiera Donalda Tuska w Kijowie w styczniu 2024 roku. Wymiar symboliczny – oddanie hołdu poległym – został połączony z konkretnymi zapewnieniami politycznymi. Szef polskiego rządu określił wsparcie dla Ukrainy mianem najwyższego priorytetu, zaznaczając jednocześnie, że ewentualne spory będą rozwiązywane w duchu przyjaźni i wzajemnego zrozumienia²³¹. Celem wizyty była także, jak deklarował, mobilizacja Zachodu do bardziej energicznych działań na rzecz Ukrainy. Kulminacją tego strategicznego zbliżenia stało się podpisanie 8 lipca 2024 roku w Warszawie dwustronnej Umowy o bezpieczeństwie²³². Dokument ten, wpisujący się w ramy tzw. Umów wileńskich inicjatywy G7, stanowi instytucjonalne i prawne odzwierciedlenie wspólnoty interesów obu państw w dziedzinie bezpieczeństwa i obronności. Porozumienie nie tylko potwierdza dotychczasowe partnerstwo, ale także zacieśnia je, tworząc formalne ramy dla długoterminowej współpracy wojskowej, politycznej i gospodarczej. W dokumencie podkreślono, że od początku 2022 roku Polska przekazała Ukrainie 44 pakiety różnego rodzaju uzbrojenia i amunicji. Ich łączna wartość, razem z innymi formami wsparcia takimi jak na przykład szkolenie żołnierzy ukraińskich sił zbrojnych przekroczyła 4 mld Euro²³³.

Niezależnie od pojawiających się wyzwań natury gospodarczej czy historycznej, wspólne zagrożenie ze strony Federacji Rosyjskiej oraz zbliżona wizja ładu bezpieczeństwa w regionie wskazują, że współpraca polsko-ukraińska pozostanie w dającej się przewidzieć przyszłości kluczowym filarem stabilności Europy Środkowo-Wschodniej.

Zmiana na stanowisku Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sierpniu 2025 roku, gdy urząd po dziesięciu latach sprawowania przez Andrzeja Dudę objął Karol Nawrocki, wprowadziła

²²⁹ *Tusk, jesteśmy sojusznikami, wspieramy Ukrainę*: <https://www.pap.pl/aktualnosci/tusk-jestesmy-sojusznikami-i-wspieramy-ukraine-z-calych-sil> dostęp 17.11.2025 r.

²³⁰ A. Szeptycki, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie*, Warszawa 2023, s. 245.

²³¹ *Wspólne oświadczenie dla mediów Premiera D. Tuska i Prezydenta W. Zelenskigo*, Kijów, 22.01.2024.

²³² Umowa między Rządem RP a Gabinetem Ministrów Ukrainy o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa, Warszawa, 08.07.2024, Dz.U. 2017 poz. 1023.

²³³ *Polsko-ukraińskie porozumienie w dziedzinie bezpieczeństwa*, 08.07.2024 r., <https://www.gov.pl/web/premier/polsko-ukrainskie-porozumienie-w-dziedzinie-bezpieczenstwa> dostęp 10.01.2025 r.

nowy czynnik do dynamiki relacji polsko-ukraińskich. Stanowisko nowego prezydenta wobec wojny w Ukrainie można scharakteryzować jako zniuansowane, łączące deklaratywne wsparcie z wyraźnym akcentowaniem warunkowości oraz konieczności rozstrzygnięcia kwestii spornych. Z jednej strony, Karol Nawrocki wielokrotnie w swoich publicznych wystąpieniach przed i po wyborze akcentował konieczność bezkompromisowego przeciwstawienia się rosyjskiej agresji. Jak stwierdził w wywiadzie dla Radia Gdańsk: „Agresja rosyjska na Ukrainę otworzyła oczy tym, którzy nie chcieli dostrzec faktów historycznych i mechanizmów działania współczesnej Rosji. Jesteśmy w momencie, kiedy tylko ślepiec może nie dostrzegać zagrożenia ze strony Federacji Rosyjskiej”²³⁴. Z drugiej jednak strony, znaczącym sygnałem było pominięcie kwestii ukraińskiej w jego pierwszym orędziu po zaprzysiężeniu, co zostało odczytane przez obserwatorów jako gest wymowny. Reakcja strony ukraińskiej na tę zmianę była nacechowana niepokojem. Analitycy z renomowanego Centrum Razumkova wskazali, że „niektóre wypowiedzi i retoryka nowo wybranego Prezydenta Polski budzą pytania i obawy”, zwracając uwagę na „sprzeczne sygnały” dotyczące wsparcia dla integracji euroatlantyckiej Ukrainy²³⁵. Jako szczególnie niepokojący sygnał odczytano wzmiankę Nawrockiego w odpowiedzi na gratulacje od Prezydenta Zełenskigo o potrzebie rozwiązania długoletnich kwestii historycznych. Eksperci z Centrum Razumkova odnotowali również wyraźną „pauzę” w kontaktach na najwyższym szczeblu, kontrastującą z aktywną i solidarną postawą poprzednika, oraz prognozowali aktualizację wrażliwych zagadnień w relacjach dwustronnych²³⁶.

Początkowa faza prezydentury Karola Nawrockiego wprowadziła zatem element niepewności co do przyszłego kierunku polityki Polski wobec Ukrainy. Pomimo deklarowanego antyrosyjskiego stanowiska, nacisk kładziony na rozstrzygnięcie historycznych sporów oraz widoczna ostrożność w bezpośrednich kontaktach z Kijowem sugerują potencjalną rekalkibrację dotychczasowego modelu relacji, której ostateczny kształt pozostawał w momencie powyższej analizy otwarty. Aktywność międzynarodowa Prezydenta Karola Nawrockiego w początkowym okresie urzędowania potwierdziła zaangażowanie Polski w koordynację wsparcia dla Ukrainy, o czym świadczył jego udział w szerokiej wideokonferencji poświęconej tej kwestii, organizowanej przez Prezydenta USA Donalda Trumpa. Niemniej, stanowisko nowej głowy państwa wobec Kijowa ma charakter wyraźnie warunkowy i zbudowane jest na

²³⁴ K. Nawrocki, *Wywiad dla Radia Gdańsk*, 25.07.2025; <https://radiogdansk.pl/> dostęp: 15.03.2026.

²³⁵ *Nowa prezydentura w Polsce: implikacje dla stosunków ukraińsko-polskich*, Centrum Razumkova, Kijów, 10.08.2025, s. 4.

²³⁶ *Nowa prezydentura w Polsce...*, op. cit., s. 5.

fundamencie wzajemności oraz konieczności rozliczenia się z trudną przeszłością. Podczas kampanii wyborczej Karol Nawrocki konsekwentnie wyrażał pogląd, że pełna integracja Ukrainy z instytucjami Zachodu – zarówno z NATO, jak i Unią Europejską – powinna być uwarunkowana uprzednim rozliczeniem przez Ukrainę trudnych kart wspólnej historii, w szczególności kwestii zbrodni wołyńskiej i przeprowadzenia ekshumacji ofiar²³⁷. W wystąpieniach skierowanych do korpusu dyplomatycznego Karol Nawrocki precyzował, że polska polityka wobec Ukrainy, pomimo kontynuacji wsparcia w obliczu agresji rosyjskiej, musi w pierwszym rzędzie chronić narodowy interes Rzeczypospolitej, rozumiany także przez pryzmat sprawiedliwości historycznej. Rysuje się zatem model zaangażowania, który łączy pozytywne wsparcie w wymiarze militarnym i politycznym z jednoznacznym ustanowieniem warunków w sferze symboliczno-historycznej. Prezydent Karol Nawrocki prezentuje postawę, w której akceptacja dla pełnego uczestnictwa Ukrainy w strukturach euroatlantyckich jest uzależniona od spełnienia przez Kijów określonych postulatów dotyczących polityki historycznej.

Niemniej, jak słusznie zauważają badacze procesów politycznych, retoryka kampanii wyborczej nie zawsze w sposób linearny przekłada się na realną politykę zagraniczną po objęciu urzędu²³⁸. Wpływ czynników geopolitycznych, presji sojuszników oraz wymogów bieżącej sytuacji bezpieczeństwa może prowadzić do ewolucji stanowiska w kierunku bardziej pragmatycznego. Ostateczny kształt polityki nowej prezydentury wobec Ukrainy wymaga zatem dalszej, pogłębionej obserwacji.

5. Współpraca wojskowa jako filar partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy

Współpraca wojskowa stanowi integralny i strategiczny wymiar relacji bilateralnych pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą, pełniąc kluczową rolę w kształtowaniu architektury bezpieczeństwa w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Jej fundamenty prawne zostały ustanowione wraz z podpisaniem 3 lutego 1993 roku w Kijowie *Porozumienia między Ministrem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministrem Obrony Ukrainy o współpracy w dziedzinie wojskowej*²³⁹. Dokument ten wyznaczył pierwotne ramy współpracy,

²³⁷ Nawrocki wspieramy Ukrainę, ale Polska musi też dbać o swoje interesy: <https://www.tvp.info/84550400/karol-nawrocki-o-pomocy-ukrainie-nawrocki-na-spotkaniu-z-korpusem-dyplomatycznym> 15.06.2025.

²³⁸ Por. A. Antczak, *Retoryka a realia: transformacja programów wyborczych w polityce zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2024, nr 3, s. 78-95.

²³⁹ *Porozumienie między Ministrem Obrony Narodowej RP a Ministrem Obrony Ukrainy o współpracy w dziedzinie wojskowej*, Kijów, 03.02.1993 r., Dz.U. 1994 nr 26, poz. 88.

koncentrując się na kwestiach organizacyjnych funkcjonowania resortów obrony oraz kooperacji w obszarze przemysłu obronnego. Ewolucja tej współpracy ma charakter etapowy. Jak słusznie wyodrębnia Sławiński, można wyróżnić cztery fazy:

1. Etap I (1991–1994): Okres tworzenia formalnych podstaw współpracy po rozpadzie ZSRR.
2. Etap II (1994–1999): Intensyfikacja kooperacji w ramach programu NATO „Partnerstwo dla Pokoju”.
3. Etap III (1999–2014): Rekalibracja i poszerzenie współpracy po akcesji Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego.
4. Etap IV (od 2014 roku): Jakościowe pogłębienie relacji wojskowych w odpowiedzi na agresję Federacji Rosyjskiej, zapoczątkowaną aneksją Krymu i konfliktem w Donbasie²⁴⁰.

Kamieniem milowym w instytucjonalizacji tych relacji stało się podpisanie 2 grudnia 2016 roku w Warszawie *Umowy ogólnej między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą w sprawie wzajemnej współpracy w dziedzinie obronności*. Dokument ten, sygnowany przez prezydentów Andrzeja Dudę i Petra Poroszenkę, w całości zastąpił porozumienie z 1993 roku, nadając współpracy bardziej kompleksowy i strategiczny charakter²⁴¹.

W obliczu eskalacji zagrożenia ze strony Federacji Rosyjskiej po 2014 roku, współpraca wojskowa zyskała nową dynamikę. Dla Polski, jako państwa członkowskiego NATO i UE, wspieranie rozwoju zdolności obronnych Ukrainy stało się nie tylko wyrazem solidarności, ale także istotnym elementem własnej strategii bezpieczeństwa narodowego, opartej na założeniu, że suwerenna i silna Ukraina stanowi filar stabilności regionu. Współpraca ta realizowana jest w sposób wielowymiarowy, obejmując poziomy: polityczny, strategiczny, operacyjny i taktyczny, co świadczy o jej dojrzałości i strategicznym znaczeniu dla obu stron.

Powstanie Litewsko-Polsko-Ukraińskiej Brygady (LITPOLUKRBRIG) w 2014 roku, z siedzibą w Lublinie, stanowi bezpośrednią odpowiedź na wspólne postrzeganie zagrożeń ze strony Federacji Rosyjskiej po nielegalnej aneksji Krymu. Inicjatywę tę można analizować

²⁴⁰ Por. A. Sławiński, *Ewolucja współpracy wojskowej Polski i Ukrainy po 1991 roku*, „Zeszyty Naukowe AON” 2021, nr 2(43), s. 45-48.

²⁴¹ *Umowa ogólna między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą w sprawie wzajemnej współpracy w dziedzinie obronności*, Warszawa, 02.12.2016 r., Dz.U. 2017 poz. 1023.

przez pryzmat koncepcji regionalnego kompleksu bezpieczeństwa, zdefiniowanego przez Barry'ego Buzana jako grupa państw, których podstawowe problemy bezpieczeństwa są tak ze sobą splecione, że nie mogą być realistycznie rozpatrywane w odosobnieniu²⁴². LITPOLUKRBRIG jest zinstytucjonalizowaną formą współpracy wojskowej, która materializuje wspólnotę strategicznych interesów Polski, Litwy i Ukrainy, wynikającą z bliskości geograficznej i zbliżonych wyzwań bezpieczeństwa²⁴³. Pełni ona podwójną funkcję: praktyczną – zwiększającą interoperacyjność i potencjał obronny sił zbrojnych, oraz polityczno-symboliczną – stanowiąc wyraz strategicznej jedności i narzędzie budowania odporności w regionie. Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku stała się punktem zwrotnym, który w pełni potwierdził zasadność i strategiczną doniosłość tej formy współpracy. Wydarzenie to nie tylko udowodniło realność konwencjonalnego zagrożenia, ale także umocniło przekonanie o wspólnocie wartości i konieczności trwałego, zinstytucjonalizowanego wsparcia dla Ukrainy, czyniąc regionalną współpracę wojskową jednym z filarów bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej w warunkach konfrontacji z Rosją. Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 roku przekształciła Litewsko-Polsko-Ukraińską Brygadę (LITPOLUKRBRIG) z inicjatywy o charakterze polityczno-symbolicznym w kluczowy hub operacyjny i koordynacyjny. Jednostka stała się centralnym punktem wymiany informacji oraz koordynacji dostaw wsparcia wojskowego dla Sił Zbrojnych Ukrainy. Na jej bazie zainicjowano operację „UNITED FOR PEACE”, stanowiącą platformę dialogu między grupami roboczymi NATO a przedstawicielami Ukrainy, co znacząco usprawniło procesy decyzyjne. Działalność Brygady ma charakter dwukierunkowy. Z jednej strony, prowadzone pod jej egidą szkolenia służą adaptacji ukraińskich sił zbrojnych do standardów Sojuszu Północnoatlantyckiego. Z drugiej strony, stanowią unikalną platformę transferu wiedzy taktycznej i operacyjnej z pola walki, umożliwiając armii polskiej i sojusznikom implementację aktualnych doświadczeń wojennych. Wartość tych doświadczeń znalazła instytucjonalne potwierdzenie poprzez wpisanie ich jako priorytet do planów Ministerstwa Obrony Narodowej RP na 2025 rok. Innowacyjnym owocem tej współpracy stało się utworzenie w lutym 2025 roku Połączonego Centrum Analiz, Szkolenia i Edukacji NATO–Ukraina (JATEC), co stanowi trwały element instytucjonalizacji współpracy.

²⁴² B. Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Brighton 1983, s. 105.

²⁴³ Por. A. Nowak, *Bezpieczeństwo międzynarodowe w regionie Europy Środkowej*, Warszawa 2019, s. 134-135.

Równolegle, Polska udzieliła Ukrainie bezprecedensowej, bilateralnej pomocy wojskowej. W jej skład weszły **m.in.** czołgi (Leopard, PT-91), systemy artyleryjskie (Krab, Rak), pojazdy opancerzone, systemy obrony powietrznej (Piorun) oraz samoloty MiG-29, a także szeroki asortyment amunicji i sprzętu łączności²⁴⁴. Jak słusznie konstatuje Bajda, zakres współpracy wojskowej po 2022 roku uległ jakościowemu przewartościowaniu i obejmuje cztery główne filary:

1. Bezpośrednią pomoc wojskową połączoną ze szkoleniem personelu.
2. Współpracę wojskowo-techniczną i kooperację przedsiębiorstw zbrojeniowych.
3. Transfer i sprzedaż uzbrojenia.
4. Pełnienie przez Polskę roli głównego centrum logistycznego dla międzynarodowych dostaw²⁴⁵.

Tym samym, LITPOLUKRBRIG oraz bilateralna współpraca wojskowa przekształciły się w kompleksowy instrument wsparcia obronnego Ukrainy, łączący wymiar operacyjny, szkoleniowy i logistyczny, który jednocześnie służy wzmocnieniu zdolności obronnych samej Polski.

6. Pomoc humanitarna i zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego

Rosyjska agresja na Ukrainę wywołała bezprecedensową mobilizację polskiego społeczeństwa obywatelskiego, którego oddolne inicjatywy pomocowe przybrały skalę nieobserwowaną wcześniej w regionie²⁴⁶. Spontaniczne działania, obejmujące bezpośrednie wsparcie materialne, logistyczne oraz udzielanie schronienia w prywatnych domach, stanowiły kluczowy element reakcji na kryzys humanitarny. Mobilizacja ta nie tylko wypełniła lukę instytucjonalną w pierwszych tygodniach konfliktu, lecz także stała się istotnym czynnikiem pogłębiającym więzi społeczne i solidarność transgraniczną.

Państwo polskie zareagowało tworząc kompleksowy system pomocy. Podstawę prawną stanowiła *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa* z 12 marca 2022 r., która uregulowała status prawny uchodźców,

²⁴⁴ *Polskie wsparcie wojskowe dla Ukrainy 2022-2024*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2025, s. 8-12.

²⁴⁵ P. Bajda, *Ewolucja współpracy wojskowej Polski z Ukrainą po 2022 roku*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2025, nr 2, s. 78.

²⁴⁶ M. Bąk, *Polskie społeczeństwo obywatelskie wobec kryzysu uchodźczego z Ukrainy*, Warszawa 2023, s. 45.

gwarantując im **m.in.** legalny pobyt, dostęp do rynku pracy, systemu opieki zdrowotnej i edukacji²⁴⁷. Wymiar finansowy zaangażowania Polski był znaczący – według danych rządowych do końca 2023 roku na pomoc dla Ukrainy przeznaczono kwotę stanowiącą ok. 3,1% PKB kraju²⁴⁸.

Rolę Polski jako kluczowego hubu logistycznego potwierdza koordynacja międzynarodowej pomocy humanitarnej o wartości 740 mln EUR, przetransportowanej przez terytorium RP²⁴⁹. Utworzenie wyspecjalizowanych centrów logistycznych (**m.in.** MEDEVAC, RescUE) oraz wsparcie finansowe dla agend ONZ i Czerwonego Krzyża dopełniło wielowymiarowy charakter polskiego zaangażowania, łączącego oddolny altruizm z instytucjonalną koordynacją.

7. Wyzwania i napięcia w relacjach bilateralnych. Ewolucja nastrojów społecznych

Po gwałtownym wzroście wzajemnej sympatii, choć większej po stronie ukraińskiej, oraz pozytywnych ocen stosunków polsko-ukraińskich, z upływem czasu oba społeczeństwa zaczęły uświadamiać sobie narastające napięcia w dwustronnych relacjach – zarówno na poziomie państwowym, jak i społecznym. Zaczęto dostrzegać pozawojenne konteksty, w tym konflikty interesów i rywalizację w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej²⁵⁰ – zauważa Antonina Kozyrka w pracy *Stosunki polsko-ukraińskie w świetle opinii publicznej w Polsce i Ukrainie z perspektywy trzech lat pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej*. Pomimo partnerstwa, relacje polsko-ukraińskie doświadczają okresowych napięć w sferach gospodarczej i bezpieczeństwa. Dwa kluczowe kryzysy – spór o import zboża oraz incydent w Przewodowie – uwiaryściły strukturalne wyzwania w tych relacjach.

Po wybuchu wojny, w odpowiedzi na blokadę czarnomorskich szlaków handlowych, Unia Europejska utworzyła „korytarze solidarności” i zniosła cła na ukraińskie produkty rolne. Doprowadziło to do masowego napływu tańszego zboża z Ukrainy, co wywołało gwałtowne protesty polskich rolników obawiających się utraty konkurencyjności²⁵¹. Pod presją wewnętrzną ówczesny rząd RP wprowadził jednostronne embargo, które strona ukraińska uznała za sprzeczne z zasadami wolnego handlu i określiła jako „cios w plecy”. Spór zaostrzył

²⁴⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. z 2022 r., poz. 583.

²⁴⁸ Raport o pomocy dla Ukrainy 2022-2023, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2024, s. 8.

²⁴⁹ Polska jako hub pomocy humanitarnej dla Ukrainy, Ośrodek Studiów Wschodnich, Analiza nr 245/2023, s. 3.

²⁵⁰ A. Kozyrka, *Stosunki polsko-ukraińskie w świetle opinii publicznej w Polsce i Ukrainie z perspektywy trzech lat pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej*, Nowa Polityka Wschodnia 2025, nr 2 (46), s. 9.

²⁵¹ Wpływ importu zbóż z Ukrainy na rynek rolny w Polsce, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2023, s. 15.

się w okresie przedwyborczym w Polsce (jesień 2023), gdzie rządzący chcieli zabezpieczyć poparcie rolników. Rząd Ukrainy oskarżył Polskę o granie "kartą antyukraińską" dla wewnętrznych celów politycznych. Najwyższa Izba Kontroli w raporcie stwierdziła, że „wzrost zapasów zboża spowodował problemy ze sprzedażą ziarna przez polskich producentów rolnych. Sytuacja ta przełożyła się na spadek cen zbóż w kraju, szczególnie w regionach graniczących z Ukrainą i wywołała protesty producentów zbóż i rzepaku.”²⁵² Spór ten ujawnił fundamentalne napięcie między solidarnością geopolityczną a ochroną krajowych interesów gospodarczych.

Natomiast 15 listopada 2022 roku na terenie Przewodowa (woj. Lubelskie), spadła rakietą powodując śmierć dwóch obywateli Polski, stała się wówczas poważnym testem dla mechanizmów zaufania. Podczas gdy polskie władze prowadziły ostrożne, skonsultowane z sojusznikami śledztwo, stanowcza i przedwczesna publiczna deklaracja Prezydenta Zełenskiego, obarczająca winą Rosję, stworzyła chwilowy, lecz poważny zgrzyt dyplomatyczny²⁵³. Gdy wstępne ustalenia ekspertów wskazały na niezamierzone pochodzenie pocisku z ukraińskiej obrony przeciwlotniczej, pojawiło się ryzyko kryzysu komunikacyjnego. Ostatecznie obie strony wykazały się dojrzałością dyplomatyczną. Polska uniknęła eskalacji retoryki i zaprosiła ukraińskich ekspertów do śledztwa, a Ukraina zaakceptowała jego wyniki. Incydent potwierdził, że wspólny strategiczny cel – przeciwdziałanie rosyjskiej agresji – stanowi na tyle silną podstawę współpracy, aby przetrwać nawet tak poważne, chwilowe napięcia.

Przedłużający się konflikt rosyjsko-ukraiński skutkuje postępującym zmęczeniem wojną, co znajduje odzwierciedlenie w zmianie nastrojów społecznych w Polsce. Jak wskazują dane CBOS z 2024 roku, poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy spadło do 53%, co stanowi najniższy wskaźnik od momentu inwazji w lutym 2022 roku i wyraźny kontrast w stosunku do początkowego poparcia na poziomie 94%²⁵⁴. Jednocześnie odsetek przeciwników wzrósł do 40%. Trend ten można tłumaczyć narastającymi napięciami w dostępie do zasobów, takich jak mieszkania, opieka zdrowotna czy edukacja, w kontekście

²⁵² Zboże i rzepak z Ukrainy. Kto na tym zarobił, a kto stracił: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/import-zboza-z-ukrainy.html#:~:text=Nast%C4%99pnie%202%20maja%202023%20r,Ukrain%C4%85%2C%20w%20tym%20do%20Polski> dostęp 15.10.2025 r.

²⁵³ A. Nowak, *Incydent w Przewodowie: test dojrzałości sojuszu polsko-ukraińskiego*, „Przegląd Strategiczny” 2023, nr 2, s. 78.

²⁵⁴ *Stosunek do przyjmowania uchodźców z Ukrainy*, Komunikat z badań CBOS, Warszawa 2024, s. 3.

wysokiej inflacji i kosztów utrzymania²⁵⁵. Zmiana nastrojów społecznych znalazła odzwierciedlenie w debacie publicznej, w której powracał temat powrotu ukraińskich mężczyzn w wieku poborowym do kraju. Pomysł ten zyskał znaczną akceptację społeczną, sięgającą 67%²⁵⁶

Kulminacją tej ewolucji stał się kryzys legislacyjny latem 2025 roku, związany z wygaśnięciem tymczasowej ochrony dla uchodźców. Rządowy projekt ustawy przedłużającej ochronę do marca 2026 roku spotkał się z wetem Prezydenta Karola Nawrockiego. Prezydent, deklarując ciągłość strategicznego wsparcia militarnego dla Ukrainy, uzasadnił swoją decyzję koniecznością korekty prawa, argumentując, iż świadczenia socjalne – takie jak „800+” – powinny być warunkowane integracją na rynku pracy²⁵⁷. W odpowiedzi na weto, rząd przygotował zmodyfikowany projekt ustawy, który powiązał prawo do wybranych świadczeń socjalnych z obowiązkiem szkolnym dzieci oraz aktywnością zawodową ich rodziców. Ten proces legislacyjny ilustruje fundamentalne napięcie w polskiej polityce: między geopolitycznym imperatywem wsparcia Ukrainy a rosnącymi wewnętrznymi presjami społecznymi i fiskalnymi, co prowadzi do ewolucji od modelu pomocy bezwarunkowej w kierunku wsparcia warunkowego.

8. Zamiast zakończenia: znaczenie relacji polsko-ukraińskich dla bezpieczeństwa regionalnego

P Znaczenie relacji polsko-ukraińskich dla bezpieczeństwa regionalnego ma charakter fundamentalny i przełomowy. Polska, pełniąc rolę militarnego, logistycznego i dyplomatycznego „pomostu” między Ukrainą a Zachodem, stała się kluczowym aktorem w kształtowaniu odpowiedzi międzynarodowej na agresję Rosji. Współpraca ta bezpośrednio przekłada się na wzmocnienie odporności i zdolności obronnych regionu, osłabienie potencjału agresora oraz budowę alternatywnych, bezpiecznych szlaków zaopatrzenia. W dłuższej perspektywie, silne, oparte na wspólnych wartościach partnerstwo między Warszawą a Kijowem stanowi niezbędny warunek trwałej stabilizacji i suwerennego rozwoju Europy Środkowo-Wschodniej, tworząc barierę dla rewizjonizmu i gwarantując, że interesy regionalne

²⁵⁵ A. Nowak, *Konsekwencje społeczne migracji wojennej z Ukrainy w Polsce*, „Polityka Społeczna” 2024, nr 5, s. 12-15.

²⁵⁶ *Stosunek do przyjmowania uchodźców...*, op. cit., s. 5.

²⁵⁷ Prezydent zawetował m. in. Nowelizację ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/weto-prezydenta-do-nowelizacji-ustawy-o-pomocy-obywatelom-ukrainy,105612> dostęp 15.10.2025 r.

będą skutecznie reprezentowane w strukturach euroatlantyckich. Wobec imperialnej polityki Federacji Rosyjskiej, która za pomocą instrumentów militarnych oraz wojny hybrydowej dąży do osłabienia i dezintegracji Zachodu, bilateralne relacje strategiczne zyskują nowy, kluczowy wymiar. Realne zagrożenie dla bezpieczeństwa Ukrainy i Polski ze strony agresywnej Rosji pozwoliło na nowe otwarcie we wzajemnych relacjach na przełomie lat 2021 i 2022, ujawniając nowe i materializując stare pokłady strategicznego partnerstwa, ale obnażyło także problemy i różnice w podejściu stron do jego realizacji. Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę w latach 2022-2025 determinowała rozwój partnerstwa strategicznego, które było wystawione m.in. na próbę sytuacji wewnętrznej w Polsce i Ukrainie oraz na zmiany ładu międzynarodowego i ewolucję zachodnich struktur bezpieczeństwa. Polska w tym okresie postawiła na politykę wielopłaszczyznowego wsparcia sąsiada (dyplomatycznego, militarnego, ekonomicznego i humanitarnego), solidarność i zaufanie we wzajemnych stosunkach. Ponadto zakładano również realizację interesów narodowych w obszarze bezpieczeństwa i relacji gospodarczych.²⁵⁸

Stosunki pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą stanowią obecnie jeden z najistotniejszych filarów przeciwdziałania rosyjskim zagrożeniom w przestrzeni Europy Środkowo-Wschodniej. Podstawą zacieśnienia współpracy jest wspólne postrzeganie Federacji Rosyjskiej jako bezpośredniego źródła zagrożenia dla suwerenności, integralności terytorialnej i bezpieczeństwa obu państw. Ta wspólna percepcja tworzy fundament wspólnoty strategicznych interesów, zmuszając do synergii działań na polu militarnym, wywiadowczym i informacyjnym. Wspólna percepcja Rosji jako zagrożenia jest niewątpliwie fundamentem, ale fundamentem wymagającym ciągłego umacniania. Pamięć historyczna pozostaje nie tyle zaszłością, co aktywnym polem negocjacji. Polityka historyczna Ukrainy, prowadzona w warunkach wojny o przetrwanie narodowe, koncentruje się na heroizacji własnej walki, co czasem prowadzi do marginalizacji narracji o krzywdach innych narodów, w tym polskiego. To nie jest „problem przeszłości”, ale współczesne wyzwanie dla spójności narracji politycznej w obu krajach. Zarządzanie tym wyzwaniem wymaga instytucjonalizacji dialogu poza koniunkturalnymi deklaracjami polityków – np. poprzez stałe fora historyków, współpracę muzeów i programy edukacyjne, które nie będą zacierać różnic, lecz uczyć o złożoności

²⁵⁸ M. Pietraś, W. Baluk, H. Perepelytsia (red.), *Raport. Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę*, s. 42.

wspólnej historii. Bez tego, każdy przyszły kryzys polityczny może szybko odświeżyć tę linię podziału, co będzie wykorzystane przez rosyjską propagandę.

Perspektywa długoterminowa każe postawić pytanie o model gospodarczy współpracy po ewentualnym zakończeniu konfliktu. Obecna symbioza, oparta na pomocy i nadzwyczajnym tranzycie, musi ewoluować w kierunku zrównoważonej współzależności gospodarczej. Odbudowa Ukrainy będzie największym projektem infrastrukturalnym w Europie od lat 50. XX wieku. Polska, jako naturalny partner logistyczny i inwestycyjny, ma szansę na wiodącą rolę, ale wymaga to od strony polskiej przygotowania strategicznego – od standaryzacji połączeń kolejowych, przez koordynację polityki energetycznej, po wspólne projekty w sektorze wysokich technologii. Ryzyko polega na tym, że jeśli polski biznes i administracja nie będą na tę szansę przygotowane, zostanie ona przejęta przez innych graczy zachodnich, a relacje zredukują się do wąskiego sojuszu wojskowego bez głębszego społeczno-gospodarczego spoiwa.

Podsumowując, przedstawione w niniejszym artykule argumenty wskazują na fundamentalny charakter sojuszu. Należy jednak dodać, że jego historyczną trwałość przesądzi nie tylko odporność na zewnętrzną presję Rosji, ale także zdolność do instytucjonalizacji, gospodarczej głębi oraz mądrego zarządzania dziedzictwem pamięci. Relacje polsko-ukraińskie stały się matrycą nowego regionalizmu w Europie Środkowej – opartego nie na nostalgii, lecz na twardych interesach bezpieczeństwa i rozwojowych. Ich sukces lub porażka będzie miała wpływ nie tylko na losy obu narodów, ale także na zdolność całej Europy do obrony swego porządku przed siłami rewizjonizmu. Dlatego też wymagają one ciągłej, pogłębionej refleksji oraz strategicznej, przekrojowej polityki, wykraczającej poza horyzont bieżącej koniunktury.

Streszczenie:

Artykuł podejmuje problematykę dynamiki oraz transformacji bilateralnych stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą w kontekście pełnoskalowej agresji rosyjskiej, zapoczątkowanej w lutym 2022 roku. Głównym przedmiotem analizy jest ewolucja tych relacji z uwzględnieniem ich wielowymiarowego charakteru – politycznego, militarnego i społecznego. Autor podkreśla kluczową i bezprecedensową rolę Polski, która ukonstytuowała się jako główny sojusznik Ukrainy, udzielający wszechstronnego wsparcia w sferach: wojskowej, humanitarnej oraz na arenie międzynarodowej. W tekście dokonano systematycznego przeglądu zarówno obszarów efektywnej kooperacji, stanowiących fundament partnerstwa, jak i napięć, które stanowią wyzwanie dla trwałości tego sojuszu. Całość rozważań osadzona jest w szerszej perspektywie, ukazując kluczowe znaczenie relacji

polsko-ukraińskich dla rekonfiguracji architektury bezpieczeństwa europejskiego w dobie rosyjskiego rewizjonizmu. Podstawowy problem badawczy sformułowany w artykule koncentruje się na identyfikacji i analizie kluczowych uwarunkowań oraz czynników kształtujących jakościową zmianę w stosunkach polsko-ukraińskich po 24 lutego 2022 roku. Autor stawia pytanie: W jaki sposób rosyjska inwazja na Ukrainę przekształciła polityczne, militarne i społeczne fundamenty relacji polsko-ukraińskich oraz jakie są perspektywy tego sojuszu w kontekście pojawiających się wyzwań i jego znaczenia dla bezpieczeństwa Europy? Problem ten obejmuje zarówno badanie bezprecedensowej konsolidacji i intensyfikacji współpracy, jak i analizę źródeł napięć (np. w sferze gospodarczej czy pamięci historycznej), które testują odporność tego strategicznego partnerstwa. W celu realizacji tak zdefiniowanego problemu badawczego, autor zastosował wielopłaszczyznowe podejście metodologiczne, opierające się głównie na jakościowej analizie treści: metoda ta została zastosowana do badania dokumentów oficjalnych (komunikaty rządowe, exposé, umowy międzynarodowe), wystąpień przedstawicieli najwyższych władz państwowych oraz doniesień mediów wiodących agencji prasowych, co pozwoliło na rekonstrukcję oficjalnego stanowiska i narracji obu państw, a także analizie danych zastanych: badanie oparto na wtórnej analizie dostępnych danych statystycznych dotyczących pomocy militarnej i humanitarnej, przepływów uchodźczych oraz wymiany handlowej, co umożliwiło ilościowe ujęcie skali zaangażowania Polski, oraz studium przypadku: Relacje polsko-ukraińskie po 2022 roku potraktowano jako pojedynczy, kluczowy przypadek głębokiej transformacji sojuszu pod wpływem szoku zewnętrznego, analizowany w jego naturalnym kontekście.

Słowa klucze:

Polska, Ukraina, dyplomacja, wojna, bezpieczeństwo, relacje bilateralne, pomoc humanitarna, polityka zagraniczna.

Key words:

Poland, Ukraine, diplomacy, war, security, bilateral relations, humanitarian aid, foreign policy.

Bibliografia:

1. Bajda P., Ewolucja współpracy wojskowej Polski z Ukrainą po 2022 roku, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2025, nr 2.
2. Bąk M., Polskie społeczeństwo obywatelskie wobec kryzysu uchodźczego z Ukrainy, Warszawa 2023.
3. Biernat R., Instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych, Kraków 2019.
4. Bornio J., Bezpieczeństwo narodowe Polski w kontekście kryzysu ukraińskiego. Wymiar polityczny, Warszawa 2019, s. 104.
5. Buzan B., People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations, Brighton 1983.

6. Dr Karol Nawrocki: ta wojna udowadnia, że w walce ze złem nie ma miejsca na kompromisy, <https://radiogdansk.pl/audycje/gosc-dnia/2023/02/27/dr-karol-nawrocki-ta-wojna-udowadnia-ze-w-walce-ze-zlem-nie-ma-miejsca-na-kompromisy>.
7. Encyklopedia Zarządzania, hasło: „priorytety”, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Priorytety>.
8. Fiszer J., Stępniewski T., Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwań dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2017.
9. Gil A., Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej w warunkach wojny hybrydowej, „Przegląd Geopolityczny” 2022, t. 41.
10. Import zboża z Ukrainy: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/import-zboza-z-ukrainy.html#:~:text=Nast%C4%99pnie%20%20maja%202023%20r,Ukrain%C4%85%2C%20w%20tym%20do%20Polski>.
11. Kozyska A., Stosunki polsko-ukraińskie w świetle opinii publicznej w Polsce i Ukrainie, „Nowa Polityka Wschodnia” 2025, nr 2, s. 9-38.
12. Kuźniar R., Bezpieczeństwo międzynarodowe w dobie wojny rosyjsko-ukraińskiej, Kraków 2022.
13. Łastowski P., Między teorią a historią dyplomacji. Wprowadzenie do studiów nad dyplomacją, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2011, t. 46, s. 123-145.
14. Masłowski N., Szeptycki A. (red.), Pamięć zbiorowa, pojednanie i stosunki międzynarodowe, Warszawa 2020.
15. Nawrocki wspieramy Ukrainę, ale Polska musi też dbać o swoje interesy: <https://www.tvp.info/84550400/karol-nawrocki-o-pomocy-ukrainie-nawrocki-na-spotkaniu-z-korpusem-dyplomatycznym>.
16. Nawrocki zszokował słowami o Ukrainie, <https://www.wprost.pl/kraj/11903926/karol-nawrocki-o-ukrainie-nie-widzi-jej-w-ue-ani-nato.html?utm>.
17. Niecypor K., Polska jako adwokat Ukrainy w Unii Europejskiej, „Studia Europejskie” 2020, nr 4.
18. Nowak A., Konsekwencje społeczne migracji wojennej z Ukrainy w Polsce, „Polityka Społeczna” 2024, nr 5.
19. Nowak A., Polska wobec wojny na Ukrainie, Warszawa 2023.
20. Nowak K., Dyplomacja historyczna w relacjach polsko-ukraińskich po 2022 roku, „Studia Ukrainoznawcze” 2025, t. 12.
21. Osińska L., Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem, <https://repozytorium.umk.pl/server/api/core/bitstreams/540a9672-cfe9-4483-b419-51a93588a907/content>.
22. Orzechowski M., Nowoczesna dyplomacja (geneza, ewolucja, istota, charakter, rola), [w:] M. Wilk (red.) Dyplomacja, Łódź 2002.
23. Pietraś M., Baluk W., Perepełycia H. (red.), Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy, Lublin, 2024.
24. Pietraś M., Baluk W., Perepełycia H. (red.), Raport, Partnerstwo Strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę, Lublin-Kijów, 2025.
25. Polska na Ukrainie, <https://www.gov.pl/web/ukraina/relacje-dwustronne>.
26. Polska jako hub pomocy humanitarnej dla Ukrainy, Ośrodek Studiów Wschodnich, Analiza nr 245/2023.
27. Polsko-ukraińskie porozumienie w dziedzinie bezpieczeństwa, 08.07.2024 r., <https://www.gov.pl/web/premier/polsko-ukrainskie-porozumienie-w-dziedzinie-bezpieczenstwa>.

28. Prezydenci Polski, Litwy, Łotwy i Estonii na Ukrainie, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, <https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/9367,Prezydenci-Polski-Estonii-Litwy-i-Lotwy-w-drodze-do-Kijowa.html> 19.08.2025.
29. Prezydent Andrzej Duda w drodze do Kijowa, spotka się z Zeleńskim: <https://www.rp.pl/dyplomacja/art36068581-prezydent-andrzej-duda-w-drodze-do-kijowa-spotka-sie-z-zelenskim>.
30. Prezydent zawetował m.in. nowelizację ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy, <https://www.prezydent.pl/prawo/ustawy-zawetowane/weto-prezydenta-do-nowelizacji-ustawy-o-pomocy-obywatelom-ukrainy,105612> dostęp 14.09.2025 r.
31. Sławiński, A., Polsko-ukraińska współpraca wojskowa po 1991 roku, „De Securitate Et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności”, 2020, nr 6(2), s. 130-144.
32. Słownik Języka Polskiego PWN, M. Szymczak (red.), Warszawa 2023.
33. Spotkanie noworoczne Prezydenta RP i małżonki z korpusem dyplomatycznym <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/duda-caly-czas-stoimy-przy-ukrainie-poroszenko-polska-strategicznym-partnerem,3336>.
34. Stenogram z expose Donalda Tuska, [online] <https://www.gov.pl/web/premier/stenogram-expose-premiera-donalda-tuska,10.01.2025> r.
35. Stosunek do przyjmowania uchodźców z Ukrainy, Komunikat z badań CBOS, Warszawa 2024. https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_099_24.PDF.
36. Sutor J., Leksykon dyplomatyczny, Warszawa 2005, s. 284.
37. Szeptycki A., Współczesne stosunki polsko-ukraińskie, Warszawa 2023.
38. Topolski I., Płaszczyzna wojskowa partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy, [w:] Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego, M. Pietraś, W. Baluk, H. Perepełycia (red.), Lublin, 2024.
39. Tusk, jesteśmy sojusznikami, wspieramy Ukrainę: <https://www.pap.pl/aktualnosci/tusk-jestesmy-sojusznikami-i-wspieramy-ukraine-z-calych-sil>.
40. Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012-2016, Warszawa, marzec 2012.
41. Ukraine-Poland: New Political Realities and Challenges, <https://razumkov.org.ua/en/comments/ukraine-poland-new-political-realities-and-challenges>.
42. Umowa ogólna między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą w sprawie wzajemnej współpracy w dziedzinie obronności, Warszawa, 02.12.2016 r., Dz.U. 2017 poz. 1023.
43. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. z 2022 r., poz. 583.
44. Zboże i rzepak z Ukrainy. Kto na tym zarobił, a kto stracił: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/import-zboza-z-ukrainy.html#:~:text=Nast%C4%99pnie%20%20maja%202023%20r,Ukrain%C4%85%2C%20w%20tym%20do%20Polski>.

“The transformation of the recruitment system of the Polish Armed Forces in light of lessons learned from the conflict in Ukraine”

I. Introduction

The conflict in Ukraine has prompted a fundamental reassessment of the prevailing perception of potential military threats that could materialise in the vicinity of Poland’s borders. As a consequence of the escalating Russian aggression in Ukraine since 2014—culminating in the ongoing full-scale military invasion launched in February 2022—Polish legislation concerning conscription and military recruitment began to be adapted in order to increase the readiness and numerical strength of the Polish Armed Forces.

At that time, decisions of key importance for national defence were taken regarding the methods, principles, and effectiveness of recruiting candidates for service in the Armed Forces of the Republic of Poland who would be capable of defending the state and deterring a potential aggressor. The changes introduced were intended to enhance the attractiveness of military service among a broader pool of potential candidates and to shorten the time required for training, thereby enabling a significant increase in the country’s overall defensive potential within a relatively short period.

According to information published on the website of the Ministry of National Defence (MON) (gov.pl), as of 1 July 2025 the Polish Armed Forces comprised over 210,000 personnel, including professional soldiers, members of voluntary basic military service, territorial defence service, and the active reserve. The number of professional soldiers increased by 10,000 in 2024.²⁵⁹.

²⁵⁹Ministerstwo Obrony Narodowej, Informacja o stanie osobowym Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, portal gov.pl, stan na 1 lipca 2025 r.

This study is devoted to changes in recruitment policy within the Armed Forces that were introduced in response to a potential military threat, which began to crystallise in broader societal awareness after February 2022²⁶⁰.

The subject of the study is therefore state-level activity aimed at increasing military recruitment, while simultaneously taking into account a targeted approach to the psychophysical profile of candidates that most closely corresponds to the operational needs of the Armed Forces of the Republic of Poland. Accordingly, the following principal research question is formulated in this study:

What changes were introduced to the Polish Armed Forces' recruitment system following the outbreak of the war in Ukraine in February 2022?

The research employs a literature review method to collect empirical material, drawing on both expert analyses and legal acts. Subsequently, the methods of analysis, synthesis, and comparison are applied to process the collected empirical material. Finally, the method of inferential reasoning is used to formulate conclusions and provide an answer to the research question posed above.

II. The recruitment process of the Polish Armed Forces: terminological and theoretical perspective

Human resource management is a core organisational function aimed at supporting the achievement of strategic objectives; contributing to the development of a performance-oriented organisational culture; ensuring the recruitment of capable, qualified, and committed individuals; fostering positive employer–employee relations and a climate of mutual trust; and promoting ethical approaches to people management.²⁶¹ Recruitment and selection constitute some of the fundamental sub-processes of human resource management, implemented at the stage of candidates' entry into the organisation. The acquisition of suitable personnel is of critical importance, as every organisation should strive to assemble a workforce composition that ensures continuity in the execution of tasks at the strategic, tactical, and operational levels²⁶². Organisational needs determine the manner in which recruitment and selection processes are designed and implemented.

²⁶⁰Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r. poz. 825 z późn. zm.).

²⁶¹Armstrong M., Taylor S. (2016), Zarządzanie zasobami ludzkimi, Wolters Kluwer, Warszawa. s. 28.

²⁶²J. Lendzion, J. Penc (2007), Planowanie zatrudnienia i pozyskiwanie pracowników sprzyjających powodzeniu organizacji, [w:] E. Jędrych (red.), Zarządzanie zasobami ludzkimi dla menedżerów średniego szczebla, Oficyna a Wolters Kluwer business, Kraków, s. 173.

Recruitment, in its common understanding, constitutes an element of the human resource management process and refers to the formalised procedure of admitting individuals to an organisation, for example to fill a vacant position or to undertake studies. In management sciences, recruitment is defined as one of the stages of the employment process, consisting in encouraging a sufficiently large pool of candidates to submit applications for a vacant post. Recruitment understood in this way creates the conditions necessary for effective selection²⁶³. According to the definition proposed by A. Wajda, recruitment involves attracting such a number of candidates as to rationalise the selection process. Recruitment constitutes the initial stage of the personnel function in any organisation. Increasing the numerical strength of the armed forces remains one of the key priorities of the defence ministry; consequently, changes in recruitment practices have also been introduced within the Armed Forces of the Republic of Poland.

Recruitment to the Polish Armed Forces is based on the assessment of candidates' psychophysical, health-related, and motivational predispositions for service in various formations within the military structure. The recruitment process differs depending on whether candidates apply for voluntary basic military service, intend to pursue military-oriented studies at military higher education institutions, or seek appointment as professional soldiers.

At present, due to Poland's participation in the structures of the European Union and NATO, as well as the opening of labour markets, individuals have access to attractive employment opportunities both domestically and abroad. Consequently, in the absence of strong motivational incentives, many potential candidates would be unlikely to commit to a military career in the Polish Armed Forces. Motivation for military service may stem from patriotism and the willingness to defend the country, but it may also be driven by opportunities for professional development, employment stability, and financial benefits²⁶⁴.

The appropriate choice of profession is of considerable importance from a social perspective, as it enables the utilisation of an individual's abilities, skills, and qualifications in a manner that is satisfactory both to the employee and to the institution in which they are employed. The choice of profession also has a decisive impact on an individual's social and economic situation.

²⁶³ A. Wajda, *Podstawy nauki o zarządzaniu organizacjami*, Difin, Warszawa 2003, s. 143.

²⁶⁴ M. Zielińska, *Proces rekrutacji do armii jako element strategii bezpieczeństwa państwa*, *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*, nr 1(18), 2023,
https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2450-8489-year-2023-issue-1__18_-article-00d9b154-f4b8-3d73-af9d-758e7a825071

Occupation and job position shape one's social status, both in terms of self-perception and within the broader societal context.

For candidates with an appropriate psychophysical profile, choosing the profession of a soldier in the Polish Armed Forces may provide a sense of fulfilment, allowing for the pursuit of personal interests while simultaneously making effective use of individual aptitudes.²⁶⁵

According to A. Pocztowski's theory, recruitment procedures should be appropriately designed and clearly formulated. Their purpose is to attract suitable, highly qualified candidates while eliminating those who do not meet the requirements set by management. Consequently, recruitment should fulfil an informational and motivational function and serve as a form of preliminary selection.²⁶⁶ It is worth noting that one of the direct consequences of Russian aggression in Ukraine was the decision to establish the Territorial Defence Forces. This concept had been discussed at various levels since the beginning of the Third Republic of Poland and was intended to enable the institutional mobilisation of members of numerous organisations drawing on patriotic and military traditions of the Polish armed heritage, which had previously operated within diverse non-governmental structures.

The potential inherent in the younger generation required appropriate guidance, oversight, and management in order to be utilised for the benefit of society through coordination by the Ministry of National Defence. At the same time, the aim was to recruit individuals who had not previously been active in such forms of civic engagement but who nevertheless adhered to similar traditions and values.

As a result, recruitment encompassed not only individuals motivated to undertake this particular form of military service, but also those with a strong familiarity with potential operational environments, including detailed knowledge of regional topography as well as local socio-cultural conditions²⁶⁷.

As a result, this branch of the armed forces significantly strengthened the defensive capabilities of the Polish Armed Forces. In parallel, measures were undertaken to systematically increase personnel numbers across individual service branches, including a substantial expansion in the availability of training places, courses, and non-commissioned officer and officer education

²⁶⁵Tamże.

²⁶⁶A. Ludwiciński, *Alokacja zasobów ludzkich w organizacji*, [w:] H. Król, A. Ludwiciński (red.), *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, PWN, Warszawa 2007, s. 197.

²⁶⁷<https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/wojska-obrony-terytorialnej>, 14.12.2025.

programmes, so that any potential future mobilisation could be based on appropriately established structures of a professional military force.²⁶⁸

The measures undertaken and described above required support through the evolution of the recruitment system of the Armed Forces of the Republic of Poland, so that the process could operate with optimal effectiveness under conditions of a potential military threat, while simultaneously enabling the rapid implementation of new solutions designed to facilitate increasingly swift societal mobilisation in the event that such a threat were to materialise.

III. Directions of changes introduced in the recruitment system of the Armed Forces of the Republic of Poland

On 23 April 2022, the Act of 11 March 2022 on the Defence of the Homeland entered into force as a comprehensive legal instrument that fundamentally restructured nearly the entire body of legislation governing the functioning of the Polish Armed Forces. The Act systematically organises regulations concerning the Armed Forces of the Republic of Poland, replacing numerous previous legal acts, including, *inter alia*, the Act of 21 November 1967 on the Universal Defence Obligation of the Republic of Poland.

The new legislation establishes new recruitment institutions, redefines the categories of military service, and introduces novel solutions relating to military service. The primary objective of the Act is to strengthen the Armed Forces of the Republic of Poland by increasing their personnel strength and enhancing their overall defensive capabilities²⁶⁹.

The provisions of the Act are a response to the current geopolitical situation and the growing defence requirements of the Republic of Poland as a state located on NATO's eastern flank. This circumstance necessitates a comprehensive and substantial strengthening of the state across all areas of its functioning, including the development of defence capabilities capable of deterring a potential aggressor. NATO member states, particularly those situated on the Alliance's eastern flank, such as Poland, must possess armed forces that are strong, numerous, modern, well-equipped, and adequately financed²⁷⁰. Key Assumptions and Major Changes in the Recruitment System of the Armed Forces of the Republic of Poland²⁷¹:

1. Increasing the Size of the Armed Forces

²⁶⁸<https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa>, 14.12.2025.

²⁶⁹Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r. poz. 825 z późn. zm.).

²⁷⁰<https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa>, 14.12.2025.

²⁷¹https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/zostan-zolnierzem-rp?utm_source=chatgpt.com, 14.12.2025.

The Act provides for a target increase in the strength of the active military personnel to approximately 300,000 soldiers, including both professional soldiers and members of the Territorial Defence Forces.

2. Reform of the Recruitment and Military Service System ²⁷²:

The Act introduces changes in the field of military administration through the transformation of regional military headquarters into the **Central Military Recruitment Centre (CMRC)** and the conversion of former military replenishment commands into **Military Recruitment Centres (MRCs)**. The objective of these reforms is to centralise and streamline the recruitment process nationwide. The modern organisational structure of the CMRC is responsible for the reformed recruitment system and is intended to keep pace with trends observed in both international and domestic labour markets.

Military Recruitment Centres operate as integrated facilities in which candidates can complete the recruitment process within one day, or at most two days. During this time, applicants undergo an interview, a psychological assessment, and a medical examination conducted by a military medical board.

3. Main Recruitment Pathways

• **Voluntary Basic Military Service (VBMS):**

The initial pathway into military service, which can be initiated via the *zostanzolnierzem.pl* portal or through a Military Recruitment Centre. It concludes with a 28-day basic training programme, with the option to continue service. VBMS was introduced as the primary entry route and is divided into a basic and a specialist phase.

• **Professional Military Service:**

Designed for individuals with prior military experience (e.g. following VBMS or Territorial Military Service) or for personnel transferring from other uniformed services. Entry requires a positive service evaluation and the completion of a specified period of service.

• **Military Higher Education:**

Recruitment to military higher education institutions is conducted in accordance with secondary legislation issued under the Act on the Defence of the Homeland.

A further element of the transformation of the recruitment system of the Armed Forces of the Republic of Poland is its digitalisation. The digitalisation of the recruitment process aims to

²⁷²gov.pl/web/gov/zostan-zolnierzem-zawodowym;zostanzolnierzem.pl. 14.12.2025.

gov.pl/web/obrona-narodowa/wymagania,

simplify and accelerate all recruitment procedures through the use of modern online tools. A key aspect of this reform is enabling candidates to complete a substantial portion of administrative formalities remotely, thereby reducing procedural barriers and shortening the overall recruitment timeline²⁷³.

Key Aspects of Digitalisation

- **“Become a Soldier” Portal ([zostanzolnierzem.pl](https://portal.zostanzolnierzem.pl)):** Candidates may submit applications for appointment to military service via a dedicated online recruitment portal.
- **Government Websites:** Recruitment-related information is also available through official government platforms, including dedicated pages for professional soldiers (gov.pl/web/gov/zostan-zolnierzem-zawodowym) and for the Territorial Defence Forces (gov.pl/web/obrona-narodowa/wymagania).

4. Regulation of Voluntary Military Service

The Act regulates the principles governing military service performed by volunteers. It introduces Voluntary Basic Military Service (VBMS), abolishing the former preparatory service and establishing new, more attractive forms of service in the Polish Armed Forces. The Act defines the rules for appointment to VBMS, its structure—comprising basic and specialist training phases—as well as soldiers’ remuneration and the benefits associated with this form of service²⁷⁴.

Soldiers who were performing contract-based service on the date the Act entered into force became, by operation of law, professional soldiers within the meaning of the Act, that is, soldiers in permanent service, with full continuity of service preserved²⁷⁵.

4. Establishment of the Cyber Defence Forces

The Cyber Defence Forces were established as a specialised component of the Armed Forces, tasked with conducting the full spectrum of operations in cyberspace, particularly in the areas of proactive protection and active defence of cyber elements and resources that are critical from the perspective of the Armed Forces. From the perspective of candidates seeking service within this branch, a key aspect is the simplification of recruitment rules. The primary focus of service is activity within the digital domain; consequently, cyber competencies rather than physical predispositions are of decisive importance in the recruitment process. This solution enables

²⁷³<https://portal.zostanzolnierzem.pl>, 14.12.2025.

²⁷⁴Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r. poz. 825 z późn. zm.), art. 143-151.

²⁷⁵Tamże., art. 789.

individuals who previously had limited or no access to military service to enlist, including, for example, persons with disabilities who had largely been excluded from such opportunities under traditional recruitment criteria.²⁷⁶

5. Division of the Military Reserve into Active and Passive Components

The Act introduced a division of the reserve into the **Active Reserve (AR)** and the **Passive Reserve (PR)**. The Active Reserve constitutes a voluntary form of service involving more frequent but shorter training periods (for example, quarterly two-day exercises) for individuals wishing to actively support the armed forces. The Passive Reserve comprises individuals with a regulated legal status in relation to military service, who participate in training less frequently and on an ad hoc basis, depending on operational requirements. Service in the reserve is intended to ensure the fulfilment of the Armed Forces' supplementary personnel requirements²⁷⁷.

6. Increases in Military Remuneration and Retention Incentives

The Act provides for the systematic increase of soldiers' remuneration, with the minimum salary of a professional private set at a level competitive in relation to the national average. The objective of these regulations is to encourage young people to undertake military service and to create conditions that support retention within the armed forces. From the perspective of professional soldiers, particular importance is attached to more favourable housing solutions, pay increases, and the introduction of motivational allowances. The Act also introduces regulations governing promotion within military service. Experienced professional soldiers who decide to continue their service are entitled to a motivational allowance, the amount of which is determined by the length of completed service²⁷⁸.

7. Consolidation of Regulations Governing Forms of Military Service

The Act consolidates provisions concerning the various forms of military service—including professional, territorial, voluntary, and reserve service—into a single legal instrument. This unification is intended to reduce bureaucratic complexity and to enhance the overall attractiveness of the conditions of military service²⁷⁹.

IV. Major Amendments to the Act on the Defence of the Homeland and Implementing Regulations

²⁷⁶Tamże, art. 15 ust. 4 pkt 2.

²⁷⁷Tamże, art. 131.

²⁷⁸Tamże, art. 449.

²⁷⁹<https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/rodzaje-sluzby-wojskowej>, 14.12.2025.

1. G Amendments to the Act on the Defence of the Homeland and its implementing regulations have been introduced with the aim of modernising the recruitment process, increasing the numerical strength of the armed forces, and enhancing the overall attractiveness of service in the Armed Forces of the Republic of Poland.
2. Introduction of a Long-Service Allowance: The amendments enable the granting of additional financial entitlements to officers and soldiers who have completed 15 years of service, in the form of a long-service allowance. The allowance begins at 5% of basic pay after 15 years of service and increases by 1 percentage point for each subsequent year. The maximum level of the allowance is 15% after 25 years of service. Upon reaching 32 years of service, the allowance (including accrued amounts) becomes part of the pension calculation base. The objective of this regulation is to retain experienced officers and soldiers in service and to strengthen the motivational remuneration system. In addition, the regulation enhances the competitiveness of employment in the Armed Forces of the Republic of Poland, which is expected to increase interest in joining the armed forces and in appointment to professional military service²⁸⁰.
3. In connection with the Act on the Defence of the Homeland, a number of amendments were also introduced to the Labour Code²⁸¹:
 - a) Professional soldiers are entitled, under the terms and conditions specified in the Labour Code, to carer's leave as well as exemption from service duties due to force majeure.
 - b) Periods during which a professional soldier remains on maternity leave, leave on terms equivalent to maternity leave, parental leave, unpaid leave, health leave, acclimatisation leave, training leave, reward leave, paternity leave, carer's leave, as well as periods of exemption from service duties, are included when determining the amount of the teleinformation allowance.
 - c) The amendments specify the rules governing the payment of remuneration during periods of exemption from service duties and the use of special occasion leave under the existing principles. They also regulate remuneration for periods of exemption from service duties due to force majeure and for parenthood-related leave, in particular parental leave, in accordance with principles analogous to those applied

²⁸⁰Ustawa z dnia 26 stycznia 2023 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wprowadzeniem świadczenia za długoletnią służbę (Dz.U. z 2023 r. poz. 347).

²⁸¹Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 641).

to maternity benefits for such periods. At the same time, the regulations confirm that remuneration is not payable during carer's leave.

4. The monthly remuneration of a professional soldier during periods defined under the Labour Code as maternity leave, leave on terms equivalent to maternity leave, and paternity leave amounts to 100% of monthly remuneration. As a general rule, remuneration during parental leave amounts to 70% of monthly remuneration. A professional soldier who, upon request, receives 81.5% of remuneration and subsequently resigns from parental leave in its full duration or during its course is entitled to a one-off adjustment of remuneration up to 100%, provided that remuneration has not been received for the corresponding period of such leave.

5. Changes Introduced in the Recruitment Process²⁸²:

- a) Recruitment procedures were simplified and new forms of military service were introduced. The catalogue of methods for regulating one's legal status in relation to military service was expanded to include Voluntary Basic Military Service. The new provisions are intended to accelerate recruitment, shorten training periods, and increase the overall attractiveness of service.
- b) Uniform deadlines for the completion of military registration were introduced in connection with the extension of the maximum period of military service (up to 63 years of age). Furthermore, due to amendments to Article 95, which allow individuals under the age of 18 to participate in recruitment procedures at military or civilian higher education institutions (including studies at the Military Medical Faculty of the Medical University of Łódź), changes were introduced enabling the collection and processing of personal data of such individuals within the military register.
- c) Candidates applying for admission to military studies are referred to a medical board that simultaneously assesses their fitness for Voluntary Basic Military Service and Professional Military Service. Students enrolled in military higher education institutions perform voluntary basic military service during their first year of study and professional military service in subsequent years. It is therefore justified that they obtain a medical decision confirming their fitness for both forms of service prior to the commencement of their studies.

²⁸²Ustawa z dnia 17 sierpnia 2023 r. o zmianie ustawy o Agencji Mienia Wojskowego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 1872).

6. Increased Mobility of Territorial Defence Forces Personnel: A key change concerning service in the Territorial Defence Forces (TDF) applies to soldiers who have previously performed active military service and taken the military oath. These soldiers may now be transferred to other units within the same military specialisation, which facilitates personnel mobility and enables more effective use of their experience. The objective of these changes is to optimise the utilisation of soldiers' professional experience and to enhance the operational flexibility of the Armed Forces, particularly in the context of the ongoing development of the Territorial Defence Forces²⁸³.

7. Key changes were introduced with regard to recruitment, support for soldiers and their families, and the functioning of pro-defence organisations. An important factor influencing the execution of tasks by the Armed Forces of the Republic of Poland is the development of non-professional forms of military service designed for individuals who combine military service with civilian employment outside the Armed Forces. Increasing the number of candidates for service in the Territorial Defence Forces (TDF) and the Active Reserve (AR) is also achievable through the introduction of legal solutions fostering a more favourable attitude among employers who employ personnel serving in these formations. The current geopolitical situation necessitates an increase in the number of such soldiers who may be obliged to report for duty at military units. For employers, particularly in the small and medium-sized enterprise sector, such situations often constitute a significant organisational and operational burden. The objective of the Act is therefore to encourage employers to employ members of the TDF and the Active Reserve. It should be emphasised that, although individuals belonging to these formations do not, as a rule, perform daily service in organisational units of the Ministry of National Defence, they nevertheless remain soldiers in active military service at all times. Consequently, they may be called upon to perform military duties at any moment, which temporarily precludes the performance of their obligations under an employment relationship²⁸⁴.

8. Increase in Basic Remuneration for Non-Professional Soldiers: As of 1 July 2024 (with retroactive effect), the rates of basic remuneration were increased for soldiers who are not

²⁸³ Ustawa z dnia 26 lipca 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa (Dz.U. z 2024 poz. 1248),

²⁸⁴ Ustawa z dnia 1 października 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu wsparcia przedsiębiorców zatrudniających żołnierzy Obrony Terytorialnej lub żołnierzy Aktywnej Rezerwy (Dz.U. z 2024 r. poz. 1585).

professional soldiers, namely members of the Territorial Defence Forces, as well as soldiers of the Active Reserve and the Passive Reserve performing military training exercises.²⁸⁵

9. Decision No. 17/MON of 7 February 2025 defines the objectives, forms, and modes of cooperation between the Ministry of National Defence and social partners, inter alia in the areas of promoting military service, building a social support base for the Armed Forces, and disseminating defence-related knowledge. The annex to the Decision—Principles of Cooperation between the Ministry of National Defence and Non-Governmental Organisations and Other Social Partners (Official Journal of the Ministry of National Defence, item 20)—sets out the general objectives and principles governing such cooperation.²⁸⁶:

- **Increasing the numerical strength of the Armed Forces of the Republic of Poland**, including personnel reserves, through the engagement of social partners in promoting military service and in acquiring and enhancing individual defence-related skills and capabilities;
- **Building a social support base for the Armed Forces** by recruiting partners to undertake activities in support of national defence and capable of preparing candidates for military service or contributing to the replenishment of personnel reserves;
- **Utilising the capacities of social partners** to implement initiatives of the Ministry of National Defence;
- **Shaping a positive image of the Polish soldier, the Armed Forces, and the Ministry of National Defence**, as well as promoting patriotic attitudes;
- **Engaging social partners in disseminating defence-related knowledge and skills within society** that are essential for state security;
- **Harnessing the potential of pro-defence organisations** to support activities aimed at strengthening national defence and security.

10. **Further Reforms Enhancing Recruitment Efficiency and Personnel Support:** The subsequent changes introduced were aimed at shortening and simplifying recruitment procedures, increasing motivation, providing enhanced support for soldiers and their

²⁸⁵Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 2 grudnia 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie stawek uposażenia zasadniczego oraz dodatków do uposażenia zasadniczego żołnierzy niebędących żołnierzami zawodowymi (Dz.U. z 2024 r. poz. 1791).

²⁸⁶Decyzja Nr 168/MON z 7 grudnia 2020 r.; Decyzja nr 17/MON z 7 lutego 2025 r.

families, and introducing greater flexibility in the management of the human resources of the Armed Forces.²⁸⁷

- a) A regulation was introduced stipulating that recruitment proceedings concerning an individual applying for appointment to military service are to be conducted without undue delay.
- b) Professional soldiers assigned to education or training programmes lasting more than six months outside the national territory are permitted to remain abroad together with their family members.
- c) New financial benefits were introduced for professional soldiers assigned to education abroad who reside together with their family members.
- d) The regulations governing the reimbursement of education costs payable by a professional soldier in the event of discontinuation of education or resignation from professional military service prior to the agreed period were amended and clarified.
- e) The amendments specify in greater detail the principles for granting professional soldiers a long-service allowance, a service allowance for service in a military unit, and a motivational allowance.
- f) A motivational allowance was introduced for professional soldiers undergoing education at military universities, non-commissioned officer schools, training centres, or training facilities, as well as for non-professional soldiers.
- g) Psychological examinations for volunteers applying for military service were made mandatory, regardless of previous results of military qualification procedures, with psychological certificates remaining valid for 12 months.
- h) Soldiers participating in foreign courses lasting more than six months are entitled to be accompanied by their families and to receive financial support, including scholarships and reimbursement of children’s education costs.
- i) Individual and group insurance against the consequences of accidents was introduced for soldiers performing service abroad in war or conflict zones.

²⁸⁷Ustawa z dnia 25 czerwca 2025 r. o zmianie Ustawy o obronie Ojczyzny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2025 r. poz. 1014).

11. Beginning in early 2026, military qualification procedures were introduced that will encompass not only young men, but also women possessing relevant qualifications, as well as individuals over the age of 50 who have not previously been assigned a military fitness category. In 2026, approximately 235,000 individuals will be required to appear before county medical boards responsible for conducting military qualification, representing an increase of 5,000 persons compared to 2025. The military qualification process commenced on 2 February and will continue until 30 April 2026. Individuals aged up to 60 years who have not previously undergone military qualification may also be summoned to appear before the medical boards²⁸⁸.

Amendments to the provisions of the Act on the Defence of the Homeland are justified by the necessity to strengthen the Armed Forces both numerically and qualitatively. Among other objectives, these amendments are intended to improve the recruitment process and the conduct of military service, enhance the attractiveness of the Armed Forces of the Republic of Poland, increase motivation among professional soldiers to undertake education abroad, and raise the level of compensation in the event of a soldier's death resulting from an accident occurring during military service. The need to amend the legislation is also justified by the increasing intensity of procurement of armaments and military equipment (including acquisitions from foreign partners), which in turn necessitates changes to the legal framework governing the operation of the Armed Forces Support Fund and the system for directing professional soldiers to education and training, including education abroad. These measures are particularly important for enabling soldiers to acquire qualifications required for the operation of newly introduced weapons systems and military equipment.

Summary

In seeking to address the adopted research problem, the conducted literature review made it possible to identify a range of changes introduced to the recruitment system of the Armed Forces of the Republic of Poland as part of the state's preparation for a potential full-scale armed aggression. Following the outbreak of Russia's full-scale invasion of Ukraine in February 2022, Poland undertook a profound reform of its military recruitment system, the cornerstone of which was the Act on the Defence of the Homeland, in force since 23 April 2022.

²⁸⁸ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 sierpnia 2025 r. w sprawie przeprowadzenia kwalifikacji wojskowej w 2026 r. (Dz.U. z 2025 r. poz. 1204)

The Act replaced previously fragmented regulations, including the Act on the Universal Defence Obligation, and established a new, unified model of recruitment to the armed forces. As part of the reform, new institutions responsible for recruitment were created, procedures were standardised, and the types of military service were redefined, thereby constituting a comprehensive recruitment system. Notably, Voluntary Basic Military Service was introduced as the primary mechanism for rapidly increasing the size of the armed forces. At the same time, recruitment procedures were simplified, training periods were shortened, and the range of motivational incentives—encompassing financial benefits, employment stability, and opportunities for professional development—was expanded in order to enhance the attractiveness of military service for younger generations. The psychophysical selection of candidates was also strengthened and adapted to the current needs of the armed forces and the profile of modern military operations. In parallel, the Territorial Defence Forces were further developed as a key component of national defence, and the number of places in non-commissioned officer and officer training programmes was increased to ensure adequate *кадров* for the expanding armed forces. Recruitment reform was closely linked to the preparation of mobilisation structures, enabling the rapid acquisition of trained reservists in the event of a security threat. As a result of these measures, a significant increase in the number of soldiers was recorded—exceeding 210,000 personnel as of 1 July 2025, including 10,000 new professional soldiers in 2024 alone. These changes constituted a direct response to the growing threat on NATO's eastern flank and were aimed at enhancing the state's defence readiness through a more efficient, faster, and more motivating recruitment system. Overall, the reforms created a coherent recruitment mechanism capable of both increasing the size of the armed forces and optimally matching candidates to the operational needs of the Armed Forces of the Republic of Poland.

Streszczenie

W artykule podjęto problem zmian w systemie rekrutacji Sił Zbrojnych wynikających z narastającej polaryzacji politycznej oraz wzrostu zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego po wybuchu konfliktu na Ukrainie w lutym 2022 r. W opracowaniu dokonano przeglądu i oceny nowych rozwiązań wprowadzonych na mocy najnowszych aktów prawnych, których głównym celem było zwiększenie skuteczności funkcjonującego systemu obrony narodowej w warunkach zagrożenia militarnego. Ze względu na praktyczne doświadczenie autorki w analizowanym obszarze, omawiane źródła ocenione zostały z perspektywy ich pragmatycznej użyteczności.

Słowa kluczowe:

System; system rekrutacji; personel; bezpieczeństwo narodowe; Rosja; Ukraina.

Key words:

System; recruitment system; personnel; national security; Russia; Ukraine..

Bibliografia:

1. M. Armstrong, S. Taylor, Zarządzanie zasobami ludzkimi, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
2. J. Lendzion, J. Penc, Planowanie zatrudnienia i pozyskiwanie pracowników sprzyjających powodzeniu organizacji, [w:] E. Jędrych (red.), Zarządzanie zasobami ludzkimi dla menedżerów średniego szczebla, Oficyna a Wolters Kluwer business, Kraków 2007.
3. A. Ludwiczynski, Alokacja zasobów ludzkich w organizacji, [w:] H. Król, A. Ludwiczynski (red.), Zarządzanie zasobami ludzkimi, PWN, Warszawa 2007.
4. A. Sulich, Modele i techniki rekrutacji i selekcji realizowane przez przedsiębiorstwa w województwie dolnośląskim, Zgorzelec 2015.
5. Wajda, Podstawy nauki o zarządzaniu organizacjami, Difin, Warszawa 2003.
6. M. Zielińska, Proces rekrutacji do armii jako element strategii bezpieczeństwa państwa, *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*, nr 1(18), 2023,
7. https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2450-8489-year-2023-issue-1__18_-article-00d9b154-f4b8-3d73-af9d-758e7a825071
8. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r. poz. 825 z późn. zm.).
9. Ustawa z dnia 26 stycznia 2023 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wprowadzeniem świadczenia za długoletnią służbę (Dz.U. z 2023 r. poz. 347).
10. Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 641).
11. Ustawa z dnia 17 sierpnia 2023 r. o zmianie ustawy o Agencji Mienia Wojskowego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 1872).
12. Ustawa z dnia 26 lipca 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa (Dz.U. z 2024 poz. 1248).
13. Ustawa z dnia 1 października 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu wsparcia przedsiębiorców zatrudniających żołnierzy Obrony Terytorialnej lub żołnierzy Aktywnej Rezerwy (Dz.U. z 2024 r. poz. 1585).
14. Ustawa z dnia 6 grudnia 2024 r. o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2024 r. poz. 1871).
15. Ustawa z dnia 25 czerwca 2025 r. o zmianie Ustawy o obronie Ojczyzny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2025 r. poz. 1014).

Transfer polskich doświadczeń w procesie reformowania administracji publicznej na Ukrainie w latach 2014–2025: między decentralizacją a profesjonalizacją służby cywilnej

Wstęp

Kwestia reformy administracji publicznej na Ukrainie stanowi obecnie nie tylko przedmiot debaty politologicznej i prawniczej, lecz także kluczowy wymiar państwowotwórczy w warunkach przedłużającej się agresji zewnętrznej oraz toczącego się procesu integracji europejskiej. W perspektywie teoretycznej proces reform administracyjnych należy postrzegać jako skoordynowany zbiór interwencji instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych, ukierunkowanych na wzmocnienie zdolności państwa do formułowania, koordynowania i wdrażania polityk publicznych zgodnie ze standardami dobrego rządzenia. W tym sensie reformy administracyjne na Ukrainie urastają do rangi testu sprawności państwa w warunkach stresu egzystencjalnego, a zarazem egzaminu z europeizacji struktur administracyjnych — rozumianej jako proces adaptacji norm i praktyk UE w polu prawa administracyjnego, zarządzania kadrami, przejrzystości finansów publicznych, jakości usług oraz odpowiedzialności władzy wykonawczej²⁸⁹.

Prezentowana poniżej analiza obejmuje okres po 2014 roku i odnosi się do konsekwencji tzw. Rewolucji Godności. W tym właśnie czasie zaprojektowano fundamenty nowego modelu administracji publicznej Ukrainy, którego ramy strategiczne zostały określone w dokumencie *Strategia reformy administracji publicznej Ukrainy do 2021 roku*. Dokument ten, oparty na założeniach metodologii SIGMA Programme, wskazywał pięć kluczowych obszarów

²⁸⁹ Monitoring Reports: *Public administration in Ukraine. Assessment against the Principles of Public Administration* (December 2023), s. 7–9, (OECD/SIGMA): https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/02/public-administration-in-ukraine_27a46a58/078d08d4-en.pdf (dostęp: 15.10.2025).

modernizacji: 1) strategiczne planowanie i koordynację centrum rządu, 2) cykl polityk publicznych, 3) profesjonalizację służby cywilnej, 4) odpowiedzialność i przejrzystość instytucji publicznych oraz 5) świadczenie usług administracyjnych. Strategia ta miała charakter teleologiczny – przyjęte rozwiązania instytucjonalne i proceduralne (akty prawne, procedury, instrumenty zarządzania) były projektowane nie tylko jako narzędzia formalne, lecz jako środki prowadzące do głębokiej transformacji praktyk działania administracji publicznej. Celem reform było wzmocnienie zdolności państwa w kategoriach „*state capacity*”, rozumianej jako zdolność administracji do przewidywalnego, legalistycznego i efektywnego wykonywania zadań publicznych oraz zapewniania wysokiej jakości usług obywatelom²⁹⁰.

Empiryczne świadectwa pierwszej fazy wdrożeniowej (2016–2021) wskazują na spiętrzenie reform o charakterze strukturalnym: przebudowę resortów, wprowadzenie mechanizmów konkurencyjnego naboru i selekcji, rozwój e-administracji i interoperacyjności rejestrów, a także stopniowe porządkowanie procesu regulacyjnego. Te obserwacje, utrwalone w sprawozdaniach rocznych, potwierdzają, że logika zmiany nie ograniczała się do nowelizacji prawa, lecz obejmowała praktyczną reorganizację rutyn administracyjnych²⁹¹. Przyjęta w 2021 r. „*Strategy for Public Administration Reform in Ukraine for 2022–2025*” stanowiła kontynuację i jednocześnie korektę kursu reform, wprowadzając silniejszą artykulację celu europeizacyjnego oraz akcentując cyfryzację usług, depolityzację i profesjonalizację kadr oraz wzmocnienie zdolności koordynacyjnych w rządzie.

W ujęciu konceptualnym dokument ten łączy zasady SIGMA z wymogami wdrażania *acquis*, co nadaje reformie podwójny wektor: wewnętrznej racjonalizacji działania państwa oraz zewnętrznej konwergencji normatywnej z UE²⁹². O ile zatem paradygmat modernizacji pozostaje zgodny z europejskim kanonem dobrego rządzenia, o tyle środowisko wdrożeniowe po lutym 2022 r. uległo zasadniczej zmianie ze względu na to, że administracja została zmuszona do funkcjonowania w reżimie prawa wojennego, przy jednoczesnym zachowaniu ciągłości realizacji usług i procedur publicznych. W świetle raportów rocznych z lat 2022–2023 mamy do czynienia z niecodziennym sprzężeniem: zwiększoną elastycznością operacyjną administracji oraz dalszym porządkowaniem ram strategicznych, finansowanych i wspieranych

²⁹⁰ *Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року* (rozp. KМУ z 24.06.2016 r. nr 474-p, z późn. zm.), <https://zakon.rada.gov.ua/go/474-2016-%D1%80> (dostęp: 15.10.2025).

²⁹¹ *Звіт про виконання у 2018 році Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки* (Public Administration Reform Annual Report 2018), s. 2–5: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/03_zvit_eng_web.pdf (dostęp: 15.10.2025).

²⁹² *Strategy for Public Administration Reform in Ukraine for 2022–2025* (Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 831-r, 21 July 2021), s. 2–4, <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reforms/pars-2022-2025-eng.pdf> (dostęp: 15.10.2025).

także przez instrumenty unijne (w tym *Ukraine Facility*), co dowodzi zdolności państwa do absorpcji reform w warunkach permanentnego kryzysu²⁹³.

Wkład ocen niezależnych, w szczególności SIGMA (2023), pozwala doprecyzować charakter tej odporności. Raport podkreśla poprawę działania administracji publicznej w obszarze usług publicznych i cyfryzacji oraz strategicznego przywództwa i koordynacji w obliczu kryzysu. Wnioski SIGMA, formułowane na podstawie mierzalnych wskaźników i porównywalnych metodologicznie ocen, lokują Ukrainę jako aktora zdolnego do utrzymania funkcji państwowych i kontynuowania reform administracyjnych mimo degradującego wpływu wojny²⁹⁴. Ujęcie OECD akcentuje z kolei problematykę rekonstrukcji ładu instytucjonalnego w czasie odbudowy. Okno modernizacyjne, które otwiera kryzys, może sprzyjać trwałemu „osadzeniu” europejskich standardów w polityce regulacyjnej, finansach publicznych i wielopoziomowym zarządzaniu, o ile towarzyszyć mu będą zwiększona przejrzystość, integralność i odpowiedzialność²⁹⁵.

Wymiar europejski reformy nabrał materialnej treści z chwilą nadania statusu kandydata Ukrainie (czerwiec 2022) i otwarcia negocjacji (czerwiec 2024). W dokumencie Komisji Europejskiej pt.: „*Ukraine 2024 Report*” kwestia reformy administracji publicznej została włączona do podstawowych obszarów - klastru determinującego tempo i zakres konwergencji systemowej. Znajduje to wyraz w precyzyjnych oczekiwaniach wobec jakości procesu legislacyjnego (w tym oceny skutków regulacji), wzmocnienia kontroli finansowej i statystyki publicznej, usprawnienia zamówień publicznych oraz rozbudowy zdolności instytucjonalnych na potrzeby wdrażania i egzekwowania *acquis*. Tak ujęta reforma administracji to już nie tylko krajowa polityka modernizacyjna, lecz rdzeniowy komponent procesu akcesyjnego, od którego zależy wiarygodność zobowiązań prawnych i politycznych Ukrainy wobec Unii²⁹⁶.

W tym kontekście zyskuje na aktualności problem transferu doświadczeń państw członkowskich, w szczególności Polski. Choć niniejszy wstęp nie jest miejscem na

²⁹³ *Report on the implementation of Ukraine's Strategy for Public Administration Reform for 2022–2025 in 2022* (Kyiv 2023), s. 4–5: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2023/12.07.2023%20zvit/parreport2022eng230712183919-2.pdf> (dostęp: 15.10.2025); *Report on the implementation of Ukraine's Strategy for Public Administration Reform for 2022–2025 in 2023* (Kyiv 2024), s. 3–6: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/2023%20PAR%20Annual%20Report_eng.pdf (dostęp: 15.10.2025).

²⁹⁴ SIGMA Monitoring Reports, op. cit.

²⁹⁵ *Public governance in Ukraine: Implications of Russia's war* (Policy Response, 1 July 2022), OECD, 2022, s. 1–2: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/07/public-governance-in-ukraine_7a1de7cf/c8cbf0f4-en.pdf (dostęp: 16.10.2025).

²⁹⁶ *Ukraine 2024 Report* (SWD(2024) 699 final), European Commission, 2024, s. 22–31: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52024SC0699> (dostęp: 16.10.2025).

wyczerpujące studia dorobku polskiego, należy podkreślić, że wzorce z polskiej transformacji administracyjnej w zakresie decentralizacji, profesjonalizacji kadr, racjonalizacji struktur i doskonalenia technik zarządzania publicznego, znajdują odzwierciedlenie w rekomendacjach i oczekiwaniach formułowanych pod adresem Ukrainy w dokumentach międzynarodowych. Ich obecność w ukraińskich strategiach oraz ewaluacjach zewnętrznych sugeruje, iż transfer ten nie ma charakteru incydentalnego, lecz stanowi istotny komponent europeizacji administracji, wzmacniający zdolności aparatu państwowego do absorpcji *acquis* oraz realizacji złożonych zadań publicznych.

Z metodologicznego punktu widzenia niniejszy artykuł przyjmuje perspektywę analityczną, która łączy jakościową triangulację źródeł z komparatystyką instytucjonalną. Podstawę źródłową stanowią teksty strategii dotyczącej reformowania administracji publicznej w latach 2016–2021 oraz 2022–2025, raporty roczne (2018; 2022; 2023), ewaluacja SIGMA (2023), odpowiedź OECD (2022) i najnowszy raport Komisji Europejskiej (2024). Materiał ten, który jest heterogeniczny pod względem gatunkowym, umożliwia zrekonstruowanie zarówno sekwencji legislacyjnych i organizacyjnych, jak i dynamiki implementacyjnej, a także osadzenie reform administracyjnych w logice akcesyjnej. Na tej bazie artykuł proponuje dwa studia przypadków: decentralizację oraz profesjonalizację służby cywilnej. Oba obszary są adekwatne teoretycznie, bowiem dotyczą rdzenia koncepcji *good governance* i *policy transfer*, a także empirycznie – cechują się wysoką gęstością danych i śladów instytucjonalnych w dokumentach rządowych i międzynarodowych.

2. Ramy teoretyczne transferu polityk i europeizacji administracji publicznej

Procesy modernizacji administracji publicznej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym na Ukrainie i w Polsce, nie mogą być analizowane w oderwaniu od szerszych ram teoretycznych odnoszących się do mechanizmów *policy transfer*, *policy diffusion* oraz europeizacji. Każdy z tych procesów stanowi istotny mechanizm transformacji instytucjonalnej, a ich wzajemne przenikanie się wyznacza charakter współczesnych reform administracyjnych.

2.1. Koncepcja policy transfer

W literaturze przedmiotu koncepcja *policy transfer* (transferu polityk) definiowana jest jako proces, w którym wiedza o politykach, instytucjach, rozwiązaniach prawnych i organizacyjnych funkcjonujących w jednym kontekście politycznym zostaje wykorzystana

w innym, w celu projektowania i wdrażania reform. Zgodnie z klasycznym ujęciem zaproponowanym przez Davida Dolowitza i Davida Marsh'a, transfer może obejmować różne elementy — od celów politycznych, poprzez instrumenty i procedury, aż po wartości, idee i wzorce działania²⁹⁷. Co istotne, proces ten może mieć charakter zarówno dobrowolny (*lesson drawing*), jak i wymuszony (*coercive transfer*), co szczególne znaczenie ma w przypadku państw kandydujących lub zbliżających się do struktur międzynarodowych, takich jak Unia Europejska.

W literaturze wyróżnia się kontinuum między „pełnym” transferem (gdy dana polityka zostaje przejęta w niezmienionej formie) a „inspiracyjnym” transferem (gdy następuje adaptacja wybranych elementów do lokalnego kontekstu). Kluczowe znaczenie mają tu czynniki instytucjonalne, aktorzy polityczni oraz uwarunkowania kulturowe i administracyjne²⁹⁸.

W kontekście reform administracji publicznej na Ukrainie po 2014 roku szczególne znaczenie miały rozwiązania wypracowane w Polsce i innych państwach Grupy Wyszehradzkiej, które stały się źródłem inspiracji w zakresie m.in. decentralizacji i profesjonalizacji służby publicznej.

Współczesne badania podkreślają, że transfer polityk nie jest procesem linearnym, lecz dynamicznym, obejmującym wielopoziomowe interakcje między aktorami lokalnymi, krajowymi i ponadnarodowymi. E.C. Page zwraca uwagę na rolę „agentów transferu” — instytucji międzynarodowych, ekspertów, organizacji rządowych i pozarządowych, którzy kształtują kierunki reform²⁹⁹. D. Benson natomiast systematyzuje ograniczenia procesu transferu, wskazując cztery grupy barier: popytowe, programowe, kontekstowe oraz implementacyjne³⁰⁰. Tego rodzaju ujęcia teoretyczne dobrze oddają charakter reform na Ukrainie, gdzie transfer polskich doświadczeń nie był prostym kopiowaniem rozwiązań, lecz procesem ich adaptacji.

2.2. Europeizacja administracji publicznej

²⁹⁷ D. P. Dolowitz, D. Marsh, *Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making*, „Governance” 2000, Vol. 13, No. 1, s. 6–7, 9–11. DOI: <https://doi.org/10.1111/0952-1895.00121> (dostęp: 16.10.2025).

²⁹⁸ H. Wolman, *Policy Transfer: What We Know About What Transfers, How It Happens, and How to Do It*, GWIPP Working Paper 038, 2009, s. 1–3. https://gwipp.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs6111/files/downloads/Working_Paper_038_PolicyTransfer.pdf (dostęp: 16.10.2025).

²⁹⁹ E.C. Page, *Future Governance and the Literature on Policy Transfer and Lesson-Drawing*, ESRC Workshop Paper, 2000, s. 2–3, 13–14. <https://personal.lse.ac.uk/pagee/papers/edpagepaper1.pdf> (dostęp: 16.10.2025).

³⁰⁰ D. Benson, *Review Article: Constraints on Policy Transfer*, CSERGE Working Paper EDM 09-13, 2009, s. 1–3, 5–6. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/48824/1/615014267.pdf> (dostęp: 16.10.2025).

Drugim istotnym kontekstem teoretycznym jest proces europeizacji, rozumiany jako przenikanie norm, wzorców organizacyjnych, instytucjonalnych i praktyk administracyjnych Unii Europejskiej do porządków krajowych. Tomasz Hoffmann podkreśla, że europeizacja obejmuje zarówno wymiar prawny, dotyczący transpozycji prawa unijnego, jak i instytucjonalny - przystosowanie struktur organizacyjnych administracji, a także kulturowy oparty o internalizację wartości wspólnotowych³⁰¹. Europeizacja w państwach aspirujących, takich jak Ukraina, jest szczególnie intensywna, ponieważ stanowi integralną część przygotowań do akcesji.

Proces europeizacji administracji ma charakter wielowymiarowy: obejmuje implementację *acquis communautaire*, modernizację administracji przez adaptację procedur i praktyk stosowanych w państwach członkowskich oraz kształtowanie kultury administracyjnej w duchu wartości unijnych: przejrzystości, efektywności i partycypacji. Europeizacja może mieć zarówno charakter normatywny (dobrowolne dostosowanie), jak i instrumentalny (wynikający z wymogów politycznych i prawnych integracji).

Jak wskazuje Edit Soós, istotną rolę w procesie europeizacji Ukrainy odgrywają kraje Grupy Wyszehradzkiej, w szczególności Polska, której reformy administracyjne po 1989 roku stały się „dobrą praktyką” wykorzystywaną przez ukraińskich reformatorów³⁰². W tym sensie europeizacja nie jest wyłącznie procesem wertykalnym (UE - państwo), ale ma także wymiar horyzontalny. Zachodzi pomiędzy państwami członkowskimi i kandydackimi.

2.3. Decentralizacja jako wymiar europeizacji i transferu polityk

Jednym z kluczowych wymiarów transferu polityk oraz europeizacji jest decentralizacja. Jak zauważa autor niniejszego artykułu, decentralizacja to proces przekazywania kompetencji, zadań i odpowiedzialności z poziomu centralnego na szczeble lokalne i regionalne, połączony z zapewnieniem odpowiednich instrumentów prawnych i finansowych³⁰³. W literaturze przedmiotu traktowana jest ona jako narzędzie wzmacniania

³⁰¹ T. Hoffmann, „Wybrane aspekty europeizacji administracji publicznej w Polsce”, *Studia Administracji i Bezpieczeństwa* nr 15/2023, s. 85–87, 95–96, 103–105. <https://studia.administracji.i.bezpieczenstwa.ajp.edu.pl/article/01.3001.0054.3179/pl> (dostęp: 18.10.2025).

³⁰² E. Soós, *The Europeanisation of Public Administration in Ukraine. The Visegrad Group's "Best Practices"*, 2023, s. 161–162, 171–175. <https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/20930/1/TheEuropeanisationofPublicAdministrationinUkraine.TheVisegradGroupsbestpractices.pdf> (dostęp: 18.10.2025).

³⁰³ M. W. Sienkiewicz, *Prawno-funkcjonalne uwarunkowania i efektywność decentralizacji terytorialnej*, [w:] *Państwo - prawa człowieka - mniejszości narodowe : monografia dedykowana profesorowi Grzegorzowi Januszowi*, red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, M. Michalczuk-Wliziło. Lublin 2022, Wydawnictwo UMCS, s. 135–147.

zdolności państwa do świadczenia usług publicznych, zwiększania partycypacji obywatelskiej oraz racjonalizacji wydatkowania środków publicznych.

Decentralizacja postrzegana jest jako kluczowy instrument reformy instytucjonalnej, mający na celu zwiększenie efektywności świadczenia usług publicznych oraz pogłębienie partycypacji obywatelskiej. Faguet podkreśla, że reformy decentralizacyjne są elementem polityki rozwojowej w wielu krajach, zarówno rozwiniętych, jak i rozwijających się, ponieważ pozwalają „zbliżyć rząd do obywateli” i poprawić responsywność administracji na lokalne potrzeby. Szczególną rolę odgrywa tu mechanizm *social learning*, w ramach którego władze lokalne i społeczności uczą się wspólnego rozwiązywania problemów i odpowiedzialności za usługi publiczne. Tego rodzaju zmiana instytucjonalna wzmacnia legitymację państwa i pogłębia proces demokratyzacji poprzez realny udział obywateli w kształtowaniu polityki publicznej³⁰⁴.

Decentralizacja w krajach Europy Środkowo-Wschodniej była jednym z najważniejszych filarów transformacji ustrojowej po 1989 roku. Polska stanowi tu przykład szczególnie ważny. Reforma samorządowa z 1990 roku stała się trwałym fundamentem modernizacji administracji i budowy państwa zdecentralizowanego. Ten model stanowił inspirację dla reform ukraińskich po 2014 roku, zarówno w sferze legislacyjnej, jak i instytucjonalnej. Proces ten obejmował transfer wiedzy eksperckiej, współpracę samorządową oraz projekty twinningowe, co potwierdza, że policy transfer i europeizacja są istotnie związane z procesem reform administracyjnych.

3. Reformy administracyjne i decentralizacyjne po 2014 roku na Ukrainie

3.1. Tło i ramy polityczne reform

Reforma administracji publicznej i decentralizacja stały się jednym z kluczowych procesów instytucjonalnych na Ukrainie po wydarzeniach Rewolucja Godności w 2014 roku. W odróżnieniu od wcześniejszych prób modernizacji, po 2014 r. działania te uzyskały wyraźną orientację strategiczną, związaną z integracją europejską, demokratyzacją państwa oraz wzmacnianiem zdolności instytucjonalnej. Symboliczny i prawny początek tej fazy stanowi przyjęcie przez Gabinet Ministrów Ukrainy zarządzenia nr 333-p z dnia 1 kwietnia 2014 r., w którym zatwierdzono *Koncepcję reformy samorządu i ustroju terytorialnego*. Dokument ten

³⁰⁴ J.-P. Faguet, Caroline Pöschl, *Is Decentralization Good for Development? Perspectives from Academics and Policy Makers*, Oxford University Press, Oxford 2015, s. 1–3, 9–10. https://eprints.lse.ac.uk/63178/1/Faguet_is%20decentralization%20good.pdf (dostęp: 18.10.2025).

zakładał stopniowe przekazywanie kompetencji z poziomu centralnego na poziomy lokalne i regionalne oraz wprowadzenie nowego modelu podziału terytorialnego³⁰⁵.

Równolegle rozpoczęto prace nad nowym modelem administracji centralnej i służby cywilnej, które miały zapewnić lepszą koordynację polityk publicznych, transparentność oraz skuteczność instytucji państwowych. Ważnym elementem reform stało się przyjęcie w grudniu 2015 r. Ustawy o służbie cywilnej, która wprowadziła m.in. mechanizmy otwartego i konkurencyjnego naboru, depolityzację stanowisk oraz zwiększoną przejrzystość procedur kadrowych³⁰⁶.

Reformy administracyjne i samorządowe od samego początku miały charakter powiązany. Decentralizacja i profesjonalizacja administracji stanowiły dwa wzajemnie wspierające się filary procesu modernizacji państwa. Jak podkreślono w dokumentach rządowych, zmiana ustroju terytorialnego i zwiększenie kompetencji jednostek lokalnych miały sens jedynie przy równoczesnym wzmocnieniu zdolności administracyjnych struktur publicznych³⁰⁷.

3.2. Strategiczne ramy reform administracji publicznej (PAR)

Pierwszy kompleksowy dokument wyznaczający kierunki reform administracyjnych stanowiła *Public Administration Reform Strategy 2016–2021*, przyjęta przez rząd w czerwcu 2016 r. Strategia ta obejmowała pięć kluczowych komponentów: planowanie strategiczne, kształtowanie polityk publicznych, profesjonalizację służby cywilnej, odpowiedzialność instytucjonalną i świadczenie usług publicznych³⁰⁸. Istotne było także wprowadzenie nowych standardów organizacyjnych w ministerstwach i urzędach centralnych, w tym zasad zarządzania opartych na wynikach i przejrzystych procedurach.

Kontynuacją i pogłębieniem tych działań była *Strategia Reformowania Administracji Publicznej 2022–2025*, zatwierdzona w 2021 r. i dostosowana do nowych uwarunkowań geopolitycznych po agresji rosyjskiej w lutym 2022 r. Dokument ten kładzie nacisk na digitalizację usług, profesjonalizację kadr, wzmacnianie centrum rządu oraz integrację z procesem akcesji do Unia Europejska³⁰⁹. Reforma administracyjna została również

³⁰⁵ Koncepcja reformy samorządu i ustroju terytorialnego (Zarządzenie KMU nr 333-p z 1.04.2014), <https://zakon.rada.gov.ua/go/333-2014-%D1%80> (dostęp: 18.10.2025).

³⁰⁶ Ustawa o służbie cywilnej (10.12.2015, nr 889-VIII), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/en/1471108p1> (dostęp: 18.10.2025).

³⁰⁷ Ibidem.

³⁰⁸ *Public Administration Reform Strategy 2016–2021*, KMU, 2016, https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/01_strategy_eng.pdf (dostęp: 19.10.2025).

³⁰⁹ *Strategy for Public Administration Reform in Ukraine for 2022–2025*, KMU, 2021, <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reforms/pars-2022-2025-eng.pdf> (dostęp: 19.10.2025).

uwzględniona w *Action Document DG NEAR*, który stanowi instrument wsparcia finansowego i technicznego dla działań reformacyjnych³¹⁰.

Z perspektywy wdrażania, istotną rolę odgrywały raporty roczne z implementacji strategii reform administracji publicznej. Raport z 2018 r. wskazywał na pierwsze efekty — m.in. restrukturyzację ministerstw, wzrost liczby otwartych naborów oraz usprawnienie procedur administracyjnych³¹¹. Z kolei dokumenty z lat 2022–2023 podkreślają utrzymanie kierunku reform pomimo warunków wojennych, a także powiązanie działań PAR z agendą odbudowy państwa w ramach *Ukraine Recovery Plan*³¹².

3.3. Decentralizacja jako wymiar modernizacji państwa

W praktyce jednym z najbardziej dynamicznych i widocznych elementów procesu modernizacyjnego była reforma decentralizacyjna, zainicjowana ustawą z 5 lutego 2015 r. o dobrowolnym łączeniu wspólnot terytorialnych³¹³. Jej podstawą było wzmocnienie kompetencji wspólnot lokalnych oraz stworzenie tzw. *hromad* jako samodzielnych jednostek zdolnych do realizacji zadań publicznych w sposób bardziej efektywny i partycypacyjny.

Zgodnie z analizą Chatham House, reforma decentralizacyjna doprowadziła do radykalnego zwiększenia liczby wspólnot lokalnych zdolnych do samodzielnego świadczenia usług, a także do poprawy dostępu obywateli do usług publicznych³¹⁴. W analizach DESPRO zwraca się uwagę, że decentralizacja pociągnęła za sobą realną zmianę w systemie finansów lokalnych, co pozwoliło zwiększyć inwestycje w infrastrukturę i usługi³¹⁵.

Według danych Komitet Regionów Unii Europejskiej, ukraiński system administracyjno-terytorialny po reformach obejmuje trzy poziomy: centralny, regionalny i lokalny. Kluczowym elementem stało się wyraźne przypisanie kompetencji i źródeł finansowania do każdego

³¹⁰ *Action Document for PAR Strategy 2022–2025*, DG NEAR, 2022, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/85803acf-d197-46ce-8081-de137da42fd4_en (dostęp: 19.10.2025).

³¹¹ *Public Administration Reform Annual Report 2018*, KMU, 2019, https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/03_zvit_eng_web.pdf (dostęp: 19.10.2025).

³¹² *Ukraine Recovery Plan – Public Administration*, 2022, https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62dacac93641f000acf90c13_Public%20administration.pdf (dostęp: 19.10.2025).

³¹³ Ustawa o dobrowolnym łączeniu wspólnot terytorialnych (05.02.2015, nr 157-VIII), <https://zakon.rada.gov.ua/go/157-19> (dostęp: 19.10.2025).

³¹⁴ *Ukraine's Decentralization Reforms since 2014*, Chatham House 2019, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-09-24-UkraineDecentralization.pdf> (dostęp: 19.10.2025).

³¹⁵ *Decentralization in Ukraine – Overview*, DESPRO, <https://despro.org.ua/en/support-of-the-reform/about-the-reform/> (dostęp: 19.10.2025).

poziomu, co zwiększyło przejrzystość i odpowiedzialność administracji publicznej³¹⁶. Proces ten był także wspierany doradczo i ekspercko przez Radę Europy, która w 2024 r. przygotowała rekomendacje dotyczące aktualizacji Koncepcji z 2014 r., wskazując m.in. na potrzebę dalszego wzmocnienia samorządności lokalnej i regionalnej³¹⁷.

3.4. Reforma administracji a proces odbudowy i integracji europejskiej

Po agresji Rosji w lutym 2022 r. reforma administracyjna i decentralizacyjna zyskała nowy wymiar. Stała się elementem strategii odporności i odbudowy państwa. W dokumentach rządowych podkreśla się, że skuteczna decentralizacja oraz profesjonalna administracja publiczna stanowią fundament rekonstrukcji i przygotowania do członkostwa w UE³¹⁸. Wdrażanie reform w warunkach wojennych pokazało odporność instytucjonalną administracji oraz zdolność do utrzymywania ciągłości świadczenia usług publicznych.

Włączenie komponentów związanych z reformami administracyjnymi i decentralizacji do negocjacji akcesyjnych potwierdza, że reforma administracyjna stała się jednym z kluczowych „klastrow fundamentów” procesu integracyjnego Ukrainy z UE. W tym sensie ukraiński przypadek stanowi przykład synergii pomiędzy reformą administracyjną, decentralizacją a procesem europeizacji.

4. Kanały transferu polskich doświadczeń na Ukrainę: programy, instytucje i instrumenty wsparcia

W okresie po 2014 r. centralnym instrumentem wspierającym reformy decentralizacyjne i administracyjne na Ukrainie stał się program U-LEAD with Europe, finansowany przez Unię Europejską oraz rządy wybranych państw członkowskich (m.in. Polski, Niemiec, Danii i Słowenii). Mandat programu obejmuje wzmocnianie zdolności instytucjonalnych jednostek samorządu terytorialnego (hromad), profesjonalizację administracji lokalnej, podnoszenie jakości usług publicznych oraz rozwój planowania strategicznego na poziomie lokalnym. Konstrukcja U-LEAD odzwierciedla podejście „*capacity building*” i dyfuzję dobrych praktyk administracyjnych w formule partnerskiej, ściśle powiązanej z rządowym programem

³¹⁶ Country Profile – Ukraine, Komitet Regionów UE, <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Ukraine.aspx> (dostęp: 19.10.2025).

³¹⁷ Policy Advice on the Concept of the Reform of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine, Council of Europe 2024, <https://rm.coe.int/cemg-pad-2024-6-ua-reform-concept-eng-final/1680b2b519> (dostęp: 19.10.2025).

³¹⁸ Ukraine Recovery Plan, op. cit.

decentralizacji na Ukrainie³¹⁹. Logika interwencji została precyzyjnie opisana w *Action Document* z 2016 r., który wyróżnia filary wsparcia (m.in. doradztwo instytucjonalne, szkolenia, doskonalenie świadczenia usług, narzędzia planowania i partycypacji), wskazując jednocześnie na ścisłą komplementarność z reformą administracyjną na poziomie centralnym³²⁰.

Ewolucja programu w kolejnych latach – potwierdzona dokumentami Komisji Europejskiej – obejmowała konsolidację dotychczasowych komponentów i wzmocnienie części wdrożeniowej (Phase II), z orientacją na powtarzalne rozwiązania organizacyjne i skalowalne narzędzia zarządzania³²¹. Ogłoszona przez EEAS w 2025 r. Phase III zakłada dalszą profesjonalizację administracji lokalnej, rozbudowę komponentu współpracy partnerskiej i lepszą integrację działań U-LEAD z procesem odbudowy i integracji europejskiej Ukrainy³²². Z perspektywy transferu doświadczeń polskich istotne jest, że U-LEAD służy jako stały kanał pozyskiwania wiedzy i doświadczeń przez administrację publiczną na Ukrainie: od praktyk zarządzania komunalnego po standardy organizacyjne urzędów gmin, które w znacznej mierze czerpią z rozwiązań polskich po 1990 r. (samodzielność lokalna, planowanie strategiczne, zarządzanie usługami komunalnymi)³²³.

Jedną z kluczowych organizacja, która pełni funkcję operatora wdrożeniowego, łączącego ramy programowe UE z praktycznym wsparciem hromad jest Fundacja Solidarności Międzynarodowej. Profil Fundacji na Ukrainie obejmuje wzmocnianie demokracji lokalnej, profesjonalizację administracji, rozwój partycypacji oraz wsparcie planowania i zarządzania usługami³²⁴. Działania fundacji są realizowane w koordynacji z polską współpracą rozwojową. To powiązanie pozwala wykorzystywać doświadczenia polskiej transformacji administracyjnej (decentralizacja, budżetowanie lokalne, zarządzanie usługami publicznymi) w skali mikro i mezo: od projektów szkoleniowych po staże urzędnicze i narzędzia planistyczne³²⁵.

³¹⁹ Szerzej: U-LEAD with Europe, „About / Home”, <https://u-lead.org.ua/en> (dostęp: 19.10.2025); Decentralization.ua, „U-LEAD with Europe” (profil programu, donatorzy, zakres wsparcia), <https://decentralization.ua/en/donors/u-lead> (dostęp: 19.10.2025).

³²⁰ *Action Document for the “U-LEAD with Europe” Programme*, European Commission (DG NEAR) 2016: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2017-03/action_document_u-lead_.pdf (dostęp: 19.10.2025).

³²¹ *Action Document for U-LEAD with Europe: Phase II (Annex 2)*, European Commission (DG NEAR) 2019, CRIS ENI/2019/41-703: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/c_2019_3711_fl_annex2_u_lead.pdf (dostęp: 21.10.2025).

³²² EEAS – Delegation of the European Union to Ukraine, „EU, Member States, and Partners unveil Phase III of U-LEAD with Europe...”, 18.03.2025, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-member-states-and-partners-unveil-phase-iii-u-lead-europe-enhance-local-governance-and_en?s=232 (dostęp: 21.10.2025).

³²³ U-LEAD with Europe, op. cit.

³²⁴ Solidarity Fund PL in Ukraine, <https://solidarityfund.org.ua/en/home/>; <https://solidarityfund.org.ua/en/who-we-are/about-us/> <https://solidarityfund.pl/ukraina/>, (dostęp: 21.10.2025).

³²⁵ Gov.pl (Polish Aid), „Solidarity Fund PL”, <https://www.gov.pl/web/polishaid/solidarity-fund-pl> (dostęp: 19.10.2025); Gov.pl (Polska Pomoc), <https://www.gov.pl/web/polskapomoc> (dostęp: 21.10.2025).

W wymiarze praktycznym Fundacja Solidarności międzynarodowej wspiera m.in. formułę partnerską samorządów Polski i Ukrainy, której elementem są wizyty studyjne i staże przedstawicieli hromad w polskich gminach. Zgromadzona dokumentacja programowa pokazuje, że te działania nie ograniczają się do wymiany poglądów, lecz prowadzą do wdrażania konkretnych rozwiązań (np. map procesów, standardów obsługi mieszkańca, modeli współpracy międzygminnej). Potwierdzają to publikacje U-LEAD i portal reformy decentralizacyjnej, wskazujące przykłady projektów przełożonych na trwałe usprawnienia organizacyjne w administracji samorządowej na Ukrainie³²⁶.

Transfer polskich doświadczeń zachodzi również na poziomie administracji rządowej poprzez instrument *Twinning* – formalny mechanizm współpracy instytucjonalnej, w którym administracje państw UE „bliźniaczą się” z instytucjami kraju partnerskiego. W ukraińskim przypadku, w obszarze rozwoju służby cywilnej, liderem strony polskiej była Krajowa Szkoła Administracji Publicznej im. Lecha Kaczyńskiego (KSAP) w projekcie „Support to Civil Service Development in Ukraine”³²⁷. Projekt koncentrował się na standaryzacji procesów kadrowych (otwarty nabór, kompetencje, etyka służby), wzmacnianiu szkoleń i rozwoju kadr oraz usprawnieniach organizacyjnych w instytucjach centralnych³²⁸. Z punktu widzenia teorii transferu polityk oznacza to przenoszenie nie tylko „narzędzi i procedur”, lecz także wzorców kultury administracyjnej, co w długim okresie sprzyja profesjonalizacji i depolityzacji kadr.

Polski Serwis Służby Cywilnej (KPRM) przedstawia *Twinning* jako narzędzie długoterminowego budowania zdolności instytucjonalnych – z udziałem ekspertów-praktyków administracji publicznej, które umożliwia współprojektowanie rozwiązań w instytucjach partnera³²⁹. Ten wymiar współkreowania nowych wartości odróżnia *Twinning* od klasycznych projektów doradczych i szkoleniowych. W tym przypadku w większym stopniu chodzi o instytucjonalizację zmiany w zakresie procedur, wzorców organizacyjnych, mechanizmów koordynacyjnych, co czyni z niego instrument zgodny z ramą europeizacji administracji publicznej³³⁰.

³²⁶ Zob.: *Twinning*, <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/twinning> (dostęp: 21.10.2025); *Empowering municipalities: U-LEAD with Europe's achievements*, Decentralization.ua / U-LEAD, March 2025): https://decentralization.ua/uploads/library/file/364/U-LEAD_4_pager_March2025.pdf (dostęp: 21.10.2025).

³²⁷ „Project ‘Support to civil service development in Ukraine’” (EN), KSAP <https://ksap.gov.pl/ksap/en/node/1563> (dostęp: 19.10.2025); Por. Komunikat, <https://ksap.gov.pl/ksap/aktualnosci/ksap-wspiera-rozwoj-sluzby-cywilnej-na-ukrainie>.

³²⁸ Ibidem.

³²⁹ *Twinning*, op. cit.

³³⁰ „Project ‘Support to civil service development in Ukraine’”, op. cit.

Szczególnie istotnym kanałem upowszechniania polskich praktyk są bezpośrednie partnerstwa samorządowe. Dokumenty U-LEAD oraz komunikaty portalu reformy podkreślają, że staże i wizyty studyjne mają wyraźnie wdrożeniowy charakter. Służą transferowi konkretnych narzędzi (np. standardów obsługi klienta, rozwiązań zarządzania transportem lokalnym, praktyk budżetowych), a nie jedynie wymianie doświadczeń³³¹. Wskazywane są przypadki, w których po stażach w polskich gminach hromady wdrażały uproszczone procedury obsługi mieszkańca, cyfryzację wybranych usług lub modele planowania wieloletniego³³².

Z punktu widzenia konstrukcji instrumentów wsparcia reform, oddolna dyfuzja rozwiązań na poziomie użytkowników końcowych stanowi istotne uzupełnienie bardziej sformalizowanych kanałów współpracy, takich jak projekty typu *Twinning* czy inicjatywy realizowane na poziomie centralnym. W praktyce zwiększa to prawdopodobieństwo trwałego zakorzenienia nowych rozwiązań, ponieważ urzędnicy liniowi oraz kadra kierownicza jednostek samorządu terytorialnego na Ukrainie mają możliwość bezpośredniego testowania i adaptacji polskich modeli administracyjnych do własnych warunków operacyjnych.

Tego rodzaju współpraca samorządowa pełni funkcję pomostu między poziomem strategiczno-programowym (Unia Europejska, rządy państw członkowskich) a poziomem implementacyjnym (lokalne instytucje usług publicznych). Jest to podejście zgodne z zasadami dobrego rządzenia i logiką zarządzania wielopoziomowego, charakterystyczną dla procesów europeizacji administracji publicznej³³³.

Analiza przedstawionych kanałów transferu wskazuje na ich wysoki stopień komplementarności oraz zróżnicowaną funkcjonalność w procesie wspierania reform administracyjnych na Ukrainie. Po pierwsze, program *U-LEAD with Europe* zapewnia instytucjonalne ramy i zasoby służące wzmacnianiu potencjału jednostek samorządu terytorialnego oraz podnoszeniu jakości usług publicznych, co odpowiada mechanizmowi transferu horyzontalnego. Po drugie, instrument *Twinning* umożliwia standaryzację procedur administracyjnych i profesjonalizację struktur na poziomie centralnym, wspierając proces pionowego transferu instytucjonalnego. Po trzecie, działania *Fundacja Solidarności Międzynarodowej* oraz programy w ramach „Polskiej Pomocy” łączą oba te wymiary, nadając im charakter długofalowych przedsięwzięć rozwojowych i budujących trwałe zdolności instytucjonalne. Wreszcie, partnerstwa samorządowe i programy stażowe stanowią kanał

³³¹ Szerzej: *Empowering municipalities: U-LEAD with Europe's achievements*, op. cit.; „From Internships to Impact: Polish-Ukrainian Municipal Cooperation”, 24.02.2025, <https://decentralization.gov.ua/en/news/19279?page=1093> (dostęp: 21.10.2025).

³³² Ibidem.

³³³ Zob.: *Empowering municipalities: U-LEAD with Europe's achievements*, op. cit.

praktycznej absorpcji rozwiązań przez użytkowników końcowych, czyli urzędników i pracowników JST, co zwiększa szanse trwałego zakorzenienia nowych praktyk administracyjnych w lokalnych strukturach.

W szerszej perspektywie europeizacyjnej wyłania się model, w którym polskie doświadczenia, transmitowane na Ukrainę poprzez różnorodne ścieżki i mechanizmy, przyczyniają się do wzmacniania zdolności państwa do spełniania standardów Unii Europejskiej w obszarach decentralizacji, jakości usług publicznych oraz profesjonalizacji służby cywilnej.

5. Efekty, ograniczenia i uwarunkowania transferu

Reforma administracji publicznej i decentralizacji na Ukrainie po 2014 r. była jednym z najbardziej systemowych procesów modernizacyjnych w Europie Wschodniej, a jej tempo – pomimo trudnych warunków wojennych – uznaje się za znaczące. Zgodnie z oceną SIGMA Programme z 2024 r., Ukraina osiągnęła „średnio wysoki poziom zgodności” z zasadami dobrego rządzenia w kluczowych obszarach zarządzania strategicznego, koordynacji polityk, otwartości i przejrzystości administracji oraz profesjonalizacji służby cywilnej³³⁴. Szczególne postępy odnotowano w budowaniu zdolności instytucjonalnych administracji rządowej i lokalnej, w tym poprzez poprawę jakości planowania strategicznego, wdrożenie mechanizmów koordynacyjnych oraz rozszerzenie dostępu do e-usług. Nastąpił także wzrost stabilności administracyjnej i wzmocnienie zdolności JST, w tym hromad, jako rezultat reform decentralizacyjnych wspieranych przez międzynarodowych partnerów, w tym Polskę. Zmiany te są efektem równoległego oddziaływania dwóch procesów: reform strukturalnych wdrażanych przez władze Ukrainy oraz transferu know-how z krajów UE, w szczególności w ramach programów *U-LEAD*, *Twinning* oraz wsparcia bilateralnego.

Dane zawarte w rocznych raportach *Cabinet of Ministers of Ukraine* z realizacji strategii reformy administracji publicznej za lata 2022–2023 potwierdzają realne, mierzalne efekty reform. W 2023 r. liczba otwartych konkursów do służby cywilnej wzrosła o 34% w stosunku do 2018 r., co oznacza istotną poprawę transparentności i profesjonalizacji zatrudnienia³³⁵. Rozszerzono zakres e-usług publicznych oraz wzmocniono zdolności planistyczne w JST³³⁶.

³³⁴ *Public Administration in Ukraine. Monitoring Report 2023*, op. cit.

³³⁵ *Public Administration Reform Annual Report 2023*, Cabinet of Ministers of Ukraine https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/2023%20PAR%20Annual%20Report_eng.pdf, (dostęp: 20.10.2025).

³³⁶ *Public Administration Reform Annual Report 2022*, Cabinet of Ministers of Ukraine <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2023/12.07.2023%20zvut/parreport2022eng230712183919-2.pdf>, (dostęp: 20.10.2025).

W obszarze samorządowym odnotowano wzrost liczby punktów obsługi administracyjnej, skrócenie czasu załatwiania spraw oraz większe zaangażowanie obywateli w procesy lokalne. Rezultaty te są ściśle powiązane z implementacją projektów w ramach programów *U-LEAD with Europe* oraz działalnością Fundacja Solidarności Międzynarodowej, która wspierała budowanie potencjału instytucjonalnego JST³³⁷.

Wojna rozpoczęta w 2022 r. wymusiła redefinicję priorytetów reform. Według analiz OECD, zdecentralizowana struktura administracyjna umożliwiła szybkie przejęcie przez samorządy lokalne wielu funkcji realizowanych wcześniej przez administrację centralną, co zapewniło ciągłość świadczenia podstawowych usług w warunkach kryzysowych³³⁸. Jednocześnie OECD zwraca uwagę na ograniczenia: nierównomierne zdolności administracyjne między regionami, deficyty kadrowe oraz trudności z cyfryzacją w obszarach objętych działaniami wojennymi. W tym kontekście szczególnie ważną rolę odgrywa kontynuacja wsparcia zewnętrznego — w tym programów *Twinning* i *U-LEAD Phase III*, które zapewniają stabilność procesów modernizacyjnych³³⁹.

Transfer polskich doświadczeń w reformowaniu administracji publicznej Ukrainy uzyskał wyraźne potwierdzenie w literaturze porównawczej. Badania wskazują, że model polskiej decentralizacji był bezpośrednim punktem odniesienia dla ukraińskiej reformy samorządowej po 2014 r.³⁴⁰. Polska odegrała kluczową rolę jako partner bilateralny, dostarczając zarówno wsparcia eksperckiego, jak i operacyjnego, m.in. poprzez projekty partnerskie JST, działalność Fundacji Solidarności Międzynarodowej i *Twinning* w zakresie służby cywilnej. Według T. Sharavary, polskie doświadczenia zostały zaadaptowane w zakresie organizacji struktur lokalnych, finansowania zadań JST oraz planowania rozwoju lokalnego³⁴¹. Z kolei badania I. Chystiakovej potwierdzają, że polski model był uznawany przez stronę ukraińską za najbardziej zbliżony pod względem ustrojowym i społeczno-politycznym, co ułatwiało transfer³⁴². Raport

³³⁷ *Empowering municipalities: U-LEAD with Europe's achievements*, op. cit.

³³⁸ *Public governance in Ukraine: Implications of Russia's war*, op. cit.

³³⁹ *PAR in Ukraine — project page*, EU Neighbours East, <https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=2201>, (dostęp: 20.10.2025).

³⁴⁰ Zob.: E. Soós, E., op. cit.; Szerzej: T. Sharavara, *Polish and Ukrainian Local Self-Government Reforms: Comparative Analysis*, 2023, s. 223-235, <https://eehb.dspu.edu.ua/article/view/287562>, (dostęp: 20.10.2025), I. Chystiakova, *The Decentralization Reform in Poland as an Example for Ukraine*, EPPD, 2018, s. 149-153, <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-6/22.pdf>, (dostęp: 20.10.2025).

³⁴¹ Ibidem.

³⁴² Ibidem.

Chatham House podkreśla natomiast znaczenie polskich rozwiązań w fazie projektowania architektury reformy³⁴³.

Pomimo widocznych efektów, skuteczność transferu doświadczeń napotyka na ograniczenia. Najważniejsze z nich to: 1) nierównomierna absorpcja reform między regionami; 2) brak trwałej stabilności kadrowej w administracji lokalnej; 3) niedostateczna cyfryzacja części usług publicznych; 4) oraz rosnące obciążenia kryzysowe, które mogą ograniczać zdolność JST do długofalowego planowania.

Z perspektywy europeizacji ważne będzie więc dalsze instytucjonalizowanie współpracy partnerskiej, a nie jedynie realizacja pojedynczych projektów. Tylko w ten sposób transfer wiedzy i wzorców organizacyjnych może stać się trwałym elementem systemu administracyjnego.

Zakończenie

Proces reform administracyjnych i decentralizacyjnych na Ukrainie po 2014 r. stanowi jeden z kluczowych elementów jej transformacji instytucjonalnej, modernizacji państwa oraz zbliżania się do standardów europejskiego zarządzania publicznego. Z analizy dokumentów strategicznych, raportów benchmarkingowych oraz badań porównawczych wynika jednoznacznie, że Polska odegrała istotną rolę w tym procesie, zarówno jako dostawca wzorców instytucjonalnych, jak i aktywny uczestnik programów wsparcia. Po pierwsze, transfer polskich doświadczeń administracyjnych i samorządowych przyczynił się do wzmocnienia zdolności instytucjonalnych Ukrainy na poziomie centralnym i lokalnym. Programy takie jak U-LEAD with Europe, projekty *Twinning* z udziałem Krajowej Szkoły Administracji Publicznej im. Lecha Kaczyńskiego oraz działania Fundacja Solidarności Międzynarodowej umożliwiły przekazanie praktycznych rozwiązań w zakresie planowania strategicznego, profesjonalizacji kadr oraz świadczenia usług publicznych. Co istotne, polskie rozwiązania nie zostały „skopiowane” mechanicznie, lecz podlegały adaptacji do realiów ukraińskich, co zwiększyło ich skuteczność i trwałość. Po drugie, polskie doświadczenia w zakresie decentralizacji i samorządności odegrały szczególną rolę w kształtowaniu architektury ukraińskiej reformy JST. W literaturze wskazuje się, że polski model był postrzegany jako najbardziej zbliżony pod względem strukturalnym, prawnym i politycznym,

³⁴³ Szerzej: V. Romanova, *Ukraine's Decentralization Reforms since 2014: Initial Achievements and Future Challenges*, Chatham House, 2019, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-09-24-UkraineDecentralization.pdf>, (dostęp: 20.10.2025).

co znacząco obniżyło koszty implementacyjne transferu. Staże, wizyty studyjne i projekty partnerskie JST umożliwiły dyfuzję konkretnych rozwiązań – np. one-stop shop, partycypacyjne planowanie lokalne, narzędzia zarządzania strategicznego. Co ważne, mechanizmy wsparcia i transferu, w tym polskiego, mają charakter trwały, a ich efekty są widoczne zarówno w strukturach instytucjonalnych, jak i praktykach administracyjnych. Program U-LEAD w kolejnych fazach działania odgrywa coraz bardziej strategiczną rolę w przygotowaniach Ukrainy do przyszłej integracji z UE.

Mimo osiągniętych sukcesów, transfer wiedzy i doświadczeń napotyka na bariery. Najważniejsze z nich to nierównomierna absorpcja reform między regionami, ograniczona cyfryzacja usług w obszarach dotkniętych wojną, brak stabilności kadrowej w niektórych JST oraz presja związana z zarządzaniem kryzysowym³⁴⁴. Czynniki te mogą utrudniać pełne wdrożenie i konsolidację przyjętych rozwiązań. Ponadto trwałość efektów zależeć będzie od pogłębienia instytucjonalizacji współpracy międzynarodowej, w tym polsko-ukraińskiej. Utrzymanie efektywności transferu wymaga przejścia od projektów punktowych do długofalowych, systemowych mechanizmów wsparcia i wymiany wiedzy.

W świetle teorii transferu polityk i europeizacji, przypadek Ukrainy potwierdza, że skuteczność przyjmowania zewnętrznych wzorców instytucjonalnych rośnie, gdy towarzyszy mu bodziec akcesyjny, w tym przypadku proces integracji z Unią Europejską. Polska, jako państwo, które przeszło podobną ścieżkę transformacji, odgrywa szczególną rolę w tym procesie, będąc nie tylko dawcą wzorców, lecz także aktywnym uczestnikiem ich wdrażania.

Reformy administracyjne i zachodzącą w ich wyniku decentralizację na Ukrainie można zatem interpretować jako proces hybrydowy, łączący oddolną transformację instytucjonalną z adaptacją zewnętrznych modeli. Polskie doświadczenia są w tym kontekście elementem szerszego mechanizmu europeizacji, który przyspiesza modernizację administracyjną i zbliża Ukrainę do standardów UE.

Podsumowując należy stwierdzić, że Polska była jednym z kluczowych aktorów wspierających reformy administracyjne na Ukrainie po 2014 r. — zarówno instytucjonalnie, jak i koncepcyjnie. Transfer polskich doświadczeń był skuteczny dzięki podobieństwu modeli ustrojowych, bliskości kulturowej, obecności kanałów instytucjonalnych oraz komplementarności z procesem europeizacji. Największe sukcesy odnotowano w obszarach decentralizacji, planowania strategicznego, wzmocnienia JST i profesjonalizacji służby cywilnej. Wyzwania koncentrują się na nierównomierności wdrożeń i obciążeniach

³⁴⁴ Zob.: *Public Administration Reform Annual Report 2023*, op. cit.

wynikających z wojny, co wymaga wzmocnienia trwałych mechanizmów współpracy. Przypadek ten stanowi modelowy przykład udanego transferu wiedzy w kontekście przygotowań do integracji z UE, z istotnym wkładem Polski jako partnera strategicznego.

Streszczenie:

W artykule dokonano analizy procesu transferu polskich doświadczeń w reformowaniu administracji publicznej na Ukrainie w latach 2014–2025, ze szczególnym uwzględnieniem decentralizacji i profesjonalizacji służby cywilnej. Problem badawczy dotyczy mechanizmów i skuteczności przenoszenia wzorców administracyjnych w kontekście europeizacji struktur państwa kandydującego. Zastosowano triangulację źródeł jakościowych i analizę porównawczą dokumentów strategicznych, raportów instytucji międzynarodowych oraz materiałów projektowych. Wyniki wskazują, że transfer ten był zinstytucjonalizowany i wielokanałowy, obejmował poziom centralny i lokalny oraz sprzyjał wzmocnieniu zdolności administracyjnych Ukrainy. Polska odegrała kluczową rolę jako dostawca praktycznych wzorców reform samorządowych i administracyjnych, przyspieszających konwergencję z normami UE. Wskazano również ograniczenia związane z absorpcją reform i zróżnicowaną zdolnością regionów.

Słowa kluczowe:

Reforma administracji, transfer polityk, europeizacja administracji, decentralizacja, Ukraina, Polska, służba cywilna.

Key words:

Administrative reform, policy transfer, Europeanization of administration, decentralization, Ukraine, Poland, civil service.

Bibliografia:

1. Action Document for PAR Strategy 2022–2025, European Commission (DG NEAR), 2022, online: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/85803acf-d197-46ce-8081-de137da42fd4_en (dostęp: 19.10.2025).
2. Action Document for the “U-LEAD with Europe” Programme, European Commission (DG NEAR), 2016, online: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2017-03/action_document_u-lead_.pdf (dostęp: 19.10.2025).

3. Action Document for U-LEAD with Europe: Phase II (Annex 2), European Commission (DG NEAR), 2019, CRIS ENI/2019/41-703, online: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/c_2019_3711_fl_annex2_u_lead.pdf (dostęp: 21.10.2025).
4. Benson D., Constraints on Policy Transfer, CSERGE Working Paper EDM 09-13, 2009, online: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/48824/1/615014267.pdf> (dostęp: 16.10.2025).
5. Chystiakova I., The Decentralization Reform in Poland as an Example for Ukraine, EPPD, 2018, online: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-6/22.pdf> (dostęp: 20.10.2025).
6. Country Profile – Ukraine, Committee of the Regions of the EU, online: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Ukraine.aspx> (dostęp: 19.10.2025).
7. Decentralization in Ukraine – Overview, DESPRO, online: <https://despro.org.ua/en/support-of-the-reform/about-the-reform/> (dostęp: 19.10.2025).
8. Dolowitz D. P., Marsh D., Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making, “Governance”, 2000, Vol. 13(1), online: <https://doi.org/10.1111/0952-1895.00121> (dostęp: 16.10.2025).
9. EEAS – Delegation of the European Union to Ukraine, EU, Member States, and Partners unveil Phase III of U-LEAD with Europe..., 18.03.2025, online: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-member-states-and-partners-unveil-phase-iii-u-lead-europe-enhance-local-governance-and_en?s=232 (dostęp: 21.10.2025).
10. Empowering municipalities: U-LEAD with Europe’s achievements, March 2025, online: https://decentralization.ua/uploads/library/file/364/U-LEAD_4_pager_March2025.pdf (dostęp: 21.10.2025).
11. European Commission, Ukraine 2024 Report (SWD(2024) 699 final), 2024, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52024SC0699> (dostęp: 16.10.2025).
12. Faguet J.-P., Pöschl C., Is Decentralization Good for Development? Perspectives from Academics and Policy Makers, Oxford University Press, Oxford 2015; online (LSE e-prints): https://eprints.lse.ac.uk/63178/1/Faguet_is%20decentralization%20good.pdf (dostęp: 18.10.2025).
13. From Internships to Impact: Polish-Ukrainian Municipal Cooperation, Decentralization.gov.ua, 24.02.2025, online: <https://decentralization.gov.ua/en/news/19279?page=1093> (dostęp: 21.10.2025).
14. Hoffmann T., „Wybrane aspekty europeizacji administracji publicznej w Polsce”, *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*, nr 15/2023, online: <https://studia.administracji.i.bezpieczenstwa.ajp.edu.pl/article/01.3001.0054.3179/pl> (dostęp: 18.10.2025).
15. Koncepcja reformy samorządu i ustroju terytorialnego (Zarządzenie KMU nr 333-p z 1.04.2014), online: <https://zakon.rada.gov.ua/go/333-2014-%D1%80> (dostęp: 18.10.2025).
16. KSAP, Project “Support to civil service development in Ukraine” (EN), online: <https://ksap.gov.pl/ksap/en/node/1563> (dostęp: 19.10.2025).

17. OECD, Public governance in Ukraine: Implications of Russia's war, Policy Response, 1.07.2022, online: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/07/public-governance-in-ukraine_7a1de7cf/c8cbf0f4-en.pdf (dostęp: 16.10.2025).
18. OECD/SIGMA, Public administration in Ukraine. Assessment against the Principles of Public Administration, Monitoring Report, December 2023, online: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/02/public-administration-in-ukraine_27a46a58/078d08d4-en.pdf (dostęp: 15.10.2025).
19. Page E. C., Future Governance and the Literature on Policy Transfer and Lesson-Drawing, ESRC Workshop Paper, 2000, online: <https://personal.lse.ac.uk/pagee/papers/edpagepaper1.pdf> (dostęp: 16.10.2025).
20. Policy Advice on the Concept of the Reform of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine, Council of Europe, 2024, online: <https://rm.coe.int/cemg-pad-2024-6-ua-reform-concept-eng-final/1680b2b519> (dostęp: 19.10.2025).
21. Public Administration Reform Annual Report 2018, Cabinet of Ministers of Ukraine, 2019, online: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/03_zvit_eng_web.pdf (dostęp: 15.10.2025).
22. Public Administration Reform Annual Report 2022, Cabinet of Ministers of Ukraine, 2023, online: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2023/12.07.2023%20zvit/parreport2022eng230712183919-2.pdf> (dostęp: 15.10.2025).
23. Public Administration Reform Annual Report 2023, Cabinet of Ministers of Ukraine, 2024, online: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/2023%20PAR%20Annual%20Report_eng.pdf (dostęp: 15.10.2025).
24. Public Administration Reform Strategy 2016–2021, Cabinet of Ministers of Ukraine, 2016, online: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/01_strategy_eng.pdf (dostęp: 19.10.2025).
25. Romanova V., Ukraine's Decentralization Reforms since 2014: Initial Achievements and Future Challenges, Chatham House, 2019, online: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-09-24-UkraineDecentralization.pdf> (dostęp: 20.10.2025).
26. Sharavara T., Polish and Ukrainian Local Self-Government Reforms: Comparative Analysis, 2023, online: <https://eehb.dspu.edu.ua/article/view/287562> (dostęp: 20.10.2025).
27. Sienkiewicz M. W., „Prawno-funkcjonalne uwarunkowania i efektywność decentralizacji terytorialnej”, [w:] Państwo – prawa człowieka – mniejszości narodowe. Monografia dedykowana prof. Grzegorzowi Januszowi, red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, M. Michalczyk-Wlizło, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2022.
28. Soós E., The Europeanisation of Public Administration in Ukraine. The Visegrad Group's “Best Practices”, 2023, online: <https://publicatio.bibl.u->

- szeged.hu/20930/1/TheEuropeanisationofPublicAdministrationinUkraine.TheVisegradGroupsbestpractices.pdf (dostęp: 18.10.2025).
29. Solidarity Fund PL in Ukraine, online: <https://solidarityfund.org.ua/en/home/> (dostęp: 21.10.2025).
30. Strategy for Public Administration Reform in Ukraine for 2022–2025 (Ordinance of the CMU No. 831-r, 21.07.2021), Cabinet of Ministers of Ukraine, online: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reforms/pars-2022-2025-eng.pdf> (dostęp: 15.10.2025).
31. Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року (rozporządzenie KMU z 24.06.2016 r., nr 474-p, z późn. zm.), online: <https://zakon.rada.gov.ua/go/474-2016-%D1%80> (dostęp: 15.10.2025).
32. Twinning – Serwis Służby Cywilnej, gov.pl, online: <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/twinning> (dostęp: 21.10.2025).
33. U-LEAD with Europe – About / Home, online: <https://u-lead.org.ua/en> (dostęp: 19.10.2025).
34. U-LEAD with Europe – donors/profile (Decentralization.ua), online: <https://decentralization.ua/en/donors/u-lead> (dostęp: 19.10.2025).
35. Ukraine Recovery Plan – Public Administration, National Recovery Council, 2022, online: https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62dacac93641f000acf90c13_Public%20administration.pdf (dostęp: 19.10.2025).
36. Ustawa o dobrowolnym łączeniu wspólnot terytorialnych (05.02.2015, nr 157-VIII), online: <https://zakon.rada.gov.ua/go/157-19> (dostęp: 19.10.2025).
37. Ustawa o służbie cywilnej (10.12.2015, nr 889-VIII), online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/en/l471108p1> (dostęp: 18.10.2025).
38. EU Neighbours East, PAR in Ukraine — project page, online: <https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=2201> (dostęp: 20.10.2025).
39. Gov.pl (Polish Aid), “Solidarity Fund PL”, online: <https://www.gov.pl/web/polishaid/solidarity-fund-pl> (dostęp: 19.10.2025).
40. Gov.pl, “Polska Pomoc”, online: <https://www.gov.pl/web/polskapomoc> (dostęp: 21.10.2025).
41. Wolman H., Policy Transfer: What We Know About What Transfers, How It Happens, and How to Do It, GWIPP Working Paper 038, 2009, online: https://gwipp.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs6111/files/downloads/Working_Paper_038_PolicyTransfer.pdf (dostęp: 16.10.2025).

***Aida, Guantanamera i disco-polo. O genezie przyśpiewek kibiców
piłkarskich z Europy Środkowo-Wschodniej na przykładzie Legii
Warszawa – jednego z największych klubów regionu***

Wprowadzenie

Tematyka przyśpiewek piłkarskich była już przedmiotem wielu dociekań naukowych. **T** Bogactwo dorobku, które z szacunku dla poprzedników oraz dla porządku narracyjnego prześledzę poniżej, jednoznacznie sugeruje, że argumentowanie czy uzasadnianie konieczności prowadzenia dalszych badań nad tym społecznym i kulturowym fenomenem nie jest potrzebne. Jednocześnie moją ambicją nie jest poszerzanie pola teoretycznej refleksji nad nim – na bazie już zdobytej wiedzy o kibicowskich śpiewach chcę pokazać ich genezę w wymiarze zarówno muzycznym (źródło/inspiracja), jak i społeczno-kulturowym (mechanizm dyfuzji).

Moją główną tezę jest twierdzenie, że niemal wszystkie przyśpiewki piłkarskie można sklasyfikować wedle ich pochodzenia, a więc modelu drogi, jaką przebyły z szeroko rozumianego świata muzyki na trybuny stadionu piłkarskiego.

Celem artykułu jest wykazanie słuszności tak postawionej tezy na przykładzie studium przypadku przyśpiewek kibiców polskiego klubu piłkarskiego Legii Warszawa. Wierzę, że ten jednostkowy przypadek może dostarczyć wniosków na tyle uniwersalnych, że pozwolą one na skonstruowanie ogólnej typologii przyśpiewek piłkarskich, które mogłyby stanowić ramę analityczną dla badania innych emanacji tego społeczno-kulturowego fenomenu nie tylko w Polsce, ale także szerzej: w Europie Środkowo-Wschodniej i poza nią.

Zanim jednak przystąpię do wyjaśniania genezy przyśpiewek kibiców piłkarskich Legii Warszawa muszę wyjaśnić jak rozumieć będę to zjawisko oraz jak widzę jego miejsce w ogólnej strukturze muzyki.

Jako autor spoza anglojęzycznego kręgu kulturowego nie podejmuję się operacjonalizacji i definicji podstawowych dla muzyki stadionowej pojęć pochodzących z kręgu nauki anglosaskiej i korzystam z istniejącego dorobku w tym zakresie. Bazując przede wszystkim na

fundamentalnej pracy Joanne Luhrs³⁴⁵ będę posługiwał się upowszechnionym terminem „przyśpiewka” (ang. *chant*) na określenie wszystkich utworów wykonywanych przez kibiców piłkarskich, z wyróżnieniem terminu „hymn” (ang. *anthem*) na określenie specyficznego, wyjątkowego typu utworów. Jak dowodzi Luhrs, „w wielu dyskusjach dotyczących przyśpiewek stadionowych termin „hymn” bywa używany w szerokim znaczeniu – jako określenie wszystkich pieśni o charakterze integrującym, a nie jednego, ściśle zdefiniowanego typu. W najbardziej ogólnym ujęciu można go opisać jako ‘utwór nieregularnej prozy (zazwyczaj pochodzący z pism lub liturgii) opracowany muzycznie’ (Oxford English Dictionary). Jeśli przyjąć taką definicję hymnu w badaniach nad przyśpiewkami piłkarskimi, wówczas wszystkie z nich można określić mianem hymnów. W innym znaczeniu z Oxford English Dictionary hymn definiowany jest bardziej precyzyjnie jako ‘pieśń wyrażającą pochwałę lub radość’³⁴⁶. Ostatecznie Luhrs sugeruje, że rozumie termin „hymn” jako „popularną pieśń o podniosłym, emocjonalnym charakterze, często utożsamianą z określoną subkulturą, grupą społeczną lub ideą. Zazwyczaj występuje z określeniem doprecyzującym, wskazującym na związaną z nią sprawę, środowisko lub gatunek muzyczny, taki jak hymn piłkarski czy hymn rockowy. Niekiedy używana w lekko uwłaczającym znaczeniu”³⁴⁷. Jego znaczenie najlepiej oddaje określenie hymnu jako „wyraz oraz obraz zbiorowej tożsamości zarówno kibiców, jak i samego klubu, którego dotyczy”³⁴⁸.

Do podobnych konkluzji dochodzi również Joanna Szadura, która w rozważaniach nad cechami konstytutywnymi przyśpiewki jako gatunku muzyki ludowej przywołuje jej potoczną definicję jako „żartobliwej, krótkiej i łatwo wpadającej w ucho piosenki”³⁴⁹ oraz doprecyzowuje jej definicję naukową: „Jest gatunkiem doraźnym, a w związku z tym nietrwałym. Cechuje ją adresatywność, dialogowość, cykliczność, łatwość tematycznego i melodycznego przystosowania do sytuacji (potencja „przystosowawcza”), stąd też typowa jest dla niej wielowariantowość (zarówno na płaszczyźnie tekstowej, jak i muzycznej), formulizm, luźne przypisanie tekstu do melodii oraz krótka forma. Tematycznie jest związana z różnymi sytuacjami życiowymi, które ujmuje w lapidarny i zróżnicowany stylistycznie sposób. Występuję zarówno w stylu wysokim, jak i niskim (obscenicznym, sprośnym, wulgarnym)”³⁵⁰.

³⁴⁵ J. Luhrs, *Football Chants and the Continuity of the Blason Populaire Tradition*, za: <https://files.core.ac.uk/download/pdf/42605923.pdf> (31.10.2025).

³⁴⁶ Ibidem, s. 98.

³⁴⁷ Ibidem.

³⁴⁸ Ibidem.

³⁴⁹ J. Szadura, *Przyśpiewka ludowa – cechy konstytutywne gatunku*, „Język a Kultura” 2012, t. 23, s. 383.

³⁵⁰ Ibidem, s. 393.

Domyślnym określeniem twórczości muzycznej kibiców Legii Warszawa pozostaje więc w niniejszym tekście termin „przyśpiewka”. W przypadku omawiania utworów dłuższych lub bardziej skomplikowanych, a przez to wychodzących nieco poza przytoczone definicje przyśpiewek, ale jednocześnie nie wypełniających w całości definicji hymnu, posługiwał się będę zbiorczym terminem „piosenka”.

Dla lepszego zrozumienia wewnętrznej struktury muzyki, w mojej pracy wykorzystałem koncepcję aksjomatycznego trójkąta autorstwa Philipa Tagga: (2000: 34-36) „w której wszystkie trzy zaangażowane kategorie, tj. muzyka poważna, ludowa i popularna, można uznać za przejawiające cechy, które (dla potrzeby ogólnego uproszczenia) pozwalają traktować każdą z nich jako odmienną od pozostałych. Cechy te nie mają charakteru ściśle muzycznego (choć w tym zakresie również można by pokusić się o pewne uogólnienia), lecz dotyczą raczej aspektów pozamuzycznych, takich jak funkcja społeczna, sposób wytworzenia, przechowywania, dystrybucji i konsumpcji”³⁵¹. Dlatego też na potrzeby powstania niniejszego tekstu przyjąłem za Taggiem następujące definicje podstawowych typów muzyki, kolejno definiując „**muzykę ludową** jako muzykę tworzoną zarówno przez, jak i dla grup osób, które w społeczeństwie o zróżnicowanej strukturze społeczno-ekonomicznej nie należą do klas uprzywilejowanych, a w społeczeństwach „pierwotnych” stanowią całość lub nieantagonistyczną część wspólnoty. Autorzy muzyki ludowej są zazwyczaj anonimowi, a zarazem stanowią integralną część społeczności, dla której muzyka ta została stworzona, z której się wywodzi i w której jest wykonywana. (...) **muzyka poważna** to muzyka tworzona przede wszystkim przez opłacanych, nie anonimowych profesjonalistów, a w dalszej kolejności przez amatorów posiadających specjalistyczne umiejętności, przeznaczona głównie dla tych grup społecznych, które w społeczeństwie zhierarchizowanym mogą sobie pozwolić na finansowanie takiej produkcji i edukacji muzycznej. Grupy te można ogólnie uznać za spadkobierców i strażników (czasami: uzurpatorów) oficjalnej tradycji muzycznej (kanonu) kultywowanej przez jednostki należące do warstw społecznych zdolnych do sprawowania kontroli nad środkami produkcji w społeczeństwie lub przez tych, którzy, finansowani przez owe warstwy lub przez państwo, mogą być postrzegani jako utrzymujący pozycję wpływu w oficjalnej przestrzeni społeczno-kulturowej”³⁵². Zdefiniowanie muzyki popularnej jest nieco trudniejsze – wspomniana koncepcja trójkąta aksjomatycznego zakłada, że muzyka popularna to w zasadzie muzyka „nie-ludowa” i „nie-poważna”. Niemniej jednak Tagg sugeruje, że

³⁵¹ P. Tagg, *Kojak: Fifty Seconds of Television Music. Towards the Analysis of Affect in Popular Music*, Nowy Jork 2000, s. 34.

³⁵² *Ibidem*, s. 34-35.

muzykę popularną można definiować deskryptywnie, wskazując jej cztery cechy swoiste: „(1) przeznaczona do masowej dystrybucji, skierowana do dużych i często społecznie oraz kulturowo zróżnicowanych grup odbiorców, (2) utrwalana i rozpowszechniana w formie niewiążącej się z zapisem nutowym, (3) możliwa jedynie w warunkach przemysłowej gospodarki pieniężnej, w której staje się towarem oraz (4) w społeczeństwie kapitalistycznym podlegająca prawom „wolnej” przedsiębiorczości, zgodnie z którymi powinna (w idealnym ujęciu) sprzedawać jak najwięcej, jak najmniejszym kosztem, jak najszerzym grupom odbiorców”³⁵³.

Struktura artykułu składa się z sześciu integralnych elementów – pierwszym z nich jest niniejsze wprowadzenie wskazujące cel i podstawowe założenia niniejszego tekstu, a także uzasadnienie dla jego napisania. Następnie prezentuję stan wiedzy na temat przyśpiewek kibiców piłkarskich oraz analizuję główne kierunki dotychczasowych badań w tym obszarze. W kolejnej części omawiam podejście metodologiczne oraz wyjaśniam w jaki sposób pozyskałem dane do analizy. Następnie prezentuję najważniejsze ustalenia w postaci roboczej typologii twórczości śpiewanej kibiców piłkarskich Legii Warszawa wedle kryterium ich muzycznej oraz społeczno-kulturowej genezy. W następnym fragmencie wskazuję najważniejszy wpływ tych ustaleń w postaci propozycji nowej, oryginalnej i uniwersalnej typologii przyśpiewek kibiców piłkarskich. Całość tekstu wieńczy konkluzje, w których omawiam główne ograniczenia niniejszego studium oraz wskazuję potencjalne kolejne obszary badawcze, które mogłyby być eksplorowane dla lepszego zrozumienia muzycznych aspektów kultury kibiców piłkarskich w Polsce, Europie i na świecie.

Stan badań

Prace badaczy zajmujących się tematem przyśpiewek kibicowskich były dla mnie nie tylko źródłem bezcennej wiedzy oraz punktem odniesienia dla moich badań, ale niekiedy również ważną inspiracją. Zanim przejdę do studium przypadku Legii Warszawa, chciałbym podkreślić znaczenie najważniejszych dzieł w tym obszarze, co z jednej strony pozwoli również dokonać prezentacji najważniejszej literatury przedmiotu, a z drugiej umożliwi umiejscowienie moich badań na gruncie teoretycznym. Zidentyfikowane dzieła naukowe na ten temat omawiam co do zasady w porządku chronologicznym, aby ukazać ewolucję głównych kierunków badań w tym obszarze.

Mikita Hoy jako pierwsza dostrzegła możliwość głębszego zrozumienia fenomenu przyśpiewek kibicowskich przy użyciu czterech kategorii karnawaliczności (*carnavalesque*) według Michaiła Bachtina: wolnej i swobodnej interakcji między ludźmi, ekscentrycznego zachowania,

³⁵³ P. Tagg, *Analysing popular music: theory, method and practice*, „Popular Music” 1984, nr 2, s. 42.

mezaliansu oraz świętokradztwa³⁵⁴. Tom Clark w swoim studium piosenek kibiców Scunthorpe United dowodzi, że „mimo nowoczesnego nacisku na odmiejscowienie obecnego w sporcie, kibice wykorzystują piosenki do konstruowania własnych, afektywnie zakorzenionych w miejscu tożsamości zbiorowych, jednocześnie posługując się kulturowym brikolazem, aby (re)negocjować i kształtować tożsamość zbiorową „innych””³⁵⁵. Joanne Luhrs skoncentrowała się na badaniu piosenek kibiców piłkarskich w kontekście motywu *blason populaire* (satyra wymierzona w określone regiony i ich stereotypowych mieszkańców), analizując motyw górniczych strajków z lat 1984-1985 w piosenkach kibiców Barnsley FC³⁵⁶, wykorzystując tę konwencję dla ukazania mechanizmu konstruowania lokalnych i regionalnych stereotypów poprzez śpiewy kibiców piłkarskich³⁵⁷ oraz odtwarzając wpływ tak rozumianych przyśpiewek piłkarskich na konstrukt męskości³⁵⁸. Wątek wzajemnej relacji pomiędzy piosenkami kibiców a regionalną tożsamością badała również Rene Schiering³⁵⁹ na przykładzie niemieckiego klubu Schalke 04 Gelsenkirchen. Gary Armstrong i Malcolm Young wykorzystali również koncepcję karnawału i karniwaliczności do zbadania treści piosenek kibiców Sheffield United zrzeszonych w grupie „The Blades”. Jednym z efektów ich badań było powstanie roboczej typologii przyśpiewek kibicowskich według kryterium ich „adresata”. Armstrong i Young wyróżnili piosenki śpiewane na rzecz własnej drużyny, przeciwko innym drużynom oraz figurom władczym, a także pieśni śpiewane wspólnie ponad podziałami³⁶⁰. Odniosę się do tej typologii w ostatnim fragmencie tekstu. Ian Collinson przeanalizował jaki wpływ mają piosenki kibicowskie na kreowanie tożsamości zbiorowej kibiców australijskiego klubu piłkarskiego Sydney FC³⁶¹. Wątek ten kontynuował Jorge Knijnik w swoich badaniach nad kulturą kibiców

³⁵⁴ Zob. M. Hoy, *Joyful mayhem: Bakhtin, football songs, and the carnivalesque*, „Text and Performance Quarterly” 1994, t. 14, nr 4, s. 289-304.

³⁵⁵ T. Clark, *‘I’m Scunthorpe ‘til I die’: Constructing and (Re)negotiating Identity through the Terrace Chant*, „Soccer & Society” 2006, t. 7, nr 4, s. 494.

³⁵⁶ Zob. J. Luhrs, *Football Chants: A Living Legacy of the 1984-85 Miners’ Strike*, „The International Journal of Regional and Local Studies” 2007, t. 3, nr 1, s. 94-120.

³⁵⁷ Zob. *Eadem*, *Football Chants and ‘Blason Populaire’: The Construction of Local and Regional Stereotypes* [w]: *The Linguistics of Football*, E. Lavric, G. Pisek, A. Skinner (red.), Tybinga 2008, s. 233-244.

³⁵⁸ Zob. *Eadem*, *Blason populaire, football chants and the construction of masculinity*, „Tradition Today” 2014, nr 4, s. 46-59.

³⁵⁹ Zob. R. Schiering, *Regional Identity in Schalke Football Chants* [w]: *The Linguistics...*, s. 221-232.

³⁶⁰ Zob. G. Armstrong, M. Young, *Fanatical football chants: Creating and controlling the carnival*, „Culture, Sport, Society” 1999, t. 2, nr 3, s. 173-211.

³⁶¹ Zob. I. Collinson, *‘Singing songs, making places, creating selves’: Football Songs & Fan Identity at Sydney FC*, „Transforming Cultures eJournal” 2009, t. 4, nr 1, s. 15-27.

innego australijskiego klubu piłkarskiego – Western Sydney Wanderers FC³⁶². Pieter Schoonderwoerd analizuje wielowymiarową interpretację przyśpiewek kibicowskich, wykraczającą poza analizę melodyczną oraz badania społeczno-kulturowe, koncentrując się głównie na przykładach brytyjskich³⁶³. Paul Ashmore w swoim autoetnograficznym studium odkrywa pokłady nie badanych dotąd treści piosenek piłkarskich udając się na peryferia wielkiego sportu – rozgrywki niższych klas amatorskich angielskiego futbolu³⁶⁴. Istotnym wątkiem pobocznym w badaniach nad kibicowskimi śpiewami jest analiza treści o charakterze dyskryminacyjnym, przede wszystkim homofobicznym³⁶⁵. Enggartiasto Satria Jati Nugroho podjął temat języka figuratywnego w przyśpiewkach kibiców Manchesteru United oraz Chelsea FC³⁶⁶. Zbliżona w formie do niniejszego opracowania, choć odmienna w celach i treści, jest analiza percepcji, trendów i wartości wyrażanych w piosenkach kibiców izraelskiego klubu Maccabi Tel Aviv na przestrzeni pięciu dekad jego historii i w otaczającym go kontekście społeczno-politycznym, której autorem jest Ilan Tamir³⁶⁷.

Warto podkreślić, że, ze względu na liczną i stale rosnącą literaturę na temat kultury kibiców piłkarskich, w powyższym przeglądzie najważniejszej literatury wymieniłem niemal wyłącznie teksty skupiające się wyłącznie na kibicowskich piosenkach. Ze względu na dopuszczalne rozmiary niniejszego studium pominąłem dzieła traktujące ogólnie o kulturze kibiców piłkarskich, gdzie kwestie związane ze śpiewaniem są jedynie sygnalizowane lub omawiane pobieżnie.

Metody i techniki badawcze oraz dane

Materiał badawczy potrzebny do napisania tego tekstu zbierałem na kilka różnych sposobów oraz z zastosowaniem różnych strategii i technik badawczych z obszaru badań jakościowych. Takie podejście uznałem za uzasadnione przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze,

³⁶² Zob. J. Knijnik, *Imagining a multicultural community in an everyday football carnival: Chants, identity and social resistance on Western Sydney terraces*, „International Review for the Sociology of Sports” 2018, t. 53, nr 4, s. 471-489.

³⁶³ Zob. P. Schoonderwoerd, *‘Shall we sing a song for you?’: mediation, migration and identity in football chants and fandom*, „Soccer & Society” 2011, t. 11, nr 1, s. 120-141.

³⁶⁴ Zob. P. Ashmore, *Of other atmospheres: football spectatorship beyond the terrace chant*, „Soccer & Society” 2017, t. 18, nr 1, s. 30-46.

³⁶⁵ Zob. R. Magrath, *‘To Try and Gain an Advantage for My Team’: Homophobic and Homosexually Themed Chanting among English Football Fans*, „Sociology” 2018, t. 52, nr 4, s. 709-726.

³⁶⁶ Zob. E.S.J. Nugroho, *Figurative language in football chants created by Chelsea and Manchester United fans*, za: <https://repository.usd.ac.id/34722/> (31.10.2025).

³⁶⁷ Zob. I. Tamir, *‘I am grateful that god hates the reds’: persistent values and changing trends in Israel football chants*, „Sport in Society” 2019, t. 24, nr 1, s. 1-13.

zgromadzenie materiału badawczego w homogenicznym obszarze przyśpiewek kibiców piłkarskich pochodzącego z różnych źródeł oraz zbieranego na różne sposoby zwiększało możliwości wewnętrznej krytyki moich źródeł oraz kilkakrotnego potwierdzenia stawianych przez nas hipotez. Po drugie, o czym piszę w dalszej części artykułu, niezwykle ciekawy materiał badawczy dotyczący przyśpiewek kibicowskich zebrałem przy okazji realizacji innego projektu badawczego dotyczącego kultury kibiców Legii Warszawa, który nie dotyczył bezpośrednio jej muzycznych elementów, ale na marginesie głównego przedmiotu dociekania dostarczył niezwykle ciekawych i unikalnych informacji. Reasumując, materiał badawczy wykorzystany do napisania tego tekstu zebrałem korzystając przede wszystkim z autoetnografii, obserwacji uczestniczącej, semistrukturyzowanych wywiadów pogłębionych oraz badania Internetu.

Nie chcąc wdawać się w tym miejscu w ogólną metodologiczną dyskusję na temat statusu autoetnografii wyjaśniam, że potraktowałem ją jako strategię badawczą oraz technikę gromadzenia danych. Od ponad 30 lat jestem aktywnym kibicem Legii Warszawa – od 1994 roku regularnie uczęszczam na mecze rozgrywane na stadionie przy ulicy Łazienkowskiej, a od 2011 roku okazjonalnie uczestniczę w meczach wyjazdowych rozgrywanych w Polsce i Europie, nie będąc przy tym członkiem żadnej nieformalnej grupy ultrasowskiej. Tak więc dokonałem refleksyjnego i retrospektywnego spojrzenia na swoje doświadczenia kibicowskie związane ze śpiewaniem na trybunach, przygotowując wykaz znanych mi przyśpiewek wraz z tekstami oraz informacjami o ich pochodzeniu. Przyjęta strategia/technika badawcza spełniła poniższe kryteria autoetnografii analitycznej według Andersona: „(1) status badacza będącego pełnoprawnym członkiem badanej grupy (CMR, ang. *Complete Member Researcher*), (2) analityczna refleksyjność, (3) narracyjna widoczność osoby badacza, (4) dialog z informatorami wykraczający poza własną perspektywę oraz (5) zaangażowanie w analizę teoretyczną”³⁶⁸.

Techniką badawczą nierozzerwalnie związaną z podejściem autoetnograficznym, niejako dostarczającą dla niej materiału badawczego, była obserwacja uczestnicząca. Jak już wspomniałem, od ponad 30 lat regularnie uczęszczam na trybuny piłkarskie i dopinguje Legię Warszawa. Uznałem, że ten status wypełnia wszelkie wymogi „uczestnika całkowitego”, który jest „częścią badanego środowiska i przejmuje rolę insidera. Badacz nie uczestniczy w życiu

³⁶⁸ L. Anderson, *Analytic Autoethnography*, „Journal of Contemporary Ethnography” 2006, t. 35, nr 4, s. 378.

ludzi po to, aby ich obserwować, lecz obserwuje uczestnicząc w pełni w ich życiu”³⁶⁹. Można jednoznacznie przyjąć, że mniej więcej od rozpoczęcia studiów doktoranckich w 2008 roku obserwowanie zjawisk społecznych i kulturowych wśród kibiców Legii Warszawa uczyniłem istotnym elementem uczestniczenia w meczach piłkarskich, rozpoczynając w ten sposób świadome zbieranie materiału badawczego na poczet przyszłych aktywności naukowych w tym obszarze.

Wspomniana powyżej aktywność badawcza doprowadziła mnie do realizacji samodzielnego grantu naukowego w obszarze szeroko rozumianej kultury kibiców piłkarskich Legii Warszawa. Choć projekt ten nie dotyczył wprost przyśpiewek piłkarskich, są one niezwykle ważnym nośnikiem wartości oraz formą ekspresji stosunku do innych uczestników futbolowego uniwersum. Dlatego też pozyskany na potrzeby wspomnianego projektu badawczego materiał również posłużył jako nieocenione źródło wiedzy o przyśpiewkach śpiewanych przez kibiców Legii. Dostęp do tych informacji umożliwiło mi zastosowanie semistrukturyzowanych wywiadów pogłębionych, w których „badacz korzysta z wcześniej przygotowanego scenariusza wywiadu, aby ukierunkować interakcję, opierając się przede wszystkim na pytaniach otwartych. Chociaż nie muszą być one być zadawane przez badacza każdemu uczestnikowi w identyczny sposób czy w identycznej formie, stosunkowo zwięzła struktura umożliwia zebranie kluczowych informacji dotyczących badanego zagadnienia, jednocześnie dając uczestnikom możliwość swobodnego przedstawienia własnych myśli i uczuć”³⁷⁰. Na potrzeby wspomnianego projektu w latach 2019-2020 badaniu z zastosowaniem pogłębionego wywiadu semistrukturyzowanego poddano 41 aktywnych i zaangażowanych kibiców Legii Warszawa, z których ponad połowę można określić jako „ultrasów” – osoby bezpośrednio zaangażowane w organizację i przygotowanie dopingu (flagi, oprawy, śpiewy) oraz kierowanie nim podczas meczu. Wszystkie wywiady zostały przeprowadzone osobiście (niektóre z wykorzystaniem środków komunikacji zdalnej) i trwały od 30 do 90 minut. Wszyscy badani uczestniczyli w nich dobrowolnie – niektórzy z nich znani byli wcześniej jednemu z autorów niniejszego tekstu, inni zostali „poleceni” przez osoby już poddane badaniom. Ze względu na hermetyczną strukturę środowiska kibicowskiego oraz wysoki poziom nieufności taki mechanizm „rekrutacji” do badania uznałem za właściwy. Również z tego powodu wywiady nie były rejestrowane, natomiast z każdego z nich sporządzona była notatka zawierająca najważniejsze dane i ustalenia. Praktycznie każdy uczestnik badania wyraził zgodę

³⁶⁹ A.C. Sparkes, B. Smith, *Qualitative Research Methods in Sports, Exercise and Health: from Process to Product*, Londyn/Nowy Jork 2014, s. 101.

³⁷⁰ *Ibidem*, s. 84.

na dalszy kontakt drogą telefoniczną lub elektroniczną w celu ewentualnego doprecyzowania udzielonych informacji lub odpowiedzenia na dodatkowe pytania. Jako kryterium możliwości udziału w badaniu przyjęto „aktywne kibicowanie Legii Warszawa” – w sensie formalnym przyjęto, że wywiady będą przeprowadzone z osobami, które mają na koncie uczestnictwo w przynajmniej jednym meczu wyjazdowym swojej drużyny, gdyż w kulturze kibiców piłkarskich jest to często uznawane za swoistą „inicjację” oraz dołączenie do grona „prawdziwych” kibiców. Warto zaznaczyć, że wspomniany projekt badawczy, w ramach którego przeprowadzono wywiady, trwa, a baza wywiadów wciąż się powiększa.

Ostatnią zastosowaną techniką gromadzenia materiałów był kwerenda internetowa. Potraktowałem ją jako technikę uzupełniającą, służącą potwierdzeniu lub poszerzeniu zdobytych przez nas informacji – w przypadku żadnej z omawianych w artykule przyśpiewek nie zaufałem wyłącznie danym znalezionym w Internecie, opierając się przede wszystkim na informacjach uzyskanych za pomocą wcześniej omawianych technik. Przedmiotem mojego zainteresowania były przede wszystkim serwisy prowadzone przez kibiców (przede wszystkim Legionisci.com oraz Legia.net) i zawarte w nich śpiewniki oraz relacje z meczów, a także portal YouTube, na którym wyszukiwałem nagrania zawierające omawiane przyśpiewki. Monitorowałem również fora kibicowskie, grupy dyskusyjne oraz media społecznościowe w poszukiwaniu informacji o tekstach i kontekstach poszczególnych przyśpiewek. Ponieważ mój status kibica-badacza akedmickiego jest faktem powszechnie znanym w środowisku kibiców Legii Warszawa, używałem również w celach badawczych mojego konta w portalu społecznościowym X (dawniej: Twitter), zadając pytania o konkretne aspekty wybranych przyśpiewek. Otrzymane tą drogą odpowiedzi, weryfikowane następnie w innych źródłach, okazały się zaskakująco ciekawe i użyteczne. Przyjmuję, że zastosowane przeze mnie podejście spełnia kryteria rozbudowanej etnografii w badaniach Internetu: „wielomiejscowej i multi-mediowej metody badawczej, która (...) koncentruje się zarówno na internetowych światach ludzi, jak i na ich codziennych życiu offline”³⁷¹.

Dla celów czysto faktograficznych związanych z poszczególnymi piosenkami oraz inspiracjami muzycznymi korzystałem niekiedy z ogólnie dostępnych danych zawartych bazach dostępnych w Internecie. O ile nie natrafiłem tam na oryginalne dane badawcze, a jedynie na informacje faktograficzne (na przykład dotyczące autorstwa melodii czy słów do muzycznych inspiracji, z których korzystają kibice, albo daty ich wydania), traktowałem je jako wiedzę powszechnie dostępną i nie zamieszczałem przypisów do danych pozyskanych tą drogą.

³⁷¹ *Ibidem*, s. 112.

Materiał badawczy zebrany w opisany powyżej sposób opracowałem następnie z wykorzystaniem krytycznej analizy dyskursu (KAD), promującej „spoglądanie poza tekst lub wypowiedź” w celu krytycznego zbadania społecznego i politycznego kontekstu dyskursów. Różne odmiany KAD łączy często zainteresowanie władzą społeczną. (...) Jednym, z kluczowych zasobów podsycających i podtrzymujących władzę społeczną jest uprzywilejowany lub preferencyjny dostęp do dyskursu. Grupy i instytucje odgrywają zasadniczą rolę w kontrolowaniu tych dyskursów. W związku z tym władza i dyskurs są ze sobą splecione i konceptualizowane jako zasób posiadany przez określone dominujące grupy lub instytucje. W KAD władza nie jest więc relacyjna, lecz jest czymś, co ludzie lub grupy „mają” lub „przejawiają”, i co może być „dobre” lub „złe”³⁷². Uznałem, że, ze względu na charakter przyśpiewek kibiców Legii Warszawa, warto nie tylko odtworzyć genezę ich powstania, ale także zadać sobie pytanie o ich zawartość tekstualną i kontekstualną. Wszystko to pozwoliło mi lepiej zrozumieć nie tylko skąd pochodzą przyśpiewki piłkarskie, ale jakie jest ich znaczenie dla kultury i społeczności kibiców piłkarskich Legii Warszawa.

Na bazie przygotowań do powstania tego tekstu powstała baza danych zawierająca ponad 200 hymnów, przyśpiewek i piosenek śpiewanych przez kibiców Legii w ciągu ostatnich przynajmniej 50 lat. Moim zamiarem jest upublicznić tę bazę za pośrednictwem Internetu po zakończeniu jej opracowywania. Szczegółowe informacje o każdym zidentyfikowanym utworze zawierają: tytuł (najczęściej jest to po prostu pierwszy wers tekstu), tekst (wraz z różnymi wersjami/wariantami), orientacyjną datą powstania oraz źródło/inspirację muzyczną (albo informację o autorstwie w przypadku niezwykle rzadkich utworów oryginalnych).

Spośród wszystkich zebranych utworów prezentuję w charakterze egzemplifikacyjnym te z nich, które uznałem za najbardziej reprezentatywne, często w doborze kierując się subiektywnym kryterium ich popularności rozumianej jako częstotliwość z jaką śpiewają ją kibice.

O pochodzeniu przyśpiewek piłkarskich

A Na podstawie analizy genezy ponad 200 przyśpiewek kibiców piłkarskich Legii Warszawy udało mi się zidentyfikować dziesięć modeli ich genezy, w tym osiem ścieżek dyfuzji, którymi motywy muzyczne przywędrowały na „Żyłę” (trybuną najbardziej zagorzałych kibiców Legii na stadionie przy ulicy Łazienkowskiej 3 w Warszawie) zgodnie ze wspomnianą koncepcją trójkąta aksjomatycznego Tagga:

³⁷² *Ibidem*, s. 137.

- Muzyka ludowa: oryginalny polski utwór jest bezpośrednią inspiracją dla kibiców Legii (1), oryginalny zagraniczny utwór jest inspiracją dla polskiej wersji utworu, następnie polska wersja utworu staje się bezpośrednią inspiracją dla kibiców Legii (2), oryginalny zagraniczny utwór staje się inspiracją dla zagranicznych kibiców piłkarskich, następnie kopiują go kibice Legii (3);
- Muzyka poważna: oryginalny utwór zagraniczny jest bezpośrednią inspiracją dla kibiców Legii, choć nie można wykluczyć pośredniego wpływu analogicznych inspiracji kibiców zagranicznych (4);
- Muzyka popularna: oryginalny polski utwór jest bezpośrednią inspiracją dla kibiców Legii (5), oryginalny zagraniczny utwór jest inspiracją dla polskiej wersji utworu, następnie polska wersja utworu staje się bezpośrednią inspiracją dla kibiców Legii (6), oryginalny zagraniczny utwór staje się bezpośrednią inspiracją dla zagranicznych kibiców piłkarskich, następnie kopiują go kibice Legii (7), oryginalny zagraniczny utwór staje się bezpośrednią inspiracją dla kibiców Legii (8).

Dodatkowo należy jeszcze wspomnieć o przyśpiewkach, dla których można znaleźć muzyczną oraz społeczno-kulturową genezę, ale odtworzenie jej chronologii jest niemożliwe (9) oraz przyśpiewki ułożone przez samych kibiców Legii Warszawa (10). W kolejnych sekcjach tekstu omawiam przykłady wszystkich opisanych powyżej inspiracji i ich modeli wraz z fragmentami lub całościami tekstów w wersji kibicowskiej.

Muzyka ludowa: kolęda, konspiracyjna ballada i motywy hiszpańskie

Inspiracje muzyką ludową wydają się być relatywnie najczęstsze w świecie kibiców piłkarskich, szczególnie na językowo-kulturowym obszarze Wysp Brytyjskich, gdzie okres tworzenia zrębów kultury kibicowskiej przebiegał niemalże równolegle z upowszechnianiem efektów wielkiej rewolucji przemysłowej oraz masową migracją ludzi ze wsi do miast, co sprzyjało mieszanii się wzorców kulturowych³⁷³. Ciekawym przykładem wykorzystania takiego motywu jest niemalże zapomniana już i od lat nie wykonywana na stadionie w Warszawie przyśpiewka wymierzona w kibiców Arki Gdynia, bazująca na tradycyjnej polskiej kolędzie *Wśród nocnej ciszy*, pochodzącej prawdopodobnie z XVIII lub XIX wieku, której skoczny charakter sytuuje ją znacznie bliżej ludowej pastorałki, niż pieśni typowo kościelnej³⁷⁴.

³⁷³ Zob. R. Giulianotti, *Football: a Sociology of the global game*, Cambridge 1999, s. 5-6.

³⁷⁴ Por. A. Szwejkowska, *Polskie kolędy i pastorałki: antologia*, Kraków 1989, s. 14-15, 187.

*Wśród nocnej ciszy głos się rozchodzi
Wstańcie Legiony Arka nadchodzi
Bierzcie kije i zapalki
Podpalimy stadion Arki
Wedle rozkazu, wedle rozkazu...*

*Poszli znaleźli Arkowca w rowie
I dla przykładu dali mu po głowie
Przywiązali do trzepaka
Wyruchali na stojaka
Wedle rozkazu, wedle rozkazu...
(na melodię tradycyjnej kolędy *Wśród nocnej ciszy*)*

Innym przykładem inspiracji muzyką ludową w twórczości kibiców piłkarskich Legii Warszawa jest zapożyczenie melodii od utworu *Płonie ognisko* autorstwa Jerzego Brauna – jednej z najstarszych i najbardziej popularnych polskich piosenek harcerskich, opublikowanej po raz pierwszy w harcerskim czasopiśmie „Czuwaj” w 1920 roku³⁷⁵.

*Czarna elka w kółeczku się mieni
To jest Legii święty znak
Jej kibice są niezwyciężeni
Boi się nas cały świat*

*Boją się nas kibice angielscy
Boją się nas także holenderscy
Boją się nas kibice Górnika
Boi się nas cała pierwsza liga*

*Boi się nas policja angielska
Boi się nas także holenderska
Boi się nas Torcida Górnika*

³⁷⁵ Zob. A. Wójcicki, A. Cieślak, *Polskie pieśni i piosenki. Śpiewnik polski*, Warszawa 1989, s. 193.

Boi się nas cały świat

(na melodię: Jerzy Braun – *Płonie ognisko*)

Kibicowska piosenka znana jako *W pociągu jest tłok* bazuje na utrwalonej w polskiej kulturze czasów niemieckiej okupacji hitlerowskiej w latach 1939-1945 balladzie ludowej *Teraz jest wojna*, w sposób autoironiczny opisującej realia życia codziennego w warunkach wojennych. Nie jest to jednak utwór oryginalnie polski – słowa nieznanego autora zostały stworzone do hiszpańskiej pieśni ludowej *Cielito Lindo* autorstwa Quirino Mendoza y Cortes³⁷⁶, co właściwą przyśpiewkę kibicowską czyni interesującą formą podwójnego zapożyczenia, w którym źródłem dla bezpośredniej inspiracji polskiej jest wcześniejszy utwór obcy. Na uwagę zasługuje wariantowość piosenki we fragmencie o strzelcach bramek, gdzie, w miarę upływu lat, kibice podstawiają coraz to nowe, pasujące stylistycznie i sylabowo nazwiska strzelców: „Kowalczyk / Śliwowski” w latach 90-tych, „Włodarczyk / Saganowski” w pierwszej dekadzie XXI wieku, „Kucharczyk / Saganowski” już po otwarciu nowego stadionu w 2010 roku. Zmienność tekstu piosenki jest dowodem na jej mocne zakorzenienie w kulturze kibiców piłkarskich Legii Warszawa, gdyż jej życie na trybunach jest dłuższe niż okresy gry poszczególnych strzelców goli wspomnianych w tekście.

W pociągu jest tłok

W tramwaju jest tłok

Kibice na Legię jadą

Wtem nagle ktoś wstał:

Zaśpiewam ja wam

O Legii mej ukochanej

C-W-K-S

Do boju Legia Warszawa!

Dwie bramki [3-sylabowe nazwisko]

I dwie [4-sylabowe nazwisko]

I Legia ma Mistrza (Puchar) Polski

(na melodię: brak autora – *Teraz jest wojna*)

³⁷⁶ Zob. Z. Adrjański, *Złota księga pieśni polskich. Pieśni, gawędy, opowieści*, Warszawa 1994, s. 264-265.

Podobną ścieżkę genetyczną można zaobserwować w przypadku piosenki kibicowskiej znanej jako *Dziś zgodnym rytmem*, która również jest przeróbką pieśni harcerskiej. Na bazie ludowej melodii szkockiej Robert Burns dopisał słowa piosenki znanej na całym świecie jako *Aud Lang Syne*. Utwór ten był źródłem licznych zapożyczeń i wariacji, szczególnie w warstwie melodycznej, czego efektem jest między innymi polska wersja pieśni tytułowana zgodnie z oryginałem *Pieśń pożegnalna* lub zgodnie z pierwszym wersem polskiego tekstu *Ogniska już dogasa blask*. To właśnie na bazie tego utworu powstała jedna z najpopularniejszych piosenek śpiewanych przez kibiców piłkarskich Legii Warszawa.

Dziś zgodnym rytmem biją nam

Nasze serca, które my

Za Legię damy w każdy czas

Czy czas dobry czy czas zły!

Nie dla nas jest porażki smak

Nie dla nas forma zła

Na całe gardło krzyczymy wraz:

Legia mistrza Polski ma!

Gdziekolwiek Legia będzie grać

Blisko czy daleko stąd

Tam będzie z nią warszawska brać

Aby dopingować ją

(na melodię: brak autora – *Ogniska już dogasa blask*)

Stosunkowo liczna jest baza piosenek piłkarskich, których źródłem jest zagraniczna muzyka ludowa, jednak do polskiego kręgu kultury kibicowskiej przedostały się już jako zapożyczenia z zagranicznych kultur kibicowskich (głównie angielskiej w latach 70-tych i 80-tych), które jako pierwsze akomodowały ludowy wzorzec do swojego repertuaru muzycznego. Dobrym przykładem jest tutaj piosenka *Gwizdek sędziego rozpoczyna Legii mecz*, wzorowana na jednym z najczęściej zapożyczanych i przerabianych motywów muzycznych w piłkarskim świecie *Glory Glory Hallelujah*, który na trybunach angielskich stadionów pojawił się w latach 50-tych jako nawiązanie do *Battle Hymn of the Republic*, amerykańskiej pieśni patriotycznej ze słowami Julii Ward Howe (1861) napisanymi do muzyki Williama Steefe'a (1856).

Doskonałym dowodem na potencję przystosowawczą przyśpiewek kibiców Legii Warszawa jest fakt, że wraz z biegiem czasu i naturalnym procesem wymiany kadry zespołu oryginalną dla tej przyśpiewki postać Mirosława Radovicia (piłkarza klubu w latach 2006-2015 i 2016-2019, największej gwiazdy w XXI wieku) z czasem zastąpił Artur Jędrzejczyk (najbardziej utytułowany gracz w historii klubu, występujący w nim od 2006 roku z przerwami w latach 2010 i 2014-2015),

Gwizdek sędziego rozpoczyna Legii mecz

Miro Radović i już jeden zero jest!

Cała „Żyleta” dopinguje z całych sił

Aby wynik lepszy był

Glory glory alleluja!

Legia wygra nie ma chuja!

Glory glory alleluja!

Legia wygra dzisiaj mecz!

(na melodię tradycyjną: *Glory glory hallelujah*)

Podobną genezę ma przyśpiewka *Legia gol, Legia gol, Legia gol!*, której pierwowzorem jest popularna na angielskich stadionach piłkarskich archetypiczna piosenka *Here we go*, bazująca na linii melodycznej XIX-wiecznego amerykańskiego patriotycznego marsza, do którego muzykę i słowa napisał w latach 1896-1897 kompozytor John Philip Sousa.

Legia gol, Legia gol, Legia gol!

Legia gol, Legia gol, Legia gol!

Legia gol, Legia gol, Legia gol!

Legia gol – Legia gol!

(na melodię: John Philip Sousa – *The Stars and Stripes Forever*)

Najprawdopodobniej w ten sam sposób na polskie stadiony trafiła jedna z najpopularniejszych inspiracji w kibicowskim repertuarze, czyli *Guantanamera* – kubańska pieśń patriotyczna, skomponowana do słów poematu José Martí najprawdopodobniej przez Joseíto Fernández, który upowszechnił ją drogą radiową w 1929 roku. W latach 60-tych piosenka została spopularyzowana w łączonej wersji hiszpańsko- oraz anglojęzycznej przez amerykański zespół folkrockowy The Sandpipers i stała się międzynarodowym przebojem. Prawdopodobnie tą

drogą trafiła na trybuny angielskich stadionów, gdzie (podobnie jak w Polsce) ze względu na niezwykle prostą melodię oraz konstrukcję tekstu, stała się obiektem wielu przeróbek. W przeanalizowanym przeze mnie dorobku wokalnym kibiców Legii Warszawa znalazłem kilkadziesiąt popularnych i często śpiewanych *ad hoc* na tę melodię przyśpiewek, spośród których najbardziej znana jest niewątpliwie *Legia Warszawa to nasza дума i sława*.

Legia Warszawa to nasza дума i sława!

Legia Warszawa to nasza дума i sława!

(na melodię: Joseíto Fernández – *Guantanamera*)

Ciekawym przykładem podobnego modelu dyfuzji wzorca muzycznego jest przyśpiewka *Legio, Legio!* W muzycznym świecie melodia ta została spopularyzowana przez utwór *Carnaval de Paris* nagrany w 1998 roku przez trio muzyki elektronicznej Dario G na okoliczność Mistrzostw Świata rozgrywanych we Francji w 1998 roku. Była to jednak wariacja na temat istniejącego już i znanego na piłkarskich stadionach w Europie motywu melodyjnego, bazującego na amerykańskiej balladzie folkowej z XIX wieku *Oh My Darling, Clementine*, której autorstwo przypisuje się Percy’emu Montrose’owi (1884). Na bazie tego powszechnie znanego standardu szeroko reprezentowanego w kulturze popularnej powstać miała piosenka kibiców holenderskiego FC Utrecht. Gdy drużyna ta rozgrywała w 1996 roku przedsezonowy sparing z angielskim klubem Sheffield Wednesday podchwycić ją mieli i spopularyzować na Wyspach Brytyjskich kibice „Sów”³⁷⁷. Trudno jednoznacznie stwierdzić czy piosenka ta była śpiewana na stadionie przy Łazienkowskiej przed 1998 roku – jeśli tak, to prawdopodobnie wydaje się jej zapożyczenie bezpośrednio z Holandii, być może za pośrednictwem zaprzyjaźnionych z kibicami Legii Warszawa fanów drużyny ADO Den Haag.

Legio, Legio!

Legio, Legio, Legio!

La la la la!

La la la la!

La la la la la la la!

(na melodię: Dario G – *Carnaval de Paris*)

³⁷⁷ Zob. J. Allen, *What makes a winning World Cup song?*, za: <https://www.bbc.co.uk/music/articles/16ca6df7-8549-421e-96b2-0a7e3bb1e925> (31.10.2025).

Muzyka poważna: Verdi i Rouget de Lisle

Z moich badań jednoznacznie wynika, że inspiracje muzyką poważną należą do najrzadszych w twórczości kibiców piłkarskich Legii Warszawa. Zapewne nie trzeba być muzykologiem, aby znaleźć ku temu przesłanki: skomplikowana linia melodyczna, nieadekwatne lub trudne do przerobienia libretto, przynależność do kręgu „kultury wyższej” – wszystko to zapewne sprawia, że możliwości przyswojenia i przetworzenia takiego materiału kulturowego napotykają na szereg trudności w realiach stadionowych. Nie jest to jednak niemożliwe, co potwierdza w wywiadzie mój rozmówca, jeden z liderów ultrasów Legii Warszawa:

Ale są też przyśpiewki, które bazują na muzyce poważnej. Oczywiście jest to klasyka „przefiltrowana” wokalnie i słuchowo przez wiele pokoleń warszawskiej patologii.³⁷⁸

Analizując przykłady muzycznej twórczości trybun stadionu przy ulicy Łazienkowskiej udało mi się zidentyfikować trzy utwory, których ewidentną inspiracją była muzyka poważna. Pierwszy i najważniejszy z nich to hymn *Mistrzem Polski jest Legia*, jeden z najczęściej śpiewanych przez kibiców Legii utworów, od nie mniej niż trzydziestu lat towarzysząca piłkarzom podczas wyjścia na murawę, a także śpiewana dla uczczenia największych sukcesów klubu, w tym także tytułowego mistrzostwa Polski. Linia melodyczna tej pieśni została prawdopodobnie zapożyczona z arii Sandora, pochodzącej z operetki „Cygański Baron” skomponowanej w 1885 roku przez Johanna Straussa II.

Mistrzem Polski jest Legia!

Legia najlepsza jest!

Legia to jest potęga!

Legia CWKS!

(na melodię: Johann Strauss II – *Baron cygański*)

Drugi z nich to zagrzewająca do boju krótka przyśpiewka *Do boju Legio marsz!* wykonywana na melodię *Marsylianki*, francuskiego hymnu narodowego, do którego muzykę i słowa skomponował w 1792 roku Claude Joseph Rouget de Lisle. Co ciekawe, przyśpiewkę na tę samą melodię śpiewają również kibice francuskiego klubu RC Lens.

³⁷⁸ Notatka z wywiadu z ultrasem Legii Warszawa (11.10.2020) w zbiorach autora.

Do boju Legio marsz!

Zwycięstwo czeka nas!

Marsz! Marsz! Marsz!

Do boju marsz!

Zwycięstwo czeka nas!

(na melodię: Claude Joseph Rouget de Lisle – *Marsylianka*)

Trzecim przykładem jest przyśpiewka znana pod tytułem *Moja jedyna miłość*, której refren wykonywany jest na melodię marsza tryumfálnego z opery *Aida* Giuseppe Verdiego. Istnieje pewne prawdopodobieństwo, choć trudno to stwierdzić jednoznacznie, że ta inspiracja mogła przyjść do Polski z rodzimych dla kompozytora Włoch, gdzie kibice AC Parmy na tę samą melodię śpiewają okraszona autorskim tekstem przyśpiewkę o swoich ulubieńcach w momencie bezpośrednio poprzedzającym ich wyjście na murawę.

Moja jedyna miłość to jest Legia

Ja kocham ją, a ona gra

La la

La la la la la la

La la la la

La la

Hej CWKS, CWKS, CWKS, CWKS!

(refren na melodię: Giuseppe Verdi – *Aida: Triumphal March*).

Muzyka popularna: Czesław Niemen, artyści chodnikowi, Gloria Gaynor i Król Julian

Coraz silniejsze współzależności pomiędzy piłką nożną i kulturą popularną to charakterystyczna cecha nowoczesnego okresu w społeczno-politycznej trajektorii futbolu według Giulianottiego (1999: 31-33) – zjawisko to w połączeniu z rewolucyjnymi zmianami na rynku muzyki popularnej w latach 50-tych i 60-tych spowodowało erupcję zapożyczeń ze strony kibiców piłkarskich na całym świecie. Wspominałem już wcześniej, że źródłami inspiracji w przypadku kibiców Legii Warszawa mogły być niezależnie od siebie przeboje muzyki popularnej polskiego i zagranicznego pochodzenia. Ciekawym i nieoczywistym przykładem takiego zapożyczenia jest *Sen o Warszawie*, ballada Czesława Niemena ze słowami Marka Gaszyńskiego z 1966 roku, która stała się nieoficjalnym hymnem klubu i w kulturze kibiców Legii pełni dziś funkcję analogiczną do tej, jaką dla fanów Liverpool FC odgrywa

standard *You'll Never Walk Alone* w wykonaniu zespoły Gerry and The Peacemakers. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że wykorzystanie piosenki Niemena przez kibiców Legii jest klasycznym przykładem „tradycji wynalezionej” w rozumieniu Erica Hobsbawma i Terence’a Rangera³⁷⁹. Po raz pierwszy piosenka ta została wykonana przed meczem ligowym Legia Warszawa-Odra Wodzisław 12 marca 2004 roku jeszcze na starym Stadionie Wojska Polskiego – oznacza to, że jej stadionowe zastosowanie „wynaleziono” dopiero 38 lat po premierze utworu. Niemniej jednak jest ona dzisiaj fundamentalnym elementem przedmeczowego rytuału na Łazienkowskiej:

*Mam tak samo jak ty
Miasto moje a w nim
Najpiękniejszy mój świat
Najpiękniejsze dni
Zostawiłem tam kolorowe sny*

*Kiedyś zatrzymam czas
I na skrzydłach jak ptak
Będę leciał co sił
Tam, gdzie moje sny
I warszawskie kolorowe dni*

*Gdybyś ujrzeć chciał
Nadwiślański świt
Już dziś wyruszaj ze mną tam
Zobaczysz, jak przywita pięknie nas
Warszawski dzień
(Czesław Niemen – *Sen o Warszawie*)*

Inspiracją krajową wykorzystaną niemal na bieżąco była piosenka *Przeżyj to sam* pop-rockowego zespołu Lombard, owiana legendą utworu, który dwa dni po swojej radiowej premierze miał rzekomo zostać zdjęty z anteny Programu III Polskiego Radia przez komunistyczną cenzurę ze względu na nieprawomyślny tekst. Piosenka posłużyła jako wzór dla

³⁷⁹ Por. E. Hobsbawm, T. Ranger, *Tradycja wynaleziona*, Kraków 2008.

przyśpiewki o analogicznym tytule, śpiewanej zazwyczaj na okoliczność świętowania zdobycia przez Legię tytułu mistrza Polski.

Przeżyj to sam!

Przeżyj to sam!

Dzisiaj Legia mistrza Polski ma

Nasza Legia Warszawa

(na melodię: Lombard – *Przeżyj to sam*)

Polskim fenomenem jest niewątpliwie internalizacja przez kulturę kibiców piłkarskich Legii Warszawa muzycznego dorobku disco-polo – rodzimego gatunku muzyki tanecznej powstałego w latach 80-tych jako element folkloru miejskiego, charakteryzującego się treściowo-tematycznym prymitywizmem i nazywanego także muzyką „chodnikową”³⁸⁰. Ta inspiracja jest wprost widoczna na przykład w przyśpiewkach śpiewanych w celu obrażenia lokalnego rywala – Polonii Warszawa:

Rzeki przepłynąłem

Góry pokonałem

Ciemnym lasem szedłem

Nocy nie przespalem

Żeby Ciebie spotkać gdzieś na Muranowie

Żeby Tobie kurwo, poskakać po głowi

(na melodię: Fanatic – *Czarownica*)

Jesteś z Grodziska, mówię ci

Zawszę nią byłaś, skończ już wreszcie śnić

Nie jesteś z Warszawy, mówię ci

Jesteś z Grodziska

(na melodię: Boys – *Jesteś szalona*)

³⁸⁰ Zob. O. Wachcińska, *Disco polo kontynuacją folkloru? Rozwój muzyki chodnikowej i jej charakterystyka w kontekście rodzimej twórczości ludowej*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” 2012, nr 3, s. 87-102.

Kolejna piosenka z gatunku disco-polo stała się niezwykle popularnym motywem muzycznym dla obrażania innego rywala – Arki Gdynia. Co ciekawe, kibicowska wersja przyśpiewki została przygotowana specjalnie na finałowy mecz Pucharu Polski pomiędzy Legią i Arką w 2018 roku i miała swoją uroczystą „premierę” na trybunach Stadionu Narodowego.

Co to jest za drużyna

Co śledziem jebie tak

Jebana Arka Gdynia!

Kurwa! Świnia!

I nie ma drugiej takiej

Co śledziem jebie tak

Jebana Arka Gdynia!

Kurwa! Świnia!

(na melodię: M.I.G. – *Miód malina*)

Piosenka *Wolność* zespołu Boys, jednego z najpopularniejszych wykonawców gatunku disco-polo w Polsce, stała się bezpośrednią inspiracją dla przyśpiewki o wolności, swobodzie, zabawie i kibicowaniu Legii Warszawa.

Niech żyje wolność! Wolność i swoboda!

Niech żyje zabawa i Legia Warszawa!

(na melodię Boys – *Wolność*)

Udało mi się zidentyfikować jeden przypadek przyśpiewki, dla której inspiracją jest polski utwór popularny, który nie ma jednak oryginalnego charakteru i jest coverem zagranicznego przeboju. W 1978 roku Anna Jantar nagrała polską wersję przeboju *Jambalaya* Hanka Williamsa Sr z 1952 roku, na bazie której powstała przyśpiewka wykonywana zazwyczaj w sytuacji, kiedy Legia prowadzi z rywalem 3:0.

Jeden gol, drugi gol, trzeci leci

Na tablicy trzy-zero się świeci

Co za szal, co za szal, co za radość

Te drużyna [3-sylabowe określenie] to słabość

(na melodię: Anna Jantar – *Baju baj, baju baj*)

Przykładem zagranicznego hitu muzyki pop, którym najpierw zainspirowali się kibice z Europy Zachodniej, a następnie ich działanie skopiowali kibice Legii Warszawa, jest piosenka *Go West* w wersji z 1992 roku wykonywanej przez Pet Shop Boys. Co ciekawe, oryginalna wersja w wykonaniu The Village People jest znacznie starsza i pochodzi z 1979 roku. Jednakże dopiero około roku 1993 utwór ten na piłkarskich stadionach spopularyzowali kibice Borussii Dortmund³⁸¹, podczas gdy z przeprowadzonych przeze mnie wywiadów wynika, że kibice Legii zaczęli wykonywać tę przyśpiewkę dopiero w połowie lat 90-tych. Stąd prawdopodobny jest wniosek, że bezpośrednią inspiracją były dla nich raczej śpiewy niemieckich kibiców, niż amerykański zespół disco.

Legia, Legia Warszawa! Legia, Legia Warszawa!

Legia, Legia Warszawa! Legia, Legia Warszawa!

(na melodię: Pet Shop Boys – *Go West*)

W sygnalizowanym przeze mnie modelu genezy przyśpiewek kibicowskich, które na trybuny stadionu Legii Warszawa trafiły prawdopodobnie bezpośrednio z zagranicznej muzyki rozrywkowej znalazłem przykład hitu Glorii Gaynor *I will survive*. Jedyna znana mi futbolowa konotacja tej piosenki wiąże się ze jej ogromną popularnością podczas Mistrzostw Świata we Francji w 1998 roku³⁸² wśród kibiców reprezentacji gospodarczy. Jednakże ponad wszelką wątpliwość wzorowana na tej piosence przyśpiewka kibiców Legii była wykonywana również przed 1998 rokiem.

Legia, Legia gol lalalalala

Legia, Legia gol lalalalala

Legia, Legia gol lalalalala

Legia, Legia gol

(na melodię: Gloria Gaynor – *I Will Survive*)

³⁸¹ Zob. G. Price, *The Story of YNWA and Borussia Dortmund*, za: <https://www.liverpoolfc.com/news/first-team/214970-the-story-of-ynwa-and-borussiadortmund> (31.10.2025).

³⁸² Zob. F. Petit, *I Will Survive, hymne de l'équipe de France à la Coupe du Monde 1998*, za: https://sport.gentside.com/hymne/i-will-survive-hymne-de-l-equipe-defrance-a-la-coupe-du-monde-1998_art36070.html (31.10.2025).

Aby uniknąć jakichkolwiek wątpliwości w zakresie tego modelu genezy oraz ścieżki dyfuzji w kontekście przytoczonego przypadku inspiracji twórczością Glorii Gaynor przez kibiców francuskich, można sięgnąć do... kreskówki. W filmie animowanym *Madagaskar* z 2005 roku nieco zwariowana i bardzo popularna postać lemura Króla Juliana wykonuje piosenkę *Wyginam śmiało ciało*, która jest wariacją przeboju muzyki house *I Like to Move It* z 1993 roku autorstwa zespołu Reel 2 Real. Kibice Legii dokonali alternacji tekstu i zdarza im się wykonywać swoją wersję po strzeleniu przez ich drużynę gola na 3:0.

Wyginam śmiało ciało!

Wyginam śmiało ciało!

Wyginam śmiało ciało!

3:0?

Mało!

(na melodię: Król Julian – *Wyginam śmiało ciało*)

Jaka to melodia?

Czasami odtworzenie źródła inspiracji, które towarzyszyły twórcom nowej przyśpiewki kibicowskiej nie jest problematyczne, ale jednoznaczne uznanie co należy traktować jako źródło bezpośrednie – już tak. Takim przykładem jest niezwykle popularna i względnie nowa piosenka *Szkoła, praca, dziewczyna, rodzina*, która debiutowała podczas podróży na mecze wyjazdowe wiosną i latem 2010 roku, a na trybunach stadionu Legii zagościła na dobre jesienią tego samego roku. Wydawać by się mogło, że inspiracja melodyjna jest oczywista, a źródłem, z którego obficie czerpał autor lub autorzy była przyśpiewka kibiców Liverpool FC *Poor Scouser Tommy*. Sęk w tym, że i ona jest zapożyczeniem – powstała na bazie melodii *Red River Valley*, piosenki kowbojskiej z lat 90-tych XIX wieku autorstwa Jules Verne Allen oraz ulsterskiej lojalistowskiej ballady *The Sash My Father Wore* z XIX wieku, do których już w latach 60-tych XX wieku kibice Liverpoolu stworzyli oryginalne słowa³⁸³. Co więcej – kibice Legii Warszawa zapożyczyli jedynie pierwszą część piosenki bazującej na melodii *Red River Valley*. Wydaje się, że nie sposób jest jednoznacznie przesądzić o genezie tak wielokrotnie modyfikowanej i reinterpretowanej piosenki i należy pozostawić ją w niedającej spokoju badaczom kategorii „pozostałe”.

³⁸³ Zob. M. Owen, *History of the Kop: Poor Scouser Tommy*, za: <https://www.empireofthekop.com/2009/04/29/history-of-the-kop-poor-scouser-tommy/> (31.10.2025).

Szkoła, praca, dziewczyna, rodzina

Wszystko to nie obchodzi dziś mnie

Kiedy gra ukochana drużyna

Której dawno oddałem serce swe

Tyle jeszcze jest meczów przed nami

Tylu wrogo padnie u naszych stóp

Tyle jeszcze wyjazdów z zakazami

Ciebie Legio będę kochał aż po grób

Pozdrawiamy was bracia za kratami

Pamiętajcie tych kilka prostych słów

Że my o was tu zawsze pamiętamy

I czekamy kiedy tu będzie znów

(na melodię tradycyjną: *Poor Scouser Tommy*)

Inaczej rzecz ma się z przyśpiewkami, dla których słowa i linię melodyczną ułożyli sami kibice. Są to niezwykle rzadkie przypadki – zdecydowana większość z zebranych przeze mnie przyśpiewek to zapożyczenia i wariacje na temat innych utworów. Jednym z takim przypadków jest wprowadzona na trybuny około roku 2013 przyśpiewka *Niepokonane miasto, niepokonany klub*, do której melodię i słowa ułożył gniazdowy Legii Warszawa³⁸⁴, czyli przewodzący ultrasom lider, który dyryguje dopingiem na trybunie najbardziej zagorzałych fanów.

Niepokonane miasto, niepokonany klub

Tysiące fanów twych zwycięstwa pragnie dziś

Więc zaśpiewajmy znów

(na melodię oryginalną: *Niepokonane miasto, niepokonany klub*)

Konkluzje

Poza ramami niniejszego studium pozostają przynajmniej trzy wątki, które w mojej opinii powinny stać się przedmiotem odrębnych opracowań. Związane są one z ilościowym ujęciem

³⁸⁴ Notatka z wywiadu z ultrasem Legii Warszawa (11.10.2020) w zbiorach autora.

zjawiska przyśpiewek kibiców piłkarskich (Legii Warszawa, ale nie tylko), granicami świętokradztwa dopuszczalnego w tych przyśpiewkach oraz kwestią możliwości uogólnienia wniosków z niniejszej pracy na kultury innych społeczności kibicowskich funkcjonujących wokół klubów piłkarskich innych niż Legia.

Odnosząc się do pierwszego z nich uważam, że tworzona przeze mnie baza danych przyśpiewek śpiewanych przez kibiców Legii Warszawa powinna zostać poddana dogłębnej analizie ilościowej pod kątem przynajmniej kilku możliwych do zaproponowania kryteriów, o których jeszcze za chwilę napiszę. Zdaję sobie sprawę, że jest to zadanie niezwykle trudne – wydaje się niemal nieprawdopodobne, że kiedykolwiek uda się stworzyć kompletną bazę piosenek kibiców jakiegokolwiek klubu. Składają się na to przynajmniej dwa czynniki: brak wiarygodnych i weryfikowalnych źródeł dla okresu początków zorganizowanego dopingu na meczach (brak nagrań audio/wideo, śmierć i starzenie się uczestników tamtych wydarzeń) oraz nieustanna ewolucja fenomenu piłkarskich piosenek kibicowskich i ciągłe poszerzanie się przedmiotu badania. Niemniej jednak zaznaczam, że takie badania powinny być prowadzone dalej w celu pogłębienia refleksji naukowej na ten temat.

W przypadku drugiego wątku pragnę zasygnalizować jedynie kwestię dopuszczalnych granic wspomnianego przez Hoy świętokradztwa w karnawalicznym świecie piosenek kibiców piłkarskich w nadziei, że stanie się ona kiedyś przedmiotem oddzielnego tekstu. Uznaję za niezwykle ciekawe zjawisko braku do 2023 roku bezpośrednich nawiązań w repertuarze muzycznym kibiców Legii Warszawa do pieśni związanych z Powstaniem Warszawskim. Z jednej strony, jest to niezwykle ważny element tożsamości zbiorowej kibiców Legii oraz stały motyw transparentów i opraw kibicowskich, przygotowywanych zresztą nie tylko przez kibiców klubów warszawskich³⁸⁵. Z drugiej strony, Powstanie Warszawskie oraz szerzej opór wobec niemieckiej nazistowskiej okupacji z lat 1939-1945 wniosły do polskiej kultury wiele treści muzycznych, w tym także pieśni powstańczych, których melodyka i nierzadka prostota w warstwie tekstualnej niejako w naturalny sposób predestynują je do dokonywania zapożyczeń. Tymczasem, czego dowodzę w niniejszym tekście, o ile dopuszczalne było wzorowanie się na pieśniach religijnych (kolęda *Wśród nocnej ciszy*) czy nawet piosenkach okupacyjnych (ballada *Teraz jest wojna*), o tyle pieśni powstańcze do 79. rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego w 2023 roku pozostawały tematem tabu dla twórczości

³⁸⁵ Por. W. Woźniak, R. Kossakowski, P. Nosal, *A Squad with No Left Wingers: The Roots and Structure of Right-Wing and Nationalist Attitudes among Polish Football Fans*, „Problems of Post-Communism” 2019, t. 67, nr 4, s. 514).

stadionowych muzyków. 6 sierpnia 2023 roku przed meczem Legia Warszawa-Ruch Chorzów w ramach szerszych i obecnych na trybunach od lat obchodów upamiętniania Powstania Warszawskiego cały stadion odśpiewał chóralnie „Warszawskie dzieci”, jedną z najpopularniejszych pieśni powstańczych ze słowami Ryszarda Dobrowolskiego do muzyki Andrzeja Panufnika. Co więcej, rok później przed meczem Legia-Warszawa-Piast Gliwice rytuał ten uległ powtórzeniu na okoliczność kolejnej, tym razem 80. rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego, być może stając się zaczynem nowej tradycji – „wynalezionej” lub „świeckiej”.

Last but not least – autorom wszelkich studiów przypadków zawsze towarzyszy pytanie: na ile wyniki ich badań można uogólnić? Na ile moje ustalenia pomogą zrozumieć świat stadionowej muzyki nie tylko poza Warszawą, ale także poza Polską czy nawet Europą? Zdaję sobie w pełni sprawę, że niniejsze studium ma bardzo konkretny kontekst kulturowy, a dynamika dyfuzji kulturowej oraz modele genezy przyśpiewek piłkarskich w innych częściach świata mogą być zupełnie inne. Stanowczo jednak twierdzę, że to opracowanie umożliwia przedstawienie roboczej wersji uniwersalnej typologii piosenek stadionowych, która mogłaby mieć szerokie zastosowanie w badaniu różnorodnych kultur kibicowskich na świecie.

Wspominałem we wcześniejszych częściach tekstu o ramowej typologii piosenek kibicowskich ze względu na adresata, do którego są kierowane, autorstwa Armstronga i Younga. Swoją propozycję typologii opartej przede wszystkim na podziale pomiędzy przyśpiewki integrujące i dzielące zaprezentowała również cytowana przeze mnie Luhrs³⁸⁶. Uważam jednak oba te podejścia za zbyt fragmentaryczne oraz za mało uniwersalne, dlatego też na koniec tekstu proponuję zarys uniwersalnej typologii piosenek piłkarskich. Sądzę, że można podzielić je według następujących kryteriów:

- Charakter, definiowany przez rangę utworu oraz kontekst jej wykonywania:
 - Hymny
 - Piosenki
 - Przyśpiewki
- Geneza, definiowana przez charakter utworu, na bazie którego piosenka powstała:
 - Muzyka ludowa (religijne/kościelne lub świeckie)
 - Muzyka poważna
 - Muzyka popularna
 - Brak jednoznacznej genezy

³⁸⁶ Zob. J. Luhrs, *Football Chants and...*, s. 95-176.

- Ułożona przez samych kibiców
- Adresat, definiowany przez podmiot, do którego skierowana jest piosenka:
 - Klub lub drużyna jako całość (własna lub przeciwna)
 - Właściciele lub pracownik klubu (własny lub przeciwny)
 - Trener lub członek sztabu szkoleniowego (własny lub przeciwny)
 - Piłkarz (własny lub przeciwny)
 - Kibice (właśni lub przeciwni)
 - Związek piłkarski lub organizacja ligowa
 - Przedstawiciel lub organ władzy publicznej
 - Sędzia
 - Policja lub służby porządkowe
- Ładunek ekspresywny, definiowany przez wektor emocjonalny tekstu:
 - Afirmujące
 - Neutralne
 - Kpiące (ironiczne lub autoironiczne)
 - Obrażliwe
- Topos, definiowany przez motyw przewodni tekstu utworu:
 - Klub lub drużyna
 - Postać lub wspólnota/społeczność
 - Wydarzenie
- Integralność, definiowana przez stopień łączności ze światem stricte piłkarskim:
 - Związany z wydarzeniami na boisku
 - Niezwiązany z wydarzeniami na boisku, ale związany z piłką nożną
 - Niezwiązany z piłką nożną
- Kontekst, definiowany przez okoliczności towarzyszące wykonaniu:
 - Wykonywana zawsze w tych samych okolicznościach
 - Wykonywana w różnych okolicznościach
 - *Ad hoc* – wykonywana po raz pierwszy pod wpływem kontekstualnego impulsu
- Wykluczenie, definiowane przez zawartość i charakter dyskursu ekskluzywnego w tekście:
 - Niewykluczające
 - Wykluczające (rasistowskie, homofobiczne, klasistowskie, ideologiczne)
- Czasowość, definiowana przez orientację chronologiczną:
 - Zorientowane na przeszłość
 - Zorientowane na teraźniejszość

-
- Zorientowane na przyszłość

Mam pełną świadomość, że zaproponowany powyżej zarys nowej typologii piosenek piłkarskich, wynikający z moich doświadczeń badawczych w tym obszarze, stanowi raczej zaproszenie do debaty i dalszych studiów, aniżeli zamknięcie dyskusji. Uważa, że przy użyciu przedstawionych powyżej kategorii i kryteriów można sklasyfikować każdą piosenkę kibiców piłkarskich, przy czym oczywiście przedstawiony przeze mnie katalog traktuję jako otwarty na dalszą rozbudowę.

Podziękowania

Pragnę gorąco wszystkim kibicom Legii Warszawa, przede wszystkim obecnym w mediach społecznościowych (przede wszystkim na Twitterze/X), którzy dzielili się ze mną swoją wiedzą, wspomnieniami oraz informacjami o poszczególnych przyśpiewkach.

Finansowanie

Prace badawcze, które posłużyły do przygotowania niniejszego tekstu, były finansowane przez Narodowe Centrum Nauki (numer projektu: 2018/30/M/HS6/00866).

Streszczenie

Tematem artykułu jest geneza przyśpiewek piłkarskich śpiewanych przez kibiców Legii Warszawa, jednego z największych klubów piłkarskich Europy Środkowo-Wschodniej. Autor próbuje zrekonstruować proces tworzenia tych przyśpiewek oraz zidentyfikować inspiracje kulturowe, które temu procesowi towarzyszą. Dotychczas w naukach społecznych i humanistycznych przyśpiewki kibiców piłkarskich były rozpatrywane głównie przez pryzmat wybranych motywów tekstowych, większość publikowanych prac ograniczała się również do kulturowego kręgu Wysp Brytyjskich – niniejsza praca stara się wyjść poza te schematy. W artykule zastosowano koncepcję aksjomatycznego trójkąta Philipa Tagga, dzielącego muzykę na ludową (*folk music*), poważną (*art music*) i popularną (*popular music*). Autor stworzył bazę ponad 200 przyśpiewek kibiców Legii, które przeanalizowano pod kątem źródła ich pochodzenia oraz przy użyciu krytycznej analizy dyskursu. Jest to pierwszy krok do stworzenia nowej, oryginalnej i uniwersalnej typologii przyśpiewek piłkarskich.

Słowa kluczowe:

Futbol, piłka nożna, piosenka, przyśpiewka, muzyka, geneza, kibice

Key words:

Football, song, chant, music, genesis, fans

Bibliografia:

1. Adrjański Z., *Złota księga pieśni polskich. Pieśni, gawędy, opowieści*, Warszawa 1994.
2. Allen J., What makes a winning World Cup song?, za: <https://www.bbc.co.uk/music/articles/16ca6df7-8549-421e-96b2-0a7e3bb1e925> (31.11.2025).
3. Anderson L., Analytic Autoethnography, „Journal of Contemporary Ethnography” 2006, t. 35, nr 4, s. 373–395.
4. Armstrong A., Young M., Fanatical football chants: Creating and controlling the carnival, „Culture, Sport, Society” 1999, t. 2, nr 3, s. 173–211.
5. Ashmore P., Of other atmospheres: football spectatorship beyond the terrace chant, „Soccer & Society” 2017, t. 18, nr 1, s. 30–46.
6. Collinson I., ‘Singing songs, making places, creating selves’: Football Songs & Fan Identity at Sydney FC, „Transforming Cultures eJournal” 2009, t. 4, nr 1, s. 15–27.
7. Clark T., ‘I’m Scunthorpe ’til I die’: Constructing and (Re)negotiating Identity through the Terrace Chant, „Soccer & Society” 2006, t. 7, nr 4, s. 494–507.
8. Giulianotti R., *Football: a sociology of the global game*, Cambridge 1999.
9. Hobsbawm E., Ranger T., *Tradycja wynaleziona*, Kraków 2008.
10. Hoy M., Joyful mayhem: Bakhtin, football songs, and the carnivalesque, „Text and Performance Quarterly” 1994, t. 14, nr 4, s. 289–304.
11. Knijnik J., Imagining a multicultural community in an everyday football carnival: Chants, identity and social resistance on Western Sydney terraces, „International Review for the Sociology of Sport” 2018, t. 53, nr 4, s. 471–489.
12. Luhrs J., Football Chants and the Continuity of the Blason Populaire Tradition, za: <https://files.core.ac.uk/download/pdf/42605923.pdf> (31.10.2025).
13. Luhrs J., Football Chants: A Living Legacy of the 1984–85 Miners' Strike, „The International Journal of Regional and Local Studies” 2007b, t. 3, nr 1, s. 94–120.
14. Lavric E., Pisek G., Skinner A. i in. (red.), *The Linguistics of Football*, Tybinga 2008.
15. Luhrs J., Blason populaire, football chants and the construction of masculinity, „Tradition Today” 2014, nr 4, s. 46–59.
16. Magrath R., ‘To Try and Gain an Advantage for My Team’: Homophobic and Homosexually Themed Chanting among English Football Fans, „Sociology” 2018, t. 52, nr 4, s. 709–726.

-
17. Nugroho E.S.J., Figurative language in football chants created by Chelsea and Manchester United fans, za: <https://repository.usd.ac.id/34722/> (31.10.2025).
 18. Owen M., History of the Kop: Poor Scouser Tommy, za: <https://www.empireofthekop.com/2009/04/29/history-of-the-kop-poor-scouser-tommy/> (31.10.2025).
 19. Petit F., I Will Survive, hymne de l'équipe de France à la Coupe du Monde 1998, za: https://sport.gentside.com/hymne/i-will-survive-hymne-de-l-equipe-de-france-a-la-coupe-du-monde-1998_art36070.html (31.10.2025).
 20. Price G., The Story of YNWA and Borussia Dortmund, za: <https://www.liverpoolfc.com/news/first-team/214970-the-story-of-ynwa-and-borussia-dortmund> (31.10.2025).
 21. Sparkes A.C., Smith B., Qualitative Research Methods in Sport, Exercise and Health: from Process to Product, Londyn-Nowy Jork 2014.
 22. Szwejkowska A., Polskie kolędy i pastorałki. Antologia, Kraków 1989.
 23. Tagg P., Analysing popular music: theory, method and practice, „Popular Music” 1982, nr 2, s. 37–65.
 24. Tagg P., Kojak: Fifty Seconds of Television Music. Towards the Analysis of Affect in Popular Music, Nowy Jork 2000.
 25. Tamir I., ‘I am grateful that god hates the reds’: persistent values and changing trends in Israel football chants, „Sport in Society” 2019, t. 24, nr 1, s. 1-13
 26. Wachcińska O., Disco polo kontynuacją folkloru? Rozwój muzyki chodnikowej i jej charakterystyka w kontekście rodzimej twórczości ludowej, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” 2012, nr 3, s. 87–102.
 27. Woźniak W., Kossakowski R., Nosal P., A Squad with No Left Wingers: The Roots and Structure of Right-Wing and Nationalist Attitudes among Polish Football Fans, „Problems of Post-Communism” 2019, t. 67, nr 4, s. 511–524.
 28. Wójcicki A., Cieślak A., Polskie pieśni i piosenki. Śpiewnik polski, Warszawa 198

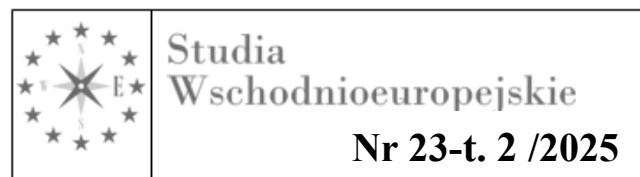

Studia
Wschodnioeuropejskie

**Informacje – Sprawozdania –
Recenzje – Referaty**

Patryk Wosik

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Recenzja książki

**pod tytułem „Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy”,
pod redakcją Marka Pietrasia, Walentego Baluka i Hryhorija Perepełyci.
Wydawnictwo UMCS, Lublin2024, 438 s., ISBN 978-83-227-9800-3.**

Publikacja pod tytułem *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy*, pod redakcją Marka Pietrasia, Walentego Baluka oraz Hryhorija Perepełyci, ukazała się w 2024 roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Licząca 417 stron monografia jest efektem współpracy Instytutu Stosunków Międzynarodowych oraz Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS z Instytutem Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki w Kijowie i Instytutem Europy Środkowej w Lublinie.

Istotnym założeniem publikacji jest wyraźne rozdzielenie perspektywy polskiej i ukraińskiej, co zostało odzwierciedlone zarówno w tytule, jak i w strukturze książki. Całość podzielono na dwie komplementarne części „*Punkt widzenia Polski*” oraz „*Punkt widzenia Ukrainy*”, co pozwala porównać odmienne tradycje badawcze i różne sposoby interpretacji zjawiska partnerstwa strategicznego.

Agresja Rosji przeciwko Ukrainie, rozpoczęta w 2014 roku i przekształcona w pełnoskalową wojnę 24 lutego 2022 roku, doprowadziła do głębokich zmian w europejskim systemie bezpieczeństwa oraz znacząco wpłynęła na charakter stosunków polsko-ukraińskich. W tym kontekście książka stanowi istotny głos w dyskusji nad ewolucją relacji między Polską a Ukrainą oraz nad nowym wymiarem ich partnerstwa strategicznego w warunkach trwającego konfliktu i przyspieszonych zmian ładu międzynarodowego.

Oba punkty widzenia, „Punkt widzenia Polski” oraz „Punkt widzenia Ukrainy”, posiadają identyczną strukturę wewnętrzną, obejmującą trzy segmenty tematyczne:

1. globalną i regionalną przestrzeń partnerstwa Polski i Ukrainy,
2. płaszczyzny partnerstwa,
3. perspektywy rozwoju współpracy strategicznej.

Taki układ wynika z założenia, że stosunki polsko-ukraińskie mają charakter zarówno wielopoziomowy, jak i wielopłaszczyznowy. Analizie poddano zatem nie tylko relacje międzyrządowe, lecz także kontakty transnarodowe, społeczne, samorządowe, gospodarcze i kulturalne, które razem współtworzą rzeczywiste partnerstwo między społeczeństwami.

Głównym celem poznawczym dzieła jest analiza stanu i perspektyw partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy w warunkach pełnoskalowej agresji Rosji i przyspieszonych zmian ładu międzynarodowego. Ważnym elementem przyjętej koncepcji jest również myślenie prognostyczne, ukierunkowane na diagnozę przyszłych kierunków rozwoju stosunków dwustronnych. Autorzy nie ograniczają się do prezentacji aktualnego stanu współpracy, lecz podejmują próbę oceny jej potencjału rozwojowego oraz wskazania czynników, które mogą w przyszłości sprzyjać bądź utrudniać rozwój partnerstwa strategicznego.

Pierwszy segment polskiej części, zatytułowany *Globalna i regionalna przestrzeń partnerstwa Polski i Ukrainy*, stanowi merytorycznie bogaty i poznawczo wartościowy wstęp do analizy relacji dwustronnych. Na szczególną uwagę zasługuje opracowanie prof. Marka Pietrasia, który wprowadza innowacyjne w dyscyplinie stosunków międzynarodowych ujęcie biegunowości systemu światowego w warunkach tak zwanego „wzrostu reszty świata”. Autor odchodzi od statycznego rozumienia potęgi, koncentrując się na strategiach geopolitycznych mocarstw: Rosji, Chin, Stanów Zjednoczonych oraz państw Globalnego Południa, których wzajemne relacje tworzą kontekst dla partnerstwa Polski i Ukrainy. To ujęcie stanowi cenną propozycję metodologiczną, pozwalającą lepiej zrozumieć dynamikę przemian we współczesnym ładzie międzynarodowym.

Z kolei dr Jakub Olchowski analizuje regionalny wymiar partnerstwa w Europie Środkowej, wskazując na jego złożoność, historyczne uwarunkowania i ograniczoną podmiotowość. Autor podkreśla, że agresja Rosji na Ukrainę uruchomiła w regionie nowe tendencje integracyjne oraz wzmocniła identyfikację Ukrainy z Europą Środkową, choć współpraca wciąż napotyka bariery wynikające z rozbieżnych interesów i braku strategicznej koordynacji. Oba teksty w przekonujący sposób pokazują, że zrozumienie globalnych i regionalnych uwarunkowań jest niezbędne dla oceny realnych perspektyw partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy.

Druga część monografii *Płaszczyzny partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy* obejmuje analizy polityczne, wojskowe, gospodarcze, kulturalne, transnarodowe i społeczne, ukazujące wielowymiarowy charakter relacji między oboma państwami. Autorzy koncentrują się na konkretnych mechanizmach współpracy oraz czynnikach wpływających na jej trwałość. Wspólnym mianownikiem tekstów jest przekonanie, że partnerstwo strategiczne powinno rozwijać się równolegle w sferach polityki, bezpieczeństwa, gospodarki, kultury i społeczeństwa obywatelskiego.

Prof. Walenty Baluk zwraca uwagę na znaczenie pogłębionego dialogu i potrzebę przezwyciężenia historycznych zaszłości w imię pragmatycznej współpracy. Dr Marta Drabczuk analizuje relacje gospodarcze, wskazując na potencjał Polski w procesie odbudowy Ukrainy oraz integracji z Unią Europejską, ale także na ryzyka związane z dysproporcjami rozwojowymi i zjawiskiem *Ukraine fatigue*. Dr hab. Ireneusz Topolski podkreśla rosnącą rolę Polski jako zaplecza militarnego Ukrainy i ważnego ogniwa bezpieczeństwa wschodniej flanki NATO. Dr Nadia Gergało-Dąbek oraz dr hab. Mariusz W. Sienkiewicz akcentują znaczenie współpracy transgranicznej, samorządowej i kulturalnej jako fundamentu zaufania między społeczeństwami.

Istotnym uzupełnieniem tej części są rozważania dr Hanny Bazhenovej i dr Yuriego Latysza, którzy analizują wyzwania pamięci historycznej w relacjach polsko-ukraińskich. Autorzy pokazują, że mimo trudnych wątków z przeszłości, zwłaszcza dotyczących wydarzeń wołyńskich, władze obu państw świadomie starają się unikać instrumentalizacji historii, dostrzegając w niej potencjalne narzędzie dezintegracji wykorzystywane przez Rosję.

W trzeciej części monografii prof. Walenty Baluk w sposób trafny i analitycznie dojrzały interpretuje agresję Rosji na Ukrainę jako powrót Moskwy do „wielkiej gry” o Europę Środkowo-Wschodnią. Takie ujęcie pozwala zrozumieć nie tylko bieżącą dynamikę konfliktu, lecz także logikę geostrategii Federacji Rosyjskiej opartej na konfrontacyjnym modelu relacji z Zachodem. Autor łączy precyzję analizy z umiejętnością uchwycenia długofalowych trendów, co czyni jego diagnozę wartościowym i inspirującym wkładem w debatę o przyszłości bezpieczeństwa regionu.

Ważnym elementem rozważań jest również ocena potencjału przyszłej współpracy polsko-ukraińskiej w kontekście akcesji Ukrainy do NATO i Unii Europejskiej. Badacz zwraca uwagę na potrzebę formalizacji partnerstwa strategicznego, określenia jego celów i mechanizmów realizacji oraz równoczesnego pogłębiania więzi gospodarczych i społecznych.

Część monografii przygotowana przez autorów z Ukrainy otwiera rozdział *Geopolityczna przestrzeń partnerstwa strategicznego Ukrainy i Polski*, poświęcony analizie globalnych i

regionalnych uwarunkowań współpracy między oboma państwami. Prof. Hryhorij Perepełycia koncentruje się na wymiarze globalnym, wskazując, że agresja Rosji przeciwko Ukrainie stała się katalizatorem transformacji systemu międzynarodowego, od dominacji jednobiegunowej ku nowej, wielobiegunowej strukturze, w której rośnie znaczenie rywalizacji między Globalną Północą a Globalnym Południem. Prof. Mykoła Doroszko i Julia Cyrfa analizują natomiast wymiar regionalny, podkreślając, że współdziałanie Polski i Ukrainy w obliczu rosyjskiej agresji sprzyja kształtowaniu wspólnoty interesów w Europie Środkowo-Wschodniej oraz wzmacnianiu platformy dialogu bezpieczeństwa w ramach Wspólnoty Bałtycko-Czarnomorskiej.

W dalszej części prof. Doroszko wspólnie z dr Bohdanem Czerkasem zwracają uwagę na znaczenie inicjatyw Międzymorza (Intermarium) jako przestrzeni współpracy gospodarczej, logistycznej i strategicznej, która może przyczynić się do pogłębienia integracji europejskiej i euroatlantyckiej Ukrainy. Wspólnym wnioskiem autorów jest przekonanie, że koordynacja działań w regionie Międzymorza może stać się podstawą trwałego bezpieczeństwa i stabilności zarówno dla Polski, jak i całej Europy Środkowo-Wschodniej. Ujęcie to podkreśla znaczenie inicjatyw regionalnych jako uzupełnienia struktur euroatlantyckich i wskazuje, że bezpieczeństwo w regionie może być skutecznie budowane oddolnie poprzez współpracę państw bezpośrednio zagrożonych.

W drugiej części monografii zaprezentowano cztery zasadnicze obszary współpracy: polityczny, gospodarczy, historyczny oraz związany z dyplomacją publiczną i komunikacją strategiczną. Prof. Hryhorij Perepełycia podkreśla wiodącą rolę Polski w polityce zagranicznej Ukrainy, wskazując na wspólnotę interesów i trwałe znaczenie strategicznego dialogu politycznego między oboma państwami. Wasyl Matej i prof. Wasyl Namoniuk analizują relacje gospodarcze, zwracając uwagę na ich rosnącą dynamikę oraz utrzymujące się asymetrie w strukturze handlu i inwestycji. Jednocześnie akcentują potencjał Polski jako kluczowego partnera w powojennej odbudowie Ukrainy.

Prof. Mykoła Doroszko koncentruje się na problematyce pamięci historycznej, wskazując na potrzebę zachowania wrażliwości i kontynuowania dialogu pojednania. Z kolei prof. Serhij Danylenko, Władysław Tarasenko i doc. Ołena Szewczenko omawiają rolę dyplomacji publicznej oraz komunikacji strategicznej w budowaniu odporności informacyjnej Ukrainy i w kształtowaniu jej pozytywnego wizerunku w relacjach z Polską oraz strukturami euroatlantyckimi. Zastosowanie tak szerokiej perspektywy, obejmującej politykę, gospodarkę, historię i komunikację, pozwala zauważyć, że ukraińscy autorzy postrzegają partnerstwo nie

tylko w kategoriach bezpieczeństwa, lecz także jako narzędzie wzmacniania miękkiej siły państwa.

W trzeciej części monografii prof. Hryhorij Perepełycia w trzech artykułach analizuje ewolucję, znaczenie i przyszłość relacji polsko-ukraińskich w kontekście zmieniającej się architektury bezpieczeństwa europejskiego. Autor wskazuje, że wojna Rosji przeciwko Ukrainie stała się punktem zwrotnym w systemie stosunków międzynarodowych i ujawniła konieczność budowy regionalnego kompleksu bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej. Podkreśla, że Polska zajmuje kluczowe miejsce w polityce zagranicznej Ukrainy, a ich wzajemne relacje, oparte na wspólnocie interesów, doświadczeniu historycznym i solidarności wobec rosyjskiego zagrożenia, przekształciły się z asymetrycznych w równoprawne partnerstwo symetryczne.

Badacz zauważa również, że wojna rosyjsko-ukraińska sprzyja kształtowaniu modelu współpracy opartego na wspólnym zagrożeniu, w którym najważniejszy wymiar stanowi współpraca wojskowa i obronna. Zdaniem autora Ukraina i Polska stają się dziś filarami nowej architektury bezpieczeństwa europejskiego i euroatlantyckiego, a ich sojusz z Wielką Brytanią i państwami formatu Ramstein może stanowić podstawę przyszłego regionalnego kompleksu bezpieczeństwa opartego na współodpowiedzialności i wspólnym działaniu wobec agresywnej polityki Rosji. Taka interpretacja wydaje się szczególnie cenna, ponieważ wykracza poza perspektywę bilateralną, ukazując partnerstwo Polski i Ukrainy jako element szerszej rekonfiguracji ładu euroatlantyckiego oraz nowej koncepcji bezpieczeństwa regionalnego.

Monografia imponuje bogactwem ujęć i różnorodnością perspektyw badawczych. Rozbudowana bibliografia, obejmująca zarówno źródła teoretyczne, jak i empiryczne, podkreśla wysoki poziom warsztatowy autorów. Publikacja stanowi cenny wkład w pogłębienie wiedzy o relacjach polsko-ukraińskich oraz inspiruje do dalszej dyskusji w środowiskach akademickich i politycznych obu państw. Jej wartość wzmacnia fakt, że w jednym tomie zestawiono różnorodne punkty widzenia badaczy z Polski i Ukrainy, co sprawia, że książka jest nie tylko opracowaniem naukowym, lecz także ważnym głosem w dialogu o wspólnej przyszłości regionu.

Mimo wysokiej wartości merytorycznej i metodologicznej monografia nie jest jednak wolna od pewnych ograniczeń. Brakuje wyraźniejszego porównania obu punktów widzenia w ujęciu syntetycznym, co mogłoby dodatkowo wzmocnić przekaz całości. Nie zmienia to jednak faktu, że publikacja stanowi jedno z najbardziej kompleksowych opracowań poświęconych współczesnym relacjom polsko-ukraińskim.